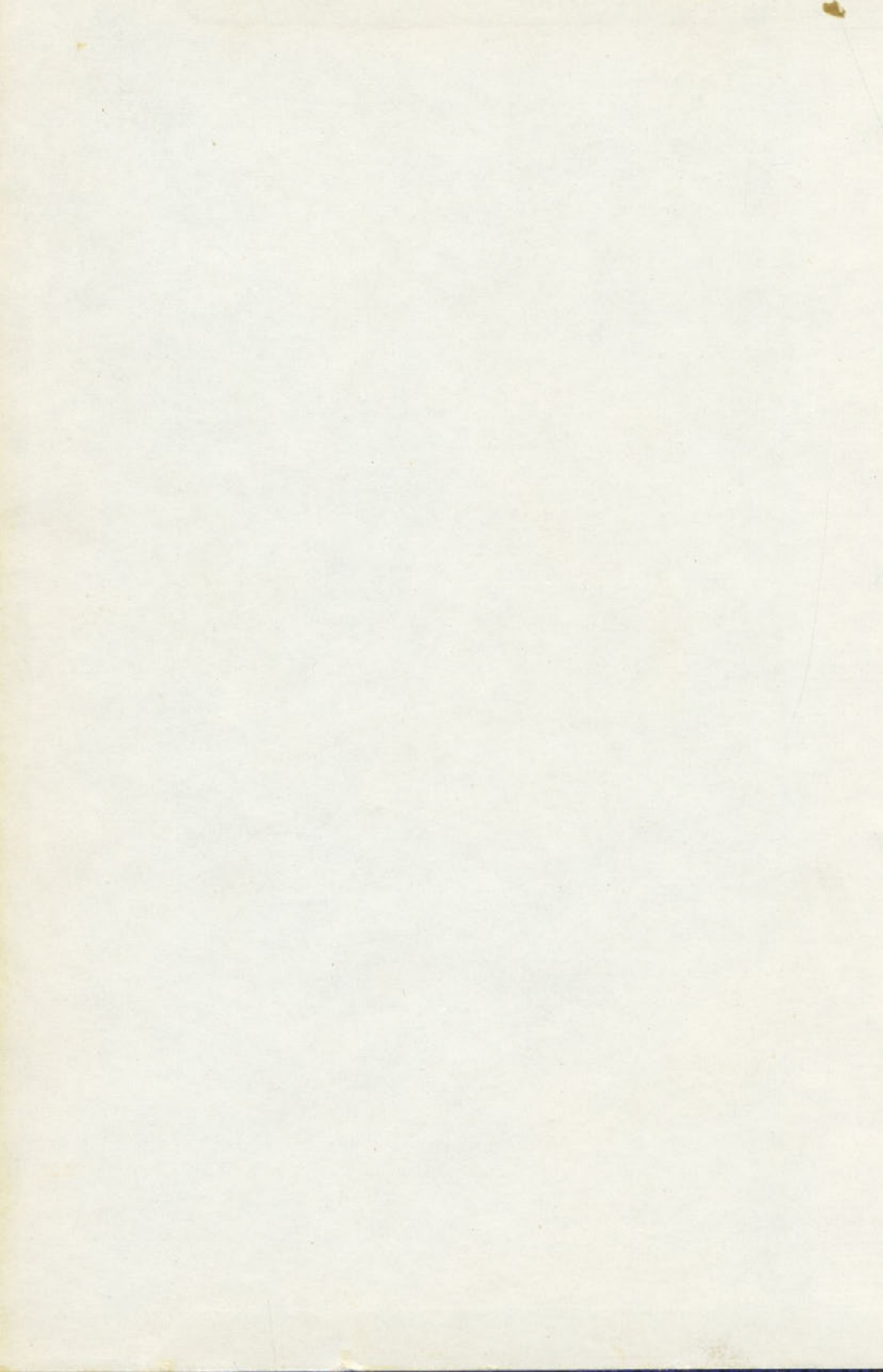

1950

KOLENDAR

**OSVOBODILNE FRONTE
ZA TRŽAŠKO OZEMLJE**

KOLEDAR

OSVOBODILNE FRONTE
SLOVENSKEGA NARODA
ZA TRŽAŠKO OZEMLJE

1950

IZDALA GREGORČIČEVA ZALOŽBA
TRST 1949

OPREMIL Z NASLOVNO SLIKO AVRELIJ LUKEŽIČ
IN S SLIKAMI ZA MESECE PROF. A. ČERNIGOJ

Trst K

KOLEDAR Osvob

1950

050 92(450 361 Trst)

019500005

MARČONA IN ŠTUD.
KNJIŽNICA TRST

COBISS •

12.I.50/5

NATISNILA TISKARNA ZALOŽNIŠTVA TRŽAŠKEGA TISKA D. Z O. Z. V TRSTU

NAVADNO LETO 1950

ima 365 dni, med temi 53 nedelj in 8 praznikov. Začne se z nedeljo in se konča z nedeljo. Od božiča do pepelnice je 58 dni. Predpust traja 46 dni, ker se začne 22. februarja in se konča 8. aprila.

Začetek leta 1950.

Občno in državno leto se začne na novega leta dan (1. januarja).

Ljudski prazniki

8. marca. Mednarodni praznik žene. — 1. maj. Praznik delovnega ljudstva. — 9.—10. maj. Obletnica zloma nacifašizma. — 13. julij Obletnica požiga Narodnega doma, „Balkana“ v Trstu. — 6. september. Obletnica ustrelitve bazoviških junakov. — 8. september. Obletnica zloma fašizma in splošnega upora Primorskega ljudstva. — 2. oktober. Mednarodni dan miru. — 1. november. Dan žrtev nacifašistične strahovlade. — 7. november. Praznik Velike socialistične revolucije. — 10. november. Svetovni mladinski dan. — 29. november. Praznik ustanovitve nove Jugoslavije,

Astronomski letni časi.

Pomlad se začne 21. marca ob 5. uri 35 minut. Jesen se začne 23. septembra ob 15. uri in 44 minut.
Poletje se začne 22. junija ob 0. uri in 36 minut. Zima se začne 22. decembra ob 11. in 13 minut.

Vstop sonca v znamenja ekliptike (zverinskega kroga).

20. januarja ob 16. uri 0 minut v znamenje vodnarja.	23. julija ob 11. uri 30 minut v znamenje leva.
19. februarja ob 6 uri 18 minut v znamenje rib.	23. avgusta ob 18. uri 23 minut v znamenje device.
21. marca ob 5. uri 35 minut v znamenje ovna,	23. septembra ob 15. uri 44 minut v znamenje tehtnice.
20. aprila ob 15. uri 59 minut v znamenje bika.	24. oktobra ob 0. uri 45 minut v znamenje škorpijona.
21. maja ob 16. uri 28 minut v znamenje dvojčkov.	22. novembra ob 22. uri 2 minuti v znamenje strelca.
22. junija ob 0. uri 36 minut v znamenje raka.	22. decembra ob 11. uri 13 minut v znamenje kozla.

Nedelja	1	Novo leto. O. G.; Dragovid
Ponedeljek	2	Makarij, op.; Zlatan
Torek	3	Genovefa, dev.; Slavomir
Sreda	4	Tit, šk.; Dobromir
Četrtek	5	Telesfor, muč.; Grozdana
Petek	6	Sv. Trije kralji. Darin
Sobota	7	Valentin, šk.; Svetoslav
Nedelja	8	1. po razg. G.; Severin, op. Bogoljub
Ponedeljek	9	Jul-jan in Basilisa, muč. Nikosava
Torek	10	Pavel, pušč.; Dobroslav
Sreda	11	Higis, pap.; Božidar, op.
Četrtek	12	Arkadij, muč.; Bodigoj
Petek	13	Veronika, dev.; Bogomir, op.
Sobota	14	Feliks Nol., muč.; Neda
Nedelja	15	2. po razg. G.; Maver, op. Radoslav
Ponedeljek	16	Marcel, pap.; Tomislav
Torek	17	Anton, pušč.; Zvonimir
Sreda	18	Sv. Petra stol v Rimu; Vera
Četrtek	19	Kanut kr.; Hranimir
Petek	20	Fabijan in Boštjan, muč. Živojin
Sobota	21	Neža, dev.; Janja
Nedelja	22	3. po razgl. G.; Vincencij, muč. Sviloj
Ponedeljek	23	Zar. M. D.; Voljica
Torek	24	Timotej, šk.; Milislava
Sreda	25	Spreob. sv. Pavla, ap.; Kosava
Četrtek	26	Polikarp, šk.; Vsevlást
Petek	27	Janez Zlat.; šk. in c. u. Dušana
Sobota	28	Julijan, šk.; Dragomil
Nedelja	29	4. po razgl. G.; Franc S. šk. Gorislava
Ponedeljek	30	Martina, dev.; Desislav
Torek	31	Marcela, vd. Divna

3. 1942. Padli v Begunjah na Gorenjskem prvi talci.

6. 1929. Uvedena diktatura v Jugoslaviji.

9. 1905. Začetak prve revolucije v Rusiji.

9. 11. 1942. Veliki boji v Dražgošah in okolici. Padlo 1200 Nemcev in Mađžarov.

21. 1924. Umrl Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.

25. 1943. Uničena nemška armada pred Stalingradom.

Veljača

Februar — Svečan

Sreda	1	Ignacij, šk.; Budmil	
Četrtek	2	Svečnica Dar. Gosp. Ljubomira	☺
Petek	3	Blaž, šk.; Jagoda	
Sobota	4	Andrej Korz., šk. Žalimir	
Nedelja	5	1. predp.; Agata, dev. Malina	
Ponedeljek	6	Doroteja, muč.; Zvezdodrag	
Torek	7	Rihard, kr.; Blagoslava	
Sreda	8	Janez Matajski, sp.; Vojmil	
Četrtek	9	Ciril. šk.; Dobrana	☾
Petek	10	Skolastika, dev.; Zvonimir	
Sobota	11	Lurška M. božja. Vratigoj	
Nedelja	12	2. predp., Evlalija dev. Cvetna	
Ponedeljek	13	Gregor, pap, Ljuboslava	
Torek	14	Valentin, muč. Strahomir	
Sreda	15	Favstin in Jovita, muč. Vesela	
Četrtek	16	Julijana, dev. Dobrana	●
Petek	17	Frančišek Kl., muč. Bratomil	
Sobota	18	Simeon, šk. Drago	
Nedelja	19	3. predp.; Konrad, pušč. Miloslav	
Ponedeljek	20	Eleuterij, šk.; Gojслав	
Torek	21	Pust. Maksimilijan, šk. Čudomil	
Sreda	22	Pepelnica. Sv. Petra stol v Ant. Divka	
Četrtek	23	Peter Dam., cerk. uč. Bludomir	
Petek	24	Matija, ap.; Milena	
Sobota	25	Valburga, dev. Inoslav	☾
Nedelja	26	1. postna. Matilda, dev. Sodka	
Ponedeljek	27	Leander, šk. Nedaš	
Torek	28	Roman, ap. Šebidrag	

8. 1849. Umrli Francè Prešeren.

10. 1947. Je jugoslovanska delegacija v Parizu podpisala mirovno pogodbo pod pritiskom razmer, a je izjavila, da se ne odpoveduje ne Kanalski dolini, ne Beneški Sloveniji, ne Gorici, ne Trzinu, ne Trstu, niti ne severozahodni Istri.

19. 20. 1944. Prvo zasedanje slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju.

23. 1918. Ustanovitev Rdeče armade.

15. 1573. Je ujela plemiška vojska vodjo kmetijskega upora v boju pri Stubških toplicah Matija Gubca v Zagrebu, kronala ga z razbeljeno železno krono.

Sreda	1	Kvatre. Albin, šk. Mojmir
Četrtek	2	Simplicij, pap.; Belin
Petek	3	Kvatre. Kunigunda, ces. Milana
Sobota	4	Kvatre. Kazimir, sp. Mislav ☺
Nedelja	5	2. postna. Janez od Kr., sp. Sladoje
Ponedeljek	6	Fridolin, op.; Danica
Torek	7	Tomaž Akv. sp. in cerk. uč. Zvezda
Sreda	8	Janez od B. sp.; Filemon, muč. Jelen
Četrtek	9	Franciška R., vd.; Bodin
Petek	10	40 mučencev. Makarij, šk.; Damir
Sobota	11	Sofronij, šk.; Heraklij, muč. Stana ☾
Nedelja	12	3. postna. Gregor I. pap. Radoja
Ponedeljek	13	Rozina, vd.; Božena
Torek	14	Matilda, kr.; Svetovid
Sreda	15	Klemen, pap.; Desimir
Četrtek	16	Hilarij in Tacijan, muč. Velislav
Petek	17	Jedert, dev. Ljubislava
Sobota	18	Ciril Jer., c. uč.; Edv., kr. Budimir ●
Nedelja	19	4. postna. Jožef ž. M. D. Slavoljub
Ponedeljek	20	Feliks, muč.; Zlata
Torek	21	Benedikt, op. Vlada
Sreda	22	Benvenut, šk.; Tuga
Četrtek	23	Pelagija, muč.; Slavo
Petek	24	Gabrijel, nadan. Držislav
Sobota	25	Oznanjenje M. D. Jaroslav
Nedelja	26	5. postna (Ithi); Em. muč. Prodrag ☾
Ponedeljek	27	Rupert, šk.; Srdan
Torek	28	Janez Kap., sp. Stanimir
Sreda	29	Ciril, muč.; Uma
Četrtek	30	Janez Klim., sp. Branivoj
Petek	31	Modest, šk. Pribislav

12. 1917. Zmaga demokratske revolucije v Rusiji.

14. 1883. Umrl v Londonu Karl Marx, ustanovitelj znanstvenega socializma.

20. 1942. V Sloveniji ustanovljene grupe partizanskih odredov.

27. 1941. Narodni odbor strmoglavil Cvetkovićevo vlado.

Travanj

April — Mali traven

Sobota	1	Hugon, šk.; Mutimir
Nedelja	2	6. post. (cv.); Franč. P. sp. Gojmir ☉
Ponedeljek	3	Rihard, šk.; Žarko
Torek	4	Izidor, cerk. uč.; Dušica
Sreda	5	Vincencij, sp.; Dabiživ
Četrtek	6	Vel. četrtek. Celestina, muč. Čudna
Petek	7	Vel. petek. Herman, sp. Radivoj
Sobota	8	Vel. sobota. Albert, šk. Viljenica
Nedelja	9	Velika noč; Vstajenje G. Ljuban ☾
Ponedeljek	10	Vel. pon. Ecehiel, prer. Srčanica
Torek	11	Leon I., pap.; Rada
Sreda	12	Julij, pap.; Sava
Četrtek	13	Ida, dev. Zdegoj
Petek	14	Justin, muč. Jelača
Sobota	15	Helena, kr. Gestirad
Nedelja	16	1. pov. (belaj; Bened. sp. Božislava ●
Ponedeljek	17	Anicet, pap.; Vitigoj
Torek	18	Apolonij, muč.; Anita, muč.
Sreda	19	Ema, vd.; Tihorad
Četrtek	20	Marcelin, šk.; Dragislav
Petek	21	Anzelm, šk.; Bruno, sp.
Sobota	22	Soter in Paj, pap.; muč. Ljubomer
Nedelja	23	2. pov.; Adalbert, šk. Bobrica ☽
Ponedeljek	24	Jurij, muč.; Juroslav
Torek	25	Mark, ev.; Tugomir
Sreda	26	Klet, šk.; Sekana
Četrtek	27	Peregrin, sp. Raduna
Petek	28	Pavel od kr. sp.; Slavica
Sobota	29	Robert, sp. Tankoslava
Nedelja	30	3. pov. Katarina S., dev. Samorad

6. 1941. Razbojniški napad Italije in Nemčije na Jugoslavijo.

12. 1869. Rojen Rihard Jakopič, slikar.

21.—23. 1919. Ustanovljen Kongres socialistične delavske stranke, ki se je naslednje leto preimenoval v KPJ.

22. 1870. Se je rodil Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.

25. 1943. Je bil Mussolini za pete obešen na trgu Loretto v Milanu.

27. 1941. Ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Ponedeljek	1	Praznik delovn. ljudstva	
Torek	2	Afanazij, c. u.; Živana	☉
Sreda	3	Mavra, muč. Solnčarica	
Četrtek	4	Florijan, muč. Valhun	
Petek	5	Irenej, šk. Desirad	
Sobota	6	Jan. ev. pred later. vrati. Zdemir	
Nedelja	7	4. pov. Stanislav, šk. Prinslav	
Ponedeljek	8	Prikaz. Mihaela, nadang. Budislav	☾
Torek	9	Gregorij N., šk. Prvinica	
Sreda	10	Antonin, šk.; Dvorna	
Četrtek	11	Mamert, šk.; Ljerka	
Petek	12	Pankracij, muč. Stojmir	
Sobota	13	Servacij, šk. Jasna	
Nedelja	14	5. pov. (križeva) Bonif. m. Svetolik	
Ponedeljek	15	Zofija, muč.; Jaromila	
Torek	16	Janez Nep. muč. Mladena	} Križeva
Sreda	17	Paskal. sp. Dušoje	
Četrtek	18	Krist. vnebohod; Erik, kr. Mladica	☉
Petek	19	Celestin, pap.; Vitoslava	
Sobota	20	Bernardin, sp., Milodar	
Nedelja	21	6. pov. Feliks, sp. Jelina	
Ponedeljek	22	Helena, dev. Boža	
Torek	23	Deziderij, šk. Milorad	
Sreda	24	M. d., pomoč. Krist. Cveta	☾
Četrtek	25	Urban, pap.; Gregor pap. Zdestan	
Petek	26	Filip N., sp.; Eleverij, pap. Dragica	
Sobota	27	Beda, c. uč. Volkašin	
Nedelja	28	Binkošti. Prihod sv. Duha. Jaromir	
Ponedeljek	29	Bink. poned. Maksim, šk. Dana	
Torek	30	Ferdinand, kr. Milica	
Sreda	31	Kvatre. Angela, dev. Bojslav	☉

1. Praznik delovnega ljudstva in vsega naprednega človeštva.
2. 1945. Osvobodjenje Trsta.
5. 1818. Rojen Karl Marx.
8. 1945. Kapitulacija Nemčije.
10. 1867. Rojen Ivan Cankar.
25. 1892. Rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-TITO.

Lipanj

Junij — Rožnik

2. 1946. Je odločilo ljudsko glasovanje, da bodi odslej Italija republika, ki je bila 11. VI. tudi kot taka uradno proglašena.

6. 1944. Otvoritev druge fronte z izkrcanjem v Normandiji.

13. 1948. So slovesno položili temelje Novi Gorici.

15. 1389. (po takratnem srbskem štetju 28. VI.). Bitka na Kosovem polju. Srbi poraženi, knez Lazar ujet in obglavljen. Srbi prenašali turški jarem do 1830.

22. 1941. Nemčija napadla Sovjetsko zvezo.

24. 1940. Kapitulacija Francije.

29. 1919. Versajski mir.

Četrtek	1	Juvencij, muč. Radovan
Petek	2	Kvatre. Marcelin, muč. Velimir
Sobota	3	Kvatre. Klotilda, kr. Radoslava
Nedelja	4	1. pob. ; Sv. Trojica, Fr. R. Dika
Ponedeljek	5	Valerij, muč. Dobromil
Torek	6	Bertrand, og. pat. ; Milutin
Sreda	7	Robert, op. Bogomil
Četrtek	8	Sv. Rešnje Telo. Medard, šk. Svetin
Petek	9	Primož in Felicijan, muč. Dostana
Sobota	10	Marjeta, kr. ; Bogomil, šk. Rusmir
Nedelja	11	2. pob. Barnaba, ap. Hevoje
Ponedeljek	12	Janez F., sp. ; Flora, dev. Zorica
Torek	13	Ant. Pad., sp. Zlatana
Sreda	14	Bazilij, c. uč. Brislav
Četrtek	15	Vid in Modest, muč. Dragomir
Petek	16	Franč. Reg. sp. Tratimir
Sobota	17	Adolf, šk. Bodin
Nedelja	18	3. post. Feliks in Fort., muč. Bogdan
Ponedeljek	19	Gervazij in Protazij, muč. Mileva
Torek	20	Silverij, pap. Nenadej
Sreda	21	Alojzij, sp. Miloš
Četrtek	22	Ahacij, muč. Gostimir
Petek	23	Eberhard, šk. Višeslav
Sobota	24	Janez Kr., rojstvo. Kres Janislav
Nedelja	25	4. pob. Viljem, op. Grlica
Ponedeljek	26	Janez in Pavel, m. Hrana
Torek	27	Hema, vd., Ladislav, šk.
Sreda	28	Irenej, sp. Zorana
Četrtek	29	Peter in Pavel, apost. Pernislav
Petek	30	Spomin sv. Pavla apost. Predislav

Sobota	1	Presv. Rešnja kri. Bugoslav
Nedelja	2	5. pob. Obish Mar. Dev. Dragomana
Ponedeljek	3	Heliodor, šk.; Beltram, šk. Nada
Torek	4	Urh, šk.; Belizar
Sreda	5	Ciril in Metod, slov. ap. Bogomila
Četrtek	6	Izaija, prer. Domogoj
Petek	7	Vilibald, šk. Negoda
Sobota	8	Elizabeta, kr. Milojka
Nedelja	9	6. pob. Veronika, dev. Hvalimir
Ponedeljek	10	Amalija, dev.; Felicita, muč.
Torek	11	Olga, dev. Medo
Sreda	12	Mohor in Fortunat, muč. Draguška
Četrtek	13	Marjeta, dev. muč. Dragan
Petek	14	Bonaventura, šk. Svobodin
Sobota	15	Henrik, kr.; Vladimir, kr.
Nedelja	16	7. pob. Dev. Mar. K. (Šk.) Bogdan
Ponedeljek	17	Aleš, sp.; Držislav
Torek	18	Friderik, šk.; Miroslav
Sreda	19	Vincencij Pav., sp. Radoš
Četrtek	20	Eliza, prer. Česlav
Petek	21	Daniel, prer. Zora
Sobota	22	Marija Magd. sp. Pribina
Nedelja	23	8. pob. Apolinarij, šk. Brana
Ponedeljek	24	Kristina, muč.; Roman, muč.
Torek	25	Jakob st., ap. Boljedrag
Sreda	26	Ana, mati M. d.; Valens, muč.
Četrtek	27	Natalija, muč. Dušana
Petek	28	Inocencij, pap. Svetomir
Sobota	29	Marta, dev. Dobrila
Nedelja	30	9. pob. Abdon in Senen, muč. Vitodrag
Ponedeljek	31	Ignacij Lojola, sp. Jelonica

14. 1789. Zavzetje Bastilje, začetek Francoske revolucije.
25. 1943. Padec Mussolinija in fašizma v Italiji.
25. 1586. Umrl Primož Trubar, ustanovitelj slovenske književnosti.
26. 1914. Začetek prve svetovne vojne.

Avgust — Veliki srpan

Kolovoz

Torek	1	Makab. bratje. Detomir	
Sreda	2	Porcijunkula. Bojan	
Četrtek	3	Lidija, vd. Mirača	
Petek	4	Dominik, ap. Ljubičica	
Sobota	5	Marija Snežnica. Predobra	☾
Nedelja	8	10. pob. Gosp. sprem. Vlastica	
Ponedeljek	7	Kajetan, spoz. ; Donat, muč.	
Torek	8	Cirijak, Larg. Godeslav	
Sreda	9	Roman, muč. Našmir	
Četrtek	10	Lavrencij, muč. Jurica	
Petek	11	Fiburcij, muč. Bdemir	
Sobota	12	Klara, dev. Dobrogoš	
Nedelja	13	11. pob. Hipolit, muč. Davola	●
Ponedeljek	14	Evzebij, sp. Dobrina	
Torek	15	Vnebovzetje Marije Device. Budinja	
Sreda	16	Rok, sp. Nemira	
Četrtek	17	Hijacint, sp. Radigoj	
Petek	18	Helena, kr. Bronislava	
Sobota	19	Ludovik Tol., čk. Liudovit	
Nedelja	20	12. pob. Bernard, op. Žarka	☾
Ponedeljek	21	Ivana, Fr., vd. Mirjana	
Torek	22	Timotej, muč. Ostrivoj	
Sreda	23	Filip Ben, sp. Bogovoljka	
Četrtek	24	Jernej, ap. Borivoj	
Petek	25	Ludovik, kr. Dragorad	
Sobota	26	Zeferin, pap. Perunika	
Nedelja	27	13. pob. Jožef Kal., sp. Zlatko	☾
Ponedeljek	28	Avguštin, c. uč. ; Hermes, muč.	
Torek	29	Obglav, sv. Jan. Krst. Želided	
Sreda	30	Feliks, muč. Bronislava	
Četrtek	31	Rajmund, sp. ; Milodrag	

12. 1944. Sestanek Tita in Churchilla v Neaplju.

14. 1941. Podpisana Atlantska deklaracija.

16. 1941. Zažgana prva slovenska vas Rašica pri Crnučah.

31. 1589. Umri v Ljubljani Jurij Dalmatin, prvi prevajalec celotne biblije v slovenski jezik.

1. 1939. Nemčija napadla Poljsko. Začetek druge svetovne vojne.
2. 1945. Kapitulacija Japonske.
6. 1930. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič ustreljeni v Bazovici.
6. 1944. Prihod Rdeče armade na mejo Jugoslavije.
8. 1943. Kapitulacija Italije.
15. 1947. Ratificirana mirovna pogodba med Italijo in Jugoslavijo, ki predvideva ustanovitev STO-ja.
16. 1943. Sklep OF o priključitvi Slovenskega Primorja k združenji Sloveniji.
16. 1947. Je bila priključena Gorica Italiji. Fašisti in izposojenci iz Neaplja, Vidma in drugih krajev so navallili na slovenske meščane, požigali, ropali slovenske trgovine, gostilne, urade, delavnice. Tako je sprejela kulturna Italija svoje nove državljane.
28. 1831. Rojen Fran Levstik.

Petek	1	Egidij, op. Madin
Sobota	2	Štefan, kr. Milijeva
Nedelja	3	11. pob. (ang.) Evfemija, muč. Lepa
Ponedeljek	4	Rozalija, dev.; Ida, grof.
Torek	5	Lavrencij, šk. Nedeljka
Sreda	6	Praznik bazoviških žrtev.
Četrtek	7	Marko in tov. m., Merna
Petek	8	Rojstvo Marije Devce. Gostinja
Sobota	9	Peter Kl., sp. Vsemir
Nedelja	10	15. pob. Nikolaj T.; sp. Rakita
Ponedeljek	11	Prot in Hijacint, muč. Milan
Torek	12	Ime Marijino. Večdrag
Sreda	13	Virgilij, muč. Zremil
Četrtek	14	Poviš. sv. Križa, Znanoslav
Petek	15	Nikomed, muč. Svogoj
Sobota	16	Ljudmila, vd. Sodimir
Nedelja	17	16. pob. Marija 7 žalosti. Ervan
Ponedeljek	18	Jožef Kup., sp.; Tomaž, šk.
Torek	19	Januarij, šk. Vitograd
Sreda	20	Kvatre. Evstahij, muč. Morana
Četrtek	21	Matevž, ap. Blagoslav
Petek	22	Kvatre. Mavric in tov. muč. Celimir
Sobota	23	Kvatre. Tekla, muč. Slavna
Nedelja	24	17. pob. Marija reš. ujetn. Radivoj
Ponedeljek	25	Firmin šk. Uroš
Torek	26	Justina, Stojslava
Sreda	27	Kozma in Damijan, muč. Radomira
Četrtek	28	Venceslav, kr. Vidica
Petek	29	Mihael, nadang. Stojan
Sobota	30	Hieronim, c. uč. Jekica

Oktober — Vinotok

Listopad

Nedelja	1	18. pob. (R. v.) Remigij šk. Semislava
Ponedeljek	2	Angeli varuhi; Leodegar, šk.
Torek	3	Kandid, muč. Vitomir
Sreda	4	Frančišek, Ser. sp. Tebidrag
Četrtek	5	Placid in tov., muč. Dumnuka
Petek	6	Fida, muč. Brunislav
Sobota	7	Justina, dev. Dragonika
Nedelja	8	19. pob. Brigita, vd. Dragosta
Ponedeljek	9	Dionizij, šk.; Abraham, očak
Torek	10	Frančišek B., sp. Stremil
Sreda	11	Firmin, šk. Negoslava
Četrtek	12	Maksimilijan, šk. Drugislav
Petek	13	Edvard, kr. Rosica
Sobota	14	Kalist, pap. Sestrena
Nedelja	15	20. pob. (P. cerkev) Terez. d. Radislav
Ponedeljek	16	Gal, opat; Maksima, dev.
Torek	17	Hedviga, kr. Mira
Sreda	18	Luka., ev. Travica
Četrtek	19	Etbin, op. Stojgoj
Petek	20	Janez Z., sp. Raša
Sobota	21	Uršula, dev. Stojslav
Nedelja	22	21. pob. Kordula, dev. Zorislava
Ponedeljek	23	Severin, šk. Zivka
Torek	24	Rafael, nadang. Blagosta
Sreda	25	Krizant, muč. Zlatija
Četrtek	26	Evarist, pap. Vranica
Petek	27	Srumečij, šk. Srebra
Sobota	28	Simon in Juda, apost. Mila
Nedelja	29	22. pob. Kristus, kr. Gradimir
Ponedeljek	30	Klavdij, muč. Vladika
Torek	31	Lucila, dev. Gorazd

1941. Prvo zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju.
- Ustanovljen v Sloveniji VII. korpus NOV in POJ.
1866. Je bila Beneška Slovenija priključena Italiji.
1920. Je bil izveden na Koroškem krivični plebiscit, ki je odtrgal od slovenskega narodnega telesa slovensko Koroško.
1844. Rojen Simon Gregorčič.
1868. Se je vršil prvi tabor goriških Slovencev v Sempasu. Nad 10.000 udeležencev. Avstrijska vlada je poslala na tabor vojaštvo, orožništvo in huzarje.
1944. Osvobojenje Beograda.
1918. Je bilo v Ljubljani in Zagrebu proglašeno združenje avstrijskih Jugoslovancev v samostojno državo. Osvobodili so se izpod Avstrije.
1918. Praznik osvobojenja Slovencev izpod Avstrije.

7. 1917. Velika oktobrska socialistična revolucija (25. okt. po našem koledarju).
7. 1944. Padel generalni poročnik Franc Rozman-Stane, komandant NOV in PO Slovenije.
15. 1946. So bile v Gorici javno sežgane slovenske knjige.
16. 1887. Umrli pisatelj Fran Levstik.
17. 1920. So vrgli fašisti bombo v goriško dvorano Central, kjer se je vršil koncert Pevskega in glasbenega društva.
28. 1820. Rojen Friderik Engels.
29. 1943. Zgodovinsko zasedanje AVNOJ-a v Jajcu. — Ustanovitev nove Jugoslavije.

Sreda	1	God vseh svetnikov. Ljubomir	
Četrtek	2	Vseh vernih duš dan. Zdanita	
Petek	3	Viktorin, šk. Bogomil	3
Sobota	4	Karel B., šk. Dravomir	
Nedelja	5	23. pob. (Zahv.) Savina	
Ponedeljek	6	Lenart, sp.; Sever, šk.	
Torek	7	Oktobrska sovjetska revolucija	
Sreda	8	Bogomir, šk. Neživ	
Četrtek	9	Božidar, muč. Sebislav	7
Petek	10	Andrej A., sp. Golobica	
Sobota	11	Martin, šk. Višnjica	
Nedelja	12	24. pob. Martin, pap. Davorin	
Ponedeljek	13	Stanislav K., sp. Didak, sp.	
Torek	14	Jozafat, šk. Borislava	3
Sreda	15	Leopold, vojv., Volčica	
Četrtek	16	Edmand, šk. Večerin	
Petek	17	Gregorij, šk. Ljubava	
Sobota	18	Odon, op. Oliva	
Nedelja	19	25. pob. Elizabeta, kr. Imica	
Ponedeljek	20	Feliks, sp. Edmund, kr.	
Torek	21	Darov. M. D., Grmislav	
Sreda	22	Cecilija, muč. Jezdimir	
Četrtek	23	Klemen, pap. Ravijola	2
Petek	24	Janez od kr., sp. Jeca	
Sobota	25	Katarina, muč., Kolomir	
Nedelja	26	28. pob. Konrad, šk. Zdedrag	
Ponedeljek	27	Virgilij, šk., Vedrana	
Torek	28	Gregor, pap. Lelija	
Sreda	29	Zas. AVNOJA v Jajcu. Roj. Nove Jug.	
Četrtek	30	Andrej, ap. Justina, muč. Hrabroslav	

December — Gruden

Prosinac

Petek	1	Natalija, sp. Božena	
Sobota	2	Pavlna, dev. Tihomir	☾
Nedelja	3	1. advent. Franč. Ks. sp. Sveljub	
Ponedeljek	4	Barbara, muč., Velika	
Torek	5	Krišpin, muč. Stojana	
Sreda	6	Nikolaj, šk. Vladovita	
Četrtek	7	Ambrozij, c. uč. Veselin	
Petek	8	Brez. spoč. Mar. Dev. Rodana	
Sobota	9	Vaerija, muč. Savica	●
Nedelja	10	2. advent. Lavrot. M. D. Drazič	
Ponedeljek	11	Damarij, pap. Gojica	
Torek	12	Maksencij, muč. Široslav	
Sreda	13	Lucija, muč. Vitača	
Četrtek	14	Dušan, sp. Vojmir	
Petek	15	Kristina, dekla. Cvetana	
Sobota	16	Adela, vd. Zaronega	☾
Nedelja	17	3. advent. Lazar, šk. Strojslav	
Ponedeljek	18	Gracijan, šk. Vunebald, op.	
Torek	19	Favsta, vd. Uglješa	
Sreda	20	Kvat re. Liberat, muč. Boživoj	
Četrtek	21	Tomaž, ap. Tomislav	
Petek	22	Kvat re. Demetrij, m. Zvezdana	
Sobota	23	Kvat re. Viktorija, muč. Ozrislav	
Nedelja	24	4. adv. Adam in Eva. Dunja	☾
Ponedeljek	25	Božič. Rojstvo Gospodovo. Žitigoj	
Torek	26	Štefan, muč. Zlatka	
Sreda	27	Janez Evang. Pelislav	
Četrtek	28	Nedol. otročiči, Zorica	
Petek	29	Tomaž, šk. Vrhoslav	
Sobota	30	David, kr. Branimir	
Nedelja	31	Nedelja pred N. I. Silvester. Blažena	

1. 1918. Ustanovitev stare Jugoslavije.
3. 1800. Rojen pesnik Francè Prešeren.
7. 1941. Japonska napadla Ameriko in Anglijo.
21. 1879. Rojen Josip Viharjonovič-Stalin.
25. 1943. Ustanovljen IX. korpus NOV in POJ.
28. 1789. So uprizorili diletantje v ljubljanskem gledališču Linhartovo »Zupanova Micko«. To je rojstni dan slovenskega gledališča.

Znaki za lunine mene.

Mlaj : ☾

Prvi krajec : ☾

Ščip ali polna luna : ☾

Zadnji krajec : ☾

Lunine mene.

mesec	mena	dan	ura	minute	mesec	menn	dan	ura	minute
Januar :	Ščip	4	8	48	Julij :	Zadnji krajec	7	3	53
	Zadnji krajec	11	11	31		Mlaj	15	6	5
	Mlaj	18	8	59		Prvi krajec	22	11	50
	Prvi krajec	26	5	39		Ščip	29	5	17
Februar :	Ščip	2	23	16	Avgust :	Zadnji krajec	6	20	56
	Zadnji krajec	9	19	32		Mlaj	13	17	48
	Mlaj	16	23	53		Prvi krajec	20	16	35
	Prvi krajec	25	2	52		Ščip	27	15	51
Marec :	Ščip	4	11	34	September :	Zadnji krajec	4	14	53
	Zadnji krajec	11	3	38		Mlaj	12	4	29
	Mlaj	18	16	20		Prvi krajec	18	21	54
	Prvi krajec	26	21	9		Ščip	26	5	21
April :	Ščip	2	21	49	Oktober	Zadnji krajec	4	8	53
	Zadnji krajec	9	12	42		Mlaj	11	14	33
	Mlaj	17	9	25		Prvi krajec	18	15	18
	Zadnji krajec	25	11	40		Ščip	25	1	46
Maj :	Ščip	2	6	19	November :	Zadnji krajec	3	2	0
	Zadnji krajec	8	23	32		Mlaj	10	10	25
	Mlaj	17	1	54		Prvi krajec	16	16	6
	Prvi krajec	24	22	28		Ščip	24	16	14
	Ščip	31	13	43	December :	Zadnji krajec	2	17	22
Junij :	Zadnji krajec	7	12	35		Mlaj	9	0	82
	Mlaj	15	16	53		Prvi krajec	16	6	56
	Prvi krajec	23	6	12		Ščip	24	11	23
	Ščip	29	20	58					

Mrki.

V letu 1950 mrkne sonce dvakrat, luna tudi dvakrat.

1. Obročast sončni mrk : 18. marca pri nas neviden. — 2. Popoln lunin mrk : 2. aprila pri nas viden v prvih večernih urah. — 3. popoln sončni mrk : 12. septembra, pri nas neviden.

4. Popoln lunin mrk : 26. septembra, pri nas viden zgodaj zjutraj.

Borba proti imperializmu na STO-ju

Branko Babič

Tržaško politično življenje v tem letu označuje protiljudsko in kontra-revolucionarno delovanje agentov Informbiroja z Vidalijem na čelu, ki v sklopu mednarodne razbijaške in revizionistične politike vodstva Sovjetske zveze v odnosu do dosledno delavskega in demokratičnega gibanja v svetu, na tržaških tleh v vsakodnevnem konkretnem življenju uničujejo vse, kar je napredno in revolucionarno, vnašajo v delovne množice zmedo ter vedno bolj postajajo zagovorniki in glasniki italijanske imperialistične reakcije, ki ponovno stega kremplje po ozemlju, ki po mirovni pogodbi z Italijo tvori tako zvano Svobodno tržaško ozemlje. In še več, tržaški informbirojevcji že tudi povzemajo iredentistične in imperialistične parole in zahteve italijanske reakcije po »italijanski«¹ Istri, ki je bila priključena k Jugoslaviji, Pulju, Reki, Zadru itd. Takšna politika informbirojevcev je dovedla trenutno do močne oslavitve tržaškega demokratičnega gibanja in do pojačanja pozicij reakcije in imperializma, ki danes skoraj nemoteno izvaja svojo protiljudsko politiko. Torej delovanje tržaških informbirojevcev je prineslo koristi edinole tem silam na škodo delavskega in demokratičnega gibanja.

Kakšni so bili konkretni rezultati takšne politike tržaških informbirojevcev?

Nekdaj enotna, močna in borbena Komunistična partija STO-ja, vodilna sila tržaškega delavskega in demokratičnega gibanja, je bila razbita. Ko so informbirojevci uspeli zanesti zmedo v

članstvo partije in tako ustvariti pogoje za razbitje njene enotnosti, so se vrgli na razbijanje vseh množičnih organizacij in likvidacijo teh organizacij tržaških ljudskih množic. Najprej so v vrhovih razbili enotna vodstva, potem so pa šli na dejansko likvidacijo organizacij kot takih od spodaj. Ohranili so sicer neka vodstva, ki od časa do časa izdajajo kakšne deklaracije, ki pa niso nobena neposredna politična in organizacijska vodstva širokih ljudskih množic. Z največjo vremo so se vrgli na likvidacijo SIAU, te mogočne osnovne množične organizacije — ljudske fronte tržaških demokratičnih množic. Z razbijanjem SIAU so dejansko prešli na razbijanje tudi italijansko-slovanskega bratstva. To jim je bilo potrebno, da bi lahko začeli uvajati svojo nacionalistično politiko, pri čemer jim SIAU predstavlja največjo oviro, ker je najdoslednejša in najbolj borbena organizacija tržaških ljudskih množic, ki je izraz njihove enotnosti in slovansko-italijanskega bratstva, ob katerem se razbijajo vsi napadi nacional-šovinistične tržaške reakcije in imperialistov. Ker pa je SIAU globoko zasidrana v tržaških ljudskih množicah, so informbirojevci formalno ohranili še nekakšno vodstvo, to pa samo zaradi tega, da ne bi prehitro odkrili pred množicami svojo nacionalistično in protiljudsko politiko in da bi njeno ime še izrabljali, dokler je mogoče, za mobilizacijo Slovencev, kar dokazuje primer nedavnih upravnih volitev, pri katerih so s pomočjo imena SIAU prevzeli del slovenskih množic, da so gla-

sovale za njihovo umazano politiko.

V tej razbijaški politiki je razumljivo, da so se spravili tudi na Osvobodilno fronto. Formirali so svoje vodstvo, ki je postalo instrument za razbijanje politične in narodne enotnosti slovenskega ljudstva na STO-ju in za sovražno gonjo proti socialistični Jugoslaviji. Slovenski informbirojevci na STO-ju, ki se proglašajo za »zdrave« sile slovenskega naroda, se pod firmo internacionalizma, Sovjetske zveze itd. vključujejo v splošno gonjo proti izgradnji socializma v Jugoslaviji na isti liniji z Agnelettom, slovensko belogardistično reakcijo, italijansko nacional-šovinistično reakcijo, z imperialisti in z vsemi mogočimi sovražniki socialistične Jugoslavije. Njihovo hvalevredno delovanje na polju slovenske kulture se izraža z uničevanjem slovenskih prosvetnih društev. Kjer koli so informbirojevci uspeli s svojim razbijaštvom, tam je zamrlo skoraj vsako kulturno-prosvetno delo, razen protijugoslovske gonje in zanikanja veličine herojske narodno-osvobodilne vojne in njenih pridobitev za slovenski narod. Za informbirojevce se slovenska kultura konča z začetkom druge svetovne vojne, torej tam, kjer se pričinja največičastnejša, najbolj politično in kulturno bogata doba slovenskega naroda.

Pri uničevanju slovenske kulture ima največje »zasluge« slovenski informbirojevski veljak Bidovec, ki pomaga na liniji italijanske nacional-šovinistične reakcije rušiti vse, kar je slovenskega, predvsem kar je politično in kulturno naprednega in povezanega z narodno-osvobodilno borbo in gradnjo socializma v slovenski domovini. Edino takšno nalogo je imel do včeraj informbirojevski tako imenovani pripravljalni odbor ljudske prosvete in danes tako zvana Bidovčeva »SHPZ«.

Na isti liniji je odnos informbirojevcev do ostalih množičnih organizacij. Nič več široke politične organizacije

žena, temveč navadno feministično gibanje, ki naj se bavi samo z ozkimi ženskimi problemi. Popolnoma so likvidirali široko organizacijo antifašistične fronte mladine, partizane, politične preganjance itd. pa so spremenili v nekakšne stanovske organizacije, ki nimajo s politiko nobenega opravka. Taka politika vodi k popolni likvidaciji vsakršnega množičnega gibanja in prepušča široke ljudske množice vplivu vseh mogočih reakcionarnih strank buržoaznega tipa, kamor se je uvrstila tudi Vidalijeva socialpatriotska frakcija.

Posebno poglavje v tem likvidatorskem delovanju Informbiroja pa tvorijo sindikati, najmočnejša množična razredna organizacija proletariata. Enotni sindikati so nastali iz Delavske enotnosti, revolucionarne organizacije tržškega delavstva v oboroženi protifašistični borbi. Ves čas po vojni so bili dosledna razredna sindikalna organizacija tržškega proletariata v borbi za vsakdanje ekonomske zahteve, obenem pa osnovna udarna sila tržškega množičnega demokratičnega gibanja v njegovi politični borbi za demokratične pravice širokih ljudskih množic. Ko so se vodstva Enotnih sindikatov po resoluciji Informbiroja polastili vidalijevci in postavili za predsednika likvidatorja Radicha, se je začela likvidacija razredno-borbenega sindikata z uvajanjem tako zvane ekonomistične politike Trade Uniona. Torej nič več politike v sindikatih, temveč zgolj ekonomska borba za majhne pribojške v okviru kapitalističnega suženjstva. Razbili so tudi sindikalno enotnost s cono B. Takšno stališče pa je pomenilo prvo in osnovno koncesijo italijanski imperialistični reakciji, pred katero je bilo treba oprati »grehe« preteklosti in se odpovedati razrednemu boju. Ko se je informbirojevsko vodstvo Enotnih sindikatov odpovedalo preteklosti, prekinilo stike z razredni-

mi sindikati cone B in likvidiralo politično-razredni značaj Enotnih sindikatov, je ponudilo »enotnost« Delavski zbornici. Ta enotnost pa ni bila ponujena samo za ceno koncesij italijanski reakciji na sindikalnem polju, temveč vsebuje predvsem politične koncesije. Delavska zbornica ni le črnožolti delodajalski sindikat, ki dejansko ščiti interese delodajalcev, temveč ima tudi izrazito politični značaj na liniji priključitve Trsta k Italiji, kar je osnovna politična linija italijanske nacionalistične reakcije. Na tej liniji pa so se informbirojevci znašli na skupnih pozicijah z italijansko nacionalistično buržoazijo. Takšna politika informbirojevskih voditeljev Enotnih sindikatov pa vodi do popolne likvidacije Enotnih sindikatov kot razredno-borbenih sindikatov, k opuščanju vsake dosledne in uporne borbe za vsakodnevne ekonomske zahteve delavstva in spreminja iste v navadno politično agenturo Vidalijeve socialpatriotske in izdajalske frakcije. Popolnoma razumljivo je potemtakem, da je delavstvo nad takimi sindikati razočarano, da je postalo apatično, da večina delavcev sploh ne obnavlja članskih izkaznic itd.

Vsa ta politika tržaških informbirojevcev ima namen, pripraviti potrebne pogoje za uresničitev glavnega cilja, to je imperialistične priključitve Trsta in celotnega STO-ja k De Gasperijevi Italiji. Njihova vsakodnevna politična praksa potrjuje takšno linijo priključitve k Italiji.

Njihova kampanja laži in klevet proti Jugoslaviji in proti coni B, ki danes prednjači pred vso ostalo reakcijo, nima drugega namena, kot čim bolj umažati Jugoslavijo v očeh tržaških delovnih množic, prekiniti vse vezi z njo, zbrisati vso herojsko revolucionarno preteklost tržaškega delavskega in demokratičnega gibanja, ki je povezano z narodno-osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov, in tako pripraviti

»politično-ideološke« osnove za imperialistično priključitev k Italiji. Na tej liniji skuša najprej Šikami dati prve »teoretične« osnove, ko na osnovi klevet izvaja, češ Jugoslavija je zašla v imperializem in zato ni mogoče več govoriti o naslonitvi ali sploh priključitvi Trsta k Jugoslaviji. Z nacionalnega stališča naj bi bila torej pravilna druga rešitev tržaškega vprašanja, ki je v skladu z interesi celotne fronte socializma in demokracije. Torej naslonitev ali celo priključitev Trsta k drugi državi. Ker se pa Trst ne more priključiti k Ameriki niti k Avstriji, nam ostane torej samo Italija. Takoj za tem nam Gasperini ponuja rešitev za Gornje Poadižje kot primerno za Trst, odnosno Tržaško ozemlje. Nato pa pride Vidali s trditvijo, da so dominantna nacija v Trstu Angloameričani, ne pa italijanska, katere buržoazija vrši nacionalno zatiranje slovenskega življa. Nato ti pa pride še Marina, ki trdi, da je v določenem trenutku mogoče »prepuštili kaj« tudi nazadnjaški državi, De Gasperijevi Italiji, in ugotavlja pri tem, da je osnovna naloga informbirojevcev voditi borbo proti slovenskemu nacionalizmu. Jasen poskus, prikriti zatirajoči značaj italijanske nacionalistične buržoazije ali pa celo skušati pokazati njeno borbo za priključitev k Italiji kot narodno-osvobodilno borbo proti zatiranju Italijanov od strani Anglo-američanov in »slovenskih nacionalistov«. Poleg tega da takšna stališča izražajo najbolj vulgarno potvarjanje demokratičnih načel o nacionalnem vprašanju, hočejo prikriti najbolj izraziti nacionalizem informbirojevcev v odnosu do tržaškega vprašanja. Informbirojevci so v nacionalnem vprašanju popolnoma zašli na nacionalistično linijo. Nacionalistična zahteva po priključitvi Trsta in celotnega STO-ja k Italiji jih nujno vodi k zapostavljanju nacionalnih pravic Slovencev na isti liniji z italijansko nacionalistično reak-

cijo. Tak izrazit primer so bile osebne izkaznice, ko so informbirojevci odločno podprli zahtevo italijanske reakcije in anglo-ameriške vojaške uprave, da se izkaznice izdajo samo v italijanščini. Drugi tak primer je volitev občinskega odbora v Miljah, ki kljub absolutni večini vidalijevcev niso izvolili nobenega slovenskega odbornika v ožji odbor. Nadalje njihov odnos do slovenske prosvete in kulture, šolstva, dvojezičnosti itd. itd., kjer se pri vseh teh vprašanjih formalno deklarativno sicer izražajo za nacionalne pravice slovenskega življa, kadar pa pridejo do konkretnih vprašanj, vedno in povsod zavzamejo linijo nacional-šovinistične italijanske reakcije.

Vsa ta nacionalistična politika tržaskih informbirojevcev, ki ima za končni cilj priključitev Trsta in celotnega STO-ja k De Gasperijevi Italiji, se še danes skriva za demagoško izjavo: »V pričakovanju boljše in končne rešitve je danes najboljša rešitev tržaskega vprašanja: prihod guvernerja, združitve obeh con in umik okupacijskih čet.« Ta najnovejša teza Vidalija špe-

kulantsko računa na sovražno politiko Sovjetske zveze do Jugoslavije. Vse dokazuje, da Sovjetska zveza, podobno kakor v koroškem vprašanju, poskuša danes trgovati tudi s Trstom, morda zopet za nekakšno kompenzacijo, predvsem pa z namenom, škodovati Jugoslaviji. Tako sta Vidali in za njim KPI, računajoč z najnovejšo protidemokratsko politiko Sovjetske zveze, postala nenadoma največja zagovornika guvernerja, seveda takšnega, ki bo ob prvi priliki prinesel tako imenovano »boljšo rešitev«, to je priključitev celotnega STO-ja k Italiji.

Dejstvo je, da je spričo takega stališča Sovjetske zveze in njene politike v mednarodnih odnosih perspektiva STO-ja, kot je bila določena v mirovni pogodbi z Italijo, pokopana. Prihod guvernerja je v takšnih pogojih mogoč samo v perspektivi priključitve celotnega STO-ja k Italiji. Po krivdi zapadnih imperialistov je STO razdeljeno na dva dela in je Trst z neposredno okolico dejansko že sestavni del Italije, le s to razliko, da na tem teritoriju gospodarijo anglo-ameriški imperialisti,

BRANKO BABIC

ki ga izkoriščajo za svoje imperialistično spletkarjenje proti demokratični Jugoslaviji kakor tudi proti demokratičnim silam Italije in preprečujejo vsako pravilno in demokratično rešitev tržaškega vprašanja. Trst postaja torej zopet predmet trgovanja med velikimi silami, vključivši Sovjetsko zvezo. Spričo teh in takih dejstev je iluzorna vsaka misel o vzpostavitvi Tržaškega ozemlja, kot ga določa mirovna pogodba. O teh dejstvih mora tržaško demokratično gibanje voditi računa, biti realno in mobilizirati vse svoje sile, da se končno prepreči trgovanje z usodo tržaškega prebivalstva in njegovih interesov. Zato tržaško demokratično gibanje v teh pogojih nujno postavlja zahtevo, *da usoda STO-ja ne sme biti predmet kakršnega koli trgovanja med katerimi koli velesilami, temveč da je in mora biti stvar sporazuma med prizadetimi jugoslovanskimi narodi in italijanskim narodom ter odločanja tržaških demokratičnih množic.* Edino na tej osnovi je v perspektivi mogoča realna borba za pravilno in demokratično rešitev tržaškega vprašanja. Na tej liniji je treba mobilizirati najširše ljudske množice pri nas kakor tudi demokratične sile v Italiji, kjer bo kljub današnji nacionalistični politiki vodstva KPI v odnosu do tržaškega vprašanja moralo končno prevladati pravilno stališče v interesu prizadetih narodov in demokracije.

V okviru te osnovne politične linije bodo tržaške demokratične množice nadaljevale borbo za čim širše in demokratične pravice tržaškega delovnega ljudstva. Da bo to borbo mogoče čim uspešneje voditi, je nujno potrebno ponovno usposobiti SIAU, kot je bila nekdanj, jo pojačati in utrditi ter v njenem okviru mobilizirati najširše ljudske množice v aktivni in konkretni borbi proti reakciji ter za demokratične pravice tržaškega delovnega ljudstva. SIAU ter v njenem okviru Osvo-

bodilna fronta slovenskega naroda mora ponovno postati tista sila, ob kateri se bodo razbijali vsi nacional-šovinistični napadi tržaške reakcije. Edino realno osnovo, ki daje možnost ponovnega razvoja in razmaha demokratičnih sil na Tržaškem ozemlju, predstavlja torej odločna, vztrajna in neomahljiva borba za obnavljanje in nadaljnje utrjevanje iskrene borbene enotnosti in bratstva italijansko-slovanskih ljudskih množic. Samo na osnovi take enotnosti je bilo mogoče v preteklosti razbijati nacionalistične, šovinistične izpade tržaške buržoazije in vse reakcije proti interesom delovnega ljudstva Tržaškega ozemlja. Samo na bazi italijansko-slovanske enotnosti ljudskih množic je bilo mogoče ustvariti in utrditi tisto močno in resnično demokratično in resnično revolucionarno gibanje, ki ga je v času od leta 1945 do mračne resolucije Informbiroja občudoval ves demokratični svet. Ravno tako je potrebno še bolj razširiti in organizacijsko utrditi ostale množične organizacije žena, mladine, partizanov, političnih preganjancev itd. na osnovi italijansko-slovanskega bratstva. Posebno pažnjo je treba posvetiti obnovi razredno-borbenega sindikalnega gibanja.

Ni mogoče voditi uspešne borbe proti reakciji in imperializmu, če istočasno ne vodimo odločne borbe proti politiki Informbiroja kot sestavnega dela reakcionarne politike proti delavskemu in demokratičnemu gibanju. Eno leto in pol od zloglasne resolucije je več kot dovolj, da smo spoznali ves protiljudski značaj informbirojevske politike. Ta politika se ni kot taka pokazala samo v Trstu, ampak v mednarodnem merilu, saj prikazuje izgrajeno linijo državnega vodstva Sovjetske zveze, linijo oportunitizma, revizionizma in mešetarjenja z imperializmom, kar mora nujno voditi na protiljudske pozicije. Otresti se je treba raznih sentimentalnih občutkov, dogmatičnega gle-

danja v nezmotljivost in kritično pre-sojati vso današnjo politiko državnega vodstva Sovjetske zveze. Le tako bomo lahko sposobni voditi načelno, pa tudi vsakodnevno bitko proti revizionistič-ni in protiljudski politiki Informbiroja. Z dosledno in uporno politično, ideo-loško ter vsakodnevno konkretno borbo proti politiki Informbiroja bomo lahko razvijali demokratično in revolucionar-no borbo proletariata in delovnih mno-žic. Edino tako bomo lahko tudi branili socializem kot napredno družbeno ureditev ter tudi Sovjetsko zvezo kot prvo socialistično državo na svetu. Kri-čanje informbirojevcev, da je to anti-sovjetizem, ne more nikogar več pre-motiti, ker je danes popolnoma jasno, da je antisovjetizem (protiljudska in protisocialistična politika), kar oni de-

lajo, ker delajo države in partije In-formbiroja in kar dela samo državno vodstvo Sovjetske zveze in Boljševiške partije. Vedno več je ljudi, ki spozna-vajo pravilnost in zgodovinsko važnost gigantske borbe, ki jo vodi Jugoslavija in njena Komunistična partija za pra-vilne in enakopravne odnose med so-cialističnimi državami, za resnico in pravico, ki je osnova in predpogoj vsa-kega naprednega in demokratičnega gibanja. Ta borba mora nujno končati z zmago, z zmago pravilne in napredne linije Komunistične partije Jugoslavije, ker ni mogoče uničiti napredna in re-volucionarna načela znanosti marksiz-ma-leninizma, na osnovi katerih člove-štvo neizbežno koraka v naprednejšo, socialistično družbeno ureditev.

Od kolona do kmeta-zadružnika

J. Beltram

Splošna oborožena vstaja slovenskega življa na Primorskem proti okupatorju in zatiralcem v zadnji svetovni vojni, kateremu se je kasneje pridružil tudi italijanski proletarijat, je bila zaključ-na faza borbe dolgih desetletij za svo-bodo in oblast. Naravno je, da je borba za izgon okupatorja in za združitev vse slovenske zemlje v okviru Jugoslavije vsebovala ne samo elemente nacionalne osvoboditve, ampak je ustvarjala pogo-je tudi za odpravo izkoriščanja človeka po človeku. Da ne bi bile imele ljud-ske množice, zlasti proletarijat, jasne perspektive, da bodo v narodno osvo-bodilni borbi dosegli pogoje boljšega in srečnejšega življenja, jih ne bi bili mogli zainteresirati in mobilizirati v tako širokih plasteh za borbo. Zaupa-nje in vero v to perspektivo je ustvar-jalo dejstvo, da je osvobodilno borbo vodila avantgarda najnaprednejšega

razreda — Komunistična partija Jugo-slavije, ki je nujno morala imeti v svo-jem programu predvsem zrušitev stare-ga državnega aparata in postavitve no-vega, razbiti staro buržoazno, kapitali-stično oblast in zgraditi novo ljudsko oblast. To pričakovanje delavskega raz-reda in borečih se ljudskih množic sploh se je tudi v teku borbe postopo-ma uresničevalo. Vodilna sila te borbe — Komunistična partija — je tudi ne-prestano učila ljudske množice, da je pogoj za doseg te ciljev samo brez-kompromisna oborožena borba zoper okupatorja in sovražnika vseh vrst, zo-per zunanjo in notranjo reakcijo. Do-slednost v borbi za svobodo in oblast je prisilila vsakogar, da je odkrito po-kazal, kaj je: dosleden borec za svo-bodo in pravice svojega naroda, kovač boljše in svobodne bodočnosti ali so-

KONGRES KOMUNISTICNE PARTIJE STO-JA V IZOLI

opremljeno M. BAMBIČ

vražnik in izdajalec svojega naroda — okupatorjev hlapec.

Zmaga nad okupatorjem in zatiralcem je hkrati pomenila zmago nad staro obliko življenja, nad kapitalističnim sistemom gospodarstva, nad staro kapitalistično oblastjo. Na razvalinah te se je postavila nova, katere nosilec je bilo delovno ljudstvo pod vodstvom delavskega razreda. Zatiralski jarem okupatorja, ki je zlasti zadnjih petindvajset let krvavo žulil naše ljudstvo, je odstranila oborožena pest zmagovite na-

rodno osvobodilne vojske, ki je osvobodila vso našo deželo.

Ni slučajno, da je italijanska imperialistična reakcija zagnala vik in krik, ko je IV. armija JA z nepričakovano silo osvobodila Trst, Istro, Slovensko Primorje in Slovensko Benečijo. Ni slučajno, da se je fašizem bolj kot drugod zaganjal v osvobodilno gibanje primorskega ljudstva s ciljem, da ga zatre, ker je vedel, da se mu maje pod nogami zlagana »pravica« po tej zemlji, potrjena po krivični mirovni pogodbi

1919. leta, kajti podaniki v lastni državi so se tej uprli in to je najzgovornejši dokaz, da niso priznavali krivičnih meja, da niso hoteli »uživati« »svobode«, kakršno jim je delila predfašistična in fašistična Italija. Ni slučaj, da se je prav na Primorskem koncentrirala vsa zbrana tolovajska in kriminalna svojat od španskih falangistov do italijanskih fašistov, od Nedičevcev, ustašev in domobrancev do nemških krvolokov tik pred koncem vojne, da prav na Primorskem uniči najzgovornejšo pričo — IX. in XI. korpus — oboroženega upora prebivalcev bivše Julijske Krajine. Danes je povsem jasno, v kolikor še ni, bo, kakšni so bili skriti računi v ozadju, kakšno usodo so imperialisti in ne samo imperialisti kovali na račun primorskega in istrskega prebivalstva.

Po osvoboditvi je bila naloga avantgarde delavskega razreda izgradnja in utrditev ljudske oblasti kot osnovne revolucionarne pridobitve NOB. Današnje Istrsko okrožje je bilo sestavni del Slovenskega Primorja in Istre, kjer se je proces utrditve ljudske oblasti vršil vse do vstopa mirovne pogodbe v veljavo vzporedno s celotnim teritorijem. Zaradi mednarodno pravnih vprašanj, ki so nastala z mirovno pogodbo z Italijo, nismo mogli več držati koraka z razvojem v ostalem teritoriju, ki je stopal hitreje in odločneje po poti graditve socializma.

V novih pogojih je ljudska oblast v Istrskem okrožju iskala pota za nadaljnjo utrditev in razvoj gospodarstva kot ekonomske osnove ljudske oblasti. Imamo celo razvojno pot gospodarske graditve, kjer se zlasti na vasi v zadnjem letu odločno gradijo osnove socialistične preobrazbe vasi. To je mogoče ustvarjati samo v takih pogojih, kjer je ljudstvo na oblasti, kjer svobodno odloča in ureja svoje življenje, kjer si piše zakone samo. Zlasti še če mu daje pomoč za ustvarjanje materialne baze

taka dežela in v taki meri, kot jo dobiva od socialistične Jugoslavije.

Da bomo lažje in bolj razumeli, kaj je pri graditvi socializma pri nas že doseglo naše ljudstvo, kaj pomeni zanj socializem, moramo primerjati dosedanje stanje z onim iz prejšnjih časov. In to tem bolj, ker so to rezultati dela pičlih štirih let, odkar je mlada ljudska oblast prevzela v dediščino od okupacije fašistične Italije: silno opustošenje naše dežele, veliko zaostalost, brez vsakih zalog in rezerv. In poleg tega smo bili brez večjih izkušenj.

Na področju Istrskega okrožja, kot je znano, je prej o vsem odločala neomejena oblast ostankov srednjeveštva — veleposestnikov in cerkve. Ti so po eni strani izkoriščali delovnega človeka, po drugi strani pa ga tiščali v nevednosti, ga strašili s peklom in kdo ve še s čim, kot znajo preko prižnic in spovednic (to, kar še danes delajo), če ne bo izpolnjeval svojih dolžnosti do gospode. Z agrarno reformo je bil za-

KONGRES KOMUNISTIČNE PARTIJE.
CLANI PREDSEDSTVA: BABIČ,
PETRONIO, SORTA.

dan precejšen udarec tem zapoznelim ptičem in naši kmetje so dobili zemljo v last brez odškodnine. Marsikdo je v začetku pod pritiskom spovednice omahoval in z nekakim nezaupanjem gledal na agrarno reformo. Vendar smo že v prvem letu opazili silen porast produkcije, vsa zemlja je bila temeljito obdelana in kmet je bil zadovoljen, ko mu ob koncu leta ni bilo treba deliti pridelka z onim, ki ni delal. Zaveš, da je on upravičeni lastnik zemlje, ki jo je dolga leta znožil, mu je dajala vse večje izpodbude in dvigala voljo do dela, spremenila odnos do skupnosti.

Znano je, da so desetletja slovenski kmetje iz Istre nosili svoje blago v Trst: kdo s košaro na glavi, kdo ob obloženem potpežljivem istrskem osličku. Vse noči so kmetje romali v Trst tudi iz zadnjih slovenskih istrskih vasi in se naslednji popoldan vračali z malim izkupičkom in večkrat tudi prazni, ker blaga sploh niso mogli prodati v Trstu. Lena in sita buržoazija se je norčevala na trgu in največkrat je naš kmet ponujal svoje, s trdim delom in trdom pridelano blago, po hišah ter ponižno in proseče moledoval sito gospodo, naj kupi tako ali tako njegov pridelek in ga tako »reši«. Večkrat se je dogodilo, da blaga sploh niso mogli prodati in je seveda končalo v morju. Naravno je, da se v takih okoliščinah ni moglo razvijati gospodarstvo in zlasti iniciativa delovnih ljudi, najmanj pa je tak sistem ustvarjal ponosnega človeka, ker ni imel zadoščenja za svoje delo in nobene perspektive.

Fasistična Italija je ekonomijo Istre podrejala splošnim načrtom gospodarstva Italije, ki se je dolgo pripravljala na osvajalno vojno in je s svojo avtarhijo hotela ustvariti potrebne pogoje, da bi bila v svoji osvajalni politiki kos vsaki eventualnosti. »Žitna bitka« je prizadela veliko škodo ekonomiji Istre. forsirale so se žitarice tudi na nepri-

mernih terenih, medtem ko se je omejevala, in to iz razumljivih razlogov, proizvodnja primicij, vina, sadja, ki so glavni kmetijski produkti prvovrstne kvalitete in najbolj donosni.

Naši ljudje to vedo, četudi danes skušajo razdiralni in sovražni elementi pri nas zabrisati to žalostno preteklost, zunanja reakcija pa sploh. Vsa doba italijanske nadvlade in okupacije pomeni stalno propadanje gospodarstva v Istri, rekli bi, da je propadanje gospodarstva v Istri neločljivo povezano z Italijo. Razvoj gospodarstva v Istrskem okrožju je mogoč samo, če je povezano z Jugoslavijo, ki je kot odjemalec kmetijskih in drugih proizvodov nič manj važna kot je v svojstvu zalagatelja z industrijskimi proizvodi. Statistični podatki iz preteklosti in izkušnje dokazujejo, da bi Trst absorbiral le cca. 30 do 50 odstotkov celotne kmetijske produkcije. Upoštevati je nadalje treba močno konkurenco južnih italijanskih pokrajin, ki zalagajo tržaško tržišče z blagom po konkurenčnih cenah.

Vzemimo lansk letno proizvodnjo, ki je sicer bila nadpovprečno dobra. Izvoz beleži sledeče številke: 84 vagonov graha, 391 vagonov krompirja, 257 vagonov paradižnikov, 130 vagonov češenj, 30 vagonov bučic, 243 vagonov drugega sadja, 93 vagonov fižola v stročju, da ne omenjamo vina, soli, rib itd. Razumljivo je, da Trst ne bi mogel absorbirati te ogromne količine blaga, tudi če ne bi imel drugih izvorov. Če ni tržišča, če ni pridelkom zagotovljen trg, je nemogoče, da bi se gospodarstvo razvijalo. In kljub takim količinam je naš kmet vse prodal po ugodnih cenah. Zato se je predvsem zahvaliti dobri odkupni mreži in sigurnemu tržišču — Jugoslaviji.

Toda produkcija kmetijskih pridelkov ni s tem dosegla svoje kulminantne točke. Obratno. Ko je bivši kolon postal lastnik zemlje, ni s tem dobil sa-

mo zadoščenja za vse žalitve in izkoriščanja v preteklosti, ampak razvija vse svoje sposobnosti in iniciativo, da doseže večji donos in da obdela vso zemljo. Še več. Vedno bolj spoznava, da način individualne proizvodnje na majem posestvu ne dovoljuje, da bi se v kmetijstvu načrtno in z največjim učinkom uporabljala moderna agrotehnična sredstva in da bi se kmetijska produkcija planirala. Zato stopa v obdelovalno zadrugo kot višjo obliko organizacije kmetijske proizvodnje, ki daje možnost planiranja, uporabljanja modernih sredstev ter znanstvenih pridobitev na tem področju. Vzporedno s tem se bo nujno dvigala tudi količina kmečkih pridelkov in višal življenjski standard.

Ko danes naš kmet stopa v zadrugo, dokazuje visoko politično zrelost in da ima jasno perspektivo, da se je otrese težkega bremena preteklosti, zaostalosti, dokazuje visoko zavest, da je le v skupnosti zagotovljen njegov oseben interes.

V Istrskem okrožju zaznamujemo masovno gibanje za vstopanje v obdelovalne zadruge. Tako imajo danes tako zadrugo: Puče (pionir v tem pogledu), Babiči, Šmarje, Pomjan, Čezarji, Šantomà, Ankanan, Krog, Buje, Seget, Dajla, Krašica, Savudrija, Sveta Marija na Krasu in vrsta drugih. Medtem ima vsak krajevni ljudski odbor svojo kmetijsko zadrugo, ki je zasnovana na širši osnovi. To dejstvo je najboljša karakteristika istrskega delovnega kmeta.

Ljudska oblast pomaga pri formiranju zadrug s tem, da nudi določene prednosti pri nabavi strojev, živine, umetnih gnojil ter daje možnost 1% kreditov. To pa zato, ker je zadruga najprimernejša oblika organizacije delovnih kmetov, ker povezuje posameznega gospodarstva v celoto, daje možnost planskega gospodarstva, racionalnega izkoriščanja zemlje, strojev, dviga ren-

tabilnost in produkcijo. Tak način gospodarjenja daje jasno perspektivo izboljšanja življenjskih pogojev delovnih kmetov, jih osvobaja starih okorelih načinov proizvodnje, predsodkov in zaostalosti ter ustvarja novega človeka na vasi — kmeta zadružnika.

Prednosti zadrug uživa naš kmet že v obilni meri. Danes ne srečujemo več obloženih »romarjev« na potu v Trst niti v Koper. Široka odkupna mreža nudi možnost, da kmet proda svoje pridelke doma brez večjega truda za prenos, ne da bi izgubljal dragoceni čas, ki se lahko izkoristi v produkciji. Skoraj vsaka zadruga ima danes svoj transportni avtomobil, svoj traktor in vrsto drugih kmetijskih strojev. Ti so nadomestili vse garaško nepotrebno delo, ki so ga prej zlasti istrske žene opravljale s prenosom svojih pridelkov na trg. Odpadla je skrb za plasiranje blaga, za ceno, kajti za to je poskrbela ljudska oblast, ki štiti kmeta-delavca. To je prva, sicer zelo važna naloga, ki so jo opravile naše kmetijske in kmetijsko obdelovalne zadruge.

Ne bilo bi prav misliti, da gre vse idealno in brez težav, brez napak, brez truda, brez trde vsakodnevne borbe s sovražnikom, zlasti z vaškim bogatašem, ki sovraži zadrugo. Ni razvoja brez borbe. Še stojte pred nami težke in odgovorne naloge, še bodo težave, ki jih bomo premagali, samo če bomo dosledni v boju in v delu na tej poti, ki je edino mogoča in edino pravilna za zmago novega nad starim. To je socialistična preobrazba vasi, ki zahteva odločne, dosledne in zavestne ljudi, zavestne graditelje socializma. Za socializem je osnova načrtno gospodarstvo. Na vasi ni mogoče planirati kmetijstva, ne da bi bila individualna gospodarstva povezana v celoto in celota ene vasi podrejena interesom širše skupnosti. To lahko stori v pogojih ljudske oblasti novi človek na vasi, ki suče traktor — kmet zadružnik.

Borba za življenjski obstoj slovenskega naroda v Italiji

I. M.

Dne 15. septembra lani je minilo drugo leto, odkar je stopila v veljavo mirovna pogodba z Italijo, s katero je bila zapečaten usoda Goriških in Beneških Slovencev, ki so morali še dalje ostati pod tujo vlado. Že v lanskem koledarju je kronist opisal okoliščine, pod katerimi so se vrnili Italijani v Gorico. Zato se ni nihče varal s praznimi nadami, temveč smo vsi vedeli, da bo življenje tega dela našega naroda težko in polno borb. Sicer so tako v mirovni pogodbi kakor tudi v novi italijanski ustavi vstavljene posebne določbe, ki bi morale jamčiti manjšinske pravice našega naroda in mu zagotoviti vsaj tiste minimalne kulturne, gospodarske in socialne pravice, ki bi jih morala imeti vsaka manjšina v kulturni državi, zlasti če ta leži v osrčju Evrope.

To velja še v posebni meri za Slovence pod Italijo, ker ti niso navadna narodna manjšina v smislu večjega ali manjšega jezikovnega otoka sredi tujerodnega morja, ampak so skrajni del narodnega telesa, od katerega ga je kot operacijski nož ločila nenaravna meja.

V naslednjem bomo skušali podati približno sliko, kako je potekalo življenje Slovencev pod Italijo v zadnjem letu in kako izgledajo v praksi zgoraj omenjene pravice in garancije.

ORIENTACIJA V NOVEM POLOŽAJU

Prvi, ki so se zavedli novega položaja in skušali organizirati svoje delo in življenje v novih razmerah, so bili Goriški Slovenci, že po tradiciji in kulturi najbolj borbeni in med seboj naj-

bolje povezani. V Demokratični fronti Slovencev, ki je organizirala vse naše množične organizacije od mladine pa do Zveze slovenskih žena, se je zbralo vse, kar je bilo naprednega. Posamezne organizacije so se organizirale in okrepile tako, da so lahko sklicale kongrese, na katerih so pregledale svoje sile in izdelale smernice za svoje bodoče delo.

Tako so imele žene svoj ustanovni kongres v Podgori dne 22. avgusta 1948. Udeležile so se ga zastopnice z Goriške, Slovenske Benečije in Kanalske doline. Tokrat je bilo prvič, da so se tudi žene iz Slovenske Benečije povezale z goriškimi ženami. Kongres je bil zelo razgiban in so naše žene potem ko so ugotovile, da na mednarodnem polju nista še zavladala mir in prijateljsko sodelovanje, sklenile, da se bodo borile za ta cilj in za svoje narodne pravice tudi v Beneški Sloveniji in v Kanalski dolini, da se bodo tesno povezale z ženami v LR Sloveniji, s katerimi bodo gojile predvsem kulturne stike, da bodo skrbele za pravilno vzgojo slovenskih otrok in podpirale vdove, sirote, revne dijake in druge pomoči potrebne.

Na tem kongresu je bilo 273 delegatk iz vseh slovenskih krajev pod Italijo, ki so si izvolile glavni odbor, ki ga sestavlja 30 članic iz mest in vasi. Ob tej priliki sta bila izdelana tudi program in pravila ter je bila tako postavljena podlaga za njihovo nadaljnje delovanje.

Že naslednjo nedeljo, dne 29. avgusta 1948, je sklicala Zveza slovenske mladine svoj prvi mladinski kongres v Štandrežu. Tudi na ta kongres so

GORIŠKI PROSVETNI FESTIVAL V SOVODNJAH;
DELEGATI TRSTA, GORICE IN BENEŠKE SLOVENIJE

prihiteli mladinski zastopniki iz vseh slovenskih krajev. Na njem so sprejeli resolucijo, v kateri so izjavili, da bodo sodelovali z italijansko demokratično mladino in da hočejo ostati tesno povezani z mladino v Jugoslaviji in zlasti v Sloveniji, s katero jih družijo skupna borba, jezik in kultura. Prav tako se je mladina obvezala, da se bo borila za uveljavljanje vseh manjšinskih pravic s posebnim ozirom na Slovensko Benečijo in Kanalsko dolino ter je izjavila, da bo ostala dosledna geslu: »Uči se in delaj!« Kongres se je zaključil z mogočno in uspelo športno manifestacijo.

Kot zadnjo množično kulturno manifestacijo v tem letu naj omenimo še ljudski tabor v Sovodnjah, ki je bil na nedeljo 29. septembra 1948 in ki je privabil velike množice naših ljudi iz vseh krajev Goriške in Beneške Slovenije.

OBČINSKE VOLITVE V GORICI

Med tem časom so bile razpisane v deželi občinske volitve. Ker je poseben zakon določal, da se zaradi nestalnosti

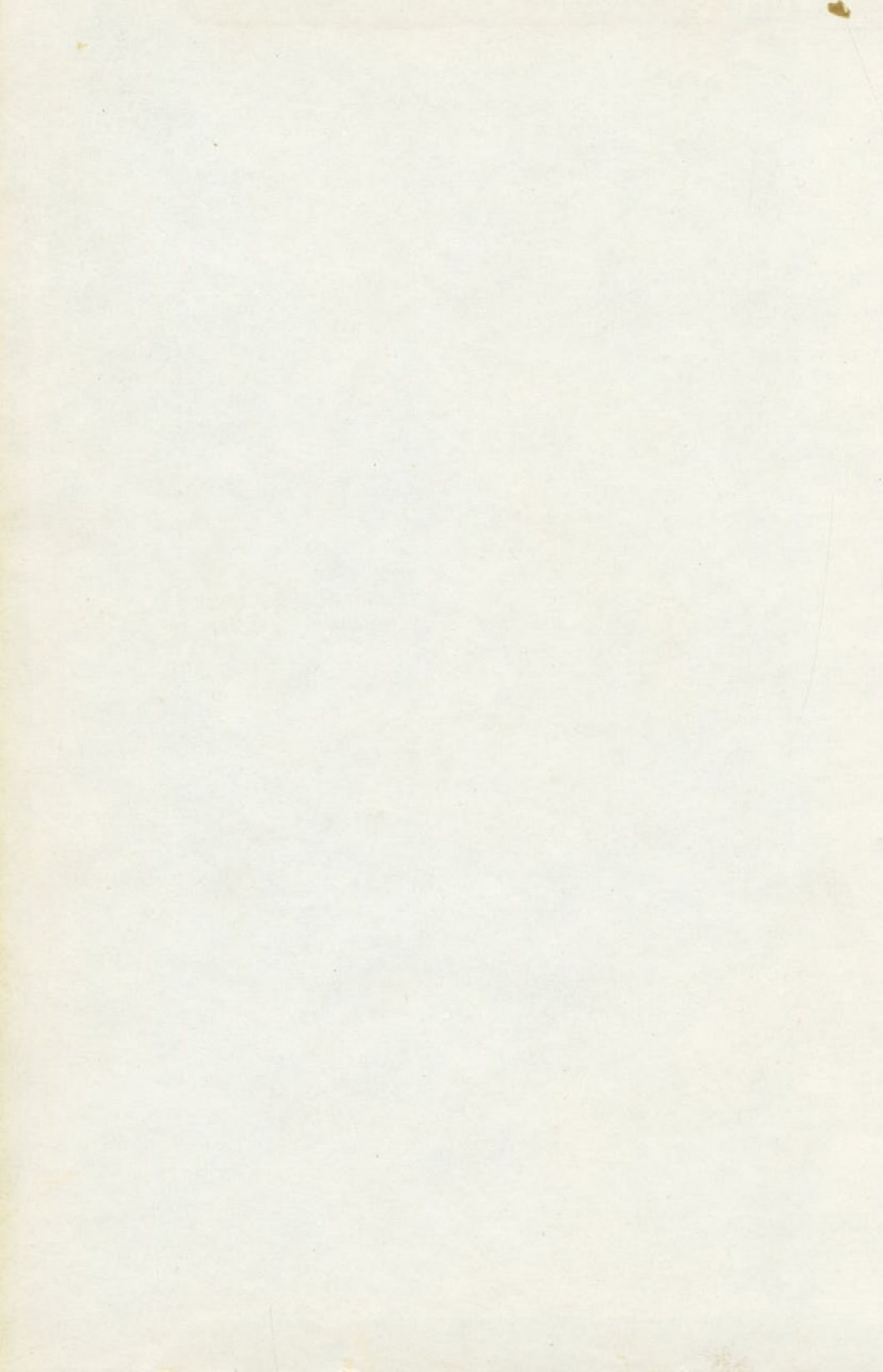
nove meje ne bodo vršile volitve v nekaterih obmejnih občinah sedaj, ampak pozneje, ko bo meja dokončno določena, so od krajev, kjer živijo Slovenci na Goriškem, bile razpisane volitve samo v Gorici.

Postavljenih je bilo devet kandidatnih list, od tega sedem italijanskih, ki so vse imele na programu reševanje »italijanstva Gorice« in seveda s tem v zvezi preganjanje Slovencev. Policija, občinski uradi, kvestura, prefektura, cerkev in ves drugi aparat se je združil v tem skupnem cilju. Borba je bila težka in neenaka. Vendar DFS ni vrгла puške v koruzo, ampak je zbrala in organizirala svoje sile in postavila svojo kandidatno listo, na kateri je bilo enajst kandidatov. Njen program je obsegal enajst točk, izmed katerih tudi naslednje: 1. dvojezičnost v uradovanju v občinski upravi in njenih ustanovah; 2. namestitev sorazmernega števila slovenskih uradnikov; 3. splošna in neomejena enakopravnost Slovencev; 4. zadostitev kulturnim in gospodarskim potrebam Slovencev; 5. pomoč slovenskim predelom občine; 6. obnova; 7. socialna pomoč potrebnim itd.

Volitve so bile v nedeljo 31. oktobra 1948 in je kljub vsemu pritisku DFS zasedla tretje mesto za demokristjani in Saragatovci: v občinski svet so bili izvoljeni štirje njeni kandidati.

S temi volitvami je bila prenesena naša borba tudi v občinski svet, kjer je dobila takoj v začetku zelo ostre oblike. Italijanski šoviniisti so s težkim srcem prenašali prisotnost slovenskih zastopnikov in to se je pokazalo takoj pri prvem zgodovinskem zasedanju na goriškem gradu v ponedeljek 13. novembra zvečer.

Ko je tedaj zastopnik DFS tov. Pačglavec Andrej hotel pozdraviti občinske svetnike v slovenskem jeziku, je občinstvo, ki so ga zbrali nalašč v ta namen, prevpilo govornika. Tudi svetniki italijanskih strank so protestirali

Da bi se z vsebino te spomenice seznanil vsak naš človek, je izšla kot posebna priloga »Sočee« in pozneje še kot brošura v slovenskem in italijanskem jeziku. Njen odmev je bil precej velik tudi pri Italijanih in so zlasti šovinistični časopisi zagnali precej hrupa, ker so se Slovenci drznili zahtevati svoje pravice. Vladni zastopnik je obljubil, da bodo spomenico proučili in verjetno jo proučujejo še sedaj, ker nanjo še niso odgovorili.

KONFERENCA V ČEDADU

Delegati beneških Slovencev so se redno udeleževali vseh konferenc in kongresov, ki jih je sklicala DFS ali pa naše druge množične organizacije. Narodno prebujenje se je med njimi že toliko razmahnilo in zavzelo že takšen obseg, da so čutili potrebno, zbrati se na svojih tleh na posebni konferenci in zakričati v obraz vsemu svetu obtožbo o svojem brezprimernem osemdesetletnem zatiranju.

Zato se je na nedeljo 1. maja, na delavski praznik, zbralo v zgodovinskem središču Beneških Slovencev v Čedadu 181 delegatov iz vseh slovenskih vasi v Benečiji. To je bil njihov prvi politični sestanek v osemdesetih letih, kar živijo pod Italijo. Na njem so se pogovorili o svojem položaju in določili smernice za nadaljnjo borbo za doseg svojih pravic. Vedeti moramo, da so Beneški Slovenci še mnogo na slabšem od Goriških, ker še sedaj nimajo svojih šol in je njihova zgodovina zadnjih osemdesetih let ena sama povest zatiranja in preganjanja.

Svoje zahteve so na tej konferenci zgostili v naslednjih osmih točkah:

1. Enakopravnost slovenskega jezika v vseh javnih uradih. 2. Sorazmerno število slovenskih zastopnikov v Deželnem parlamentu in v deželnem odboru. 3. Ustanovitev in nemoten razvoj osnovnega in srednjega šolstva. 4.

Nemoten razvoj slovenskih kulturnih, gospodarskih in političnih organizacij. 5. Pravica do emigracije za delo ne samo v zapadne države, marveč tudi v države ljudskih demokracij, predvsem pa v FLRJ. 6. Čim prej naj pričnejo z delom tiste domače industrije, ki niso v obratu. 7. Takojšen pričetek javnih del, predvsem graditev in popravilo cest, šolskih poslopij, napeljava vodovodov in električnega toka. 8. Kaznovanje vseh oseb, ki so se pregrešile zoper določila manjšinske zakonodaje, izrecno trikoloristov.

Ko so junija meseca delegati DFS predložili predsedstvu vlade v Rimu svojo spomenico, so ji priključili tudi zahteve beneških Slovencev. Kako so odpravili, smo povedali že na prejšnji strani.

Ta konferenca je zadela italijanske šovinite kot strela z jasnega in še isti dan so fašistične tolpe skušale napasti delegate, ko so se vračali s konference. Tudi KPI v Čedadu je na svojem stenskem časopisu objavila, da razen nje nima nihče drugi pravice braniti slovensko manjšino in njene pravice. Vendar je dejstvo, da dotlej niti z mezinccem niso ganili v njihovo obrambo in tudi pozneje so se omejili samo na širjenje kominformističnih klevet med njimi, da bi jih še bolj razcepili in odtujili bratom v socialistični Jugoslaviji. Prav tako se je zaganjalo vanje šovinistično časopisje in zahtevalo, naj vlada in policija nastopita proti političnim agitatorjem, ki motijo mir v »italianissimi Benečiji«. Niti ena italijanska stranka in niti en časopis se ni zavzel za to, da bi odprli beneškim Slovincem šole v njihovem jeziku in zanemarjena, tudi gospodarsko na pomoč.

O VZGOJI NAŠE MLADINE

Čeprav italijansko šovinistično časopisje stalno hujska zoper slovenske

osnovne in srednje šole, se je vendar tudi v lanskem šolskem letu posrečilo ohraniti vsaj na Goriškem že obstoječe šole. To so šole, ki smo si jih sami ustanovili že za časa narodno osvobodilne borbe in jih je Italija dolžna obdržati. Pač pa se ves ta čas Goriški Slovenci zamenjujejo, da bi jim odpri še nekatere šole, ki so v resnici potrebne, kakor n. pr. v Ločniku, kjer je mnogo slovenskih otrok brez šole.

Velika težava je tudi z učnimi pripomočki, ker italijanska šolska uprava ne dopušča šolskih tekstov, ki so izšli v Sloveniji, domačih pa ni mogoče tiskati, ker bi bili zaradi premajhne naklade predragi.

Temu bi lahko odpomogli, če bi odprli slovenske šole po slovenskih vaseh v Benečiji, kjer jih domačini zamenjujejo in skušajo Italijani s strahovlado udušiti njihov glas in zahtevo po svojih pravicah. Primerov za tak teror imamo mnogo in eden najznačilnejših je uboj Juša Andreja (ob Nadiži), ki je padel dne 31. julija 1949 kot žrtev ustrahovalne organizacije trikoloristov, kar je že javna tajnost med ljudstvom, čeprav oblasti zločinca še niso odkrile.

Tako 60.000 Slovencev v Slovenski Benečiji in Kanalski dolini še danes nimajo niti ene svoje šole. Prav tako zabranjujejo oblasti vsak stik slovenske

mladine tostran meje z mladino v Sloveniji. Meseca junija lani je n. pr. Rdeči križ Slovenije povabil 300 slovenskih otrok iz Goriške in Slovenske Benečije na letovanje v Slovenijo. Kvesture v Gorici in Vidmu ter pozneje tudi oblasti v Rimu pa so odbile prošnjo za potno dovoljenje, češ da otroci ne smejo na letovanje v inozemstvo, ker »to škodi ugledu države«. Tako so slovenski otroci rajši ostali doma, kakor pa da bi jih prezirali in raznarodovali po italijanskih kolonijah.

Lahko bi navedli še mnogo primerov iz vsakodnevnih praks, iz katerih je jasno razvidno, kako velikanska je razlika med »garancijami« in obljubami ter med dejanskim položajem Slovencev pod Italijo, ki morajo še vedno živeti pod več ali manj prikritimi grožnjami novih terorističnih izpadov zoper slovenske ustanove in njihovo kulturo. Vsega tega bi ne bilo, ko bi v posameznih primerih primerno kaznovali krivce. To pa se v dveh letih nove italijanske uprave v teh krajih in kljub številnim nasiljem doslej še ni zgodilo, bodisi da krivcev »niso našli« ali pa so jih oprostili, kadar že niso mogli drugače, kakor da so jih aretirali.

Vendar Goriški in Beneški Slovenci kljub svojemu težkemu stanju ne obupujejo, ampak pravijo z našim pesnikom: »Mi pa verujemo v novo pomlad.«

Oton Župančič je umrl

Ko je umiral prijatelj Murn-Aleksandrov, mladi slovenski pevec žitnih polj, je Oton Župančič zapel:

Ime'i smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast,
imeli smo jih — dali smo jih vam —
kaj hočete, grobovi, še od nas?

Dve leti pred Murnom, na začetku

borbe novega slovenskega rodu za novo podobo, je umrl najnadarjenjši pesnik Slovenske moderne Kette. Od četvorice prijateljev in umetnikov, ki so hoteli jasno zagledati svojo podobo in podobo svojega naroda, sta ostala samo dva: Ivan Cankar in Oton Župančič.

Ivan Cankar je nadaljeval svoje delo,

OTON ŽUPANČIČ

pisal črtice, novele, povesti in drame, doživel konec prve svetovne vojne ter upajoče zrl v prihodnost slovenskega naroda. Oton Župančič je ostal zvest poeziji; ko so začele zarje Vidove blede, je sicer dolgo časa molčal, a na pragu nove zgodovinske dobe povzel odločno in pogumno besedo:

Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš nič besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo;
vsi jo bomo povzeli za tabo.

Danes tudi Otona Župančiča ni več. Toda pesem, ki jo je vrgel v svet in jo namenil za današnjo rabo, smo v resnici povzeli za njim, ko smo začeli in ko nadaljujemo borbo za staro pravdo.

V letih pred prvo svetovno vojno je bil Ivan Cankar osrednja osebnost v slovenskem kulturnem življenju, kazal je slovenskemu narodu nove poti in odgovarjal na družbena vprašanja, ki jih njegovi sodobniki niso kdove kaj razumeli; toda Ivan Cankar je znal odgovore tudi za daljno bodočnost, za naše dni in še dalj. V tistem času je vzpo-

redno s Cankarjem v pesniški obliki reševal narodna in socialna vprašanja Oton Župančič. Večjih in globljih mislecev, lahko rečemo ideologov, kakor sta bila ta dva, Slovenci takrat nismo imeli. Saj so takrat zadele v živo pesnikove besede:

O vi, vi z našim pismom,
vi z našo besedo možje —
kam, kam ste pahnili sebe in nas!

Kaj je z našim pismom?
Kaj je z našo besedo?
Kje ste nam, možje?

Župančič se je zavedal svojega pesniškega in družbenega poslanstva:

Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina...

Štiri leta za to željo je izšla v zbirki Samogovori Župančičeva Duma, v kateri je skušal reševati najvažnejša vprašanja slovenskega človeka, družbe in domovine. V njej je hotel pogledati domov z jasnim očesom in čutečim srcem, kakor pravi sam. »Trezno sem hotel pregledati vse, kar je našega, mizerijo in veličino.« Zato je kot popotnik, ki ima odprte oči za vsako malenkost in za velike stvari, skrbno preiskoval naše zadeve na poti križem po domovini:

Hodil po zemlji sem naši in pil nje prelesti
Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti.

Na koncu pesnitve izprašuje:

Kje, domovina si? Ali na poljih teh?
Se pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali po plavžih si, ali po rudnikih?
Tu? Preko morja? In ni ti meja?

Nato odgovarja sebi in sodobnikom:

S'utim te, čutim te. Sanja poetova
letala dolgo je let nad teboj,
gledala, slušala, plakala, upala,
izpraševala za tvojo skrivnost.

V istem času je pesnika zbolelo na-
še veliko vprašanje, vprašanje zedinje-
nja vseh Slovencev, ko so diplomati za-
čeli rožljati z orožjem in razprezati
zemljevide.

Ko drugi grabijo vse dalje, širje,
boš rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?

Ko je pregledal, kakor sociolog, ki
ugotavlja strukturo družbe in predvi-
deva bodočnost vse slovenske »kovače«:
rudarje, kamenarje, ribiče, nosače,
tkalce, strojarje, mlinarje, zidarje, mi-
zarje, drvarje, kmete, viničarje, stav-
ce, splavarje, kolone — skratka ves slo-
venski proletariat, — je s trdno za-
vestjo in prepričanostjo pogumno izpo-
vedal:

Zato bomo mi kovači kovali,
trdo kovali, tenko poslušali,
da ne bo med nami nepoznan,
ko pride čas,
ko sine dan,
da vstane, plane kladivar,
kladivar silni iz nas ...

Ta pesem je bila prvič objavljena na
praznik dela, prvega maja. Kmalu nato
je napisal Žebljarsko o žebljarih v
Kamni gorici, ki spada med naše naj-
boljše socialne pesmi.

Z vrsto pesmi je posegel v brezno
strahot med svetovno vojno. Na koncu
vojne je izdal svoje najboljše pesmi iz
treh dosedanjih zbirk — Časa opojno-
sti, Čez plan, Samogovori — v novi

zbirki pod naslovom Mlada pota. Leta
1920 pa je izšla zbirka njegovih pesmi
iz zadnje dobe: V zarje Vidove.

V Slovenskem Poročevalcu 6. septem-
bra 1941 je objavil programatično pe-
sem »Veš, poet, svoj dolg?« Spomladi
1943 pa je izšla v ilegalnem časopisu
slovenskih književnikov znamenita pe-
sem »Tja bomo našli pot«, v kateri je
kakor pred stoletjem Prešeren zapel:

da je človeštvo vse ena družina,
da vse narode en sam up preveva ...

Pozdravil je osvoboditelje, ki so str-
nili v eni meji razločene brate in vno-
vič ustoličili zavrženo svobodo. V ob-
novitveni dobi je zapel kolednico mla-
dinskimi brigadam in izrazil največje
zaupanje v svojo domovino:

Kaj hoče hrušč in trušč krog nas?
Petletka naša teče.
Mi kar pustimo času čas,
Petletka naša teče.
Ves naš odgovor, ves dokaz:
Petletka naša teče.

Najbridkejša njegova misel je bila
misel o Trstu, toda vere v pravično re-
šitev ni izgubil nikdar:

Nič nas ne zmaliči;
Trst je na naši obali.
Nihče nam pisma ne uniči,
ki smo s krvjo ga pisali:
svoboda in pravica
jutri bo resnica.

M. R.

Za Trst!

Oton Župančič

Something is rotten in the
state of Denmark.
Nekaj je gnilega v državi
danski. Shakespeare.

Kako jasna je misel, kako ravna je
pot preprostega naroda. V velikem
svetovnem spopadu se je slovensko

ljudstvo, po zlomu Jugoslavije raztr-
gano in potlačeno, neutegoma odločilo
za tisto stran, ki se je borila proti na-
cizmu in fašizmu za svobodo, za samo-
odločno narodov, za harmonično sode-
lovanje vseh zdravih sil v človeštvu;
prvi dan po zasedbi Slovenije je zgra-
bilo za orožje kljub okupatorskemu

strahovanju, kljub zapeljevanju in mamljenju domačih izdajalcev ter si iz improviziranih krdel polagoma ustvarilo z ostalimi jugoslovanskimi narodi krasno organizirano udarno vojsko, ki je bila pod vodstvom maršala Tita kos vsem vrstam modernega vojevanja ter je v neverjetnih junaških pohodih priporila nazaj jugoslovansko ozemlje in tudi vse kraje, kjer je slovenski rod pet in dvajset let ječal pod trdim tujim jarmom. Med najimenitnejšimi pridobitvami je bilo čudovito zavzetje Trsta, katerega svobodoljubno prebivalstvo je samo sodelovalo z jugoslovanskimi četami ter jih z veseljem pozdravilo kot osvoboditeljsko armado.

V Trstu postavi slovensko-italijanska (osvobodilna fronta v lepi slogi oblast, ki jo priznavajo pripadniki obeh narodnosti tega živo utripajočega mesta ob Jadranu; dogovore se za bratsko sožitje v okviru federativne jugoslovanske države, rešujejo sporazumno pereča vprašanja, skrb za prehrano, za obnovo gospodarskega življenja, skratka: v najkrajšem času ustvarijo v malem načrt in vzorec za tisto, kar naj bi se ostvarilo v velikem povsod, kjer naj vlada prava demokracija, tista, za katero se je napredni svet leta in leta boril. V radostnem tekmovanju teče delo, jugoslovanske čete vzdržujejo zgleden red, ljudje dajajo duška svojemu заносу v veličastnih manifestacijah in človek bi mislil, da je ni zapreke za prost razmah gmotnega in prosvetnega življenja na teh ugodnih tleh.

Toda ne! Taka jasna misel, taka ravna pot v mirno bodočnost je naivnost ljudskih množic, naivnost malih narodov. Tržaško zavedno ljudstvo in slovenski narod si ne smeta sama krojiti svoje usode, ne smeta uživati sadov svoje prelite krvi, ne smeta izvajati demokratičnih načel v svojem območju. Naša zmagovita in priljubljena armada se poslovi od osem tisoč tovarišev, padlih v zadnjih bojih, in samo-

zavestno odkoraka iz Trsta, da prihrani svetu novo prelivanje krvi. Res, zgodilo se je: narod, ki se je prvi priključil zaveznikom, je dobil po štiriletnih nečloveških mukah za svoje zveste in vdano zavezništvo od prav teh svojih zaveznikov prvi krepko pljusko kakor malopriden paglavce, ki so ga zalotili na tujem vrtu. Ali se zavedate vi, ki ste nam to storili, kaj ste dali s to pljusko sebi?

Med vsemi strahotami, ki so nas oblegale ta štiri leta, med divjanjem fašistične in nacistične drhali, med vlogo zatohlih ječ, med streljanjem naših najboljših mož, žena, sinov in hčera, med kupi mrličev po nemških taboriščih nam je sijalo svetlo upanje: z nami stoji ves svobodoljubni svet na vzhodu in zahodu, naši mogočni, odločni, zvesti zavezniki sklepajo čedalje ožji obroč okrog morišča, naše domovine, in kadar se strnejo njihove armade z našimi, nas osvobode te hude more, ki nam ne da sopsti in nam hoče izpiti srčno kri. In zdaj to bridko razočaranje našega opeharjenega ljudstva! Ali si hočete res zapraviti lepo, svetlo ime »osvoboditelj« in ga zabarantati? Ali ne mislite, da je to pomoč tistim, ki so nedolžne ljudi preganjali, vlačili po ječah, jih stradali, mučili, streljali, pobijali z lopatami, jim iztikali oči, živim lomili kosti, izbijali zobe, ki so posiljevali hčere vpričo mater in matere vpričo hčera? Vse to ni pravljica, vse to smo morali mi gledati in prebiti, vse to nam je padlo na dušo. Zato se po pravici izprašujemo: Kakšno bodočnost obetate nam, pa tudi kakšen naziv s podaljševanjem tega inferna? Kako zmorete to? Kako vas bodo ocenjevali bodoči rodovi, ko bo odprta pred njimi knjiga današnje zgodovine?

Moje besede so morda govorjene v veter in ne najdejo ušes, katerim so namenjene. Ako pa pridejo do njih, se jim bodo tisti, katerim veljajo, nemara zviška smejali. Nič ne dé, kljub

temu jih govorim, ker bi ne storil svoje dolžnosti, ako bi jih ne izkričal v svet, ako si ne bi razgalil prsi prav tja do trepetajočega, krvavečega srca, ki je s slehernim vlakencem zvezano z mojim narodom in njegovo usodo.

Dobrih prijateljev sem imel med Angleži in jih imam še, ako so po gostem umiranju te dobe ostali živi. To so vaši znanstveniki, pisatelji in pesniki, vaši misleci in sanjači — da, tudi sanjačev je treba za tiste, ki se sami ne utegnejo zatekati v dežele sanj — izumitelji novih idej, oblikovalci novega sveta, sveta resnice in pravice in svobode in življenja, ki je tako lepo, da je vredno umirati zanj. Ako bi ti vaši ljudje, ti moji daljnji prijatelji mogli slišati moj glas, klic mojega gneva in ogorčenja in obupa, oni bi se ne smejali, prisluhnil bi, zamislili bi se in povzdignili bi svojo besedo, ki vem,

da bi soglašala z mojo, in naperili bi tožbo in izrekli obtožbo nad kršitvijo človečanstva, ki so ga krivi njihovi rojaki.

Zdaj pa, ko sem izlil iz sebe srd in obup, se mi je srce upokojilo in povem vam: nekje globoko v meni je velik mir. Spoznal sem zadnja leta vso dragocenost svojega naroda, njegov neukrotljivi pogum, njegovo pripravljenost tudi za nadaljnje borbe za svoje pravice, pripravljenost za nadaljnje trpljenje in še večje žrtve do tistega lepega konca, ki bo prav gotovo prinesel zaslužen zadoščenje za vse hudo. Drži se, narod moj, stoj za svojo in svojih zaveznikov pravico v Trstu, v Gorici, v Korotanu, povsod! Vem, da se boš, zakaj jasna je tvoja misel, ravna je tvoja pot!

Slovenski Poročevalec, 14. junija 1945.

Pesnik Igo Gruden je umrl

Vladimir Bartol

Kdor je videl poleti 1948 Iga Grudena, bodisi v Ljubljani ali v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja, kjer je prebil nekaj časa svoj počitniški oddih, bi gotovo ne verjel, da bo isto leto tudi obenem obletnica njegove smrti. Tako rožnat in sijoč je bil njegov polni obraz s fino ukrivljenim nosom, lepo zarezanimi očmi, ki so gledale otroško šegavo, malce pa tudi otožno v svet, in z napetimi, prikupno zasukanimi »ero-tičnimi«¹ ustnicami. Njegova prej visoka ko nizka postava, dobrodušno okrogla in zajetna, je pričala, da je bil naš nabrežinski bard človek, ki je umel ceniti tudi dobro obloženo mizo in dobro kapljico. Poslednjič sem ga srečal v Ljubljani tisto zadnje poletje, ko je stal v družbi svojega dolgoletnega prijatelja, pesnika Frana Albrehta, pred

kavarno »Emona«² in bržkone čakal na tramvaj. Vedel sem, da je bil še pred nekaj dnevi v Kopru, pa sem ga vprašal, kako in kaj.

»Ne počutim se prav dobro,«³ je odvrnil in ko je videl, da sem ga začudeno pogledal, se je nekako v zadregi nasmehnil. Mislim, da se je nasmehnil zato, ker se je zavedal, da ne kaže njegov izgled prav nič na slabo počutje.

Na njegovo pripombo nisem polagal važnosti, dokler nisem čez mesec dni ali kaj več izvedel od znancev, da je precej resno bolan ter da se je moral zateči v bolnico.

29. novembra 1948, na dan republike, sem bil po opravkih v Ljubljani. Okrog poldne sem sedel v kavarni »Union«⁴ z nekaterimi književniki. Kar prihiti znanec in zašepče: »Igo Gru-

IGO GRUDEN

den je danes zjutraj umrl.«

Čeprav smo takrat že vedeli, da je zelo hudo z njim in da je bilo pričakovati najhujše, nas je novica vendarle navdala z bolešno grozo. Bil je še vse premlad in prepoln življenja, da bi že zapustil svet, imel je mlado ženo in z njo dvoje nebogljenih otrok, bil je sredi literarnega ustvarjanja in je pravkar dokončal prevode vseh pesmi Hrista Boteva. Dosegel je vrhunec moške zrelosti in po vseh pravilih bi bilo pričakovati, da bo dočakal jesen svojega življenja, v katerem je bil tolikokrat razočaran, srečen v krogu svoje družine, spoštovan in cenjen od vsega naroda, kateremu je toliko lepega zapel, zlasti od svojih primorskih rojakov, katerim je izlil svoja najbolj vroča čustva ter jih spodbujal v njihovih najbolj črnih dneh.

Igo Gruden je bil rojen 18. aprila 1893 v Nabrežini. Bil je sin vaškega trgovca in posestnika, ki je imel številno družino. Že kot tretješolec je pisal svoje pesmi, kot posnemam iz doslej najizčrpnjše študije o Igu Grudnu, ki jo je napisal pisatelj Filip Kalan kot uvod v izbor njegovih pesmi (uredil jih je pesnik Fran Albreht) ter mi jo je, čeprav še ni izšla, ljubeznivo pre-

pustil v uporabo — in sicer leta 1907 v »Zvončku« ter se podpisoval za »Zorislava« in nato za »Zlatka«. Kot maturant piše že pesmi za vodilno slovensko literarno revijo »Ljubljanski Zvon« in kot visokošolec na Dunaju, kjer študira jus, tudi v »Slovana«.

V prvi svetovni vojni je moral na soško fronto, kjer ga je težko oplazila granata. Kot invalid se vrne k študiju, dobi 1918 absolutorij na Dunaju, a po vojni doseže doktorski naslov v Pragi.

Njegova prva pesniška zbirka je izšla leta 1920 in nosi naslov »Narcis«. Tako je baje pesnika hudomušno nazval, kot posnemam iz omenjene študije Filipa Kalana, Oton Župančič, in naš dobrodušni Nabrežinec ne le da ni svojemu velikemu tovarišu v poeziji in pesniškemu vzorniku Otonu Župančiču tega vzdevka zameril, marveč ga je celo porabil za naslov svoje prve pesniške zbirke. Kot literarni kuriozum naj omenim, da sem takratni osmošolec napisal o tej zbirki predmaturitetno nalogo, ker mi je moj profesor slovenščine Majcen nasvetoval pisati o svojem primorskem rojaku, čeprav bi bil profesor želel, da bi bil ocenil Grudenove »Primorske pesmi«, ki so izšle isto leto, ki pa jih, če se prav spominjam, nisem mogel nikjer več dobiti.

V svoji prvi pesniški zbirki se ogleduje Igo Gruden prav kot mitološki Narcis, ki se je zaljubil v svojo lastno zrcalno podobo v jezeru, v svojih lirično opojnih in sanjavo samozamahnjenih ljubezenskih doživetjih. Toda še isto leto je bila podpisana za naš narod tako usodno krivična rapalska pogodba in je bila odtrgana vsa Primorska z deli Notranjske od svojega matičnega telesa. In tedaj so zabobneli kot retorično mogočen protestni krik zoper to nezaslišano krivico skozi srca vseh Slovencev vzneseni verzi Grudenovih »Primorskih pesmi«.

Dve leti zatem izda naš nabrežinski rojak novo pesniško zbirko — »Miško

osedlano« — za otroke! In nato dolg molk — vse do zadnjih let pred drugim svetovnim konfliktom, ko se naenkrat pojavi v takratni najnaprednejši slovenski reviji »Sodobnost«, kot bi se bil kot ptič Feniks prerodil, znova Igo Gruden, zdaj že povsem samonikel in dozorel pesnik. Lesket Župančičevega vpliva se je osul z njegovih verzov in spoznali smo človeško toplo in čisto, globoko humano in humanistično jedro nekdanjega peveca »Primorskih pesmi«.

Te svoje pesmi je Igo Gruden zbral nekoliko pred drugo svetovno vojno v svoji znameniti pesniški zbirki »Dvanajsta ura«. Ta zbirka je po svojem čustvenem nastroju prava pogrebna pesem starega sveta in rahla slutnja novega, boljšega življenja bodočnosti. V njej je izražen protest zoper krivičnost tedanje človeške družbe, v zbirki so pesnitve o malih ljudeh, o natakariici Pepci, so intimne izpovedi srca in zopet je v njih podtalno bobnenje, ki napoveduje potres.

Druga svetovna vojna ga je zajela v Ljubljani. Kot pristaš Osvobodilne fronte, ki je v njej povezan s kulturniki in političnimi aktivisti, zagovarja pred fašističnim tribunalom zaprte svoje somišljenike. Toda kmalu je tudi sam zaprt in odveden v Italijo v internacijo, najprej v taborišče Visco v Furlanski nižini, a nato, po denunciaciji fašističnih konfidentov, ki so se vrinili med internirance, v taborišče Chiesa Nuova pri Padovi. A še ni dovolj. Od tu ga prepeljejo na Rab, otok smrti.

Po padcu fašizma ostane na otoku Rabu in upravlja bolnico bivših internirancev. Junija 1944 se umakne s partizani čez Dugi otok na Vis. Od tu potuje v Afriko, od koder se vrne s štabom prve afriške mešane brigade v jugoslovansko bazo Gravino pri Bariju. In od tod z letalom v osvobojeni Beograd, kjer sodeluje pri slovenski radijski oddaji z Borom in Ingoličem do

junija 1945. Vrne se v Ljubljano in je imenovan za pravnega referenta pri Ministrstvu za prosveto.

Po vojni je izdal — poleg predelane »Miške osedlane«, ki nosi sedaj značilni naslov »Na Krasu« — še dve zbirki: »Pesnikovo srce« in »V pregnanstvo«, ki sta naleteli med vsem slovenskim ljudstvom tu in onstran meje na velik odmev. Vanjo je zbral pesmi iz dobe od leta 1938 do 1946 in med njimi so pesmi, da spomnim samo na »Celico številka 5« z njenim stalnim mračnim, skoraj Poejevskim refrenom, ki je bila takoj prevedena tudi na druge slovanske jezike — ki so po svoji lapidarnosti in človeški globini med najizrazitejšimi dokumenti človeškega srca med drugo svetovno vojno.

Ne vem točno povedati, kdaj sem prav za prav osebno spoznal Iga Grudna. Bil je eden izmed tistih preprostih in prisrčnih ljudi, o katerih se ti zdi, ko si jih enkrat spoznal, da si jih poznal vse svoje življenje. Pred drugo svetovno vojno sem večkrat kot mlajši literat prisostvoval veseli in duhoviti literarni bratovščini, bodisi pri gostilniškem omizju ali pri penklubskih sestankih in večerjah. Igo Gruden je vselej prinesel s seboj vedro prisrčnega smeha in šegave duhovitosti. Kar nalezl si se njegove dobre volje. Z vsemi je bil prisrčen in z vsakim na poseben način. Večkrat sem ga poslušal, kako se je bodel s tem ali onim prijateljem po peresu, a nikoli nisem opazil, da bi bil proti komur koli žaljiv. Imel je prekipavajoč temperament južnjaka in če se mu je zdelo, da je šel kdaj proti nekomu nekoliko preko mere, je hitro potegnil nazaj besedo in se opravičil, da pač ni mislil nič hudega.

Ko smo spomladi 1946 potovali na recitacijske prireditve po Primorski, je bil kakor opojen od krajev, ki so bili osvobojeni in ki jih toliko let ni smel obiskati. Naši ljubeznivi rojaki so nas

prav imenitno gostili in tudi zlahtne vipavske ali briške kapljice, pa tudi terana nismo pogrešali. Igo Gruden je bil raznežen kakor otrok, objemal in poljubljal se je s starimi in novimi znanci, recitiral večkrat tudi izven programa in je bil kajpada v svoji pobratimski pretresenosti tudi marsikdaj močno zgovoren. Ko smo se po takih priložnostih odpeljali, nas je večkrat zaskrbljeno izpraševal: »Pa menda ga nisem kaj preveč polomil?« Potolazili smo ga in spet je bil vesel kakor otrok. Za Božič leta 1947 bi bil moral priti v Trst. Toda tukajšnje oblasti mu niso izstavile dovoljenja, kar ga je ogorčilo in potrla. Tako zelo si je želel videti svoj rojstni kraj Nabrežino.

Igo Gruden je bil od tistih redkih ljudi, ki si ga moral imeti rad, čim si ga spoznal. Tako topel in otroško prisrčen je bil po svojem značaju. Nikoli si nisem mogel predstavljati, da bi ga mogel kdo sovražiti. In če je v pesmi »Tuji vojak« celo sočustvoval s članom okupatorske fašistične vojske in skušal najti človeka v njem, ki ga je zaprtega stražil, je s tem dokazal škrajno mejo svoje človeške in srčne širokogrudnosti.

Kdor bi še kaj dvomil o brezčutnosti in nečlovečnosti italijanskih fašističnih okupatorjev in njihovih domačih izdajalskih pomagačev, naj se spomni primera pesnika Iga Grudna. Ni bil samo zaprt in gnan v internacijo, marveč je bil na ovadbo domačih izdajalcev tudi vkljenjen pripeljan v strožje taborišče in naposled na otok smrti — Rab.

Igo Gruden je elementaren pesniški ustvarjalec. V njegovih prvih dveh pesniških zbirkah »Narcis« in »Primorske pesmi« je oblika njegovega verza očitno še pod Župančičevim vplivom, kot je ugotovila kritika že ob izidu obeh knjig. Toda že v teh zbirkah in zlasti v »Primorskih pesmih« udarja sem pa tja izrazita Grudnova pesniška osebnost na dan. Zlasti njegovi opisi Krasa, kraške zemlje in vasi ter kraškega človeka so živi in izvirni.

V vsej svoji polnosti se je pokazala Grudnova pesniška osebnost v njegovih zadnjih treh zbirkah, v »Dvanajsti uri«, »Pesnikovem sreču« in »V pregnanstvo«. Zlasti po teh zbirkah, a tudi po svojih toplih otroških pesmih bo ostal Igo Gruden kot trajen in velik zaklad v zakladnici slovenske lirike.

Vladimir Nazor

M. R.

Dober teden za največjim modernim slovenskim pesnikom Otonom Župančičem je umrl prvak hrvatskih pesnikov 20. stoletja — Vladimir Nazor.

Vladimir Nazor se je rodil v vasi Postire na otoku Braču 30. maja 1876. Gimnazijo je študiral v Splitu, prirodopis, fiziko in matematiko pa v Gradcu. Bil je profesor v Splitu, Zadru in Pazinu, nato v Kopru, Kastvu in Zagrebu. Od 1926 do 1932 je bil ravnatelj gimnazije na Sušaku, od 1932 je živel v pokoju v Zagrebu. Na novo leto 1943

je odšel s pesnikom Goranom Kovačičem v partizane. Preko Save in Kolpe sta se odpravila v hrvatski glavni štab. Pozneje je bil v Vrhovnem štabu pri maršalu Titu in med člani AVNOJ-a. V Bosanskem Petrovcu je izvedel, da govore ustaši, da so ga partizani ugrabili. Med četrto ofenzivo je bil med gorama Klekovnjačo in Jadovikom ob Unecu, nato v frančiškanskem samostanu v Ščitu in v mlinu ob Rami, prešel Neretvo in doživel propad četrte nemške ofenzive na tromejniku Bosne, Sandža-

VLADIMIR NAZOR

ka in Črne gore v sredini meseca maja. S partizani je živel pod Durmitorom in se z njimi vrnil iz Črne gore ter delal v tiskarni na Črnem vrhu med Senjem in Ogulinom. Udeležil se je drugega zasedanja ZAVNOH-a. V letu 1944 je prehodil pot iz Plaškega preko Slunja in Topuskega v Gline, živel v Grobniku na Kordunu pri CK KPH, doživel hudo ofenzivo in se moral v začetku julija zaradi bolezni umakniti v Bari. Od tam je prišel v septembru na Vis, v oktobru v Split in v maju naslednjega leta v Zagreb. Bil je predsednik ZAVNOH-a in predsednik Prezidija ljudske skupščine LR Hrvatske. Umrl je 20. junija 1949.

Po motivih je Nazor najraznovrstnejši pesnik hrvatske moderne poezije. Ako bi ga hoteli primerjati s katerim slovenskim pesnikom, ne bi našli dobre primere. V glavnem je pisal lirične pesmi.

V zgodovinskih mitoloških pesmih — najvažnejše so Slavske legende (1900) — je idealiziral slovanski rod, oznanjal idealizem in novo etiko v smislu srb-

sko-hrvatske, češke in ruske narodne poezije.

V knjigi o hrvatskih kraljih (1912) je opeval borbenost, junaštvo in moč svojega naroda, ki se bori za svojo zemljo in pravico, prikazal pa je tudi dolgoletno suženjstvo, ki ga je bilo deležno njegovo ljudstvo, vendar je videl prerod v bodočnosti.

Nazor je prišel do spoznanja, da hrvatski človek ni ne velikan ne poganški bog, temveč človek, ki trpi in se bori za življenje. V teh pesmih je izrazil realistično pojmovanje hrvatske zgodovine.

Pisal je tudi ljubezensko liriko in včasih namenoma posnemal dubrovniške pesnike, toda v te verze v starinskem jeziku je vnesel novo čustvovanje. V miselni poeziji, ki je polna panteizma, je iskal smisel življenja.

Znamenito je njegovo delo Medvjed Brundo (1915), ki opeva borbo starih in novih junakov proti tujcem. Pesnitev izzveni v himno Velebitu in njegovim naravnim lepoti.

Nazor je v prvi vrsti lirik, ki se je dotaknil mnogih važnih vprašanj sodobnega človeka in jih pozitivno rešil ne samo zase, temveč tudi za sodobnike in bodočnost.

Njegova proza obravnava v glavnem Istro in istrsko življenje. V povesti Veli Jože (1908) junak reši sebe in svoje tovariše, a ne zna pametno uporabiti svoje moči ter zaradi nesloge ponovno izgubi svobodo, a vendar ne obupa. — Iz istrskega življenja je zajel mnogo snovi za novele, povesti in za romana Krvavi dani (1908) in Pastir Loda (1938-9).

Lirične pesmi obsegajo naslednje zbirke: Lirika (1910), Nove pjesme (1913), Intima (1915), Pjesni ljuvene (1915), Niza od koralja (1922), Pjesme od četiri arhandjela (1927).

Epične snovi so v knjigah: Slavske legende (1900), Živana (1902), Pjesma naroda hrvatskoga, Knjiga o kraljevi-

ma hrvatskim (1904), istrske balade Krvava košulja (1905), ciklus Gradova, romantični ep Utva zlatokrila (1916), živalski ep Medvjed Brundo (1915).

Po osvoboditvi je izšel njegov partizanski dnevnik S partizanima (1945).

Zbral pa je tudi svoje partizanske pesmi.

Nazor je prevajal v italijanščino hrvatske pesnike, v hrvaščino pa je prevedel Dantejev Pekel.

Velikan Joža

Vladimir Nazor

Prevedel Tone Potokar

I

Zdavnaj je bilo to, pred mnogimi stoletji.

Takrat so Benečani vladali nad delom Istre, te lepe dežele ob sinjem morju. Tudi mesto Motovun, ki se dviga na visokem hribu ob reki Mirni, je bilo njihovo. Pod Motovunom je bil velik hrastov gozd. V njem so Benečani žagali hlode in deske, da so gradili velike ladje.

Poletnega dne je jezdil benečanski glavar v Istri, providur Barbabianka, iz gozda v mesto. Proto Zuane mu je vodil oslička. Barbabianka je razjahal, da bi se nekoliko ohladil pod senčnatim hrastom. Njegov osliček je zagledal zraven lesene hiše kopico sena in zdirjal tja. Na lepem je nekaj udarilo v hrastovo krošnjo. Slišati je bilo pokanje vej. Osliček je tik debela strmo glavil in padel na črno zemljo.

»Aiuto! Aiuto!« (Na pomoč! Na pomoč!) vzklikne providur in plane pokonci.

Blizu senene kopice je stal tisti, ki je oslička zagnal v hrastove veje. Bil je visok ko gora, močan kakor bik in mračen ko nevihta. Velikan se je bil razjezil, ker mu je osliček izpulil iz kopice za pest sena. Pograbil ga je za rep in zagnal kvišku, zdaj pa mračno gleda providurja. Barbabianka se trese od strahu.

»Nič se ne bojte, gospodar,« reče proto Zuane. »To je kmet Joža. Hra-

ste mi podira v gozdu, motovunskim meščanom pa kostrune pase in njive okopava. Delaven je in miren, samo velik požeruh je. Vsako soboto mu Motovunčani dajo pečeno kravo. Zdaj se je raztogotil, toda ukrotil ga bom takoj.

Proto dvigne bič, udari velikana in zavpije:

»Joža, poklekni in poljubi roko plemenitemu gospodu! Naš gospodar je.«

Barbabianka se je začudil, ko je videl, da kleči Joža pred njim, plašen kakor zajec.

»Joža,« je ukazal proto, »osla si pokončal. Vzemí gospoda v naročje in ga nesi v mesto!«

Joža vstane, iztegne roke, posadi Barbabianko na levi laketi in odide navkreber proti Motovunu. Providurju se je zdelo, ko da je vrh zvonika. Oprijel se je kocin velikanovih in mu dejal:

»Joža, pojdi z menoj v Benetke. Zvest hlapec boš, jaz pa dober gospodar. Hočeš?«

»Hm!« je zagodrnjal velikan in spustil providurja na obzidje mesta Motovuna.

Vsi Motovunčani so bili tisti čas na mestnem obzidju. Sobota je bila, dan, ko je treba dati velikanu Joži pečeno kravo. Toda Motovunčani niso več voljni rediti velikana s svojimi kravami. Pritekli so na obzidje, da mu poreko: »Joža, naši voli niso zate!« in da mu pred nosom zapro mestna vrata. Orožja so prinesli, da bi ga ranili, in kamenja,

FESTIVAL HRVATSKE KULTURE V BUJAH. NASTOP FOLKLORNE SKUPINE.

da bi ga nagnali. Joža jim mora služiti zastonj, kajti oni so gospoda, on pa kmet. Začudili so se, ko so videli, da velikan odlaga na obzidje njihovega providurja. Med klicanjem in pesmijo so popeljali Barbabianko v stanovanje motovunskega župana. Potem so se takoj vrnili na obzidje, da bi zbijali z velikanom Jožo šale in ga zapodili lačnega in žejnega.

2

Dobri Joža je sedel pred zaprtimi mestnimi vrati in čakal na pečenko. Motovunčani so se v začetku bali, da bo velikan navalil nanje. Ko pa so videli, da je potrpežljiv in miren, so pometali orožje stran in začeli briti norce iz njega ter se mu rogati. Ženske so ga obmetavale s krompirjem, otroci s kamenčki. Hrom, suhljat čevljar je sedel

na rob obzidja tik pred Jožo in mu začel nazdravljati s polno čutaro vina. Zapel je velikanu posmehljivo pesmico:

Kje imate lanski jesih?
— Zdrknil v Jožin je goltnik.
Kje je z enim rogom krava?
— Snedel jo je Joža Bik.

Motovunčani so prinesli iz krčme vina in mesa. Jedo in pijejo pred lačnim velikanom, ki čaka na svojo pečenko. Ko volk je lačen, kajti zadnje dni je veliko kopal in oral gospodi meščanom. Na obzidju ženo hrup in se smejo ko na gostiji, čevljar pa je spet zapel:

Kmetje gnoj so pripeljali
na polje si, v Babni dol!
Gnoj pojedel Veli Jože,
zdaj pa zelja nič ne bo.

Vsi so se na široko zasmejali, čevljar se je pa domislil nove šale. »Bratci,« je vpil, »zakaj naj bi Joža umrl od lakote? Poje naj nam, dokler mu ne zamašimo ust s pečenim koštrunom.« — »Tako je, poje naj!« so dejali vsi, ker so vedeli, da bo čevljar pretental velikana.

In Joža je zapel pesem o svojem pradedu, o banu Dragonji. Ban je bil velik kakor Joža, hraber in dober. Sezidal je Motovun in vladal v njem. Vse njive je zoral, iztrebil vse laze in zasadil motovunski gozd. Takrat je bilo okrog Motovuna vse srečno in veselo. Toda prišle so vojske pritlikavcev in se zagnale vanj ko roji čebel. Dragonja jih je podil od svojega mesta. Toda pritlikavci rasto iz tal ko gobe. Kdo bi se jim upiral? Bana so ranili z zastrupljenimi strelicami. Iz zasede so ga ubili.

Dragonjevo telo so pritlikavci zatrkali čez obzidje. Pod mestom so ga zakopali in kup kamenja so mu nametali na grob. Zdaj gospodarijo oni v Motovunu, Dragonjev pravnuk Joža je pa njihov hlapec.

Joža poje in odmev mu prinaša pesem nazaj. Kar sladko je poslušati nje-

govo pesem. Stisnil je oči in razprl usta, iz njih mu teče pesem kakor reka.

»Hu!« je na lepem zarjul Joža. Velika kepa umazanega, mokrega sena mu je zamašila usta. To je bil pečen koštrun, ki mu ga je bil obljubil čevljar.

»Hura!« je zagrmelo po obzidju. Meščani so postali razposajeno veseli.

»Je sočna pečenka, Joža?«

Toda velikan je skočil pokonci. Tudi v njem je zavrela kri. Prestopil je zidovje in z rokami objel motovunski zvonik. Tresti ga je začel od temeljev pa do vrha.

Motovunčani so zagnali krik in zavpili na pomoč. Ko ponoreli so bežali. V drn in strn so se pognali proti hiši motovunskega župana. Orožje in čutare so metali stran in kričali: »Na pomoč! Po našem lepem zvoniku bo!«

Jožo je minila jeza, pustil je zvonik in sedel na svoje mesto. Smejalo se je, ko je videl nori strah motovunskih meščanov.

Motovunčani so kričali pod županovim oknom: »Smrt velikanu Joži!« Župan je pomolil glavo skozi okno in dejal: »Providur Barbabianka je vzljubil kmeta Jožo. Za veliko noč gre Joža v Benetke za hlapca k providurju. Barbabianka bo sedaj obdaroval Jožo, ker ga je zjutraj prinesel v mesto.«

»Dobro!« so rekli Motovunčani. »Joža naj gre takoj v Benetke. Bojimo se ga, ker je podivjal.«

Potem sta prišla iz stanovanja župan in Barbabianka z drugo gospodo. Pred njim je stopalo nekaj mladeničev, ki so nesli pečenega vola, tri koše kruha in sodec vina. Procesija je prišla do velikana. Ustavila se je. Pečenka se kadi ob robu zidovja, po svežem kruhu diši, staro, močno vino pa izpuhteva duh po vrtnicah in zrelih jagodah.

»Joža, vse tole je tvoje!« govori Barbabianka.

Velikan ne verjame lastnim očem: strah ga je nove šale in prevare. Nekaj zamrmra, iztegne roke, pograbi darila

in steče doli proti leseni hiši.

3

Velika noč je — veseli in topli dnevi zgodnje pomladi!

Motovunski župan sedi pred širokim oknom svoje palače in se pogovarja s tajnikom, suhljatim in bledim gospodom Civetto. Župan mu pravi, da bi bilo dobro poslati Jožo v mesto Koper, odkoder ga bo velika ladja odpeljala v Benetke k providurju Barbabianki. Civetta pa mu odgovori: »Kako bo pa naše mesto brez velikana Jože? Koplje za nas, seje in žanje. Za tisto zanikrno kravico, ki mu jo dajemo vsako soboto, nas redi in brani. Kdo bo drva sekal v motovunskem gozdu, ko ne bo velikana Jože? Joža je kakor vol, ki ne zna nič drugega kakor ubogati in delati. Motovunčani bodo brez njega pomrli.« Tako pravi Civetta, župan mu pa ugovarja, da so velikana Jože Motovunčani že zdavnaj siti in bi bilo prav, če ubogajo providurja. Še danes naj proto Zuane odvede Jožo v Koper, iz Kopra pa z ladjo v Benetke.

Medtem ko sta se tako pogovarjala, je velikan Joža zdelan počival na obrežju reke Mirne pod mestom. Zavalil se je vznak, se je iztegnil kolikor je bil dolg in širok; vdihava sveži pomladanski zrak, posluša zvonjenje velikonočnih zvonov in strmi v sonce. Nekaj časa se sonči kakor velik zelen kušear, potem se spet valja po travi kakor medved. Mlad je, zdrav in zadovoljen. Odpustil je Motovunčanom velike žalitve; tudi vnaprej jim bo pridno delal. Oni so vendar gospoda, on pa kmet. Rad ima ta gozd, reko, hrib in polje, kjer se je rodil. Vse do smrti bo delal, samo da bo dosti sladkega sadnega drevja, zelja in rož.

»Dolgin, vstani! V Koper greva!« se je na lepem zaslišal glas prota Zuana. Proto je jezdil konja in mahal z dolgim bičem.

»Rajši bi tukaj ostal!« je dejal Joža.

»Vstani in pojdi! Tako sta ukazala motovunski župan in providur Barbabianka,« mu odgovori proto.

Joža je vstal, zavzdihnil in dejal, da bo ubogal svoje gospodarje.

Motovunčani so pohiteli na obzidje gledat, kako odhaja velikan Joža v Koper. Veliko je bilo njihovo veselje. Čepice in cikle so metali v zrak, mahali so z rokami, kričali in žvižgali ko ponoreli.

»Srečno pot, Joža! Bog daj, da bi utonil!«

»Zvonik svetega Marka potresi, če si junak!«

»Podvizaj se, da se ti ne prismoji pečenka v Benetkah!«

»Z doževo hčerjo te bodo oženili, lepi Joža!«

»Bog daj, da te ne bi nikoli več videli, požeruh!«

Motovunčani so gledali, kako jaha spodaj po dolini proto Zuane, za njim pa drobno in počasi koraca velikan Joža. Velikan je nosil na rami nekaj dolgega in debelega, velikemu kopju podobnega — menda okleščeno deblo domačega hrasta.

Meščani so gledali in kričali, kleli in žvižgali, dolgo, dolgo — dokler jim popotna nista izginila izpred oči.

V zarji pomladanskega dne je odplula iz koprskega пристanišča velika galeja proti belim Benetkam. Ugoden veter je zapihal. Jadra se napenjajo, vrvi brnijo, zastava plapolala. Ladja poskakuje kakor konj na širokem, modrem morju. Morska pena pošumeva okrog ladje.

Joža se je zvalil na palubo, glavo je naslonil na visoko krmo. Ni mu všeč, da so ga takole pregnali iz Motovuna, iz mesta bana Dragonje. Istrsko kopno se izgublja izpred njegovih oči, duša v Joži pa joka . . . Velikan leži dolg ko zavaljeno deblo na deskah, ki dišijo po smoli in katranu.

Veter ne piha več. Povsod je mir in tišina. Sonce tone v črno meglo.

France Bevk - šestdesetletnik

Andrej Budal

Slovenska Primorska, svobodna in nesvobodna, slavi v letu 1950 šestdesetletnico enega svojih najboljših in največjih sinov, pesnika in pisatelja Franceta Bevka. Petdesetletnice ni mogla slaviti. V poletju 1940 je bilo v Gorici tako, da je ustavil Bevka 11. junija na ulici fašistični orožnik in ga povabil na policijo. Tu so mu dali »zaradi previdnosti« (»per misure precauzionali«) brezplačno sobo in iz nje je pozdravljaj »skozi mrežo«. Dne 10. julija mi je poslal svoj naslov: Gorizia, Carceri Giudiziarie (Corica, Sodni zapori) in povedal, da ga preselijo v drug kraj, kjer bo več svobode in ne manj brezdelja. Na prejšnji dom na Solkanski cesti v Gorici so mu postavili »časno« stražo, da je prestrezala njegove morebitne obiskovalce. Goriški Matici so pozaprlji več odbornikov in iz Rima so prihajale vesti, da bodo smele izhajati knjige samo v italijansčini in nemščini, ne v drugih »tujih« jezikih. Slovenski tisk v Italiji je bil zatrt. O Bevkovi petdesetletnici so pisali samo jugoslovanski listi (Ljubljanski Zvon, Obzorja, Jutro i. dr.), ki jih je bilo mogoče kupiti v Rimu, ne pa v Gorici; tu se ni smelo črhnuti o takšni kulturni petdesetletnici. Ko sem moral tisto jesen v Perugia, mi je postal Bevk bližnji sosed v taborišču Colfiorito nad Folignom in se je dolgo sprehajal »v brezdelju« še marsikod, preden se mu je odprla pot v svobodo. Zato mu vsi njegovi rojaki tem bolj iz srca čestitajo ob njegovi šestdesetletnici. Praznuje jo v svobodi, za katero se je boril vse svoje življenje.

O svojem rojstvu pripoveduje pisatelj v »Začudenih očeh« (Ljubljanski Zvon 1936), da so ga »neko jesensko noč prinesle lisice« v najmanjšo bajto

v vasi, v Jernejčevo pajšvo. To se je zgodilo 17. septembra 1890 v Zakojci pri Cerknem. Če mu bo kdo oporekal, da je bilo to neko poletno noč, ker se začne jesen šele 23. septembra, se Bevk najbrž nasmehne, češ da je bila noč hladna in zato vendarle jesenska. France je bil »ošotarjev sin«; mati je bila pred poroko pestunja, dekla in grabljica pri tujih ljudeh. Iz tretjega leta je rešil spomin na »čudovito bogastvo dešče in oblanice« — podoba poznejšega čudovitega bogastva zgodbi in usod po njegovih knjigah. Že v ljudski šoli se je poskusil v prvih »strašnih povestih«, pisanih na hrupav papir za sladkor.

Po domači enorazrednici so ga dali v Kranj za trgovskega vajenca, a ni uspel. Špet je delal doma, nato pa se je vpisal v učiteljsko pripravnico v Podgori pri Gorici. V Kopru je začel učiteljišče in ga končal z maturo v Gorici. Učiteljeval je v Orehku in Novakih pri Cerknem. S sedemnajstimi leti se je začel oglašati v javnosti. Med prvo svetovno vojno je pisal v Dom in svet v takem duhu, da je cenzura plenila njegove stvari in ga je avstrijska maceha pahnila leta 1917 kot preprostega vojaka v svoj krvavi pekel. Zavlekli so ga do Odese.

Ob koncu vojne je bil v Ljubljani v uredništvu »Slovenca« in »Večernega lista«. Leta 1921 se je vrnil v Gorico, ki je postala glavni stan njegovega silno obširnega in plodovitega književnega dela. Urejal je »Mladiko« in vodil Narodno knjigarno. Predsedoval je Goriški Matici in pisal povest za povestjo, roman za romanom. V borbi za obstanek in za lastno umetnost je nadaljeval z neuklonljivo voljo svojo pot. Kot slučajni urednik »Čuka na pal'ci« se je že

zgodaj seznanil z laško ječo. Pozneje je urejal »Naš glas«, »Biblioteko« in poljudno-znanstveni zbornik »Luč«. Ko se je preselil v Trst, so ga oblasti kmalu izgnale in vrnil se je v Gorico. Kot član Pen-kluba je večkrat potoval na njegove kongrese in širil v svetu zanimanje za naše slovstvo.

Fašistični oblastniki so ga večkrat nadlegovali. Klicali so ga k zasliševanju, mu delali hišne preiškave, ga obsojali in zapirali, ga pošiljali v taborišča in na otoke, a njegovega peresa niso okrhali ne ukrotili. V drugi svetovni vojni so ga zapletali v procese in pripravljali zmeraj nove zadrge z očitnim namenom, da bi onemogočili širjenje slovenske besede in zadušili njegov glas. Ko je leta 1940 izvedel, da je Italija po daljšem omahovanju vendar stopila v vojno, se je oddahnil; zdaj je vedel, da bo uničena in poražena in da vzklije iz njenega poraza Primorski odrešenje.

Prvi padeč fašizma 1943 je odprl tudi Bevku goriške zapore. Preden so italijanske rablje nadomestili nemški, se mu je posrečilo oditi v partizane in se pridružiti narodnoosvobodilni borbi. Kakšno zadoščenje je bilo to za kulturnega delavca, ki je moral gledati dolga

leta, kako Italija raznaroduje Primorsko in pripravlja vsem svojim Slovonom narodno smrt! Tisti dve leti borbe je živel Bevk skoraj neprestano v smrtni nevarnosti in je razvijal tako delavnost pri polaganju temeljev nove Jugoslavije, da je pisal o njem 6. julija 1944 isti, zdaj hitlerjevski »Slovenec«, ki ga je Bevk nekdanj pomagal urejati: »Slovenski pisatelj se je odpovedal slovenstvu. Bevk je podpisal spričevalo o svojem odpadu od slovenstva« — ker se ni šel borit z domobranci zoper partizane. Hitlerjevski »Goriški list« je trdil celo 5. julija 1944, da je pisatelj France Bevk »med tistimi, ki so zakrivil sedanje strašno gorje in trpljenje našega naroda na Goriškem in na Primorskem«. Kakšno zadoščenje je dala Bevku zgodovina že čez leto dni, ko so bežali nasprotniki osvobodilne borbe z Nemci iz Slovenije in je zasedel France Bevk, slovenski sin iz najmanjše bajte v Zakojci, vladno palačo na Trgu Edinosti v Trstu kot predsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora! Jugoslovanska armada je v zvezi s partizani osvobodila vso Primorsko nacizma in fašizma in France Bevk je imel pri tem eno najvažnejših vlog. Kako se

FRANCE BEVK

je boril za vse Slovensko Primorje v Trstu in na mirovni konferenci v Parizu, ve samo tisti, ki je bil tej borbi priča. Da je danes večina Primorske (33 občin od 42) združena s Slovenijo, za to gre Francetu Bevku velika, nemisljiva zasluga. Njegova posebna skrb velja še danes tistim zapadnim Slovenceem, ki jih je tuji pohlep krivično odtrgal od skupne domovine. Brž po vojni je ustanovil v Trstu kulturno revijo »Razgledi« in opisal v njej življenje in trpljenje primorskih Slovencev.

Bevkovo življenje je potekalo kot napet roman. Nekatera poglavja iz tega romana nam je že sam napisal v »Začudenih očeh« in drugod, v življenjepisni ali umetniško predelani obliki. To in ono je še zastrto, a zasluži primerno slovstveno obdelavo, posebno zadnje desetletje, ki predstavlja najbolj junaško dobo njegovega življenja.

Prvi Bevkovi književni poskusi pripadajo dobi, ko sta bila Cankar v prozi in Župančič v poeziji na višku svojega ustvarjanja. Vplivi obeh so v njegovih črticah in pesmih jasno vidni. Cankarjev vpliv je bil močnejši, kakor je priznal pisatelj sam: »On me je vsega prevzel. On me je vsega omamil.« Cankar ga je omamljal z brezobzirno odkritosrčnostjo, z družbenimi problemi, kakršni so vznemirjali tudi Bevka, s protesti zoper nasilstva in krivice, s črticami, povestmi in igrami iz resničnega življenja tistih dni. Izmed tujih pisateljev in pesnikov je Bevk rad prebiral Dostojevskega, Strindberga, Dehmela, Ibsena, Maeterlincka, Gorkega, Verhaerena, Maupassanta, Čehova, Andrejeva i. dr.

Leta 1920 so izšli njegovi »Pastirčki pri kresu in plesu«, naslednje leto pa knjižica »Pesmi«, ki se odlikujejo po odkritosti, prvotnosti in jedrnatosti zgoščenosti podob in izraza. Najgloblji so navdihi z domače grude, iz narave, iz doživljajev z ženo in otroki, iz doma-

čega okolja, iz vojne in iz lastnega notranjega življenja. »Ah, slast, imeti dvoje: pesmi in življenje!« se mu je izvilo kot umetniško geslo, ki se je pozneje, ko je krenil v prozo, le malo spremenilo. Včasih rad žrtvuje prestrogo metriko, da reši neprisiljenost in prvotnost.

Polagoma je bolj in bolj prehajal k prozi. Za prvega službovanja so nastale črtice »Grešnik«, »Iz leta 1914« in »Most samomorilcev«. Kmalu se je razvil v odličnega črtičarja in novelista. Zbirka »Faraon« (1922) riše, kako preobraža vojna človeka v zver, in obtožuje moderno družbo. Podobni so »Rablji« (1923). Na spominih iz Kranja je zgrajen »Tatič« (1923). Po daljši dobi povesti in romanov je izdal 1933 »Povesti o strahovih«. »Gmajna« (1933) združuje štiri jasne slike o življenju v najtesnejšem stiku z zemljo. Pretresljiv realizem je zajet v tri kmetske novele »Samote« (1935). »V mestu gorijo luči« (1936) slika varljivost mestnih prividov o sreči; novela je izšla drugič 1947 z naslovom »Morje luči«. Usode neobglenih malih ljudi združuje zbirka »Dan se je nagibal« (1939). Iz istega leta so trdinovsko poglobljene »Legende«. Po vojni je pisal črtice v »Razgledih« in drugod. Današnja povojna stvarnost se zrcali v črtici »Štefa se vrača« (1949).

Najširšim ljudskim množicam so namenjene Bevkove povesti, zgovorni dokumenti dobe, v kateri so nastale. Izhajale so po večini pri Goriški Matici, Vodnikovim družbi in Mohorjevi družbi in kažejo s svojo poglobljeno dušeslovno analizo, kako je Bevk ljudsko povest umetniško dvignil, snovno razširil in jo prilagodil novim časom. Kmetski in delavski sloj je tisti, ki največ trpi, a je v svojem strženu najbolj zdrav. V meščanskih krogih se že razporejajo kvarne kali, ki družbo razkrajajo. Grofje, graščaki in razni plemenitaši

so večinoma tujci in izkoriščevalski zajedalci na slovenskem zapadu.

Nagnito meščansko okolje se zrcali iz »Muke gospe Vere« (1925 in 1929); obrekljiva družba sproži v dveh zakoncih vzmeti ljubosumja in povzroči krvave obračune. »Julijan Sever« (1926 in 1930) slika hiranje in umiranje mladeniča med materjo in dekletom, ki ga ljubita vsaka po svoje. »Jakee in njegova ljubezen« (1927) je primer dobrega, omejenega in prizanesljivega moža, ki ženi Micki odpušča njene nezvestobe, a ji prav s tem drami vest, da se končno sama obsodi. Iz istega leta je »Hiša v strugi«, ki riše povojno trpljenje in propadanje zdravih cerkljanskih domov zaradi tujega prodiranja in rušenja slovenskih družinskih temeljev. »Kresna noč« (1927 in 1935) je umetniško še popolnejši protest zoper tuje nasilje in človeško krivičnost v usodah onečastene Svetke in obupnega Juretovega maščevanja z ozadjem ljudskega sodišča iz prejšnjih časov. Ribiška zgodba »Vihar« (1928 in 1935) se odigrava na slovenski obali med Devinom in Trstom in slika življenjsko borbo naših ribičev. V »Krivdi« (1929 in 1934) maščuje sin Jože mrtvoudnega očeta s tem, da ubije materi Ani hlapca Droleta, ker bi ga ta po očetovi smrti rad opeharil za domačijo. V »Gospodični Irmici« (1930) je obdelana povojna meščanska razrvanost. »Umirajoči bog Triglav« (1930) je zgodovinska povest iz leta 1331, ko so uprizorili Čedadci križarski pohod zoper ostanke malikovalstva na Kobariškem. »Mrtvi se vračajo« (1930 in 1935) je knjiga o dušnem razdoru moža, ki ljubi prijateljevo ženo in ubije v vojni prijatelja, da se lahko z njo poroči. »Burkež gospoda Viterga« (1931) je slika srednjeveških krutości. »Kamnarjev Jurij« (1931) razgrinja nabrežinske povojne razmere. V »Žerjavih« (1932) spoznavamo vipavske dolijle v Egiptu. »Veliki Tomaž« (1933) je kmetška gorska drama o propadanju

grunta. »Dedič« je povest o smrti otroka, ki je na poti fantovski Toni in pohlepnemu hlapcu. Na motanju in zavozlavanju vaških strasti slonijo tudi: »Huda ura« (1935), »Srebrniki« (1936) in »Ubogi zlodej« (1937). »Stražni ognji« rišejo Turke na Goriškem. »Pravica do življenja« (1939) obdeluje tolminski punt iz leta 1627.

Mnoge snovi so se Bevku razširile v roman. Prvi poskus je »Smrt pred hišo« (1925), predelana pozneje v lepši in obširnejši okvir »Ljudje pod Osojnikom« (1934). Trije zgodovinski romani s Tolminskega so »Krvavi jezdec« (1927), »Škorpijoni zemlje« (1929), »Črni bratje in sestre« (1929), združeni v »Znamenja na nebu« o srednjeveških usodah naših izkoriščanih ljudi ob Soči, Bači in Idriji. »Človek proti človeku« razširi ta okvir na Cerkljansko z novimi motivi o pohlepem divjaštvu in srednjeveškem trpljenju treh rodov. Novodoben roman je »V zablodah« (1929) s tržaškim trgovskim in poslovnim okoljem našega meščanstva po prvi svetovni vojni. Vaški roman je »Vedomec« (1931), poln velikih, globokih kmetijskih strasti, zlasti pohlepa po zemlji. Iz prve svetovne vojne je zajet roman »In sonce je obstalo« (1931) z zapletki med plemenitimi in plitvimi ljudmi goriške družbe. Razgiban kmetijski in delavski roman je »Železna kača« (1932) o gradnji železnice v Baški dolini. Roman o fašističnem in cerkvenem zatiranju beneških Slovencev in o njihovi borbi za ohranitev materinega jezika je »Kaplan Martin Čedermac«, ki je izšel leta 1938 pri Slovenski Matici in Ljubljani s psevdonimom Pavle Sedmak, leta 1946 s pravim imenom pri Gregorčičevi založbi v Trstu.

Bevkovo pero je skrbelo tudi za slovenski oder. Po začetni enodejanki »V globini« (1922) je postavil v »Kajnu« (1925) na oder razdor med domačim in tujim življenjem v goriških Brdih. Igra »Materin greh« je dramatizirana snov

iz povesti »Krivda«. Boji za Koroško ob koncu prve svetovne vojne se zrcalijo v »Koroških tihotapcih«. V Mariboru in Ljubljani se je uprizorila meščanska komedija »Partija šaha«. Več otroških igrice je zbranih v knjigi »Bedak Pavlek« (1925).

Priljubljene so Bevkove mladinske povesti. Vsa leta je pisal tudi za mladino. Začel je s pesmicami v »Pastircih pri kresu in plesu« in nadaljeval z mladinskimi povesticami, ki se odlikujejo po živahnosti in napetosti. Iz mnogih prebijajo mladostni spomini, kakor iz »Pastircev«, »Jagode«, »Givarjevih otrok« in »Petra Klepeca«. Druge zrcalijo pestre otroške usode v pretežno gorskem okolju: »Lukec in njegov škorrec«, »Kozorog«, »Tovariša«, »Čarovnica Čirimbara«, »Pesterna«, »Plešimož« i. dr.

Goriške književne potrebe so mu narokovale vsakovrstne spise. V goriški ječi je sestavil knjižico »Brat Frančišek« (1926). Iz popotne torbe je zajel »Izlet na Špansko« (1936) in »Deset dni v Bolgariji« (1938). Priredil je »Malčke in palčke« in »Mlado Zoro«. Za Goriško Matico je sestavil »Lepo vedenje«.

Prevajal je iz poljščine, n. pr. V. S. Reymonta »Tomka Barana« in »Pravico«, Elise Orzeszkowe roman »Kmetavzar« in novele v zbirki »Poljski pripovedniki«. Iz bolgarščine je poslovenil Ivana Vazova »Hadži Ahil in druge povesti« in roman »Pod jarmom«. Iz češčine je prevedel Karla Čapka »Hordubal«, iz maloruščine Ivana Franka »Pantalaha«, iz madžarsčine Aleksan-

dra Petoefija »Krvnikova vrv«, iz Johana Godyna »Naseljenci, divjaki in otroci« i. dr.

Pestro in bogato je Bevkovo življenje, še bogatejša je njegova slovstvena žetev. Od prvih začetkov je njegovo pero v službi narodnoosvobodilne borbe, ki je bila naperjena v prvi svetovni vojni zoper avstrijski militarizem, med obema vojnoma zoper vse oblike zapadnega imperializma in italijanskega fašizma, v drugi svetovni vojni zoper fašizem in nacizem, po vojni pa zoper nezdrave izrastle zapadne demokracije, ki je okrnila jugoslovanske in partizanske zmage s krivičnimi, vsiljenimi mejami. V tej dobi je napisal Bevk ob raznih prilikah vrsto tehtnih političnih člankov, ki nosijo izrazit pečat njegovega lepega jezika in bi zaslužili, da izidejo v posebni zbirki kot zgodovinski dokument dobe, ki jo osvetljujejo. Dopolnjujejo jih njegovi javni govori.

Ob negovi šestdesetletnici se vsi Slovenci, posebno zapadni, spominjajo s hvaležnostjo njegovega književnega, obče kulturnega, osvobodilnega in političnega dela. Brez tega dela bi zevala danes v kulturnem razvoju zapadnih Slovencev taka vrzel, kakršne si niti predstavljati ne moremo. V njegovi umetnosti in v njegovem političnem delu ga odlikuje predvsem globoka ljubezen do resnice in pravice. V trenutkih, ko je svet resnico in pravico najbolj pačil na škodo njegovega naroda, je Bevk še bolj vneto izpovedoval svojo neomajno vero v zmago resnice in pravice. Taka nezlomljiva vera je lastna samo velikim in močnim osebnostim.

Nāše morje

France Bevk

V zorni mladosti некоč sem vprašal mater, ki sem jo na skupnih poteh na gmajno in v laze nadlegoval z otroškim brbljanjem:

»Kam teče naš potok?«

Naš potok, ki bi ga lahko pisal tudi z veliko začetnico, ker ni imel drugega imena, se mi je spenjen med skalami

in pod streho zelenih veja zdel ves skrivnosten kot bajka.

Izvedel sem, da se Potok izliva v Bačo, ta v Idrijco in Idrija v Sočo, Soča pa se izteka v morje. A za to so bila potrebna štiri vprašanja in štirje odgovori.

»Kam pa teče morje?« je bilo moje peto vprašanje.

In izvedel sem dalje, da morje ne teče, ampak je to velika, stoječa voda, tam blizu pa je Trst.

Bilo je prvič, da sem slišal o Trstu in o morju.

Moja mati ni nikoli videla Trsta ne morja, jaz pa sem ju prvič doživel, ko nisem bil več otrok. Nisem se začudil veliki množini visokih hiš, prevzel pa me je pogled na neizmerne, svetlikajoče se valove do obzorja, med katerimi so se spreletavali galebi. Z vso dušo sem se potapljal v sončno luč, v kateri so goreli skalnati bregovi s požgano travo, s trtami in oljkami. Žgoča tihota, ki jo je še podčrtavalo petje škrczatov in plivanje valov, kakor da je zemlja onemela pod pripeko. Močan vonj po uvelih vrtnicah pomešan z vonjem slanih voda sta v mojem spominu nerazdružna z mojim prvim srečanjem z našo obalo.

Tisto leto moje mladosti, ki sem ga preživel v Kopru, so se moje oči naužile sonca, morja se niso naužile. V nočeh, ko je bila čez mirno gladino razlita mesečina, me je od silne lepote rahlo bolelo srce. Ko so vode šumele v viharju in so se valovi razbijali ob skalah, se pršili v kapljice in se penili, se mi je prebujal občutek upornosti. V svinčeni daljavi mežikajoče luči ribiških ladij, kakor da so zvezde padle z neba, tonejo v vale in se znova prikazujejo. Ljubim divje, mrke samote naših gora, a šele ob morju je bilo utešeno prirojeno hrepenenje po širini. Tu se začenjajo naše poti v svet in v bodočnost.

Ali naj primerjam moje čustvo z lju-

beznijo tistih, ki so zrastle na teh bregovih? Moj mladostni tovariš Vane, doma iz Škedenja, zdaj že v grobu, čigar topla beseda mi je v tihih nočeh brez spanja gostolela na uho. Njegov govor je bil pesem o domačem vrtu, o tihem pristanu, o barki na valovih, o vseh drobnih otroških doživljajih, ki mi jih je nizal kot drobce svojega srea. Tako zaneseno le zaljubljen fant govori o svojem dekletu. Ko je premolknil, da ni bilo več čutiti topline njegovega glasu, so se mu iskre vžigale v očeh. In tako kot on še mnogi, ki sem jih kdaj srečaval v vojaški suknji med prvo vojno, v ječah in taboriščih pod fašisti in nazadnje v gozdovih med partizani. Mrki kot noč, a ko se zdrami spomin na domačijo, na šumenje morja in srebro oljk, se zablestijo oči in uho napeto prisluhne. Ali ne sliši petja slavca v akacijah in krika galebov nad valovi?

Pred mojimi duševnimi očmi je starec, ki sem ga srečal enega tistih dni, ko smo verjeli, da so izpolnjene vse naše sanje. Jokal je od radosti in se mi opravičeval zaradi solz, ki so mu tekale po licih in jih ni mogel zadržati. Spominjam se, kako smo se nekoč posmehovali takim solzam, ki jih nismo mogli razumeti. Tedaj pa sem prvič živo občutil, koliko so vredne in da izvirajo iz neslutene globine ljubezni, ki je reševala našo obalo. Še danes čutim topli stisk roke mladega tovariša, ki ga je rodil sončni breg v Barkovljah in ga je krivica pognala v svet, pa si je s krvjo zopet utrl pot v svoj rodni kraj. Pekla me je dlan, peklo me je srce in žgalo me je v očeh, ko je znova odhajal in sem zrl za njim. S sončnega brega nad mestom se je oziral venomer, zopet in zopet, s tako muko se je trgal od morja in obale.

In potem — stari Mikola, ki je sedel na obrasli terasi svojega vrtiča in so mu boste noge visele čez zid. Lica so mu bila drobno nagubana in rjava od son-

ca kot zemlja okoli njega, venec sivih las mu je obkrožal glavo. V rokah je tiščal pipico, da mu ne pade iz brez-zobih čeljusti. Zdel se mi je star sto let že po mirnem, modrem nasmešku, ki mu je igral v kotih ust. Male, sive oči so mu nekaj iskale po obzorju.

Sedel sem ob njem, v senci košate oljke, ki je precejala žgoče žarke kot skozi gosto mrežo. Vpraševal sem. Starec mi je odgovarjal, pogled se mu je umaknil z obzorja in se mu uprl v preteklost. Zdel se je kot stara, častitljiva knjiga z zgodbo o naših ljudeh s Krasa, ki so nekoč prišli do roba suhe zemlje in hlepeče oči uprli v daljnja obzorja.

Pred menoj se je odgrinjala stran za stranjo. Pred očmi so mi zaživeli časi, ko so bile njive deda starega Mikole tam, kjer danes stojijo visoke hiše in šumi mesto. Od danaj že polje življenje v dvigih in padcih in spreminja obrežje. Z bregov so se stekale delavne roke, ki so iskale kruha, v vrtincu pohlepa in bede so se ljudje bojevali za golo življenje in za svoje duše. Če bi mogla zavpiti vsaka sraga, vsaka kaplja krvi naših rodov, bi kričal vsak kamen, vsaka opeka velikih hiš in širokih ulic... Stari Mikola je v posled-

kih besed gledal na strehe pod seboj, nemo mu je pelo iz oči: vse to je naše! Mar samo on tako? Ne le on, vsi! Vsa naša srca in vse naše duše daleč v sivo preteklost. Stari Mikola, ribič, ve, koliko ljudi njegovega rodu in hiše je dalo poslednjo kapljo krvi. Njegov vnuk, veseli Karleto, ki je prišel s partizani čez Kras, je padel v bregu, ki ga je ozarjalo njegovo detinstvo.

Stari Mikola je šel z roko preko obraza. Mislil sem, da si je otrl solzo. Solze ni bilo, le pogled se mu je pomračil, a nato so mu zopet vedro zasijale oči...

Nisem te pozabil, boter Mikola. Morda si že umrl. A če še živiš, katere besede govoriš danes temu ali onemu svojih sosedov? Jaz bi jim rad povedal zgodbo o umirajočem slovanskem knezu in svežnju palic, s katerimi je dajal poslednji nauk svojim sinovom, ki sem jo bral, ko sem še hodil v ljudsko šolo. Pa saj nismo več otroci. In sram me je, da bi ponavljal, kar vsi znamo že na izust. Mikola, ti jim odpri svojo knjigo! Morda se bo iz tvojih besed približnilo spoznanje in se bodo v slednjem izmed nas zopet rodile solze ljubezni, ki so reševale naše morje in našo obalo.

Andrej Budal - šestdesetletnik M. R.

31. oktobra 1949 je praznoval šestdesetletnico rojstva slovenski pisatelj in pesnik Andrej Budal, ki je pred štiridesetimi leti začel delovati v slovenski književnosti pod psevdonimom Pastuškin. Plodno in vztrajno delo je razvil posebno pod fašistično okupacijo na Primorskem, ko je bil poleg Franceta Bevka, Damira Feigla in Lava Čermelja najmarljivejši kulturni delavec zaslužnjene primorskega ljudstva. Po osvobojenju je svoje kulturno delovanje nadaljeval s peresom in organi-

zacijskim delom kot podpredsednik Slovenske prosvetne zveze in upravnik Slovenskega narodnega gledališča v Trstu.

Andrej Budal se je rodil 31. oktobra 1889 v Štandrežu pri Gorici. V osnovno šolo je hodil v domači vasi, nato pa v Gorici. Gimnazijo z maturo je dovršil v Gorici 1909. Na Dunaju je študiral romanske jezike in literature, študiral pa je deloma tudi v Parizu in Rimu. Doktor filozofije je postal na Dunaju 1913.

DR. ANDREJ BUDAL

Kot profesor je služboval v Gorici, v Idriji, v Tolminu, v Vidmu in v Benetkah. Zaradi osebnih zvez z obtoženci v drugem tržaškem procesu ga je fašistični režim premestil v Perugia, od koder se je vrnil v Videm. Po osvoboditvi je živel v Štandrežu in se od tam preselil v Trst, kjer živi sedaj kot upravnik Slovenskega narodnega gledališča in vpliven kulturni delavec.

Andrej Budal je večino svojih leposlovnih del napisal v fašistični dobi, ko je primorskim Slovencem primanjkovalo delavcev na prosvetnem področju. Začel pa je svoje pisateljstvo že prej, saj je že 1911 izšlo v Ljubljanskem Zvonu njegovo najpomembnejše literarno delo: »Križev pot Petra Kupljenika«, zgodovinska povest iz protestantske dobe. Povest je izšla 1924 v knjižni obliki.

V naslednjih letnikih Ljubljanskega Zvona je priobčil krajše pripovedne spise (Gospodična Rezi, Indiferentist Abdul). V tem času je napisal tudi nekaj pesmi.

Od 1927 dalje so izhajale njegove po-

vesti iz ljudskega življenja pri Goriški Matici in pri književni družini Luč. Prej je pisal pod psevdonimom Pastuškin, sedaj pa si je nadel najprej ime Slavko Slavec; ko je pa to ime postalo fašističnim komisarjem sumljivo, je prevzel psevdonim Ivo Dren.

Primorskim bralcem so znane njegove povesti: »Župan Žagar, Ubogi Uštin, Dora se drami, Čigava si?, Račekova Liza, Spomin z jezera, Med srci in zemljo (ki je bila prepovedana), Z onstran groba, Na konju. Edino zadnja knjiga je izšla pod pravim pisateljevim imenom.

Zelo popularna je bila njegova poljudna zbirka slik iz slovenske književnosti »Osemnajst velikih«, ki je izšla 1939.

Andrej Budal je zelo mnogo prevajal. V njegovem prevodu, ki je natančen, tekoč in domač, smo dobili zbirko Maupassantovih novel, Goncourtovo Dekle Elizo, Fogazzarovega Svetnika, Manzoničev roman Zaročenca, Boccacciovega Dekameron, Daudetovega Tartarina v Alpah, Pellicove Moje ječe in mnogo drugih krajših del iz italijanskega, češkega, slovaškega in beloruskega slovstva.

Velik del Budalove tvornosti zavzemajo poročila, ocene, članki in poljudno-znanstveni sestavki, s katerimi je sodeloval skoraj v vseh primorskih časopisih in listih. Sedaj pridno piše v Razgledu, Primorski dnevnik in Ljudski tednik.

A. Budal je mnogo storil za popularizacijo slovenske kulture med Italijani, a tudi za poznavanje italijanskega znanstvenega prizadevanja med Slovenci.

O slovenskih stvareh je pisal v italijanščini in listih, zbornikih in enciklopedijah (Ital-Jug, L'Europa Sud-Orientale, Ce fastu, Rivista delle letterature moderne, Enciclopedia Treccani, Il Dizionario delle Opere-Bompiani).

Kamor koli

Andrej Budal

Sredi avgusta se je vreme postavilo na glavo. Zaviharili so hladni nalivi. Sive mokre plahte so zavesile nebo. Kam bi, če ne strpiš doma? Po Trstu kamor koli!

Brž popoldne se je skoraj ocedilo. Tlakovi so bili vsi mokri. Komaj smo se ozrli v oblake, že je zapršilo, drobno, vztrajno — ko da smo s pogledom sprožili prho. Krenili smo vdano za hišami po skoraj praznih ulicah, čez pustinjsko tihi Vodovod ali Akvedot. Stražnika na strehi koronejskih ječ je zeblo in močilo. Stopal je hitro po svojih terasi, z očmi uprtimi v tla, kakor da mu ni mar, če jo njegovi varovanci popihajo.

Avtobus zarenči pred nosom. Nekateri rinejo noter. No, za njimi! Nekam popelje. Saj je vseeno. Vožnja daje življenju smer in smoter. Svetel grad se beli nad nami: novo vseučilišče. Tudi to za potujčevanje, kakor staro? Kdaj bo tako kakor ljudje — za oba jezika?

Vožnja meri pod hrib. Obrne v krogu pod pahljačo belih, vodoravnih drog. Spogledamo se: konec? Že smo na tleh. Pred nami nad nizkimi in ozkimi vrati nevsiljivo opozorilo in vabilo: Ospedale psichiatrico. Umobolnica. Spogledamo se pomenljiveje: tudi ta zavod samo za Italijane? Nam ga ni treba? Vsi v smeh.

Le kam bi? Zgiblremo noge po gladki črni cesti. Za umobolnico balincajo. Ali bi tja? Nismo vneti. Rajši v reber. Sive skrili kažejo k hišici ob zeleni ograji in po ovinku više, pod lok železniškega mostu. Z Lovca je ves ta kot kakor lične jaslice in vlak kakor otroška igračka. Zdaj pa sta nam mogočnost in višina loka vzeli vsako razteznost in nas stisnili v brezprostorno piko. Zdaj sta Lovca in Trst sive, zastrte jaslice pod nizkimi kopami oblakov.

Pod lokom se steze zmedejo na shojeni trati. Pod nami zeva zelena globel in okoli nje se spenja steza visoko v sivo in zelenkasto reber. Čeprav je pršenje prestalo, ne bi radi predaleč od hiš. Za nami rine v reber prileten možak v polnedeljskem odelu, zdravega, rdečega lica, prijaznih, pozdravljajočih oči. Prehitimo ga z besednim pozdravom. Domačin je, ki ga naša beseda pomiri in osreči. Na vprašanje pokaže proti jugu in ob njej na novo cesto, po njej na levo in z ovinka na desno navzgor.

Nekaj strmih stopinj okoli stebra vodi po zdrgnjenih šopih trave k stezici, namenjeni hišicam nad južno globeljo. Onstran globeli vabi okrogel hrib z zložno potjo, ki nas je že tolikokrat mikala, a se nam še ni posrečilo priti nanjo. Zdaj vidimo, da bi bili morali izstopiti na predzadnji postaji. Pa drugič.

Stopimo strmo do proge in ob njej proti predoru. Streljaj ali kaj pred predorom skoči ozek lok s potjo čez proggo. Na levo zlezemo s proge, na desno nanj. Obenem smo sredi viseče vasi z rdečimi, belimi, modrimi hišicami, z dvoriščeci in ograjicami. »Okna so okenea«, kakor v Župančičevi »Dumi«. Tam nad klancem dekle z domačim obrazom. Ta klanec pa je — nadaljevanje prej zaželeni poti okoli hriba. Napis »Gostilna« pozdravlja. Pod nami druga lijasta globel, odpirajoča se proti mestu. Ob njej hiše in hišice v raznih strminah. Zgrbančen svet z zaselki, ki jih ni videti od nikoder drugod. Enočnosti ni tu čisto nič. Lahko so Tržičani domišljavi, zaljubljeni v svoje mesto, razvajeni. Vse imajo prav pred pragom: morje in planine, gorsko zakotje in dolino, trušč in tišino. In te deklino! Svetle, temne, bele, rdeče, nasmejane ali resnopolosne, naše in tuje, čedne

in stasite, drobne in manj drobne. Nobena »pupa«, nobena »mula« ne reče »ne«, če si jo vso osvojiš — z očmi ali v domišljiji.

Na poti nad progo stoji vitek, gospodski mladenič, kakor da nekaj čaka. Vprašamo po naše, a obžaluje v drugem jeziku, da ne razume. Obraz kaže, da najbrž res ne razume. Na drugi strani železnice se stiska med reber in tir nekaj ličnih domkov. Iz enega pride domačinka in stopi na gmajno po privezano kozo. Železen vhod v podzidku na desni vodi v višji dvorec za drevesi.

Po rebri in ob poti se košati pepelnato zelenkast pelin s tenkimi lističi in v seme omahujočim cvetjem. Na ovinku čaka na kamnu jerbas z raznim blagom in praznimi vrči mleka. Lastnica je šla po opravkih; ima pa, kaže, neomejeno zaupanje v poštenost vseh, ki hodijo mimo. Travnat kolovoz zavije v polkrogu k daljši vrsti hiš. Med njimi eno popravljajo z domačimi močmi, danes, na škodo nedeljskega počitka.

Pod gostimi akacijami je naša pot skoraj suha. Z nje stopimo na široko, črno, gladko avtomobilsko cesto. Po njej gremo pod velikim belim domom z vrsto košatih kostanjev na dolgem dvorišču. Pršenje se ojači. Dve ideči dekleti v svetlih bluzah hitita navzdol. Vglobljena vila sega s podstrešjem na cesto. Kos ceste je na polovico razrušen, založen s kupi kamenja in lesa.

Radovednost izpodbada, da stopimo hitreje do velikega ovinka s prostim razgledom. Danes je vse ovito v moker mrč in sivino. Hladna vlaga se preliva kakor ob najbolj čemernih vsesvetniških dneh. Nad nami dremlejo spodnje hišice višjega zaselka. Pod nami se Piščanci oklepajo svojih teras. Čisto spodaj se svetlikajo nad Rojanom ravne strešice na kockastih kolibah. Pristaniški nasipi in pomoli so podobni peščenim naplavkom. Istrski hrbet je zabrisan in kratek.

V našo črno cesto lije s kontovelske

rebri nova, bela pot. Deček s pristno našimi potezami, kakor bi ga vzel iz srede kraškega sela, goni svoj obroč. Na vprašanje pove v prijetnem narečju, kam se pride tod ali ondod. Tam pod grivo se modro svetlika na svoji postajici voz openske cestne železnice — poživljajoča lisa v mrkem okolju.

»Tod nismo še nikoli hodili,« si dopovedujemo po beli cesti navzgor, kakor da smo odkrili znamenitost. Delavski obraz je hitel navzdol. Ob cesti se je dvigala s tramovi zaslonjena, na debelo popravljena, komaj pokrita hiša. Tudi to je spravljal nedeljska samopomoč pod streho. Udarliška podjetnost je prekinila večletno čakanje. Tuji uradi gradijo ceste in vojašnice za kakšno poznejšo vojno, s takimi domovi se ne morejo ukvarjati.

Pod drugim ovinkom je prislonjena hišica k strmini tako, da se pride po stezici pred njo na čedno dvorišče, s ceste pa na terasico in na streho. Stanovalci se ne boje vlomilcev, če imajo vse tako vsem dostopno, tu sredi trav in pelina, par korakov od mesta, ki se tako nezaupno zapira z zapahi in obzidji, pa so mu listi vendar polni najdrznejših vlomov in umorov.

Pot krene ravno navzgor. Ni več posuta in bela, tlakovana je s trdimi temnimi skrilmi in ima cementen žleb ob strani. V senčnem dvorišču sameva lesenjača — prosvetni dom. Kdaj bo zidan, ponosit? Za okni se čujejo pomenki. V spodnji gostilni vedrijo pod latnikom pred hišo domači ljudje. V drugi gostilni je kamnita miza pod visokim drevesom še suha. Nekdo trdi, da je na vrhu tretja gostilna. Dalje do nje! Pa je zgoraj lepo gostilniško pročelje in primeren vrt — a ne točijo.

Pot se ulekne in je zopet posuta in bela. Tihi dežek popoldanji vztraja. Na prelazu pod vrhom oddih kakor lani, ko smo prišli sem skozi borovec od openske strani. Sedimo na mokrih kamnih in prigrizujemo brašno. Lija-

ste trate se spuščajo za vasico v globino. V dalji mokra slemenca, v bližini svetoivanske hišice in vrtiči in med njimi nekaj velikanskih novih stavb, ki kvarijo ubranost, prav tako med hišicami kakor med ljudmi.

Sežemo v drenove grme po kakšno rdečo drenuljo. Iz zelenega lija se dviga po cesti zrelost par, on športno opravljen, ona v svetli bluzi in gorskih čevljih.

Kam od tod? Na Opčine v kino? Tu di tam imajo gotovo tržaške filme: Mehikanska maskerada, Ognjevita žena, Tolovaji, Nesmrtni narednik, Razbojniki, Prikazen o polnoči, Bagdaski tat, Zadnja postaja morilec, Mehika v krvi, Ženska ga je uničila i. dr. — kar dobra ameriška šola za vlomilce in morilce, ki se v Trstu dobro okoriščajo z njo. Marsikaj prav dobro posnamejo. To in ono še sami dodajo in je prvo vrstno; zasluži filmanje in ameriške gledalce.

Sklep: dol po kamniti cesti. Nad nami pobobnevajo motorji. Stopimo za glasom. Ameriški vojak s čelado naskakuje na motornem kolesu najvišji hrbet čez kamne in griče. Malo više ga čaka tovariš. Oba zažetena po vrhu proti vzhodu. Dobra vaja za spočite mladce, ki jim ni bilo treba zavzeti Trsta; oni so ga le — prevzeli.

Dr. Lavo Čermelj - šestdesetletnik

Dogodki našega stoletja so malokomu tako razgibali življenje kakor doktorju Lavu Čermelju. Prvič sem se srečal z njim za visokošolskih let na Dunaju, drugič pred koncem svetovne vojne v Trstu na Slovenski trgovski šoli, tretjič med obema vojnama v Gorici na sestanku z njim, Francetom Bevkom in Albertom Rejcem zaradi Goriške Matice in književne družine

Zdaj pa dol! Pod kamnito potjo se razgrne skrita kmetijica. Iz grma rdečih lampiončkov si nabereмо velik šop. Pot tiplje v sumljivo smer. Bolje po travi naravnost v akacovje. Dobra izbira. Ognemo se zaselku nad veliko sipino. Po zgubnem svetu, čez črno cesto tja, od koder smo prišli. Mlekarice pozdravijo v drugem jeziku. Ko odzdravimo v našem, se spogledajo: zgrešile so. Starejša, malo siva gospodinja stopa navzgor. Mi rečemo: »Dobro večer!« Ona reče: »Buona sera — dobro večer!« Glej, glej: dvojezičnost! Pravična Italijanka na tej vegasti gubi zemlje — vsa čast! Lezemo dol okoli hriba, koder smo si prej želeli navzgor. Nad vrati: Gostilna — Osteria. Na zidu: Stenčas — Giornale murale. Glej, glej: dvojezičnost — vsa čast! Pred nami umobolnica: kapela, cerkev, zvonik, drevored, zgradbe, poti — nikjer človeka. Gnezdo hiše pod našimi nogami, pred njimi otroci, koze, domači klici — naša kri.

Avtobus nas pahne do ječ. Peš mi-mo židovske mošeje; zaprta — a notri godba. Pogled proti kinu Impero: Morski roparji na kopnem. Vsi oboroženi, imajo železne pesti; izpodbudno za bližnje vodovodovce ali akvedotovce.

Spet prši. Vračamo se zadovoljni, čeprav stoji vreme na glavi. Sprememba je tudi po svoje mikavna.

Luč, nato večkrat pri njem v Trstu, v Ljubljani pri Manjšinskem institutu, med drugo svetovno vojno v Vidmu, kjer je »vedrilo« na poti iz ječe v partizane, po zmagi v maju 1945 v vladni palači v Trstu pri predsedniku PNOO-ja Francetu Bevku, ob mirovni konferenci v septembru 1946 v Parizu, ob drugih prilikah še tu in tam.

Med vsakim takim srečanjem leži

DR. LAVO ČERMEJ

posebno razdobje Čermeljevega življenja, prebogato na vsakovrstnih doživetjih iz zasebnega in javnega življenja, ki bi dali, zajeti v spomine, vrsto zanimivih knjig. Te knjige bi bile obenem razgiban roman v več delih iz njegovega osebnega življenja in pester razgled po vsem javnem in kulturnem življenju primorskih Slovencev. Tu se ob njegovi šestdesetletnici lahko spomnimo le nekaj važnejših dejstev iz njegovega nenavadno plodnega življenja in dela. Po podatkih v Biografskem leksikonu se je rodil dr. Lavo Čermelj dne 10. oktobra 1889 v Trstu. Tu je obiskoval nemško ljudsko in srednjo šolo. Po maturi se je vpisal na pravno fakulteto vseučilišča v Pragi, a se je že naslednje leto prepisal na filozofsko fakulteto dunajskega vseučilišča, kjer se je štiri leta posvečal matematiki in fiziki in je postal 1914 doktor filozofije. Služboval je več let kot srednješolski profesor na Slovenski trgovski šoli s pravico javnosti v Trstu, ki jo je ustanovilo Slovensko trgovsko izobraževalno društvo.

Po prvi svetovni vojni je učil na slovenski realki v Idriji, kjer je tako od-

ločno branil koristi slovenskega šolstva, da mu je ravnatelj De Micheli naprtil disciplinarno preiskavo. Do 1929 se je udeleževal v Trstu na prosvetnem področju pod okriljem tržaškega društva Prosveta. Ker je Italija po prvi svetovni vojni Slovensko trgovsko šolo zatrla, je ustanovil pod pokroviteljstvom Slovenskega trgovskega izobraževalnega društva obrtno-nadaljevalne tečaje brez pravice javnosti in vzgojil v njih mnogo obrtnikov, trgovskih pomočnikov in trgovskih uradnikov. Srednješolcem in visokošolcem, ki jih je hotela italijanska vlada raznarodovati v svojih šolah, je oskrbel slovenske jezikovne tečaje in z njimi zajezil raznarodovanje. Čermeljeva mnogostranska delavnost je zelo križala fašistične raznarodovalne načrte. Zato so ga zalezovali in mu grozili z zaporom. Da se temu ogne, je odšel v Jugoslavijo in ustanovil v Ljubljani Manjšinski institut, s katerim je postavil znanstvene temelje za narodno obrambo svojih primorskih rojakov in razkrinkaval v svetu raznarodovalno delo fašistične Italije. Vsa leta je mnogo pisal. V desetletju pred drugo svetovno vojno je razvil vsestransko narodnoobrambno in znanstveno dejavnost.

Ob razsulu Jugoslavije je Italija zasedla južni del Slovenije z Ljubljano vred in vrgla dr. Čermelja z mnogimi drugimi v ječo. Naperili so zoper najodločnejše borce za narodno svobodo veliko pravdo pred posebnim sodiščem za zaščito fašistične države in obsodili z več drugimi tudi dr. Čermelja na smrt. Zadnji trenutek so ga pomilostili na dosmrtno ječo. Vendar je izračunal dr. Čermelj kot dober matematik konec fašizma mnogo bolje kakor pa fašizem konec Slovencev. Že v jeseni 1943 je dr. Čermelj dočakal svobodo, za katero je prej tolikokrat tvegaval glavo, in odšel iz temnice k partizanom, da nadaljuje prekinjeno narodno delo do popolnega osvobojenja Primorske. Z zma-

govitimi četami narodno-osvobodilne vojske in Jugoslovanske armade se je vrnil v maju 1945 v svoj ljubljeni Trst in pomagal ljudski oblasti s svojim temeljitim znanstvenim delom, ki je bilo vse posvečeno požrtvovalni skrbi za izboljšanje nadaljnjih usod tržaških Slovencev.

Ta skrb ni popustila, ko je prišlo do krivične razdelitve Primorske v pasa A in B in je prevzela njegovo rodno mesto tuja vojaška uprava. Kakor bi slutil, da se bo ta uprava opirala pozneje bolj in bolj na fašistično zakonodajo in prav na tiste zakone, proti katerim se je oboril četrto stoletja z vsemi svojimi silami, se je izvil temu novemu pritisku in se s težkim srcem ločil od svojega rojstnega kraja in od Adrije. Pot ga je vodila v Beograd in pozneje v Pariz na mirovno konferenco. Tu je vso dobo konference z drugimi strokovnjaki sproti pripravljajl gradivo jugoslovanskim delegatom, ki so se borili proti krivičnim zapadnim demokracijam za pravične in naravne meje na našem zapadu. Z vztrajnim delom, ki je trajalo v dneh najljutejših diplomatskih borb ponoči in podnevi, je pomagal preprečiti ali zavreti in okrniti marsikatero nakano tistih italijanskih imperialističnih krogov, ki so hlepeli po čim večjem kosu naše Primorske in se potegovali za nekdanjo krivično Wilsonovo črto, in drugih, zapadnih trgovskih imperialistov, ki so z nesmiselnimi črtami po svoje razkosavali naš slovenski zapad in tolažili Italijo z obširnimi slovenskimi ozemlji, da so jo druge lahko drugače izžemali, jo podrejali svojim računom ali jemali njene kolonije. Čermeljovi spomini na to dobo bi bili silno zanimivi in zgodovinsko važni, ker je dr. Čermelj precej od blizu opazoval razne dogodke prav tako na odprtem odru kakor za kulisami.

Iz Pariza se je vrnil v Slovenijo, kjer se mu je njegovo znanstveno področje razširilo. Danes vodi s tov. Lojzetom

Udetom Institut za narodnostna vprašanja pri ljubljanskem vseučilišču in spremlja budno z novim zanimanjem in z novimi izpodbudami usode naših zamejcev, prav posebno usode neprostih zapadnih Slovencev.

Njegovo pisateljsko delovanje sega daleč nazaj. Sodeloval je pri Slovanu (1917), pri nekdanji Demokraciji iz leta 1918, pri tržaškem kulturnem vestniku Njiva, ki ga je urejal današnji minister za prosveto Regent in katerega mu je bil dr. Čermelj sourednik, pri Edinosti, Našem glasu, Našem rodu, Novicah in tržaškem Učiteljskem listu s tehtnimi članki kulturnega in strokovnega značaja. V Popotniku je pisal o slovniških problemih v matematiki, v Slovanu pa o Roentgenovih žarkih. V Ljubljanskem Zvonu (1922 je znanstveno prerečetal v daljšem posnetku Nedeljkovičovo knjigo v francoščini o R. J. Boškoviču, ki je izšla isto leto v Parizu. V posebni knjigi je obdelal Boškovičev nauk o materiji, prostoru in času v luči relativnostne teorije (1923) in opozoril na tega jugoslovanskega učenjaka, ki se je že pred dvema stoletjema, mnogo pred Einsteinom, zaglabljal v vprašanja o relativnosti. S knjigo Materija in energija v sodobni fiziki je seznanil širše slovensko občinstvo z današnjim stanjem v teh vprašanjih. Pozneje je izšla njegova knjiga Astronomija. Pod psevdonimom Šlibarjev Polde je podal isto snov v poljudni obliki s knjigo Osončje in osvetje.

Ustanovil je poljudno znanstveni zbornik Luč. Uredil je prvih pet zvezkov in sodeloval v njih z več razpravami o najbolj perečih vprašanjih primorskih Slovencev, n. pr.: I. zv. Politično-upravna razdelitev Julijske Krajine v razvojnem pregledu do 31. maja 1927; II. zv. Dodatek k zgornji razpravi do 30. novembra 1927; III. zv. Dodatek do 30. januarja 1928; IV. zv. Politično-upravni in sodni pregled Ju-

lijske Krajine ob koncu 1928; V. zv. Strokovno šolstvo v Trstu; Realka v Idriji; VI. zv. Občevalni jezik v Julijski krajini po ljudskem štetju iz leta 1921; IX. zv. Raba tujega občevalnega jezika v starih pokrajinah Italije po ljudskem štetju iz leta 1921; Prirastek prebivalstva Julijske krajine v zadnjem desetletju.

Še poljudejša je bila Biblioteka za pouk in zabavo, ki jo je dr. Čermelj ustanovil in kjer je sodeloval; n. pr. I. zv. Kameno olje; II. zv. Sličice iz prirode in tehnike; III. zv. Dušik; XV. zv. O razvoju ladijskega pogona.

Vsa leta je bil vnet sotrudnik raznih pedagoških in strokovnih revij v Jugoslaviji. Izdajal in urejal je mesečnik *Misel* in delo in objavil v njem več jedrnatih razprav. Ta kulturna in socialna revija je izdala 1938 debelo knjigo *Ob dvajsetletnici Jugoslavije*, kjer je podal dr. Čermelj Bilanco našega naroda za mejami: »Kakor vestni trgovec, tako hočem tudi jaz na podlagi listin najprej dokazati obstoj teh naših narodnih skupin.« Razgalil je fašistični raznarodovalni imperializem: »Po fašističnem pohodu na Rim v oktobru 1922 se je Italija postavila na stališče, da je v Italiji samo en jezik in samo en narod in da se morajo interesom tega edinega naroda podrežati vsi drugi interesi posameznikov, skupin ali pokrajin.«

Narodno-obrambno področje je bilo dr. Čermelju tako važno, da je postal na njem eden naših prvih strokovnjakov. S tega področja je razprava *Slovinci in Hrvati pod Italijo*. Takim vprašanjem je posvečen zbornik *Julijska Krajina in naši onstran meje*. V nemščini je sodeloval pri knjigi *Die Nationalitäten in den Staaten Europas*.

Temeljna knjiga je »Life and Death Struggle of a national minority (the Yugoslavs) in Italy« (Boj za obstanek neke narodne manjšine — Jugoslova-

nov — v Italiji), ki nazorno in zgovorno riše trpljenje primorskih Slovencev in Hrvatov pod Italijo. Po zmagi 1945 je izšla knjiga v drugi, dopolnjeni izdaji v angleščini, francoščini in ruščini in je ostala do danes glavno delo o tem predmetu. Poskrbeti bi bilo treba tudi za slovensko izdajo, da bi Slovenci videli v tem jasnem ogledalu vse tiste raznarodovalne nakane, ki jim je bil končni smoter njihova narodna smrt. Isto leto je izšla ruska knjiga *Slavjanskoje menjšinstvo v Italiji* in knjiga *Julijska Krajina, Beneška Slovenija in Zadrška pokrajina* kot ponatis razprodane knjige iz časa ob izbruhu vojne *Julijska Krajina in Zadrška pokrajina*. Posebej je izšla 1946 v francoščini za mirovno konferenco *La Slovénie Vénitienne* (Beneška Slovenija) kot jedrnat povzetek vsega, kar je treba vedeti o tej deželi, ki se je v drugi svetovni vojni rešila tujega gospostva, a so ji ga diplomati s krivično razmejčitvijo znova naložili.

Drugo glavno področje, ki ga obdeluje dr. Čermelj vzporedno in istočasno, je matematika, fizika in naravoslovje, o katerih še zmeraj raziskuje in piše. Mnogo takega dela posveča naravoslovno poljudno znanstveni reviji *Proteus*, ki je zelo razširjena in seznanja slovensko občinstvo z vsakovrstnimi prirodnimi pojavi.

Dr. Čermelj se je povzpел polagoma od mesta vzgojitelja srednješolske mladine do stopnje priljubljenega in cenjenega vsenarnodnega kulturnega delavca, znanstvenika in branilca ogroženih narodnih pravic. V tej luči je njegova osebnost nekaj povsem novega v zgodovini slovenske kulture.

Kdor pozna dr. Čermelja tudi kot človeka, ve, da se v njem človek, znanstvenik in narodni borec srečno stapljajo v lepo celoto skladne in izvirne osebnosti z redkimi vrlinami. Kdor je slišal kdaj njegov smeh, ki mu ga niti smrtna obsodba ni ubila, se brž zave,

da je tudi temu možu, kakor Župančičevemu kapitanu Božu, zemlja kristal

in življenje jasna pesem, ki je človeštvo nikdar ne izpoje.

A. Budal

Soška legija

Lavo Čermelj

Upor slovenskega in hrvatskega ljudstva na Primorskem se je porodil s prvim fašističnim terorističnim nastopom, še preden se je fašizem polastil državne oblasti in ko so še bile na vladi druge italijanske stranke, ki so tedaj pasivno, da, celo dobrohotno spremljale brutalni napad proti Slovincem in Hrvatom in ki hočejo tudi danes zopet zrušiti soglasje in enotnost med jugoslovanskim in italijanskim ljudstvom na Primorskem, kakršna je nastala v težki narodno osvobodilni borbi. O tem nam priča primer »Labinske republike« v južni Istri, ki je leta 1921 samoniklo nastala med preprostim delavskim in kmetiskim ljudstvom proti fašistični agresivnosti in ki so jo v krvi in ognju zadušili fašisti s pomočjo karabinerjev, financarjev in celo s sodelovanjem italijanske vojske in mornarice; enako tudi primer odločnega nastopa slovenskih kmetских volilcev v Marezigah na Koprščini na predvečer prvih državnozborskih volitev v rimski parlament, zaradi česar je veliko demačinov bilo obsojenih na težke zaporne in denarne kazni.

Niz takih nastopov pa se je nepretrgoma nadaljeval v dobi fašističnega režima. Zato je moralo na stotine in stotine Slovencev in Hrvatov v razna konfinacijska taborišča, na Ponzo, na Liparske otoke, Favignano in drugam, zato je bilo veliko število naših ljudi obsojenih na težka leta ječe od rednih sodišč in še posebej od Izrednega fašističnega tribunala v Rimu. Da, prav to sodišče, ki je bilo prvotno ustanovljeno za dobo petih let, je podaljšalo svojo funkcijsko dobo samo zaradi Slovencev in Hrvatov na Primorskem. To gibanje

je doseglo svoj višek v tržaškem procesu leta 1930, ki je zahteval življenje štirih mladih in idealnih mladeničev: Bidovca, Marušiča, Miloša in Valenčiča, in pozneje še ob izbruhu vojne v drugem tržaškem procesu, kjer je bilo devet obtožencev obsojenih na smrt, od katerih pa so bili štirje pomiloščeni na dosmrtno ječo, pet pa ustreljenih: Bobek, Ivančič, Kos, Tomažič in Vadnal.

Res je bila opažati tudi v starih pokrajinah Italije reakcija proti fašističnemu režimu, toda tako splošna in silna kakor med primorskimi Slovenci in Hrvati ni bila nikjer. Sorazmerno ni nobena druga pokrajina dala toliko žrtev in kar se tiče smrtnih obsodb, so imeli Slovenci in Hrvati celo več primerov kakor vsa ostala Italija skupaj. Bil je to upor slovenskega in hrvatskega ljudstva proti zagrizenemu narodnemu in socialnemu zatiralecu. Ta upor pa je bil povsem samonikel in nikakor ni bil, kakor so to v svoji brezmoči proti njemu hoteli fašisti prikazati, zagnan ali morda celo plačan od zunaj. Bil je to svet upor samega ljudstva, ki je videlo poteptane vse svoje pravice.

Pred tem fašističnim terorjem je moralo na tisoče in tisoče Slovencev in Hrvatov iskati zavetišče v sosednji Jugoslaviji. Povsem naravno je, da so ti prisiljeni izseljenci odnesli s seboj tisti upornostni duh, ki je nastal v njih, ko so še branili svoje domače ognjišče in svoja prava pred tujim vsiljevalcem. Ta duh je preveval tudi njihove organizacije, ki so jih ustanovili v novi domovini. Napačno bi bilo sklepati, da bi za to uživale priznanje ali celo pomoč od strani oficialnih krogov tedanje Jugoslavije. Nasprotno, silno grenak je

bil kruh slovenskega in hrvatskega delavca-emigranta s Primorskega, pa naj je bil ročni ali duševni delavec. Toda prav nič ni moglo zatrei njegovega duha, niti ne razpust njegovih organizacij pod Živkovičevim režimom leta 1930 ali konec leta 1940 za časa Cvetkovičeve vlade, ki se je tresla pred najmanjšim migljajem iz Berlina ali Rima.

Ko je Italija sredi leta 1940 stopila v vojno, je postalo slovenskim in hrvatskim Primorcem jasno, da je napočil čas za osvoboditev Trsta, Goriške in Istre izpod fašističnega jarma. Ni bilo sicer še znano, kakšno stališče bo zavzela Jugoslavija, toda že v začetku januarja 1941 je bilo izven dvoma, da bo tudi ona prej ali slej potegnjena v krvavi ples.

Vsi jugoslovanski pribežniki s Primorskega so se zavedali, da je zanje napočil dan, ko morajo z dejanjem pokazati, da jim je osvoboditev njihove rodne grude res pri srcu in da so zanj pripravljeni žrtvovati tudi življenje. Treba je bilo splošno hrepenenje primerno usmeriti in pretvoriti v dejanje. Prilike so bile vse prej kakor ugodne. Nekaj mesecev prej so bile razpuščene vse primorske organizacije v Jugoslaviji, predsednik njihove zveze je bil konfiniran v Arandjelovcu in oni, ki je veljal za ideološkega vodjo, je prejel dvojni ukaz, od notranjega in zunanjega ministrstva, da se vzdrži vsakega javnega delovanja. Kljub temu pa se je delo pričelo. Načrt je šel za tem, da se na eni strani že obstoječe ilegalno delo na terenu poveča, na drugi strani pa da se zberejo vsi primorski Slovenci in Hrvatje, ki so živeli v Jugoslaviji in kolikor niso že postali jugoslovanski državljani in s tem vojni obvezniki, v posebne dobrovoljske formacije. Stališče jugoslovanskih vojaških krogov je bilo v začetku povsem nasprotno tej akciji, kar izhaja posebno jasno iz dokumenta, ki ga je iztak-

nila nemška vojska po zasedbi Beograda v tamošnjem vojnem ministrstvu in ga izročila italijanskim oblastem, ki so ga kljub odklonitvi s strani jugoslovanske vojske uporabljale kot obtoževalno sredstvo pri velikem tržaškem procesu v decembru leta 1941. Po tem dokumentu je jugoslovansko vojno ministrstvo smatralo akcijo primorskih dobrovoljcev za neumestno in nepotrebno.

Delo dobrovoljske akcije pa se je medtem, posebno še pod vodstvom poznjšega prvega zveznega ministra za pošto Draga Marušiča, koroškega boreca iz prve svetovne vojne, načelnika Iva Saneina in profesorja Lava Čermelja kljub vsem oviram vztrajno nadaljevalo. Pritegnili so v razne širše in ožje odbore še celo vrsto drugih agilnih primorskih Slovencev, izdelali so podrobnejše načrte za toliko zaželeno osvoboditev Primorske, zbirali potrebna materialna sredstva, še posebej pa so skušali zagotoviti materialno pomoč ženam in otrokom, ki bi ostali brez sredstev, ko bi njihovi očetje odnosno možje vstopili v vrste dobrovoljcev.

Državni prevrat v Beogradu 27. marca 1941 je pospešil pripravljalno delo, toda žal zveze z Beogradom so bile v tistih dneh dejansko pretrgane in pogajanja so se zato vršila predvsem s krajevnim vojaškim poveljstvom v Ljubljani. Da so bila vsaj deloma uspešna, se moramo zahvaliti zvijačni trditvi, češ da so osrednje vojaške oblasti principiarno že pristalne na akcijo dobrovoljcev in da je za to treba pristopiti h konkretnemu udeleževanju.

Ko sta na oljčno nedeljo nacistična Nemčija in fašistična Italija napovedali vojno Jugoslaviji ter so nemška letala istočasno že bombardirala Beograd, je pripravljalni odbor brez pristanka oblasti kar po ljubljanskem radiu pozval primorske Slovence in Hrvate, naj vstopijo med dobrovoljce. Odziv je bil naravnost presenetljiv. Zbor dobrovoljcev v Narodnem domu v

Ljubljani bo ostal vsem v nepozabnem spominu. Navdušenje, s katerim so pozdravljali prisotni ustanovitev »Soške legije« in s katerim so vzklikali zapadnim velesilam in še posebej ZSSR, dasi tedaj ta še ni bila v vojnem stanju z Nemčijo in Italijo, je bilo nepopisno. Prihiteli so vsi že z opremo za pot in s hrano za več dni. S kakšnim navdušenjem so se dva dni pozneje od njih poslavljale žene in otroci ter drugi rojaki, ko so zapuščali Ljubljano. Nobeno oko ni bilo solzno. Vsem je bila živa pred očmi samo ena stvar: osvoboditev Primorske. Tega res junaškega razpoloženja niso mogle motiti niti grožnje, s katerimi je pretila nacistična Nemčija preko graškega radia.

Povelje nad primorskimi dobrovoljci se je po sklepu, ki je bil sprejet na glavnem zborovanju v Ljubljani, poverilo častnikom iz vrst dobrovoljcev iz prejšnje vojne. Dobrovoljska organizacija je rade volje pristala na to, da se primorski dobrovoljci bore pod njeno zastavo.

V Novem mestu se je dobrovoljcem iz Ljubljane pridružila številna skupina primorskih dobrovoljcev s Štajerskega, ki jih je vodil poznejši načelnik gospodarsko-politične komisije pri PNOO za Slovensko Primorje Stanko Kovačič. Vseh dobrovoljcev skupaj je bilo preko 2000. Po razgovoru, ki sta ga imela poveljnik dobrovoljcev prof. E. Turk in pisec tega članka že pred prihodom v Novo mesto in naslednji dan minister Drago Marušič in pisec z armijskim generalom Jurišičem v Zagrebu, je bila večina že drugi dan odpravljena v Karlovac. Le primorski visokošolci so se po Jurišičevem nalogu združili z ostalimi slovenskimi visokošolci, ki so se prav tako prijavili za dobrovoljce in zbrali v Novem mestu obenem z drugimi dobrovoljci iz raznih krajev Kranjske. Te visokošolce so po izrecni želji generala Jurišiča spravili v Zagreb, da bi bili tam v njegovi bližini, da bi se

jim, kakor je sam izjavil, ne zgodilo tako kakor beograjskim dijakom v prvi svetovni vojni, ki so se oglasili kot dobrovoljci, a so morali brez priprave takoj v boj, kjer so padli pod sovražnim ognjem. Toda že doogdko naslednjih dni so pokazali, da je tudi njim kljub vsem besedam generala Jurišiča pretila podobna nevarnost, saj so ob prihodu Nemcev v Zagreb le s težavo rešili golo življenje pred pobesnelimi ustaši.

Prilike na Hrvaškem in v Zagrebu so bile že od prvega dne vojne take, da je moral vsakdo videti žalosten konec, ki ga bo napravila tedanja jugoslovanska vojska. Še vedno mi je v spominu, kako črno sta mi orisala prilike bivša urednika »Istre« Ivo Mihovilović in Ernest Radetić, ki sem ju srečal na cesti ob svojem prvem sestanku pri generalu Jurišiču in ki sem ju skušal pridobiti za podobno dobrovoljsko akcijo tudi med Istrani na Hrvaškem. Sicer pa smo imeli na poti iz Novega mesta v Zagreb in nazaj dovolj prilike videti znake neurejenosti in razsula v jugoslovanski armadi.

Ob drugem obisku pri armijskem generalu Jurišiču smo smeli prisostvovati več kot enournemu telefonskemu govoru, ki ga je ta imel z nekim zastopnikom ustaških Hrvatov, Sirovatka po imenu. Iz razgovora je izhajalo, kako je neki polk po ukazu svojega polkovnika Petriča ali Petroviča ali podobno zapustil svoje postojanke ob madžarski meji, kjer so dan nato vdrli v našo deželo Nemci, in se vrnil domov. General Jurišič je skušal pridobiti Sirovatko za to, da bi se polk vrnil na svoje mesto, češ da bi v tem primeru izostalo vsako kazensko postopanje, izvzemši seveda proti omenjenemu polkovniku. To je bil začetek razpada jugoslovanske vojske in sam general Jurišič je v svojem telefonskem razgovoru ponovno izjavil, da je ta zgodovinske važnosti. Resnično je šlo tedaj za zadnji poskus, da se prepreči raz-

sulo armade. Toda tedanja jugoslovanska vlada je bila prešibka in vojska je bila že preveč razglodana, da bi se tak poizkus posrečil.

Dogodki so prehitevali drug drugega na nepričakovan način. V nedeljo se je ustanovila Soška legija, v torek so se zbrali vsi dobrovoljci v Novem mestu in v četrtek so že doživeli prihod Nemcev v Karlovac, kjer so jih bili nastanili. Jugoslovanska armada je pred prodirajočim sovražnikom kar skopnela in primorski dobrovoljci so se le s silo in težavo rešili pred besom podivjanih ustašev.

Primorska dobrovoljska akcija se je tako ponesrečila in Soška legija je bila via facti razpuščena. Toda če se celota kot taka ni mogla uveljaviti, je vendar njen duh ostal živ v posameznikih. Veliko teh dobrovoljcev je kaj kmalu napolnilo ljubljanske zapore, od koder so morali v ječo ali v koncentracijsko taborišče. Premnogo pa se jih ni več vrnilo na svoja bivališča, temveč so ostali skriti po gozdovih. Ta ali oni je

že v prvih dneh padel v boju s karabinjerji in italijanskimi vojaki. Kot prva žrtev upora proti italijanskemu okupatorju sploh je padel v boju s karabinjerji in vojaki Danilo Zelen iz Senožec. Ob tej priliki je bil težko ranjen Ferdo-Kravanja-Skalar iz Čezsoč, ki so ga prenesli pod imenom Jovanović v ljubljansko bolnico, od koder je pozneje zbežal k partizanom. Tretji v družbi je bil učitelj Anton Majnik iz Vulč, ki je utegnil zbežati in je padel kot partizan pod nacističnim svincem leta 1943 v Ribnici. Leto kasneje je žrtvoval svoje življenje Ferdo Kravanja v boju za osvoboditev pri Plaveh na Goriškem. In ti trije niso bili edini. Ko se je začelo narodnoosvobodilno gibanje, so skoraj vsi člani Soške legije in z njimi tudi ostali primorski Slovenci našli pot v partizanske vrste in v narodno osvobodilno vojsko, kjer jih je nešteto žrtvovalo svoje življenje. Toda te žrtve niso bile zaman, kajti njihova žrtev je bila ovenčana z zmagovitim pohodom nove jugoslovanske armade v Trst, Gorico in Reko.

Matija Jama mojster krajinskega slikarstva

Dr. Fr. Šijanec

Vse bolj bomo pričeli spoznavati in ceniti tudi večno žive in nenadomestljive kulturne vrednote naših ustvarjalcev na področju upodablajoče ali likovne umetnosti ter s tem dokazali svojo voljo do kulturnega življenja, svojo duhovno veljavo, svojo lastno kulturno moč. Uspeli, ki so jih dosegli naši umetniki prav v zadnjih desetletjih, zadolžujejo tako našo širšo javnost kakor tudi strokovne kroge, zlasti pa naše prosvetne in kulturne delavce, da še bolj upoštevajo velike pridobitve

ene najbolj plodovitih in najbolj razvitih panog slovenskega kulturnega življenja. Širokim ljudskim plastem smo pričeli tolmačiti pomen tega bogastva, v trdem delovnem naporu pridobljene in z nedosežnim talentom pričarane lepote umetniških razodetij, ki nas vzgajajo v spoznavanju resnice in v plemenitosti mišljenja. V borbi za svobodo ustvarjanja je izšel prekaljen in zmagujoč tudi umetnik slovenskega naroda.

Velikega umetnika naše krajine Ma-

tijo Jamo, ki je preživel Ivana Groharja (umrl 1911) in Riharda Jakopiča (umrl 1943) in ki smo ga izročili zemlji po dolgem, neumorno snujočem življenju (1872—1947), torej tudi še pred Matejem Sternenom (umrl 1949), štejemo po pravici med najznamenitejše, najboljše mojstre slovenskega slikarstva. Jamovo umetniško delo je dozorlo zares do evropske višine in to morda celo prej in nedvomno izrazi teje kakor pri ostalih tovariših znane četvorice mojstrov slovenskega impresionizma. To naziranje se nam je utrdilo zlasti še ob priliki velike reprezentativne razstave njihovih del, ki jo je priredila spomladi 1949 naša mlada Moderna galerija v Ljubljani. Ta razstava najbolj izbranih del, ki je skušala uresničiti prelepo zamisel in težko dosegljivo celoto, je zapustila v našem občinstvu nepozabne vtise, doživetja, polna priznanja in občudovanja pred deli množične ustvarjalne sile, pred umetninami, ki so spregovorile iz dna umetnikove duše, iz srca in duha njihovega naroda.

Na tej razstavi je spet zablestelo Jamovo delo v preprosti in zato čisti umetniški lepoti s tolikšnim sijajem, da je bilo za nas novo pravo presenečenje, kakor odkritje, a vendarle srečanje iz dna starega, pristrčno toplega prijateljstva, ki si mu vdan vse življenje. Vedno bliže nam bodo Jamove slike in vedno globlje nam prihajajo v zavest našega spomina, v ožilje naše porajajoče se kulturne miselnosti. Bistvo zares velikih umetnin je med drugim prav v tem, da po svojem duhovnem učinku ne zastarajo nikoli, da se jih ne moreš zlepa nagledati, da se jih spominjaš prav do podrobnosti, včasih celo potez umetnikove roke, da ti nudijo vedno dovolj mikavnih zanimivosti, skratka, da imaš občutek, kakor da so zrasle iz tvoje lastne duševnosti, ki je del splošne človečnosti, in da bi ti mogle povedati prav vse skrivnosti.

Bilo je v času, ko mi je Jama pred sednrimi leti, ko sem pripravljaj gradivo za monografsko študijo o slikarju, ki je tedaj obhajal svojo sedemdesetletnico (»Matija Jama«, Narodna galerija, 1942), pripovedoval o svojem življenju in delu. Med pogovorom situ čisto opazil neko skladnost med načinom mišljenja in opisovanja stvari ali dogodkov, ki jih je omenjal, in med njegovim slikarstvom samim, med teorijo in prakso, recimo. V resnici je bil Jama kot človek in kot umetnik najstvarnejši logik, skoraj neosebno stvaren motrilec in analitik življenja »ob umetnosti« in umetnosti »ob življenju«. Oboje je za njega kot filozofa in kot slikarja vsebovalo enake duhovne in moralne kvalitete, zahtevalo enake vrline in napore za vztrajno iskanje »resnice«, nudilo sorodne metode in rešitve. V eno ali drugo se je Jama poglobljaj z enako objektivnostjo in razsodnostjo, saj mu je bila umetnost najkrajša pot iz življenja do spoznavanja njegovih zakonitosti, življenje samo pa spet le potrdilo tega, kar je v slikarski sliki zasnoval njegov umetniški duh. Zato se Jama v svojih platnih nikjer ne oddaljuje od svoje dane resničnosti, od svoje notranje skladnosti, od realnosti, ki jo občuti enako močno v materialnem in nematerialnem svetu. Jamov realizem v slikarstvu je v določnem smislu primer klasične izpovedi, ki temelji na ravnovesju srca in razuma, fantazije in izkušnje, vsebine in oblike. Jamovi slikarski cilji so barvno in kompozicijsko uravnovešeni, a dosegljivi spet samo v oni trajni harmoniji duha, idejnosti in strokovnega znanja, ki je bila od nekdaj vzor klasičnim slikarskim upodobitvam. Brez nje si ne bi mogli misliti pozitivnih slikarskih vrlin niti v dobi impresionizma, ki formalno ali stilno sicer ne stoji več na trdnih tleh tradicionalne barvne gradnje odnosno njene klasične tektonike.

MATIJA JAMA, SEJALEC

S prefinjenim čutom za barvne tonalitete je prodril Jama v območje modernega slikarstva v času odkritja sončnega slikarskega spektruma (barvne lestvice toplih in hladnih tonov) in sprejel načela plenerističnega slikarstva v prirodnem ozračju, ki raztaplja in oživlja predmet na sliki kot del neke celote barvne ali svetlobne »imprese«. Najbolj dosledno pa je mogel razvijati Jama kot impresionist svoj umetniški program v krajinarstvu, kjer je dosegel med našimi mojstri največ sistematskih izkušenj, izredno obsežno tehnično znanje in tudi najmočnejše umetniške učinke.

Napačno in krivično bi bilo, če bi gledali v Jami samo novo tehnično plat slikarstva, čeprav je bilo potrebno, da smo opozorili predvsem na nove razvojne možnosti, ki se odpirajo ob koncu 19. stoletja umetnikovemu slikarskemu proučevanju gradiva, s katerim oblikuje kasneje svoje umetniške kon-

cepcije. Jamov osebni slikarski temperament, njegova krepka in samonikla umetniška individualnost se razvija vzporedno z znanjem in se naslanja povsod in vsekdar na trdno podlago, vendar sproščeno in prožno v prilaganju pestri in menjajoči se snovni motiviki, danes pred pejzažem v žgoči poletni sopari ob bregovih Kolpe in Dobre, jutri ob dehtenju prosojnih spomladanskih meglic nad vodami Donave, tam v tišini oblačnih holandskih ravníc, tu v modrini in zelenju Posavja in Gorenjske, in prav pogosto še v intimnih lepotah naše domače Ljubljane in njene z vrtovi posejane okolice. Koliko zanimivih variant prinaša slikar s svojih bližnjih in daljših potovanj, koliko različnih odtenkov je tu v kranjskem razpoloženju in v sončnih osvetljavah, v sencah in polsencah, s kolikšno ljubeznijo preštudira človeka v prirodi, našega kmeta in pastirico, otroke, kopalce, grabljice, živino na

paši, ob vodi in vse drugo, kar zagleda in opaza to bistro presojajoče oko ne-utrudljivega »raziskovalca« Jame.

Spočetka, ko so slikali naši impresionisti še skupaj, to je bilo na začetku našega veka, ko so se vračali v poletnih mesecih iz mest svojih študijev (Monakovo, Dunaj) v domovino in se poblizje seznanjali s naravo naše krajine (predvsem v okolici Skofje Loke in Ljubljane), tedaj je bilo tudi v njihovem delu še največ skupnih potez in sorodnosti, zlasti v prvi fazi njihovega tako zvanega materialističnega pojmovanja slikarstva. Kasneje pa jim ne gre več samo za podajanje zunanjih fizičnih pojavov narave, razvijajo se kmalu vsak v svoji individualni smeri ter dozorevajo kot izrazite osebnosti s svojim lastnim občutjem in s svojim posebnim izražanjem notranjih odnosov do narave. Razločujejo se tudi umetniško in morda je Jama v sebi ohranil še največ in najdalj te svoje mladeniške energije ali bolj veselja do pohajanja v svet in v naravo. Tu se vežba in tu deluje najraje, ker čuti, da so mu zakladi narave in znanje velikih mojstrov najbolj zanesljiv kažipot v njegovem lastnem prizadevanju po spopolnitvi. Jamovo delo je zavestno, metodično in podprto z množico izkušenj, ki jih temeljito primerja in preučuje, tako da ni v njegovih delih prav nič slučajnega ali samovoljnega. Slikarstvo mu je prava veda in tej se podreja z vso požrtvovalnostjo in z asketično odpovedjo vsemu, kar bi utegnilo motiti njegovo delo, njegov pogovor z večnostjo narave. Svojemu poklicu se posveča z vsem zanosom, s prepričevalnostjo, predanostjo. Jama je doumel in doživel smisel samotnih, a tisočero poplačanih poti, ki popeljejo do najglobljih odkritij le redke izbrance duha. Odtod njegova trdnost in neizprosna, njegova intimna očarljivost in topla spokojna umerjenost barv, vse to po prestanih borbah z

uporno materijo, ki jo je končno zajel v svojih podobah in ki jo drži v svojih rokah poln otroškega veselja kakor nekoč v rani mladosti svojega metulja ali svojo ribo. In to zadovoljstvo nad uspehom in ta tiha sreča prehaja iz njegovih del, iz njegovih čudovito komponiranih krajin in figur prav na gledalec ter osrečuje s svojim slikarskim žarom, s svojo zasanjano poetično vsebino, s finesami nedosežno prosodne barvitosti vsakogar, ki stopi v okolje Jamovega mojstrstva. Sedaj nenadoma Jama ni več sam in samotarski iskalec svoje umetniške poti, v tem hipu, ko nas seznanja s svojimi krajinami in ljudmi z dežele, prav v pristni nepokvarjeni kmečki idiličnosti dojete, se razlije čez nas čudežna luč lepega spoznanja: vse to, kar gledamo pred seboj, smo vendar mi sami, to je naš svet, to je zares naša zemlja, to je vse otipljivo in včasih še bolj resnično kakor v resnici, zato ker je Jama v svojih otrocih na sliki »Pri obedu« (1899) ali v »Kmetu od Sotle« (1902), v »Vrbah v snegu« (1908), v znameniti »Vasi v zimi« (1908), v sliki mesta »Krems«, v »Kolu«, v dekletih iz Bele Krajine in sosednje Hrvatske in v sleherni drugi upodobitvi naše krajine in človeka na svoj način zadel bistvo upodobljene predmeta, torej tisto umetniško rešitev, ki poveže umetnika s svojim življenjskim in socialnim okoljem, v življenju samem.

Tudi Jamova umetnost je preprosta in enostavna, vsakomur razumljiva in jasna, ker je iskrena in neprisiljena, podobna pa je na svojih vrhuncih.

Po svoji formalni in tehnični obravnavi mojstrov francoskega impresionizma, s katerimi nimamo sicer prav nič več skupnega kot drugi evropski narodi. Jama je kot naš izrazit krajinar seveda tudi drugačen kot so Grohar, Jakopič ali Stern, vendar so ohranili prav ti vodilni mojstri našega umetniškega preporeka v razdobju naše mo-

derne (v literaturi z Ivanom Cankarjem na čelu) vse značilnosti in razvojne pogoje svoje dobe in svoje kulturne sredine, v kateri so se izživljali. Skupna jim je bila borba za ustvaritev slovenske in evropskemu merilu dorasle sodobne in samonikle upodabljajoče umetnosti za splošne kulturne in politične ideale nacionalne in socialne osamosvojitve, za splošni napredek in dobrobit svojega naroda, ki mu je tudi Matija Jama, mojster slovenskega kra-

jinarstva, posvetil svoje najboljše sile, kar je pokazal med drugim še zlasti s svojo usodno življenjsko odločitvijo, ko se je odločil po sedemletni odsotnosti za vrnitev iz Holandske (1915—1922) v svoje rojstno mesto Ljubljano. Posebno priznanje pa je prejel od naše najvišje kulturne ustanove, ko ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti poleg Jakopiča imenovala za svojega rednega člana (1938).

Ob Prešernovem spomeniku

Dora Gruden

Stoletje je minilo — bežen hip...

Nam živ je tvojega srca utrip,
nad domovino bdiš, vpodobljen v bron —
a Sava teče še, in tihi Don
tožba ne sliši naše bridke misli,
vode so motne Vltavi in Visli...

O genij naš! aluj in sodi z nami,
drhtijo v temeljih slovenski hrami.

Verjeli smo: Mir terjajo mrlič! —
Zatrli niso nas ognjeni biči
rohneče čez slovanski svet zveri!
Nikdar ne ugasne zvezda, ki gori
njen plamen od Urala do Triglava!
Rusija nam je dobra »mati Slava«!
Iz morja nam krvi vzbrsti bogastvo:
nepremagljivo v sili — večno brastvo!
nesreče in gorja — verjeli smo.
Nas izmodrilo skupno je peklò

O genij naš! Poglej, s poti so sprave
krenili v zmoti spet »otroci Slave«.

Ozranjal si: »Žive naj vsi narodi«,
naj se pobratijo, le sosed bodi
mejak mejaku vsak, ne ljuti vrag!
A glej: mejak-brat pljuje na naš prag,
v naš dom zaganja se in žene hrup
in novih razprtij razjeda strup
nas preizkušene od zle usode;
in vrag se smeje nam in zopet gode
na stare strune: kadar v zdrabi dva
se grizeta — požanje za oba.

O batjuška — brat silni na iztoku!
Ostro prisluhni našemu preroku:

Povej, kako naj v svetu vsepovsodi
spravljivi, prosti zažive narodi,
ko ti — slovanske poglavar družine —
nečastno bratu sramotiš vrline,

ki zoper brata svoje brate ščuješ
in vse, kar mu je nasvetejše psuješ?

O, ne odpiraj sramnih starih ran,
ko je Slovanu rabelj bil Slovan!

Pohlepu mračnih sil bogata paša
bilä stoletja je dežela naša;
in komaj prosta suženjstva davnin
steptana dviga se iz ruševin —
za davni sen prevarana sprašuje:
komu krivičnost tvoja, laž hlapčuje?
Izprašal svoje nisi še vesti,
zakaj modrost, resnica te boli?
Mar ne uči Leninova ideja,
po svoje vsaka k soncu pne se veja
iz debla istega in korenin?
O brat, izmeril nisi globočin
gorja, ki kličeš ga nad zemljo našo;
izpila s tabo je gorjupo čašo
nedavno še — kam vodi zdaj tvoj sled?

V poeta — genija upri pogled,
ki vzklík njegov — krik našega je veka:

»KAKO STRASNA SLEPOTA JE CLOVE-
KA!«

Pravica

Črtomir Šinkovec

Uprl se veter je z drevja na dveri,
ugaša zarja z zadnjim odsvitom.
Potrkali na vrata karabinjerji
trdo so s puškim kopitom.
Mat z lučjo šla je do vrat!
»Kaj hočete? Pojdite k vragu!«
Pa so udrli in uklenjeni brat
objel jo je zadnjič na pragu,

Ni več vojne

Črtomir Šinkovec

Ni več vojne. Da ostal sem živ,
se čudim. Vse z ljubeznijo me greje.
človek, pesem in zlatnina njiv,
trave v vetru in cvetoče veje.
To lepoto dvema razdelim.
trem jo hoče deklica deliti.
— Boš me ljubil, dragi, če vzbrstim? —
Dobre, pravim, znam samo ljubiti.
Ona že povoje bele šiva
in plenice je s svilenim obrobila,
pa se smeje, vsa je nagajiva:
— S tem roke bom tebi uklenila! —

Jurčič prvič v Gorici

(Iz romana)

Jože Pahor

5. marca 1876. je bil v Gorici pogreb narodnega voditelja dr. Lavriča. Udeležilo se ga je tudi odposlanstvo iz Ljubljane, med katerim je bil J. Jurčič.

Noč je še bila polna mrzle megle, ko so Jurčič, Kersnik, Wiesthaler in Drenik zapuščali Ljubljano. Sneg je ležal ob progi, motno se je belil, ko je vlak bežal proti jugu. Luč se je utrnila ob njem in izginila, skozi gozde in zaseke je brzel brez miru, dokler niso onkraj Postojne začele ugašati zvezde. Snežna plast se je začela trgati v krpe ter se je umikala nekam navzgor in ko se je zdanilo, je ni bilo nikjer več.

»Skozi Sežano se peljemo,« je opozoril Wiesthaler; »pred šestimi leti je bil tu velik narodni tabor.«

Jurčič poprosi Kersnika, naj mu prepusti sedež ob oknu. Mimo bežijo kraška pokrajina, ograde, grmovje med skalami, zamorjeno nizko drevje, hrastiči in krivenčastovejni borovci. Na levi se vzpenja val in v globini za njim, na dnu, je Trst. Na desni se vidi gričevje, ki se niža, pada proti zahodu; vmes je zapuščen, samotni svet z brinjem in sivim grobljem, a v daljavi nekaj hiš, neznatna vasica.

Jurčič je nestrpen. Pri oknu čaka, vso pot se je pripravljala na vtise, prav za prav že več mesecev. Načrt za Lepo Vido si je bil že napisal, osebe so živele, a vasi ni imel, pokrajine ob morju, kjer bi njegovi ljudje bivali.

Onstran Nabrežine se odpre mogočna ravan, morje, ki se sveti v jutranjem soncu. Tam daleč na severozahodu se dviga kopno; v daljavi se vidijo stolpi, hiše, svetla proga, izliv Soče, začetek bogate, tople Furlanije. Tu, pred teboj pa se spuščajo v morje visoke, strme pečine, sama kršna skala; tu je Sloven-

ski Kras, zadnje vasi na bregu, Sesljan ob starodavni cesti, s prelepim zalivom, ki je široko naokrog ves v drevju.

Jurčič opazuje hiše, zidane drugače ko drugod po slovenski zemlji, krite s korci in obložene s kamenjem, da jih burja ne bi razkrivala. Njivice gleda, ograjene z zidom iz nalomljenega kamnja, pašnike, koder bodo med skalovjem, brinjem in rijem že čez mesec ali dva pasli pastirji drobnico, ovce in mršavo govedo.

Vlak se podi, kakor bi se mu bila vžgala sla po bogati ravnini, ki leži onstran gričev. Glej na skalini grad! Devinski grad je to, v tujčevih rokah, in pod njim v zalivu vas Devin. Nekaj ladje in čolnov je v zalivu, razločiš jih s prostim očesom. Pod postajo se vidi gruča žensk; ribe nesejo, nočni plen devinskih ribičev.

Jurčič je sredi teh ljudi, razgovarja se z njimi, povprašuje, poizveduje. Škoda, da brzi vse tako naglo mimo. Ljudje izginjajo, hiše, pristanček. Le morje se še vidi, njegova širna prostranost. Drugačen svet prihaja, drugačen človek, tuja govorica. Kako se srečujeta tu dva človeka, ki živita v sosedstvu, a imata vsak drugačne navade, lastnosti, strasti in miselnost?

Jurčič si naglo zapisuje, našel je pokrajino za Lepo Vido. Tuji svet posega tod v našo usodo, ruši nam mir, pri naša nesrečo. Lepa Vida se obrača od svojih ljudi, kar je tujega, jo vabi s svojimi miki. Lepa Vida gre za vabo, išče srečo, a najde prevaro. Spozna svojo zмотo, vrne se, a kar je porušenega, ne vstane več iz razvalin. Še globlje seže razdejanje, trpljenje, razorje brazde na široko, samo bolečina ostaja.

»Ostani zvest svoji zemlji, svojim ljudem!« piše Jurčič v svojo beležnico.

»Zavedaj se svojega rodu, stoj na straži!«

Gorica se nasmeje v svojem soncu, toplo je, vse drugače kot v Ljubljani. Po vrtovih cveto marelice, breskve, češnje, daleč okrog mesta se vije en sam cvetni venec. V to zgodnjo pomlad visijo iz mnogih hiš žalne zastave, tu in tam vidiš skupino praznično oblečenih odposlanstev, ki jih pošilja Slovensko Primorje, da bodo spremila zvestega sina, dr. Lavriča na zadnji poti. Narodne čitalnice, ki jih je bil pokojni neutrudno ustanavljal, so prinesle pozdrave iz vse dežele. Vse sloje vidiš, le duhovna nikjer, Lavrič si je s strelom sam končal življenje.

Jurčič poišče profesorja Erjavca, pisatelja in prirodo pisca, ki že peto leto poučuje v Gorici. Rad bi zvedel, kako je prišlo do te nenavadne smrti, saj ga je rajnki prosil še v decembru, naj mu pošlje slovenskih knjig za ljudstvo.

Lavrič je že od mladosti nosil neko potrnost s seboj, pripoveduje prijatelj. Dedna obremenjenost je naposled terjala žrtev. Zdaj kuje duhovščina iz pokojnikove bolezní svoj kapital. Priznavajo, da je bil narodni voditelj plemenit, nesebičen človek, a strašijo obenem, kako zaide, kdor nima vere; z drugo besedo: napredna misel je samo nesreča za človeka.

»Vendar ste nam v Gorici pokazali pot k narodni slogi, prvi ste se bili sporazumeli,« pravi Jurčič.

»Naša sloga je prav tako na trhljih nogah kot vaša v Ljubljani,« pojasnjuje Erjavce. »Duhovščina jo razume povsod enako: nasprotnik je enakopraven, kadar pade pred njo na kolena. To je njihova sloga. Mladi teologi v Gorici so dan za dnem bolj zagrizeni in nestrpni, ne odklanjajo le naprednosti, ampak tudi narodnost.«

»Cerkev se še danes boji Cirilovega in Metodovega duha kakor pred tisoč leti,« ugotavlja Jurčič.

Pogrebci so se zvrstili, žalni sprevod

je vodil evangelijski pastor kot človek, ki nima predsodkov. Tudi na grobu je spregovoril, počastil delo in spomin umrlega.

»Ni bil ne vaš ne naš,« je povedal v govoru odkrito, »a je žrtvoval svoje moči za ljudstvo in ni vprašal po plačilu; zato bo njegov spomin ostal, narod se ga bo hvaležno spominjal.«

»Ne naš ne vaš — kaj pomenja to?« vpraša Jurčič prijatelja.

»Rajnki je bil brez konfesije,« pove Erjavce, »človek, ki ni ljubil polovičarstva. Bil je mož, ki se ni bal nikogar.«

»Prav takih nimamo,« obžaluje Jurčič.

Pogrebni obredi so končani, množice se razhajajo. Kersnik želi, da bi si ogledali to sončno mesto še z gradu, napotijo se v hrib.

Kolikor više gredo, tem bolj se odpira pokrajina. Na severu stražijo Sv. Gabrijel, Sabotin, Sv. Gora, na zahodu se vrsti množica briških gričev s svojimi vasicami, vseokrog je plodna slovenska zemlja. Brez nje Gorica ne more živeti, dve veliki dolini, Vipavska in Soška, ji dovajata krvi in moči. Zato tudi italijanstvo, ki je vrglo nemškega osvajača s svoje zemlje, nima toč sile, ki bi mogla potopiti slovenski živelj.

Sonce se je že znižalo nekje daleč v Furlanski ravnini, rdeča zarja plameni v nebo, od Nanosa poteza hlad.

Družba se vrača z griča, Jurčič prisluškuje govorici, nikjer ne čuti nemščine, zdi se mu, da je v svobodni deželi.

»Kako pa živiš? Kaj pišeš?« povprašuje Erjavca, ki že dolgo ni videl prijatelja. »Si zadovoljen, zdrav?«

»Zadovoljen, kakor še nikdar ne,« privede Jurčič: »z nobenim profesorjem ne bi menjal danes. Sai ni še dolgo, da sem bil izpuščen študent in nemanč, hlapec. Lahko si misliš, koliko ponižanja sem doživel. Takih tre-

nutkov ne bi privoščil niti najhujšemu sovražniku. Zdaj je vse pozabljeno, daleč za menoj. Vrnil sem se spet k slovestvu; načrtov, sile, veselja do dela, vsega je in tudi nekoliko prostega časa. Ne utruji me, če delam pozno v noč, delo v javnosti pa mi prinaša novih misli. Še nisem prav začel Lepe Vede, me že zasleduje snov iz vstaje naših bratov. Naraščanje nemške moči danes kar kliče, da govorimo o teh življenjskih stvareh naroda. Mislim, zbiram, hitim, ker je toliko dela pred menoj.

Jurčič se je razvnel. Hladni, resni človek je poln življenja, ko govori o svojih načrtih. Podoben je otroku, ki ima polne roke darov in ne ve, kaj bi z njimi počel.

»O 'Narodu' (Slovenski Narod, politični list, ki ga je urejal Jurčič) pa niti besede!« se čudi Erjavec. »Nihče ga ne bi tako dvignil, kakor si ga ti!«

Jurčiču je pohvala všeč.

»Res je,« pravi, »po mojem zgledu so duhovniki celo svojega 'Slovenca' povzeli. Le v nečem se ne morem meriti z njimi, v sramotanju in psovanju. V tem so samostojni in veliki mojstri. Nikdar jih ne bi dosegel, demagog nisem bil in ne morem biti, hodil sem vedno poštena pota.«

V gostilno 'K jelenu' gredo, okoličanov še vedno mrgoli v njej. Živahni so, zgovorni, pozorno pozdravljajo ljubljansko četvorico.

»Drugačni ljudje so tod,« meni Jurčič, »domači, odkriti.«

»Pridi jih nekoliko preučevat,« vabi Erjavec; »tvoje povesti bi bile tukaj čisto drugačne! Pa tudi tebi samemu bi prijalo goriško sonce. Razvedrilo bi te.«

Jurčič se razgleduje po ljudeh, Erjavec opozarja ljubljanske goste, naj ne zaupajo preveč briški rebuli, ker je zahrbtna in zleze prej v noge kot v glavo.

»Ali se vam ne zdi,« vpraša Jurčič prijatelje, »da ni videti tu tiste razlike

med ljudmi, kot jo imamo v Ljubljani. Prvi trenutek sem čutil to. Na severu smo še vedno fevdalci.«

»Pa narodne zavesti je tod več,« razlaga Erjavec; »narodnostna meja je ljudem pokazala tudi nevarnost tujega gospodstva.«

»Ali ga na Kranjskem ni?« preseče Drenik, lepi, postavni zastavonoša Južnega Sokola.

»Preveč imamo ljudi, ki za Judeževe groše služijo tujcu, da z njim vred izkoriščajo našega človeka,« odgovarja Jurčič.

Prileten kmečki mož, živahen in prijazen, pristopi k družbi in povpraša, če je res med njimi pisatelj Jurčič.

»Glej, našli so te,« pravi Erjavec in se smeje iznenadenemu prijatelju. »Tvoje ime je prišlo semkaj še pred teboj.«

»Kaj želite?« vpraša Jurčič kratko. Vidi, da ga opazujejo tudi kmetovi znanci pri bližnji mizi.

»Pozdravil bi vas rad,« pove kmet smehljaje se, »pozdravil in se vam zahvalil za vaše povesti. Bral sem, vsi radi beremo, kar napišete.«

»Kaj ste pa brali?« se zanima Jurčič ves vesel. »Morda Doktorja Zobra?«

»Zobra mi je sin poslal iz Ljubljane, zidar je.«

»Ali ste iz Renč?« poizveduje Erjavec.

»Uganili ste,« pove kmet in pripoveduje Jurčiču, da je bral njegove povesti že kdaj, Kozjaka, Pajkove spomine iz Rusije, Desetega brata in druge.

»Ali bi pili kozarec našega vina?« povprašuje vljudno in ga že ponuja pisatelju. »Takih glav nam je treba, da bomo Slovenci kaj veljali! Novi časi so prišli, naprej moramo!«

Jurčič se zahvaljuje za pozdrav, seže možu v roko in jo stisne, kmet se opravičuje, ker jim je bil v nadlego.

»Nikakor ne!« odbija Jurčič. »Prijetno se vas bom spominjal, ko bom

spet sedel v Ljubljani s peresom v roki. Pohitel bom, da spet kaj napišem za vas. V spodbudo mi je vsaka vaša beseda.«

Bilo mu je toplo in možev pozdrav ljubši kakor najlepša pohvala njegovih del. Potrjal je, kar je Jurčič že tolikokrat pribil v javnosti; slovensko slovetvo, ki se je še borilo za svojo veljavo,

je imelo vendar že ogromen pomen za ljudske množice. Vodilo jih je, bilo je luč v temnih dneh, napovedovalec srečnejših, svetovalec v stiskah.

Jurčič je sedel in mislil, razgovor družbe je bil že daleč mimo njega. Malokdaj je tako živo občutil, kako tesne vezi ga spajajo z ljudstvom, s tistim ljudstvom, ki hoče kvišku.

Tribuške bajte

Črtomir Sinkovec

O, bajte tribuške
so revne in skromne,
od ene do druge steze — belouške
brežine prepredajo vratolomne.
Splomladi ob bajtah tepke cveto,
oj, tepke cveto in medijo;
vse dolgo poletje otroci trpko
v sanjah pod njimi bedijo.
Na jesen široko odpre se s teh vej,
kot materino zlato prgišče;
na jesen, na jesen, poglej, poglej
pod tepkami otroško mravljišče.
Po temnih kletih pa kuha se žganje
in mrko kadijo možje tobak,
a fantje zgube se na vasovanje —
šum peska na oknu in pijani korak.
O, bajte tribuške
so revne in skromne,
od ene do druge steze — belouške
brežine prepredajo vratolomne.

Jesenska noč v Ajdovščini

Ivan Lulik

Rahlo trka dež na škure
s prsti tankimi in ure
lezejo s koraki tata.
Celo noč lovi krog hiše
v dežju veter se in vzdise,
joče in zaganja v vrata.
To so onih rajnih duše,
ki ne najdejo miru še
v grobu, kot na svetu prej ne.
In tako v polnočni uri
trkajo na znancev duri
zgolj besede rešne žejne.
Morda sred noči kdaj tihe
slišala boš tožbe, vzdih —
in bom senca stal med vrati.
Znaj tedaj, da v groba trmini
ne ustijo mi spomini
na ljubezen mlado spati.

Rusi Vanek

Rade Pregarc

Na osojni strani Škorklje stoji ob Stari cesti, ki se v vijugah in strmo vzpenja proti Opčinaam, krčma »Pri Čiku«. To je precej nizek in zadušljiv prostor, v katerega vodi s ceste nekaj izlizanih kamnitnih stopnic in v katerem je štiri do pet okroglih gostilniških miz.

V tem prostoru so se shajali pred prvo svetovno vojno samo domačini iz najbližje okolice, večinoma delavci, v glavnem pa zidarji in fakini. In predvsem mlajši ljudje, ker so se starejši, kadar so se vračali z dela, rajši ustavljali »pri šociju«, to je v zadržni gostilni, ki je stala nekoliko niže na isti cesti. A k »Čiku« so zahajali tudi zaradi tega, ker se je tu točilo vino nekoliko ceneje kakor »pri šociju«, kjer je bilo, kakor so zatrjevali starejši, tudi boljše. Toda za mlade ljudi ni bila tako važna kakovost vina, temveč količina.

V tistih časih se je precej pilo. Saj delavci drugega razvedrila niso niti imeli niti se niso zavedali, da jim to škodi. Tak je bil običaj pa so mislili, da možu to pristoji in da nekako samo ob sebi spada k njegovi moškosti in zrelosti. Toda niso pili toliko ravno zaradi te moškosti, to je bilo bolj navidezno, mnogo več so pili zato, da bi v vinu utopili moro in grenkobo, ki sta dušili delovnega človeka. V vinu so se lahko sprostili in si pričarali lažno in varljivo olajšanje svojega mučnega življenja. Čutili so njegovo težo in krivičnost, njegovo surovost in neusmiljenost, toda niso si znali pomagati. Sicer se je nekaj govorilo o socializmu, a vse je bilo motno in nejasno. Kdo bo vanj veroval? Omamne besede in lepe obljube, toda življenje je poleg njih ostalo nespremenjeno.

Neki mladi in krepki sodar, najmočnejši človek v vsej Škorklji, ki so ga

imenovali »Rusi Vanek«, ker je bil v lica vedno rdeč, je večkrat o tem govoril, in to lepo in pametno in resno. Zahajal je k socialistom v ulico Maddonnina in se tam marsičesa naučil, toda niso ga hoteli poslušati. Rogali so se mu in ker je rad pil, so mu dali zasmehljivi vzdevek »čučalitra«.

Med tednom je redko kdo zašel k »Čiku«, ob sobotah zvečer pa se je krčma napolnila do zadnjega kotička, medtem ko so ob nedeljah navadno ves dan igrali »na balote« in pili.

Vsi so se med seboj poznali in živeli so tovariško. Nikoli ni prišlo med njimi do prepira ali pretepa, čeprav so se zelo radi šalili in zbadali drug drugega. To je že običaj in mogli bi reči, da je že v značaju tržaškega človeka, da se rad šali, smeje in roga. S šalo in smehom prikriva svojo bolečino. Zato sta šala in smeh često grenka in pekoča. Kadar je duša polna, se mora kakor koli že sprostiti. Če ni mogoče s šalo in smehom, pa s pesmijo. Zato se je razlegalo ob sobotah in nedeljah, potem ko je vino ogrelo srca, iz vseh gostiln petje. V resnici ni to bilo pravo, čisto veselje, pristrčna radost, temveč so ljudje s pesmijo dajali duška vsemu, kar se je nabralo v njihovih dušah — tesnobi in trpkosti. To je bilo trenutno olajšanje surovega vsakdanjega življenja. Zato se je tako petje spreminjalo v kričanje, ker se je ljudem zdelo, da se osvobajajo notranjega pritiska, čim bolj se derejo, in da jim je laže.

Tako je bilo do 1914. leta.

Tedaj je nenadoma izbruhnila vojna. Kakor burja jesensko listje je raznesla te mlade ljudi na vse strani. A ravno tu pri »Čiku« piha najmočnejše! Nekateri so odšli v Srbijo, drugi v Galicijo, tretji k mornarici v Pulo. Ko pa je pozneje stopila v vojno Italija, so mno-

ge vrgli na to fronto, kjer so umazani, raztrgani in sestradani krvaveli in kre-pavali v jarkih od Doberdoba, Kosta-njevice, Sabotina pa vse tja do južnega Tirola.

Vojna je trajala štiri leta in v teh štirih letih so ljudje prestali mnogo pomanjkanja, gladu, bede, španske gripe in smrti. Življenje se je spremenilo in postalo odvratno, grdo in gnusno. Ljudje so preklinjali vse, sebe in druge in tiste, ki so vojno začeli, cesarja in kralja, generale in admirale, najbolj pa tiste, ki so se na račun vojne redili in imeli od nje velike koristi, ogromne zaslužke in bajne dobičke. To so bili vojni bogataši, najrazličnejši dobavitelji, tihotapci in podobna gola-zen, ki so se kakor pijavke prisesale na narodno telo in mu pile kri. In medtem ko so se osiromašene ljudske množice vlekle kakor senca, sestradane, gole in bose, so se tihotapci in vojni dobavitelji gostili z izbranimi jedili, pili šampanjec in se vozili z avtomobili ter se predajali brezmernemu razkošju in brezsrnamni razuzdanosti.

Končno se je zasvetilo tudi delov-nemu ljudstvu, ki je polagoma začelo razumevati. Pa niso spregledali samo ljudje v zaledju, ampak tudi vojaki na frontah. Z Vzhoda se je razlegel glas in se razlil preko bojnih poljan, jar-kov in bodeče žice: Prenehajte z ubija-njem! Pojdite domov! Obrnite orožje zoper svoje tlačitelje, ki so vas nagnali v medsebojno klanje!

V Kotoru, Puli, Radgoni so vzplam-teli upori, ki so jih sicer nasilno za-dušili, toda plesniva zgradba Avstrije se je že začela majati, dokler se ni kon-čno zrušila v prah in pepel...

Ljudje so pričakali tako zaželeni mir.

Vojaki so se vračali domov z eno samo željo, da vržejo s sebe smrdljivo habsburško uniformo, da se pošteno umijejo in otresejo uši, ki so jih grizle vsa ta leta, da se naspijo in najedo.

Mnogi se niso vrnili. Za nekatere se

je vedelo, da so padli, za druge, da so umrli v vojaških bolnišnicah za tifusom in ranami, za tretje, da so pogrešani.

Med pogrešanimi je bil tudi Rusi Vanek.

Sčasoma so nanje pozabili. Življe-nje je šlo svojo pot.

V gostilno k »Čiku« so zopet začeli zahajati ljudje, toda sedaj že bolj po-mešani: med njimi so bili novi obrazi, mlajši, ki so se med vojno razvili v fante; mnogo je bilo nepoznanih, ki so se bogve odkod naselili v Škorklji, ostalo pa je tudi nekaj prejšnjih, sta-rejših, ki so prinesli iz vojne celo kožo. Toda ti starejši so bili zelo spreme-njeni. Vojna je zapustila v njih glo-boke sledove. Upanje, da bo življenje po vojni boljše ali pa vsaj takšno kot prej, jih je strašno prevarilo. Dela je bilo malo, pravice še manj, a bede več. V Trstu je zagospodarila Italija, kmalu zatem fašisti. Razpihovanje narodnost-ne in plemenske mržnje, oboževanje nasilja in krvoločnosti je rodilo brez-primerno divjaštvo. Požari so uničevali slovenske narodne domove, začele so se hajke na delavce in preganjanja.

Začela so se besna fašistična izziva-nja, ustrahovanja in ubijanje.

Nekega večera, tri leta po vojni, se odpro vrata gostilne »Pri Čiku« in med njimi se pojavi Rusi Vanek ter grom-ko pozdravi:

»Ojla, ganga, kako vam gre?«

Presenečenje tistih, ki so ga poznali, je bilo v prvem hipu tako veliko, da niso mogli verjeti svojim očem, da ga resnično vidijo živega pred seboj. Kma-lu pa je nastalo splošno vpitje in po-zdravljaje in ni preteklo mnogo časa, ko je Vanek že sedel za mizo v družbi svojih starih tovarišev, a gostilničar je prinesel »dopio« vina. Vanek se ni prav nič spremenil. V obraz je bil ravno ta-ko rdeč in poln kakor prej, samo brki

so mu postali gostejši in košatejši, kar mu je dajalo bolj moški izraz.

Radovednim vprašanjem ni bilo konca. Vanek jim je povedal, da je bil v Rusiji ujet in da se je od tamkaj sedaj vrnil. S ponosom jim je pokazal na desni roki tetovirano petokrako zvezdo.

»Šel sem, dragi moji, skozi ogenj in vodo, videl, doživel in prestal sem marsikaj, a tudi revolucije sem se udeležil. Kakor vidim sedaj vas okoli sebe, sem videl Lenina in ga slišal govoriti... E, to ti je človek! Um, ali me razumete, silen um, naš prvi um! Naša zvezda vodnica! Kar reče, ne prekliča, kar pove, to je točno in resnično in jasno kakor sonce! Za koga se je vodila ta vojna? Za imperialiste, za njihove koristi! To ni bila pravična vojna, prava vojna je tista, ki se vodi po ulicah. Delovnemu človeku bo šele tedaj bolje, ko bo njegova usoda v njegovih rokah. Zato pa je potrebno, da vzame oblast v svoje roke, da prežene in razprši vse lažne preroke, dobičkarje, sleparje, poklicne lopove in ničvredneže, oderuhe in tatove, ki živijo od naših žuljavih rok! Šele tedaj bomo mogli ustvariti nekaj novega, poštenega in boljšega! Toda najprej je treba zmagati!«

»Ali je tam v Rusiji bolje?« vpraša nekdo od sosedne mize.

»Ni še, ampak bo,« odgovori Vanek. »Tam so buržujsko oblast komaj zrušili, ponekod se še upira, toda že se poraja novo in boljše za delovne ljudi. Pa tudi ni mogoče vsega napraviti čez noč, treba je časa. Toda ustvarilo se bo!«

»Čemu ste se pa vrnili, če trdite, da bo tam bolje?« se zopet oglasi oni od sosedne mize.

»Čemu sem se vrnil? Ko že vprašujete, vam hočem povedati iskreno in se ne sramujem. Vrnil sem se zaradi neke svoje slabosti: tiste štiri kope (strešne opeke), ki jih imam tu v Škorklji nad glavo in ki sem jih podo-

doval po očetu, nato žena in sin, vse to me je privlačilo, da sem prišel. Pa tudi mater sem želel videti, toda nisem je več našel pri življenju. Ko ne bi tega bilo, se ne bi bil vrnil! Mnogi so ostali tamkaj...«

»Ostali, da, toda pod zemljo!« je zafrknil oni strupeno in zasmehljivo. To je bil kilav človeček, ki se je šele pred kratkim tu naselil in sedel v družbi z nekim neznancem.

»Priatelj, vi ste zloben človek!« mu odgovori Vanek odločno.

»Vi ste pa boljševiski agent!« odvrne oni, dvignivši glas. »Vse, kar tu govorite, je laž in prevara, komunistična propaganda, napolniti hočete glave teh poštenih ljudi z idejami o revoluciji in upor, da bi šli po kostanj v žerjavico in da si opečejo prste. Ne verjemite mu! Kar pripoveduje, je laž, zabloda in prevara. Vse to je židovsko maslo, vemo, saj smo čitali, da je v Rusiji lakota...«

»Vi ste neumni, vi ničesar ne razumete!« zamahne Vanek z roko.

Toda oni ni hotel nehati, temveč je začel izzivati, se pripraviti in žaliti.

Nastal bi bil pretep, ker je Rusi Vanek že skočil in se hotel zakaditi v izzivača, toda tovariši so ga zadržali, ker so vedeli, da bi od onega ostala samo kaša, če bi ga zgrabile Vanekove trde mišičaste roke. Pa tudi gostilničar je nekaj prišepnil oni dvojici, ker jima je našopirjenost takoj splahnila pa sta se dvignila in v trenutku izginila iz gostilne.

»Ali vidiš,« je spregovoril eden izmed Vaenkovih tovarišev, ki je z glavo pokimal za njima, »sam je delavec, pa kakšen je!«

»To je ravno žalostno! To nas ubija! Prodane duše! Naši lastni ljudje, toda slep pri zdravih očeh! Pa kaj moreš? Vedno je bilo takih ljudi in vedno jih bo. Lahko ovirajo in res tudi ovirajo; lahko škodijo in dejansko tudi škodijo, toda pohoda naše stvari ne morejo

zaustaviti, ker ni samo pravična, ampak tudi razvojno nujna!« je pojasnil Rusi Vanek.

Pozno v noč so še sedeli in obnavljali stare spomine, a ko so opolnoči stopili iz gostilne, so opazili na cesti, nedaleč od ovinka, po katerem bi moral Rusi Vanek domov v Škorkljo, skupino fašistov. Opozorili so nanje Vane-ka in ga hoteli vsi skupaj spremiti, ker so poznali zahrbtnost črnosrajčnikov, ki so napadali zahrbtno ali iz zasede, toda odmahnil je z roko, rekoč, da se te mularije ne boji.

Tako so se razšli. Večina je krenila po Stari cesti navzgor proti Verniellisu, Rusi Vanek pa po strmi stezici, ki vodi ob obronku kostanjevega gozda, proti Škorklji...

Naslednjega dne so ga našli ubitega sto korakov od njegove hiše, vsega prebodenega z noži...

Bil je vsega tri dni doma.

Štiri in dvajset let pozneje, ko se je razplamtela narodno osvobodilna borba do svojega viška, je padel tudi njegov sin, podeč iz Trsta očetove morilec.

V zimsko noč

Ludovika Kalan

V zimsko noč
divje jaderno plačajo vetrovi,
v gori gladni tulijo volkovi,
okna tiho poljubuje sneg.
V zimsko noč
blodijo utrujeni spomini,
tebe, dragi, iščejo v daljini,
tebe, srečo, sonce in pomlad.
V zimsko noč
je razlita harmonija mračna,
misel ranjeno bolelost temačna
piše v mojo žalostno mladost.

Snežniku

Marička Žnidaršič

Kadar ležim v objemu tvojih vrhov,
mi vse hrepenenje v duši zamre,
čudežni svet se pred mano odpre,
v sanje opojne me ziblje pesem zvonov,
ki jo prinaša veter od bogvekod
in se izgublja v mraku večernem.
V srcu mojem, vedno nemirnem,
zdaj tiho kraljuje mir vsepovsod.
Pravijo, da smo mi, ki smo rojeni
ob tvojem vznožju, vsi trdi, jekleni
in mrzli kot sneg na tvojih vrhovih.
In vendar, glej, je po naših domovih
tako čudovito mehko in toplo:
ljubezen žari v njih kot samo zlato.

Ko so se prikazali v Istri novembra 1919 namesto pričakovanih zaveznikov nepričakovane italijanske čete, niso verjeli ne stari Frane ne njegovi sinovi, kdor koli v Brgradu ni hotel verjeti, da bo Italija dolgo vladala v Istri.

»To ni mogoče, to se ne sme zgoditi, to bi bil greh pred bogom in pred ljudmi, da nas tako kakor vrečo ovsa prodajo drugim,« je govorilo razburjeno in vznemirjeno ljudstvo v Istri in je z mrščalico spremljalo, kar se je godilo na pariški konferenci, kjer so morali odločati o njegovi usodi neki njemu popolnoma neznani ljudje, ljudje, ki jih ni nikdar ne slišalo ne videlo.

In medtem ko so v Parizu razpravljali in je ljudstvo pod Učko pričakovalo iz dneva v dan odločitev svoje usode, uspravajoč se z izjavami in obljubami o samoodločbi narodov, je lezel fašistični okupator podmolko in pri-tajeno kakor polip vedno globlje v istrsko zemljo, vedno čvrstše in zanesljiveje je grizel v njeno živo, krvavo meso. V Brgradu so že davno nehali peti pesmi o svobodi, pozabili so že učitelja, ki so ga fašisti neko noč odpeljali in poslali v koncentracijsko taborišče na Sicilijo, mnogo znancev in prijateljev je odšlo ob rani zori mimo hiše starega Franeta in zbežalo čez mejo.

Ko pa je planil v hišo tistega strašnega novembra dne leta 1920 najstarejši sin Tomislav in je med kletvicami jecelaje povedal očetu in bratoma, da je sklenjen rapalski dogovor, se je v starcu nekaj prelomilo, počilo. Obmolknil je, se zavlekel vase, se potajil kakor bolnik, ki se mu je bolezen poslabšala, on pa je veroval v svoje skorajšnje ozdravljenje.

A ne za dolgo. Čas je tekel dalje in ljudstvo, spočetka pobito in omamljeno od udarca, si je polagoma opomo-

glo, ustavljajoč se fašističnemu okupatorju z zmeraj ognjevitejšim, zmeraj bolj trmastim odporom. In čeprav je bilo od vseh zapuščeno, še zmeraj ni verjelo, da »te more, da to sme tako ostati« in z nagonom preganjane zveri je iskalo izhoda iz kletke, v katero so ga zaprli tisti neznani gospodje v Rapallu.

V svetu in doma so se dogajale čudne reči, sprva nejasne in nerazumljive, pozneje vedno jasnejše, zmeraj razumljivejše. Mussolini v Italiji, Hitler v Nemčiji, abesinska vojna, vojna v Španiji, vsi ti dogodki so se podili drug za drugim kakor oblaki na viharjem nebu, dokler se ni končno prebil skoznje svetel žarek sonca in pokazal pot, po kateri je bilo treba kreniti.

Stari Frane je sedel pri radiu, prebiral liste, se razgovarjal s sinovi in seljaki o tem, kar se je dogajalo v svetu in doma in je v vsem tem razburkanem morju, v vsem tem hudourniku dogodkov uporno iskal tisto pot, tiste duri, skozi katere pride svoboda v njegovo deželo.

A istočasno s spremembami v svetu in doma so se menjavali tudi oni, ljudje. Ne da bi to niti opazili, so se odrekali v marsičem svojemu prejšnjemu pojmovanju in gledanju na stvari in ljudi, pridobivali so si novo mišljenje in novo gledanje na stvari.

Ko je tako pripeljal najmlajši sin Mirko, ki je delal kot mehanik v mestecu ob morju, prvič v hišo svojega rjavkastega tovariša, Napolitanca Giovannija, je poklical stari Frane, drhteč od jeze, Mirka v kuhinjo in zavpil:

»Tako smo začeli? Italijane mi vodiš v hišo!«

»Giovanni je moj tovariš. Delava vkup.«

»On je Italijan. Italijanom pa so zaprta vrata moje hiše.«

»Giovanni je človek.«

»Fašist ni človek.«

»Giovanni ni fašist.«

»Kaj pa je? Kitajec?«

»On je komunist.«

»Hm,« je zamrmral starec, zaprl se je v kuhinjo in ni hotel videti Napolitanca.

Ko pa je bil sam s sinovi, je rekel Frane začuden, premikajoč se nemirno na stolici:

»Vi zmeraj nekaj pripovedujete o komunistih, jaz pa, da vam povem resnico, vem prav malo o njih. Vem samo, da jih fašisti napadajo in po tem sklepam, da so to pošteni ljudje.«

»Oče, jaz vam povem, kolikor vem,« je rekel Mirko. In tedaj je stari Frane prvič slišal o kapitalizmu in socializmu, o Partiji, o Leninu, Stalinu, o osvoboditvi zaslužjenih, kolonialnih narodov. Stari Frane je sedel za mizo, tog, z zaprtimi očmi, kakor da spi, samo dim iz njegove pipe se je dvigal vedno bolj gost, vedno hitreje, in ko je Mirko končal, je vzkliknil starec:

»Saj to je tisto, kar zmeraj govorim. Na tem svetu ni pravice. Prav imajo komunisti, pri mojem bogu, prav. Stalin mora biti silno pameten človek. Svoboda za vse ljudi in vse narode. Kako lepo se to sliši, kako zveni v ušesih!«

Ko pa se je Giovanni zopet pojavil v hiši, se starec ni več zaprl, marveč je povabil Giovannija, počastil ga z vinom, sedel je poleg njega in Mirka in spuščajoč dim iz svoje neločljive pipe, je spremljal njun pogovor. Stari Frane je poslušal in kadil, dokler se končno ni odločil, udaril Giovannija po ramenu in rekel v svoji strašni italijanski:

»Adešo dirò ijo una parola. Šenta: Abašo fašizmo!«

»Abbasso fascismo!« je rekel Giovanni in se veselo zasmeljal.

»Hu,« se je začudil starec, pogledal

Giovannija po strani, kakor da mu ne veruje, in se je nato zadrhl:

»Abašo Mušolini.«

»Abbasso Mussolini,« je ponovl smejajoč se Giovanni.

»Uh,« se je oddahnil Frane, kakor da se mu je zvalilo težko breme z ramen, zgrabil je Giovannija za prsi, ga potresel in rekel:

»Ej, ti si moj človek, junak si. In ne boj se, Stalin bo že opravil s tem tvojim Mušolinom, kosti mu razbije. Jaz ti ne dam niti šolda za Mušolinijevo glavo, non do nanke un soldo per la testa de Mušolini.«

In zato so ljudje v Istri, v Brgradu, ko je prišlo do vojne, vedeli, katero pot naj ubero, katera pot vodi k osvoboditvi.

»Začelo se je,« so govorili ljudje v Brgradu in čutili, kako jih nekaj duši, nekaj silnega in radostnega, nekaj, kar je hotelo planiti iz njih, razpeti krila, se sprostiti v pesmi.

Ko pa so v začetku vojne njega in njegove sinove kakor toliko drugih Istranov odpeljali v koncentracijsko taborišče v Italijo, je rekel stari Frane s prezirom, ki ga more izraziti samo kmet:

»Da, da, nevaren sem jim, sedem križev imam na plečih, 'revolcjon' bi mogel dvigniti. Ali to pomeni, da se nas bojijo, da jim postaja vroče pod zadnjico.«

In pozneje, ko so Nemci napadli Sovjetsko zvezo in je prišlo do prvih partizanskih podvigov v Jugoslaviji, so Frane in njegovi sinovi (bili so že doma, ker jih fašisti po kapitulaciji Italije niso imeli več za nevarne) kakor vsi ljudje v Istri vedeli, kje je njih mesto.

Prenehalo je pripovedovanje v hladu in pri ognjišču, niso več izgubljali časa, marveč so trdo stisnili zobe, vsaka beseda je bila odmerjena in vsak korak preračunan. Vsak posameznik v vasi, vsaka žena, vsak otrok je vedel, da gre

za glavo, za njih življenje, za njihovo vas, za njihovo zemljo.

Prenehalo je pripovedovanje v hladu in pri ognjišču, obmolnila je pesem, smeh je postal redek. Mrki in zamišljeni, tajinstveni in vase zaprti, obsedeni s strašno voljo, da uničijo sovražnika, so hodili ljudje po svojih potih in njihov korak je postajal neslišen in smrtonosen kakor korak zveri.

In vsa dežela od Bisinske šume preko sedla Učke do zapadne obale je postala maščevalno bojišče, na katerem je narod delal obračun s svojimi krvniki.

Zaman so fašisti lepili po Brgudu lepake, v katerih so grozili s požigi in umori, zaman so polnili ječe in koncentracijska taborišča, zaman so ubijali in požigali. Preganjanje in žrtve niso povzročale obupa niti plašnega popuščanja v borbi, prav nasprotno, krepile so mržnjo in željo po maščevanju.

In zato Franc ni zatarnal, ko so odvedli Tomislava, ki je bil ostal pri starcu, medtem ko sta Mirko in Mate odšla v gozd, temveč stisnil je zobe in zaškrtal:

»To bodo plačali.«

In v tem času je stari Franc oživel, nekam pomladil se je in se osvežil. In govoril je borcem, ki so prihajali v njegovo hišo, ženam, ki so nosile hrano v gozd, ali premraženim kurirjem, ki so se greli pri njegovem ognjišču:

»Vem, otroci, ni vam lahko, a vredno je truda. Nekega dne se tudi to konča in tedaj odskacejo vse te preklete fašistične kobilice tia, od koder so prišle. In tedaj bo, kakor da jih ni nikdar bilo. Mi Brgujci, Rukavčani, Veprinčani, Poljančani in drugi, mi, delavci, mornari in težaki, pa bomo zopet gospodarili na svoji zemlji. In tedaj,« je dodal z glasom, ki je drgetal od prezira, »koga naj se bojimo? Mar teh fašističnih zločincev, teh figovcev in glumačev?«

In medtem ko je bilo zgoraj v Br-

gudu vse tako jasno in odločeno, so oni, zločinci in glumači, ki so se umaknili v mesteca na morski obali, bolj in bolj izgubljali glavo in zmeraj večji strah se je polasčal njihovih duš.

Kajti na frontah je šlo vse zmeraj slabše, v velikem fašističnem svetu nekaj ni bilo v redu, »duce« se je spečal s tisto nesrečno Claretto in ljudstvo se ni hotelo boriti zanje in vse je bilo tako strašno, tako nejasno in tako negotovo.

Po Istri pa pokajo puške, letijo v zrak mostovi in železnice, gorijo kamioni in se vršijo borbe, ki se končujejo zmeraj z istim izidom: s porazi in vojaškimi pogrebi.

O duce, duce, kam si nas pripeljal? Saj to je konec . . .

In konec je res prišel. Prišel je tistega septembrskega dne leta 1943, ko je zapel stari Franc prvič po toliko letih »po domače« in »na tanko«.

»Končano je,« so vzklikali razburjeni ljudje v Brgudu, tekali drug do drugega, se poljubljali, streljali iz pušk in čutili, kako se je tista moč, ki živi v njih od pamtiveka, še bolj razmahnila, okrepila. Mišice kakor da so še bolj čvrste, prsi močnejše, hoja gibčnejša. To je bil občutek zmagovalca, samozavest borca, ki je izvršil svojo nalogo.

Naslednji dan se je pojavil v hiši Mirko z nekaj partizani.

»Ha, prišli ste,« se je razveselil starec. In tedaj je vprašal naglo:

»Kje pa je tvoj brat?«

Mirko je stal pred njim s povešeno glavo.

»Padel?«

»Da.«

»Kje?«

»Pred nekaj dnevi pri Lupoglavi.«

Stari Franc se je težko dvignil s trinožnika.

»Slava mu, junaku,« nato pa tiše z glasom divjega sovraštva: »Dva so mi ubili, dva mi bodo tudi plačali.«

»Jutri napademo mesteca na morski obali,« je prekinil Mirko tišino.

»Ha,« so poskočili ljudje razburjeno, medtem ko je zaklical stari Frane in zagnal palico v kot:

»Tudi jaz grem z vami...«

Burno je bilo tisto noč v hiši starega Franeta in medtem ko je komandant Mirko, miren in zbran, dajal povelja, ga je starec začuden gledal skozi dim svoje pipe in si mislil:

»Glej, kaj je postalo iz njega. Kdo bi rekel, da je to tisti moj dobrodušni Mirko, ki je gledal, kakor da ne zna šteti do pet? Kako ukazuje! In kako je vsaka beseda na svojem mestu! To sta naredila iz njega gozd in borba. Kakšna bi bila sreča, da sta tudi ona dva ostala živa!«

In ko je tako sedel na trinožniku, je starec mislil na svoja dva padla sinova, na svojo družino, na vse pretekle težke dni. Spominjal se je tistih dni, ko so se po Brgudu še sprehajali avstrijski žandarji, na leto 1918, na dneve pod fašizmom in na vse tisto zoprno, ponižujoče življenje, ki so ga živeli vsi oni, Brgujci, Veprinčani, Rukavčani, Poljančani, vse ljudstvo. Ali glej, prišla je borba, dvignili so se vsi narodi, Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci in oni, Istrani, in vsi so zdaj kakor prerojeni, odločnejši, močnejši. Ne boje se nikogar več, pripravljeni so, da se spoprimejo s črnim vragom, ako bi bilo treba. Ali ni tako?« je rekel z glasno mislijo.

»Kaj, oče?« je vprašal Mirko.

»Pobijemo jih.«

»Takšna je naloga.«

»Da, da, takšna je naloga in mi jih bomo bili,« je rekel starec in se trdo nasmehnil...

Napad se je začel ob prvem svitu.

Nad morsko obalo so se dvigali beli oblaki dima, odmevalo je streljanje strojnic, pušk in topov in horci, ki so poznali vsako hišo, vsako streho gospo-

skih vil in hotelov, so vzklikali razburjeno:

»Ha, zadel sem ‚Palace‘, lepo se vidi luknja.«

Ali:

»Tone, sproži na ‚Palmo‘. Tam je colonello.«

Stari Frane je nemirno stopal sem in tja, razgovarjal se je z ljudmi, se razburjal, kadil iz pipe kakor še nikoli in si nikakor ni dal dopovedati, da bi se umaknil na varno mesto. Pokoril se je šele tedaj, ko mu je to ukazal Mirko.

»Ej, ti si komandant, tebe moram slušati,« se je zasmejal starec in počenil k mlademu rdečelasemu topničarju, ki se je bil šele včeraj naučil ravnati z malim gorskim topom.

»Za Tita!« je kriknil rdečelasim mladenič s širokimi, nasmejanimi lici, ko je sprožil strel.

»Šmrt fašizmu!« je dodal Frane, ko se je pokazala tam doli na neki zgradbi široka temna luknja.

Nad hotelom ‚Palma‘ je zavihrala bela zastava.

»Vdajajo se, pa smo šele začeli,« je rekel rdečelasim mladenič in žalostno pogledal top.

»Prehitro so se odrekli svojemu petindvajsetletnemu nasilju, ne ugaja jim več,« se je zasmejal Frane...

V ‚Palmi‘, v veliki dvorani so stali italijanski častniki s ‚colonellom‘ na čelu, in ko je Mirko stopil v dvorano, so se trdo zravnali, udarili s peto in ga vojaško pozdravili.

Pred njimi je stal delavec iz Brguda, s titovko na glavi in z mitro v roki, velik in miren, in je hladnokrvno gledal gospode častnike, ki so se trudili, da bi se zdeli mirni in zbrani, medtem ko sta jim strah in sramota prebijala iz oči.

Glej, tu pred njim stoje, majhni in preplašeni, strahopetni in premagani, glej jih, gospode, polkovnika, majorja, kapetana, z njihovimi položčenimi čevlji, s počesanimi lasmi, s svetinjami,

parfumi in krvavimi dušami. Glej jih, strigalice, osramočene in ponižane, pred njim, kmečkim sinom iz Brguda, gospodarjem v lastni hiši.

»Kje so fašisti?«

»Fašisti so na svojem sedežu. Sklenili so, da se bodo borili, čeprav sem jim to odsvetoval.« je začel polkovnik sladkobno, toda Mirko mu je obrnil hrbet, odšel je na balkon in rekel tovarišu:

»Pokličí našel!«

In kar je bilo nekdam samo sen, ki so ga sanjali v dneh suženjstva, sen o maščevanju, sen o porazu in uničenju sovražnika, to se je uresničilo:

Glej, mimo vozita dva zaplenjena tanka, okrašena s sliko tovariša Tita, z zastavami in cvetjem, mimo vozijo kamioni z borci, topovi, za njimi pa oboroženo ljudstvo, zastave, pesmi, svoboda, radost.

Mirko stoji na balkonu, pozdravlja borec in čuti, kako prehaja njihovo veselje tudi na njega, kako ga prevzema želja, da bi zakričal, da bi zavriskal, takole po kmečko, kakor se to dela v Brgudu...

Pred sedežem fašistov so ga čakali boreci, ki so obkolili zgradbo.

»Kaj je?«

»Želijo govoriti s komandantom.«

»Signor comandante,« se je prikazal pri oknu fašist Nino, krvolok, ki so ga vsi dobro poznali. »Vdamo se, ali pod pogoji.«

»Ni pogojev.«

Ljudje so se odmaknili, nato pa so začeli streljati. Iz stavbe se je začelo javkanje in čez trenutek se je prikazala na oknu bela krpa. Prišli so na plan, kakšnih petdeset zločincev, eden bolj krvav ko drugi, blede, preplašeni, zopni.

»Peljite jih!« je rekel Mirko.

»Stoj!« je zaslišal glas za seboj. Pred njim je stal oče, pokonci, s svetlimi očmi, kakor v zanosu.

»Kaj je?«

»Ta je odpeljal Tomislava,« je rekel starec in pokazal visokega, suhotnega fašista.

»Nisem ga,« je rekel fašist.

»Da, ti si ga odpeljal. Bil si tisto noč pri meni, zapomnil sem si tvoje lice. med tisočerimi bi ga spoznal.«

»Ali si prepričan, oče?«

»Prepričan.«

»Odpelji ga!«

»Dajte mi puško!« je rekel stari France, jo naravnal fašistu v hrbet in odšel za njim...

Zvečer pa, ko so sedeli pri ognju, je rekel starec borecem:

»Veliko delo je dokončano, otroci. Ena zver je ubita, ostala je še druga. A ne bo dolgo. Strli bomo tudi njo.«

In kakor je govoril stari France, tako so govorili vsi ljudje v Istri. In uporni, prepričani o končni zmagi, so se začeli pripravljati na poslednjo borbo.

Tako sem včasih

Zdravko Ocvirk

Tako sem včasih razigran,
da bi objemal vse ljudi,
da bi pozabil vse skrbi,
po cestah hodil nasmejan.

In vse krog mene se mi zdi lepo
in nič mi ne teži življenje,
kot da bi silno hrepenenje
nosilo tja me pod nebo.

Tako sem včasih razigran
in vendar takrat nisem jaz,
takrat jaz nosim drug obraz
in samemu sem nepoznan.

Stanovanje oddam

Ivo Marinčič

Andrej Komar je sedel pred zrcalom v svoji rdeči jutranjki s svetlimi progami. Pravkar se je obril in si brisal še zadnjo milnico, ki se je držala kože okrog nosa in ušes. Pri tem je z vidnim samodopadenjem opazoval v zrcalu svoj okrogli obraz, ki mu življenjske skrbi niso zaorale posebno globokih gub, tako da je izgledal kljub svojim štiridesetim letom še vedno mladosten in gladek.

Komar je imel lepo stanovanje, ki je s tremi okni gledalo z drugega nadstropja na Ponteroš. Imeti v teh kritičnih povojnih časih v Trstu trosobno stanovanje, to ni kar tako, zlasti če pomislimo, da živi marsikje po štiri, pet ali celo več ljudi v eni sobi. Že štiri leta so skoraj minila, odkar se je končala vojna, pa je še vedno tako. Sicer vedno govore in pišejo o obnovi od vojne poškodovanih hiš in o zidavi novih za brezdomce, pa smo se na take govorice že toliko privadili, da jim ne posvečamo več posebne pozornosti, ker se vedno ponavlja ista pesem. Če imaš dosti denarja, dobiš stanovanje takoj, če ga pa nimaš, te pitajo samo z obljubami.

Naš Andrej Komar pa se za take probleme ni brigal. Čemu neki? Saj je imel svoje trosobno stanovanje, ki je popolnoma zadostovalo zanj, za ženo in sina. Sicer mu je tu pa tam, ko je pri kosilu pregledoval »Primorski dnevnik«, padel pred oči kakšen članek o stanovanjski bedi, pa si je mislil, da so vse to samo časopisna pretiravanja, ki bi rada iz takih novic kovala svoj kapital, zato si ni posebno belil glave z njimi.

Gospod Komar si je torej pravkar očedil obraz in hotel stisniti rdeč mozoljček, ki ga je opazil blizu levega ušesa, ko je nenadoma pozvonilo na hodniku. Začudil se je in pogledal na

uro. Saj je komaj sedem, pa že zvonijo na vratih! Kdo neki bi mogel biti? Ali se je morda kaj hudega zgodilo?

Takoj je pomislil na svojo teto v Škorklji, ki jo poleg lepega števila let tare še najmanj kakšnih petnajst drugih bolezni, kakor pripoveduje ona sama vsakemu, ki jo je voljan poslušati. Morda se je zgodilo kaj teti Ani? Ali pa...

Ni domislil do kraja, ko je pozvonilo vdrugeč in Komar se je odločil, da bo sam odprl, ker je žena že odšla na trg.

»Kdo je?«

»Rad bi govoril z vami, vaš klient sem,« se je oglasil od zunaj debel moški glas.

Njegov klient? Komarju se je zgodilo prvič v življenju, da je prišel nekdo, ki pravi, da je njegov klient, k njemu na dom. Pa še v tako zgodnjih urah, ko je komaj spregledal. Saj še čez dan je imel v svoji špeceriji na Videmski cesti le malo klientov in še to so bile same ženske. Kaj torej hoče ta človek pri njem in ob tej nenavadni uri?

Pokukal je skrivaj skozi kukalo v vratih. Pred vrati je stal zajeten možakar, ki je imel bolj videz premožnega podeželskega veljaka iz časov pred vojno kakor pa meščana. Vendar je Komar naglo odprl vrata in se odmaknil, da je napravil prostor klientu.

»Izvolite, prosim. Tu skozi v salon, prosim.«

Možakar pa ni šel naravnost za njim, ampak se je ustavil na hodniku in se ogledoval. Mimogrede je pokukal tudi skozi vrata v spalnico. Potem je stopil v salon in si ga začel ogledovati, kakor eigan konja, ki ga kupuje. Komar mu je moral dvakrat ponuditi stolicco, preden ga je ubogal in sedel.

»Vidim, da sem prvi. No, prav, se

bova laže zmenila,« je dejal potem možakar, ko se je široko usedel in si obri-sal čelo, ki je bilo kljub zgodnji uri že potno.

»Gotovo, gotovo,« je hitel pritrje-vati Komar, ki je bil vedno bolj rado-veden, kaj hoče nenavadni klient od njega.

»Ali si lahko malo bolj ogledam to vaše stanovanje,« je dejal čez nekaj časa možakar, vstal in šel v spalnico, še preden je Komar utegnil kaj ziniti. Začuden je pogledal za njim in že mu je bila na jeziku pikra beseda. Po-tem se je spomnil, da je to njegov klient in da mora biti trgovec s takimi ljudmi prijazen, zlasti dandanes, ko rastejo davki prav tako naglo kakor nastajajo nove konkurenčne trgovine in kakor se vedno bolj redčijo dobri od-jemalci. Zato je zatrl v sebi tisto be-sedo, se priklonil in dejal z lahnim na-smeskom, ko je bil oni že v spalnici: »O, prosim, kar izvolite.«

V tem je zopet pozvonilo na hodni-ku. »Kdo je?« je pristopil Komar in prisluhnil.

»Vaša klientka sem, pa bi rada z vami govorila.«

Zopet nova stranka? Komar je razu-mel vedno manj. Kaj hočejo ti ljudje?

»Odprite, prosim!«

Glas na hodniku je bil skoraj uka-zovalen in zato je Komar brž odprl in vstopila je ženska srednjih let, v bo-gatem krznu in z veliko usnjeno torbo preko rame. Za seboj je vlekla na vr-vici malega pinča, za katerim je vstopil še možakar bolj nizke postave, z okroglim trebuhom in zlatimi naočni-ki. Komar je takoj presodil, da bo najbrže mož ženske v krznu.

»Prišla sem pogledat vaše stanova-nje,« se je ženska takoj obrnila proti Komarju in ga naglo premerila od gla-ve do nog, kakor da si hoče najprej ogledati njega samega.

»Tudi vi?« se je začudil Komar in se vprašujoče ozrl proti zajetnemu mo-

žakarju, ki je pravkar prišel iz spal-nice.

»Saj dovolite?« je dejala ženska in ne da bi čakala odgovora, je odprla vrata in sama stopila v spalnico. »Sto-pi no, Fufi!« je potegnila za seboj belega pinča, ki je ravno vohal vogal pri vratih, ker se mu je zdel menda zelo prikladen za neko posebno opravi-lo.

Ženska se je ozrla po sobi s kritič-nim očesom: »Ali je vse to pohištvo vaše?«

»Seveda,« je dejal Komar, ki se je zelo začudil vprašanju.

»Kaj ga mislite vzeti s seboj? Ali ga lahko pustite v stanovanju?« je vprašala dalje ženska s svojim inkvizitor-skim glasom, ki je brezpogojno zahte-val odgovora.

»Kako? Kaj?« je zajeceljal Komar, ki je od začudenja odprl usta in jih pozabil zopet zapreti. Hotel je potem še nekaj reči, pa ga je zmotilo, ker je zunaj zopet nekdo pozvonil.

Novi klienti? se je Komarju zvrtilo v glavi. Ko bi se vsaj že vrnila žena! Ona je bolj vajena obiskov na domu in bi bolj vedela, kaj je treba napravi-ti.

Pred vrati sta stali zopet dve dami in mladenič, ki je moral imeti okrog petindvajset let. »Ali je tukaj stano-vanje?« je vprašala starejša ženska.

»Seveda je stanovanje, kaj pa naj bi bilo drugega?« se je začudil vprašanju Komar, ki si je znal vedno manj razlagati početje teh nenavadnih klien-tov. Le kaj bi radi?

Med tem so tudi zadnji trije prišleci vstopili in se takoj pridružili ostalim, ki so brskali po vseh kotih stanovanja. Možakar in ženska v krznu sta končala z ogledom v spalnici in šla v sosedno sobo, medtem ko je možicelj z zlatimi naočniki čakal na hodniku in se dolgo-časil.

»Oh, zopet novi!« je jezno dejala ženska v krznu in z besnim pogledom

ošvignila mlado damo, ki se je boječe privila k mladeniču, kakor bi se bala, da je ona s pogledom ne prebode. »Toda vedite, da ne bo nič. Mi smo bili prvi tu. Gospod... kako vam je že ime?«

»Komar, Andrej Komar.«

»Ah da, gospod Komar, povejte prosim, koliko zahtevate,« je hitela dama v krznu, pokukala medtem v stranišče in ga zopet naglo zaprla.

Toda Komar je bil kot tisti raziskovalec v Afriki, ki se mu je letalo pokvarilo in je s padalom pristal sredi črnih divjakov, ki so kričali okrog njega, on pa ni razumel niti besedice. Na misel mu je prišlo, da se je morda tem ljudem zmešalo. Najprej govore, da so klienti. Ko pa jih pusti v stanovanje in je prijazen z njimi, kakor se spodobi, da je trgovec s svojimi klienti, pa niti ne povedo, kaj hočejo, ampak stikajo po vseh kotih in mu pretaknejo vse stanovanje kakor pri najstrožji policijski preiskavi. Ali so morda tudi to kakšni preoblečeni zaupniki policije? Ali pa so morda vsi skupaj ušli iz umobolnice pri Sv. Ivanu?

Spomnil se je, da je ravno prejšnji dan čital o nekem gospodu, ki je prišel na Veliki trg, šel na magistrat in tam po vsej sili zahteval, da ga morajo takoj peljati k županu, češ da je novi tržaški guverner. Policija ga je seveda takoj aretirala in kmalu so ugotovili, da je ušel iz umobolnice. Ko bi tudi sedaj poklical policijo? Ko bi vsaj imel telefon v hiši! Še nikoli ga ni tako pogrešal kakor v tem trenutku.

Zunaj je zopet nekdo pozvonil in ker ni bilo nikogar odpirat, je nekdo močno brenil z nogo v vrata, da se je streslo vse stanovanje. Tedaj je stopila do vrat ženska v dragocenem krznu in jih odprla.

»Oprostite, ali ste vi gospodinja tukaj?« se je obrnil do nje visok in suh možak v zametni obleki in s trioglatim klobučkom vrhu glave.

»Ne še. Za sedaj še ne. Tam je gospodar,« je pokazala na Komarja, ki je skrušen sedel na najbližjem stolu na hodniku in čakal. Njegov obraz je bil podoben obsojencu, ki mu rabelj pravkar naravnava vrv okrog vratu.

Ženska v krznu je zopet pristopila k njemu: »Veste kaj, milijon vam dam, če je s pohištvom. Plačam takoj, ko odidete in mi ga prepustite.«

Tedaj je priskočil možakar, ki je vstopil prvi in si je v tistem hipu ogledoval kopalnico: »O počasi, gospa! Jaz sem bil prvi tukaj. Slišite, gospod Komar, jaz pohištva ne potrebujem in si ga lahko odpeljete, pa vam dam vseeno milijon lir. In to takoj danes, ko napraviva pismo pri notarju, če hočete.«

Tedaj je pristopil še dolgin s tirolskim klobučkom, ki je malo prej trkal s prsti po stenah, kakor da bi hotel preizkusiti, če so dovolj solidne, in potem skozi okno v sprejemnici ogledoval življenje na trgu pod seboj, kjer so branjevke glasno ponujale svoje blago in je prijetno vonjalo od cvetličarskih stojnic.

»Počasi, gospoda. Tu menda ne bo veljalo pravilo, kdo je prišel prvi, ampak kdo bo ponudil več. Ali ni tako, gospod Komar? Jaz dam milijon in pol,« se je ozrl triumfalno proti zajetnemu možakarju in dami v krznu.

»Jaz dam dva,« je jezno in kljubujoče zahrkal mož, ki je prišel prvi v stanovanje.

»Dva in sto tisoč,« je počasi poudaril oni s tirolskim klobučkom, kakor sodni birič, ki izklicuje na javni dražbi kmečko posestvo.

Ostali so se zgrnili okoli obeh možakarjev in čakali, da pridejo tudi oni še do besede.

Komarja je spreletela zla slutnja, da se je morda začelo mešati njemu samemu in da v vročici gleda vse te blazne privide. Kako pa bi moglo biti drugače; tu so tuji ljudje, ki jih še nikoli ni videl in oni njega tudi menda ne.

Najprej ti vse prevržejo po hiši, potem pa ti ponujajo milijone na tak čuden način, kakor da bi jih pobirali na cesti in ne da bi niti vedel prav za prav za kaj. Pa pravijo, da so klienti! Kakšni klienti od zlodja! Vsi, ki so kupovali od njega, so prihajali v njegovo trgovino. Bile so to gospodinje, služkinje in kuharice, ki so nakupile nekaj cikorije, mila, praškov ali podobnih drobnarij za nekaj sto lir. Ti pa, ki tudi pravijo, da so njegovi klienti, so prišli k njemu na dom na vse zgodaj, ga skoraj vrgli s postelje in sedaj govorijo o milijonih, kakor on o pomarančah.

Trojica, ki je prišla zadnja, se je zgrnila okrog Komarja, kakor da bi ga hotela zaščititi pred ostalimi. »Poslušajte, gospod Komar,« mu je s sladkim prizvokom v glasu dejala starejša od obeh žensk, »moja hči Olga,« in z roko je pokazala na dekle, ki je stalo poleg mladeniča, ter se še vedno nekoliko prestrašeno stiskalo k njemu, »moja hči Olga bi se rada poročila, pa nima svojega stanovanja. Tole bi bilo kakor nalašč zanje. Pripravljena sem vam plačati toliko, kolikor bodo ponudili drugi. Bodite tako dobri in prepustite nam vaše stanovanje.«

Šele sedaj se je Komarju nekaj posvetilo v glavi in zaslutil je pravi vzrok takšnega navala, tako nenavadnih klientov. »Ampak, kdo vas je pa poslal k meni? Saj vendar potrebujem stanovanje sam zase in za svojo družino! Ali naj mar gremo mi na cesto?« jih je vprašujoče pogledal po vrsti in pomislil, da je prav za prav januar ter da je zunaj mrzlo in brije burja. Ob tej misli ga je neprijetno prevzelo, da se je stresel po vsem životu.

Ženska v dragocenem krznu je tedaj pristopila, se sklonila tik k njegovemu obrazu in se grozeče zarežala, da so se ji zasvetili zlati podočnjaki: »A tako? Najprej varate ljudi in jim ponujate stanovanje, potem pa pravite, da ga

potrebujete zase. Zakaj ste pa potem dali oglas v časopis, da odstopate svoje stanovanje najboljšemu ponudniku? Ali ne veste, da so take šale po zakonu kaznive?«

»Jaz da sem dal oglas v časopis?« se je začudil Komar in mislil, da se ženska norčuje iz njega.

»Vi, da, prav vi,« je vpila nanj ženska, mrzlično odprla svojo torbico in mu pomolila pod nos časopis. »Poglejte tukaj, ulica ta in ta, številka 18, prvo nadstropje desno. Ali ni to prav vaše stanovanje, prav tole tukaj?«

Komar je s široko odprtimi očmi buljil v oglas: »Ampak, saj jaz nisem dal nobenega oglasa. To je pomota! Morda je nekdo nalašč napravil, ali pa samo za šalo?«

»Le nikar se ne izgovarjajte. Če ste nas hoteli samo povleči za nos, bomo poklicali policijo, da uredi to zadevo. Moj čas je dragocen in ga ne morem tako brez potrebe zapravljati s takimi neumnostmi,« je grozil oni s tirolskim klobukom in se razkoračil pred stolom, na katerem je ves skrušen sedel Komar in se zaman oziral po človeku, ki bi razumel njegov težak položaj in pokazal zanj vsaj malo sočutja.

»Toda jaz...« je začel Komar in ni vedel več naprej.

Osma ura je že davno minila in bi bil moral iti v trgovino, kjer ga prav gotovo že nestrpnost čakajo klienti, tisti pravi, vsakdanji, ki jih pozna, ne pa take vsiljive in predrzne spake, kakor so tile, ki so ga prišli strahovat na njegov dom za tuje grehe. Ta vražji oglas! Le kdo ga je poslal časopisu? Morda kateri izmed njegovih konkurentov, ki se je hotel tako nad njim maščevati? Toda zakaj maščevati? Saj vendar ni storil nikomur nič žalega. Ali se je hotel kdo ponorčevati iz njega? Kaj pa žena? Da, saj res! Morda pa ve žena kaj več o tem vražjem oglasu.

»Gospodje,« si je skoraj oddahnil Komar in počasi vstal s stola. »Jaz o

vsem tem ne vem prav ničesar, toda morda ve kaj več moja žena. Vsak čas bi morala biti tukaj. Če jo hočete počakati?»

»Seveda, seveda, kako pa, počakali bomo,« so kimali vsi vprek in celo beli pinč je pritrjevalno bevsknil iz kota, kjer je našel primeren kot za svoje opravilo.

Ko je v četrtili pozvonilo na hodniku, so vsi planili proti vratom in ženska v krznu se je prerila do kljuke ter odprla.

»Ježeš Marija, tatovi, roparji, ljudje božji, pomagajte!« se je ustrašila gospa Komarjeva, ki je stala pred vrati na hodniku, in spustila gospodinjsko torbo, da je zdrknila na tla. Z rezkim žvenketom se je razbila steklenica in po parketih se je razlilo olje. »Policija, policija, kje je policija!« je vpila vsa iz sebe in hitela po stopnicah v prtiličje in od tam na cesto. Zaman so jo klicali oni od zgoraj, žena je vsa iz sebe planila na ulico, se zaletela v najbližjega policaja, ki jih v Trstu prav gotovo ne manjka, ter ga odvedla s seboj.

»Kaj je tukaj, kdo ste?« se je postavil mož postave pred pisano gručo, ki se je tiščala v vratih.

»Pošteni ljudje smo, ki smo prišli pogledat stanovanje, ki je naprodaj,« se je oglasila nevestina mati.

»Kaj? Stanovanje, oglas v časopisu? Kaj pa to pomeni? Dreja, Dreja, kje si vendar?« Gospa Komarjeva se je prerila skozi gručo do moža, ki je stal prav zadaj. »Kaj si ponorel, da prodajaš stanovanje? Kam pa bomo šli mi?«

»Kdo ga pa prodaja? Jaz že ne, če ga morda ne ti?«

»Mir sedaj!« se je skušal uveljaviti policaj, ki sam ni vedel, kaj bi. A njegov trud je bil zaman.

»Tu pogledjte,« mu je pokazala ženska v krznu oglas v časopisu, »ali ni dovolj jasno, da je dal oglas v časopis gospod Komar. To je prav njegov na-

slov in tudi drugi podatki odgovarjajo.«

»Jaz niem dal oglasa, jaz že ne. Ali si ga poslala morda ti, žena?«

»Kaj se ti je zmešalo? Kam pa bomo šli mi spat?« se je jezila gospa Komarjeva na moža, kakor da bi on zakrivil to povodenj pustolovcev in vojnihi dobičkarjev v njihovem stanovanju.

»In vendar pravi tu: številka 18 v prvem nadstropju na desno. Stvar je jasna, da je to prav vaše stanovanje. Kako si to razlagate?« je dejal policaj in se važno ozrl proti zakonskima Komarjema.

»Če bi si mi znali razložiti, bi prav gotovo ne klicali vas,« se je jezila gospa. »Zame je stvar le toliko jasna, da morajo vsi ti ljudje takoj ven iz moje hiše. Zato sem vas tudi poklicala.«

Tedaj je pristopil mladenič, Olgin ženin, in predlagal, naj bi nekdo telefoniral na oglasni oddelek časopisa za pojasnilo. Policaj je sprejel predlog.

Na oglasnem oddelku so potrdili, da je oglas točen in v redu.

»Kdo pa ga je naročil, jaz ne! To vprašajte tistega beba tam, če imajo tudi moje ime in podpis, da sem bil jaz tisti, ki je prinesel oglas,« je protestiral Komar, ki ga je ženin zgled obrabil, in si obrisal znojno čelo.

Policaj je še enkrat telefoniral in dobil odgovor, da je naročil oglas nek Polentini Mario, ki je izjavil, da prodaja svoje stanovanje.

»Polentini? No vidite, saj sem vedel, da je tu nekaj vmes! Ali sem mar jaz Polentini, ali je to stanovanje njegovo?« se je postavil Komar, ki je začutil sedaj trdnjša tla pod svojimi nogami. Čez hip se je nekaj domislil: »Čakajte, čakajte, Polentini? To bo pa menda tisti Sicilijan, ki stanuje tu doli, menda na številki 8.«

»Da, da, to bo on, tisti mešetar in črnoboržijanec,« se je spomnila tisti hip tudi žena.

Policaj je zopet šel telefonirat in do-

bil odgovor, da je tako in da je bila v oglasu pomotoma navedena številka 18 namesto 8. Ko je ženska v dragocenem krznu to slišala, je jezno zacepetala z ного in hotela nekaj reči. Potem pa se je spomnila, da ni bilo pri Sicilijancu še nikogar, ker niso imeli pravega naslova. Pograbila je brž svojo torbico in časopis ter kljub svoji precejšnji teži naglo zdirjala po stopnicah navzdol, ne da bi utegnila niti pozdraviti. Za njo jo je takoj mahnil dolgin s tirolskim klobukom, ki je brundal o časnikarski površnosti, in grozil, da bo zahteval od časopisa povračilo stroškov za izgubo dragocenega časa. Njemu so sledili še drugi.

Gospa Komarjeva je skrbno zaprla vrata in porinila tudi zapah, da bi spet komu ne prišlo na misel, da bi vdrl v njihovo stanovanje. Nikoli si ne bi bila mislila, da se svet tako žene za stanovanji in da so ljudje tako brezobzirni. Saj so vendar bili kakor ponoreli! Kakšne zmešnjave zaradi ene same številke! »Ti,« se je tedaj nenadoma spomnila na moža, »saj je že deset ura! Ali ne greš v trgovino?«

Komar pa se je zleknil udobno na divanu, si prižgal cigareto, tisto — »Jadran« z zlatim ustnikom, ki tako prijetno diši, in se počasi obrnil proti ženi: »Ne, za danes naj odpravijo kar brez mene. Po takšni revolucionarni zmešnjavi se čutim bolj utrujenega, ka-

kor če bi delal ves dan. Zato sem potreben počitka.«

Polagoma je vlekkel dim iz cigarete in gledal skozi okno na streho palače na oni strani ulice, ki je bila vsa oblita s soncem. Golobje so urno švigali po zraku in s trga je prihajal šum valujoče množice branjev, gospodinj in kuharic, ki so kupovale »špežo«. Teda j so mu zopet prišli na misel članki, ki so pisali o stanovanjski krizi, o brezposelnosti in bedi in ki jim on ni hotel verjeti, češ da ni res. Pomislil je, kako so še pred malo časa hoteli vreči na cesto njega samega, in v tem hipu je začutil, kako lepo je, če imaš svoje stanovanje, toplo in udobno, kjer se lahko zlekneš takole po divanu in te nihče ne moti.

»Veš, Neža,« se je okrenil k ženi, ko je prišla pospravljat v sobo, »šele danes prav razumem, kakšni reveži so ti, ki so brez stanovanja in morajo zmrzovati po kakšnih zasilnih blogih. Kaj ko bi tudi midva na kakšen način pomagala? Lahko bi vzeli na stanovanje kakšnega ubogega slovenskega študenta, ali se ti ne zdi?«

Žena se je nekaj časa obotavljala: »No, če že hočeš, pa ga bova vzela,« je končno potrdila tudi ona in v Komarjevem stanovanju sta zopet zavladala običajni vsakodnevni mir in tišina.

Nekoč sem ljubil

Črtomir Šinkovec

Nekoč sem ljubil te, zdaj ljubim te vse bolj
ti zemlja rodna, dragi mi ljudje!
Kot dober kruh dišijo njive s polj
in čas pretaka z žulji se od dne do dne.
Tu tekla kot valovi so mi mlada leta,
požil me z zdravjem je domači kraj;
igral otrok z otroki se in iz oči dekleta
se v srcu vžgal prvi je sijaj.

Zdaj tujcev ni, da nas bi topli za besedo,
petje,
da potujčevali bi, kot nas so kdaj;
lepo ljudem je in življenje kot poletje
veselo, zrelo je — pšeničnih njiv smehljaj!
Dekle le tebe ni v to lepo vas in gozd in trg.
Zakaj ne vrneš se iz laških mest?
Ne veš, da žalostna si mati, oče tih in mrk
in jaz povratka tvojega želimo s tujih cest.
Pesnik živi na osvobojenem Primorskem.
Op. ur.

«Nunc, ali bova šla na lov...?»

(Spomin na dobrega vzgojitelja)

P. A. — Ogarec

To vprašanje — prošnjo sem boječe zastavil staremu Sušču, kot so ga navadno imenovali ljudje, neki dan še pred prvo svetovno vojno. Mi otroci smo ga imenovali »nunc« morda zato, ker nas je imel rad in ker je bil mnogim otrokom v vasi za birmanskega botra. Pa še nekaj. Stari ljudje so po navadi malo čitali, »nunc« pa je imel na mizi vedno kak časopis ali knjigo, kar je v nas zbujalo občutek, da je »nunc« učen človek.

Moram še povedati, da je bil »nunc« zelo dober lovec. Ob jesenskih nedeljah je vedno stisnil pod suknjo kratko dvocevko in šel oprezovat za zajci. Skoraj vedno se je vrnil domov s kakim dolgoušcem, ki ga je prinesel obšenega na puški. Majhne in svetle oči so mu kar žarele od zadovoljstva. To zadovoljstvo je imelo svoje vzroke, kar bom povedal v naslednjem.

Kot sem dejal, sem ga nekega dne vprašal:

»Nunc, ali bova šla na lov?«

»Če boš priden, v nedeljo po večer-
nicah,« me je s težko in žuljavo roko
potrepljal po lasih, da mi je glava kar
zanihala.

Seveda sem se čutil zelo počaščenega, da mi je to dovolil. Tudi se ni nič delal norca z mano, kot včasih drugi ljudje v vasi. Ni ga spravilo v nejevoljo moje vprašanje: Ali bova šla na lov? Vprašati bi bil moral: kdaj bo šel na lov in če bom smel z njim. Razumel je prošnjo otroške duše, ki je tako polna radovednosti, polna teženj po spoznavanju sveta in življenja. »Nunc« je bil zame, otroka — velik človek. V moji otroški domišljiji sem si ga večkrat slikal kot gospodarja nad življenjem divjačine.

Kako težko sem takrat pričakoval, da bo prišla nedelja. Doma smo tiste dni spravljali ajdo, ki je bila tisto leto bogato obrodila. Ker nas je bila cela kopa otrok v družini, smo morali že zgodaj prijeti za delo in se učiti, kako se služi kruh. V kozolcu sem dedu podajal snope s podajalko po tri do štiri metre visoko, da jih je nameščal v štant za sušenje. Ker so bile moje roke še slabotne, sem moral skoraj vsak snop nasloniti na dedovo nogo, ker je zelo počasi nalagal snope v late. Zato me je večkrat pokaral: »Ne na hlače, ampak v roko moraš dati snop.« Nisem ugovarjal, ampak poskušal dedu, ki mu je bilo že osemdeset let, ustreči. Pri tem pa sem trpel, da se je vse treslo v meni. Vse to sem prenašal, ker sem se veselil nedelje, ko bova šla z »nuncem« na lov.

Končno je vendar prišla tista nedelja. Oprezoval sem v kozolcu, kdaj bo »nunc« prišel iz hiše, oblečen v težko rjavo suknjo in se napotil v šupo, kjer je za tramom hranil svojo dvocevko. Ni bilo treba dolgo čakati, ko je stopil skozi vrata na prag in se ozrl po vremenu. Slišal sem ga, ko je polglasno zamrmral:

»Še bo lepo tudi ta teden. Lahko bomo napravili stelje in drv za vso zimo.«

Kot vedno je bil skrben gospodar in je večkrat dejal:

»En lep sončni dan v jeseni velja za deset poletnih.«

Res je to za tiste kraje, ki imajo hudo zimo s snegom. Če je jesen deževna, zgodaj zapade sneg in najde ljudi nepripravljene. Ko me je opazil, je dobrodušno pokimal in dejal:

»No, zdaj pa le pridi, da greva nad zajca.«

Počasi sva šla po klanecu na Kladnik in od tod skozi goste leskove grme na Kal in Razornico. Nič nisva govorila, zato mi je bilo nekako slovesno — tesno pri srečanju. Od časa do časa se je »nunc« ustavil, prisluškoval ter oprezoval po grmovju. Bil je poznavalec vseh zajčjih skrivališč. Ko sva prišla nad Frencilov vrt, ki smo ga imenovali tudi Paradiž, je obstal in me s kretnjo roke opozoril na negibnost in molk, obenem pa pokazal na majhen prelaz pod nama. Globoko od Idrice je bilo slišati lajanje psa. »Nunc« je previdno vzel izpod suknje dvocevko in napel petelina. Že doma je bil nabasal v obe cevi šiber in pripravil na kapico vžigalnice. Lajanje je prihajalo vedno bliže. Z roko mi je dal znak, naj ostanem na mestu skrit, sam pa se je počasi in previdno pomaknil za deblo bližnjega mecesna in prislonil puško.

To so bili zame veliki trenutki. Močno mi je od pričakovanja utripalo srce v prsih. Občutil sem moč »nunca«, ki odloča v teh kratkih trenutkih nad življenjem enega zajca. Tedaj sem opazil, kako se je iz doline pod nama skokoma približeval velik dolgoušec. »Nunc« se je kar zrasel z deblom mecesna. Ponižal je dvocevko v smer prelaza in položil prst na petelina. Zajec je v obupnem begu dirjal v smeri dvocevke. Že je bil na dosegu streljaja, toda »nunc« še ni sprožil. Znal je obvladati živce, da se niso niti ganili. Čudil sem se mu in že hotel zakričati, da bo zajec ušel. Tedaj pa se je dvakrat zaporedoma zablistalo iz cevi. Šele nato sem zaslišal — pok, pok. Zajec, ki je bil prišel »na muho«, kot je pozneje pravil »nunc«, se je povzpел v zadnjem skoku visoko v zrak, pokazal beli trebuh ter se prekopicnil nazaj na tla. Še je poskušal odskočiti, pa ni več šlo. Življenje mu je odtekalo skozi več lukenj, ki so jih bile napravile šibre »nunčeve« dvocevke. Njegova kri je pordečila bele lističe jesenske jedno-

perke, ki je kot zadnji poletni pozdrav na gosto cvetela iz zelene otave.

Ko sva z »nuncem« prišla do zajca, so mu noge še nekajkrat strepetale v silovitih krčih. Še je bil v njih nagonski zalet, mišičevje se ni moglo še umiriti. »Nunc« je zajca pobral, šele ko je negibno obležal. Vzel je iz žepa krivač, ki mu je služil za rezanje tobaka, ti stega v klobase zvitega listja, ki ga je tako rad čikal, in prerezal zajcu vrat. »Da bo odtekla še ostala kri,« je pojasnil.

Veliko zadovoljstvo ga je prevzelo. Kot da ima za družbo odraslega človeka in ne otroka, je zmagoslavno dejal:

»Ta mi že ne bo več obgrizoval 'pevcarjev' (mladih sadnih dreves).«

Bil je poleg dobrega kmeta tudi dober sadjar.

»Pojdiva pogledat še na Ograd,« me je povabil, »ti bom povedal, koliko škode mi je napravil neko zimo ta lump.«

Iz Ograda, parcele, na kateri je nekaj rastel samo vrešč in rosulja, je z neumornim delom napravil veliko njivo in okoli travnik, kjer je dvakrat na leto kosil travo. Rad je ponavljal v družbi kmetov, da mu danes iz kamenja raste detelja. To je bilo tudi res, ker je vsega prekril z gnojem. Tam je nasadil tudi mladega sadnega drevja — pevcarjev, kot ga je imenoval. Zelo lepo se je razvijal mladi nasad in tudi že rodil debele rdeče in pisane sadove. Bile so to vrste šmohorka, rdečka, pšenice in tepka. Neko zimo je zelo zgodaj zapadel sneg, da ni mogel pravočasno oviti debel z rženo škopo in jih tako zavarovati pred zajcem niti ne nastaviti v rove v zemlji strupa za voluharje. Ko se je sneg malo unižal, je prišel pogledat, ker je slutil, da ne bo vse prav. Da bi ne bil prišel! Debla mladega drevja so bila — vsa bela. Vse lubje so bili obgrizli zajci. Vse okoli debel pa je bilo polno okroglih bob-

kov, ki so jih izločili zajci, ko so se najedli lubja. Ves žalosten je odšel »nunc« domov. Delo desetih let je bilo uničeno. Kar niso napravili zajci nad zemljo, je dokončal voluhar pod zemljo, ki je obglodal korenine.

Ko je prišla pomlad, je »nunc« prišel znova na Ograd, potegnil iz zemlje vsa poškodovana drevesa in jih na mestu razsekal ter povezal v svežnje.

»Samo za pod svinjski kotel bodo še dobra,« je sam pri sebi ugotavljal in trdo pritiskal čik v ustih. Težko mu je bilo po tako lepem drevju. Vrnil se je čez dober teden in pripeljal na vozici poleg krampa in lopate tudi nekaj novih jabolčnih in hruškovih sadik. Izkopal je velike jame in vanje znova nasadil drevje. Da bi se pustil premagati zverini — on, napreden sadjar — tega pa že ne! Obema bo še pokazal, zajcu in voluharju! Saj ima še puško in strup, povrhu pa še pasti.

Vse znova zasajeno drevje se je lepo oprijelo in v nekaj letih znova rodilo debele sadove. Skrbno je »nunc« čez poletje nastavljal v rove pasti in ujel marsikaterega voluharja. Pod jesen pa je že takoj ob prvih mrazovih zavaroval debela z rženo škopo, v rove pa natresel zastrupljenih koščkov razrezanega korenja. Tako je znova postal zmagovalec nad zverino, kot je nazival to škodljivo divjačino.

Vse to mi je »nunc« povedal in s svojim modrovanjem vcepljal v mlado dušo zanimanje za pojave v naravi in veselje do opazovanja. Po navadi je takole zaključil:

»Glej, da boš tudi ti tako delal, če boš kdaj kmet.«

Ko so po zasedbi naših krajev fašisti pričeli z zatiranjem našega jezika, tiska in knjig, tega ni mogel preboleti. Večkrat mi je potožil:

»Kaj bo z nami, ker nas tako pritiskajo!«

Čutil sem, kako zelo je bil zadet v

svoji preprosti slovenski duši. Rad je prišel v zimskih večerih povasovat in se usedel v zdič za pečjo. Zanimali so ga dogodki po svetu, ki jim je sledil z vso pozornostjo. Čeprav ga je mučila starost, je bil vedno vedrega duha.

Trpljenje v mladih letih pa ga je sedaj hitro zlomilo, da je nekega dne obležal na postelji, katere ni več zapustil. Bilo mu je hudo, ker je bil tako navezan na naravo. Obiskal sem ga. Dolgo sva govorila. Kot oče, katerega sem izgubil še kot otrok, mi je govoril. Še zadnje ure je bil ves v skrbah za posestvo in družino. Obljubil sem, da ga bom še obiskal. Še ko sem bil pri vratih, je šel z dolgim pogledom za menoj in mi priporočal, naj se čuvam prehudih naporov.

Dogodki so nanесли, da nisem mogel izpolniti zadnje obljube in ga šel obiskat. Našel sem ga na mrtvaškem odru, umirjenega in pokojnega. Zdelo se mi je, da vidim na njegovem bledem in do skrajnih mej izčrpanem obrazu neko trpkost. Kot da ga je odhod iz tega življenja razočaral.

Čutil sem se dolžnega, da to povem, da bodo današnji novi ljudje vedeli, kakšne so bile stare bajtarske korenine, ki so tako globoko rile v svojem življenju po naši zemlji, da so jo vso preobrazile. Nam, mlajšim, pa so počasi odpirale pogled v življenje, da danes pomagamo graditi še dalje, kot je mene gradil poleg očeta še »nunc«, ki je bil moj prvi učitelj spoznavanja narave in življenja. Hvaležen sem mu danes za njegove preproste in globoko vzgojne besede. Dale so mi podlago, da sem v narodno osvobodilni borbi preganjal skupno z drugimi partizani drugačne zajce in voluharje — fašiste in domače izdajalce — ki so odjedali našemu ljudstvu pravico in svobodo. Zato se danes z enakim zadovoljstvom oziram na te uspehe, kot se je »nunc« pred mnogimi leti na svojo zmago nad zajcem. Kot on, ki ni odnehal, ko sta

mu zajec in voluhar uničila delo desetih let, ne bomo odnehali danes mi. Še imamo med nami ljudi, ki bi radi obglodali našo domovino in obgrizli korenine naše svobode, toda naša čuječ-

nost jim bo preprečila njihove nakane. Prav tako jih bomo pogodili, kot je takrat »nunc« zajca. Naj bodo te besede v hvaležen spomin dobremu vzgojtelju — »nuncu« Sušču.

Dekletova pisma

Črtomir Šinkovec

1.

Kam si pobegnil — več te ni,
predragi moj, težko je z mano,
kako naj si zacelim rano,
ki v srcu žge me in boli?
Prečute dolge so noči,
povračam se v nekdanje sanje,
iz blodenj, upanj padam vanje,
kot padla bi v pretekle dni...
Bilo je vse — ostudna laž!
Kaj drugim deklicam zdaj praviš?
Priatelj si, si spet tovariš?
Vse laže biti je — pajdaš!

2.

Ko mislim nate, duša plaka
in čudim sreči se nekdanji:
kot veter šla sva pomladnji,
v naročje sonca, dva dijaka.
A zdaj srce nemirno čaka,
moči ustvarjam nove duši,
a vse, vse ko v nič se ruši:
ti vlogo si igral lisjaka...
Ostala sem ko usahlo vrelo,
ki v prod je zlilo čiste vode,
preverjena, da pojem svobode,
sebično tebi je načelo...

3.

Da nisi mož, mi je hudo,
hudo mi v srcu je ostalo!
Da bi se dete vsaj smehljalo,
delilo žalost z materjo!
A zdaj osamljeni smo
besede mi zvene še take:
da čas postavi med enake,
ob možu s častjo je ženo!
Vprašujem te iz žrtvovanj:
čemu igraš na pojme stare
in ženi daješ le prevare,
ti mož napredka in dejanj?

Drevo

Alojz Rebula

Nekje ob stezi je samotno drevo,
sklonjeno k zemlji, grčavo, talo.*
Zdavnaj je svoje sadove razdalo.
Veje, le veje, se pne v nebo.

A v koreninah sokovi vro
in hrepenijo v višine brez konca.
Hočejo priti do luči, do sonca!
Hočejo iz globin v nebo.

Trpko je vreti v globinah ob poti.
Tisočkrat trpko v pomladnih nočeh.
Bolje je biti le droben delec v vrhah
veje, ki pne se soncu naproti.

* talo — nerodovitno

Zakaj

Zdravko Ocvirk

Zakaj so rane in slabosti,
pasti in vabe in bridkosti,
strasti razpaljene in žgoče
in žene v greh zapeljujoče?
Zakaj povsod preže prepadi
in skrb in jok sta vsem v navadi?
Zakaj ni svet kot pesem lepa,
nova vsak dan in neizpeta?
Zakaj življenje to ne mine
brez žalosti in bolečine?
Kadar najlepše sonce sveti,
takrat pa moramo umreti.
Smo mar rojeni le za sanje,
za hrepenenje in iskanje?
Brezplodno minejo nam leta,
prevečkrat brez sadu in cveta.

Dva lika tržaških borcev

Nada Mrakovčič

Na strmem bregu nad Tržaškim zalivom leže za nas Slovence bogate vasi. Ne bogate po rodovitnosti, kajti po-bočja trdega kamna ne dajo dovolj niti da bi se rod, ki biva tam, prehranil, temveč bogate po ljudeh. Na Kra-su, v borbi s kamnom in morjem, ra-stejo kremeniti ljudje, močni ne le v borbi s narodo, temveč tudi v borbi z ljudmi za ljudi.

Ta del naše zemlje je dal našemu rodu kader krepkih značajev, ki se je boril v vseh novejših dobah proti na-zadnjaškim in temnim silam, ki so ho-tele neovirano zagospodovati nad de-lovnim človekom in uničiti nas Sloven-ce. Stari borec Ivan Regent, Kontovel-čan, je bil zgled svojim mlajšim roja-kom, ki so trdno stopali po poti za človečanske pravice in niso klonili ne v ječah ne v težkih krvavih borbah. Njihove življenjske poti in delo pa naj bodo zgled novemu rodu, ki stopa za njimi.

FRANC ŠTOKA-RADO

Prva svetovna vojna je Franca dobila kot doraščajočega fanta, ki je moral pomagati družini, da se je lahko pre-življala. Z ribiči je hodil na morje in okusil večno nevarnost temne vodne sile. Morje ga je privlačevalo, toda ni ga zadovoljilo. Iskal si je družbe med sebi enakimi, ne zaradi zabave, tem-več zato, da bi našel odgovore na vpra-sanja, ki so se porajala v njem: zakaj živi moja mati tako bedno življenje, zakaj žive tako neštete in neštete ma-tere po naših vaseh, v našem velikem in bogatem mestu? Zakaj so tisti, ki govore v imenu boga o dobroti, pošte-nju in morali najmanj dobri, pošteni in moralni?

Toda spoznavanje življenja mu je dajalo odgovore na ta vprašanja.

Ko je po končani prvi svetovni vojni

vstopil z večino zavedne tržaške mla-dine v Narodno gardo, je doživel novo razočaranje. Ljudje, ki so bili v njej, niso bili vsi pošteni. Prodajali so vo-jaške predmete, ki jih je po razsulu Narodna garda pobirala po vaseh, in težke milijone spravljali v svoje žepe.

»Tako kot v Narodni gardi v malem, si kroje profite po vsem svetu na škodo poštenih ljudi, ki hočejo živeti le od svojega dela. Proti temu se moramo bo-riti, izbojevati si moramo socialne pra-vice, borba za nacionalne pravice, ki nam je bila do tedaj glavni cilj, naj poteka vzporedno.«

Tako je spoznal ribič Štoka pravo pot in se ji ves predal.

Ruska revolucija je močno odjeknila v njem in zahrepenel je tja, da bi do kraja spoznal silo upora. Prišel je do Dunaja, zaradi položaja v Trstu in Ita-liji pa se je moral vrniti. Trgal se je ribiškemu življenju, ker borba z mor-jem terja celega človeka, on pa je hotel v borbo za človeštvo. Tudi v Jugosla-vijo je večkrat emigriral, toda tudi tam ni imel obstanka: Jugoslavija ni bila taka, kakor so si jo predstavljali od nje odtrgani Slovenci.

Kot član partije od 1924. leta dalje je sodeloval v vseh akcijah tržaških delavcev. Prenašal je orožje s stare fronte v Trst in se udeleževal njihovih stavk. Prosvetnega dela v svoji vasi pa ni zanemaril. Bil je predsednik »Ljud-skega odra« na Kontovelu, ki je delo-val najdlje v gornji tržaški okolici, ka-mor fašizem, prav zaradi trdnih in za-vednih ljudi ni mogel prodreti.

Fašistična policija je pozorna na de-lavnega Štoka. Da bi se pustil zapreti ali internirati po toliko življenjski mo-či, tega ni mogel dopustiti. Šel je preko morja v Argentino in se tam takoj vključil v delo. Sodeloval je pri »Ljud-skem odru«, delavskem kulturnem dru-

FRANC ŠTOKA-RADO

štvu, v katerem so bili predvsem primorski izseljenci, bil član uredništva petnajstdnevnik »Delavski glas« ter »Borbe«, katero so tiskali na ciklostilu. Med jugoslovanskimi izseljenci so bili tudi nacionalisti, ki so kot orodje reakcionarnih režimov hoteli predvsem razbijati delo komunistov in antifašistov sploh. Tudi proti njim so morali zavedni delavci voditi svojo borbo in tudi v tej borbi je Štoka doprinesel svoj veliki delež.

V Argentini je delal kot zidarski pomočnik, bil pa je med organizatorji sindikalnega mezdne gibanja. V času stavk je vodil »Delavsko obrambo«. To so bili delavski bataljoni, ki so branili delavce pred izpadi policije. V taki borbi pa je bil Štoka večkrat aretiran, večkrat zaprt, nato pa 1933. leta iz Argentine izgnan.

Seveda je bil takoj po svojem prihodu v Trst postavljen pred komisijo za konfinacijo, ki ga je obsodila na pet let, med konfinacijo pa je predsedel skoraj pet let v zaporu, ker je bil obtožen, da se je protivil fašističnemu te-

rorju ter vodil z nekaterimi tovariši upor 350 konfinirancev.

V fašističnih ječah je bil v tistem času tudi njegov brat Vlado, ki je delal z bazoviškimi žrtvami. Prav tako je bil v temnici tudi nečak Drago, ki je bil obsojen na deset let v procesu Pincka Tomažiča.

Po razpadu fašizma je vse tri borce vodila pot med partizanske edinice. Samo dva dni je bil Vlado partizan, tretji dan je padel v Komnu. Kmalu potem ko je prevzel mesto politkomisarja v bataljonu Kosovelove brigade, v kateri je bil pred njim politkomisar Franc Štoka, je tudi nečak Drago padel v Srednjem februarja 1944. leta.

Franc pa je partizansko borbo spremljal do kraja. Bil je nekaj časa sekretar okrožja v Trziču, kjer je delal skupaj s tov. Kolaričem, nato kraškega okrožja, končno je bil poslan v Trst, kjer je delal v Partiji vse dokler ni kot tajnik in član odbora »Delavske enotnosti« bil dodeljen komandi mesta, ko je Trst postal operativna cona.

To so bili težki, a slavni dnevi tržaškega delovnega ljudstva. Akcija se je vrstila za akcijo, z atentati na colotijeve in druge fašiste, ki so se v predsmrtnem strahu oklepali nasilja, so italijanski demokratični borec v skupnem boju s slovenskimi čistili mesto in okolico. Center oboroženih sil so bile vasi Lonjer in Boršt. Tudi v samem mestu je borbenost od dne do dne, od tedna do tedna rasla. Ustanovili so tiskarno »Morje« in iz nje širili literaturo in letake, da so dvigali moralo izmučenemu ljudstvu. Povsod je bil politkomisar Rado: pri izdelovanju načrtov za vse akcije, pri njihovih organizacijah, in če je bilo potrebno, tudi pri akcijah samih.

V času ilegale srečamo tovariša Štoko v avgustu 1944 v politični misiji pri CLN-u za Gornjo Italijo. S tovarišem Frausinom in delegatom štaba IX. korpusa so bili na posvetovalnem sestan-

ku, ki naj bi vskladal delovanje tržaških in jugoslovanskih partizanov s partizani v Gornji Italiji. Na tem sestanku je bilo govora tudi o tržaškem CLN-u, ki je tudi poslal svoje zastopnike na posvetovanje. Vodstvo CLN-a za Gornjo Italijo je moralo le priznati, da je bilo stališče naših delegatov v borbi, ki se je vodila v Trstu, edino pravilno in da je tržaški CLN že od svojega rojstva prežet z nezdravim šovinizmom, plaval v kolaboracionističnih vodah. Sodelovanje naših partizanov z italijanskimi pa se je ustvarjalo na terenu samem, ne toliko na pobudo vodstva CLN-a za Gornjo Italijo.

Od jeseni 1944 je bila komanda mesta stalno v stikih s štabom IX. korpusa in se mrzlično pripravljala, da izvede v mestu oboroženo vstajo. Dne 27. aprila 1945 je padla parola: po tržaških ulicah se je delovno ljudstvo Trsta vrglo v oboroženo borbo proti Nemcem, X Mas, fašistom, domobrancem in guardii civichi. V mesto je vpadla slavna IV. armada jugoslovanske vojske, padale so sovražne postojanke, bunkerji, padali so sovražniki ljudstva ali pa strahopetno zbežali.

Prvega maja je Trst slavil svojo veliko zmago. V komunistično trdnjavo Sv. Jakob so prihiteli od vseh strani boreci, aktivisti, ljudstvo, željni, da slišijo potrdilo: fašizem je strt, premagala ga je delavčeva železna pest. Ljudem sta govorila politkomisar jugoslovanske divizije in politkomisar mesta Trsta Štoka. To je bila velika manifestacija, toda tudi poziv na uničenje še tistih nekaj postojank, ki jih je držal sovražnik še v mestu. Borbe so se nadaljevale okrog gradu, Mestne hiše in sodišča. Sovražnik ni vzdržal. Tržaški grad, ponos nemške garnizije in stara trdnjava, se je predala predstavnikom jugoslovanske vojske in predstavnikom komande mesta, med katerimi je bil Franc Štoka. In ko so se novozeland-

ske trupe pripeljale v mesto, je bilo to že svobodno.

V mestu začne novo življenje. Takoj je vzpostavljena ljudska oblast. Mestni svet stopi v akcijo. Delavstvo samo želi čimprejšnjo obnovo mesta in se z vne-mo vrže na delo.

Toda prilike se zaostrejejo, in ko se mora jugoslovanska armada zaradi špekuliranja in barantanja velikih držav umakniti z dela Tržaškega ozemlja, hočejo imperialisti in reakcija poteptati vse svoboščine, ki si jih je tržaško ljudstvo s krvjo priborilo. Zato stopi znova v borbo proti novim odkritim sovražnikom. V prvih njegovih vrstah je zopet tovariš Štoka, neutrujen borec za pravice delavskega razreda.

Najslavnejša perioda te dobe je dvanajstdnevna stavka junija 1946, ki je pokazala visoko razredno zavest tržaškega delavca ter veliko sposobnost vodstva, v katerem zopet srečamo Štoka.

In kakor je moral Franc spoznati fašistične ječe, tako je moral spoznati tudi imperialistične. Toda niti pregnanstvo niti zapor ga nista odvrnila od njegove poti. Vrnil se je zopet na delo, kajti nov položaj, ki je nastal v svetovnem revolucionarnem gibanju, je zahteval ljudi, prekaljene in borbene, predane resnici. V tej borbi med čisto resnico in lažjo, med revolucionarnostjo in revizionizmom, med svobodo in zatiranjem se je Štoka brez kolebanja postavil na stran čiste resnice, revolucionarnosti in borbe za svobodo.

Danes je tovariš Štoka med prvimi, ki se na našem ozemlju bori in brani svetovno proletarsko gibanje. Kakor je kot mlad fant v času Oktobrske revolucije stal na strani revolucije in se nato vse življenje boril za njene ideje ter za Sovjetsko zvezo, se bori tudi danes za čiste ideje Marksa in Lenina v delavskem gibanju. Zato stoji tudi trdno na strani Jugoslavije, ker je prav ta danes nosilka napredka, demokra-

cije in svobode, do katere imajo mali narodi enako pravico kot veliki.

Prepričan o pravilnem stališču Jugoslavije je tovariš Štoka dejal:

»Zavedamo se težav, ki nam jih nalaga borba proti revizionizmu, ki nastopa pod blestečim imenom Sovjetske zveze. Vendarle se bomo brezkompromisno borili dalje z vsemi svojimi moč-

mi, kakor smo se proti vsemu, kar je sovražno revolucionarnemu gibanju v svetu, v svesti si, da mora biti zmaga samo na naši strani. Želimo pa, da bi iz te borbe vstali naši današnji nasprotniki ne kot premaganci, temveč kot tovariši, ki bi skupno z nami stopili na pravo pot revolucionarne borbe za zmago resnice.«

Anton Ukmar - Miro Ogenj

Nada Mrakovčič

Življenjska pot tovariša Ukmarja je pot borca, ki je v najglobljem bistvu dojel internacionalizem in nujnost revolucionarne borbe svetovnega proletariata. Zato je tudi vse svoje življenje posvetil organiziranju uporov tlačanih narodov in v teh uporih tudi kot borec sodeloval.

Anton je železničar, s Proseka doma. Že kot mladinec je delal v prosvetnih društvi in mladinskih organizacijah. Po končani prvi svetovni vojni pa je sodeloval v delavskem gibanju. Leta 1926 je postal član Komunistične partije Italije. Jasno je, da so fašistične bande in oblasti postale pozorne na Slovenca-komunista in ga preganjale.

Iz Trsta je bil službeno premeščen v Genovo, toda tu je malo časa vršil svojo službo. Leta 1927 je bil odpuščen in zaradi svojega političnega delovanja aretiran.

Iz Genove se je vrnil v Trst in stopil v stik z revolucionarnim pokretom Gortana in Bidoveca ter z njima tudi ilegalno delal. V tem času je kot partijec vršil tudi svojo nalogo med delavci in kmeti v Julijski krajini.

Pred aretacijo je 1928. leta stopil v popolno ilegalo. »Rdeča pomoč« ga je poslala v inozemstvo. Tu je prišel v stik s slovenskimi komunisti Beblerjem, Vrabcem, Kolaričem, Regentom in drugimi ter z njimi aktivno delal za osvoboditev slovenskega delovnega ljud-

stva. Kot funkcionar italijanske partije se je Ukmar vrnil v Italijo na ilegalno delo. Kot delegat se je udeležil IV. kongresa KPI. Ta zgodovinski kongres pomeni prelom v delavskem gibanju Italije, likvidacijo trockističnih in oportunističnih skupin, ki so ovirale razvoj revolucionarnega gibanja v Italiji. Zmagala je teza Lenina in Gramscija, da se mora italijanski proletarijat osvoboditi s svojimi lastnimi silami, ker ima za to vse možnosti.

1932. leta je KPI poslala tovariša Ukmarja v partijsko šolo v Moskvo. Tu so se slušatelji štiri leta vzgajali za bodoče organizatorje delavskega gibanja ter v teoretičnem poglobljanju marksizma-leninizma.

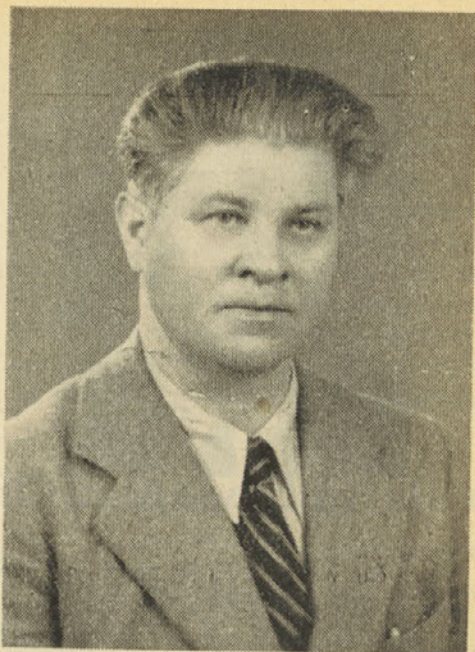
Na tej šoli je prišel tov. Ukmar v stik tudi z jugoslovanskimi komunisti Kardeljem, Maslaričem, Mrazovičem, Beblerjem, Begovičem in drugimi, ki so danes na najodgovornejših mestih v državnem vodstvu Jugoslavije ali v vojski. Naj si bo kot učitelji ali študenti te visoke partijske šole, so Jugoslovani bili vedno v prvih vrstah v borbi za čistočo nauka marksizma-leninizma proti vsakemu revizionizmu in oportunizmu.

Leta 1936 je šel Ukmar kot prostovoljec v Španijo, kjer so se reakcionarne sile ob podpori Italije in Nemčije hotele polastiti oblasti. Tu je tovariš Ukmar deloval na raznih odgovornih mestih kot komisar, pozneje pa kot ofi-

cir XII. italijanske udarne brigade. To so bili najtežji dnevi španske revolucije; najboljši španski borci in borci internacionalnih brigad so padali v borbi z domačimi falangisti in fašisti, ki so jih v Španijo poslale evropske fašistične države. V tej težki, krvavi borbi, kjer so borci na vsakem koraku tvegali življenje, je tovariš Ukmar pokazal svoj internacionalizem in predanost delavskemu razredu. Ko so interbrigade potegnili s fronte, je partija poslala Ukmarja na delo v CK Španije, ker je užival popolno zaupanje kominterne in španske partije.

Med 52 narodi, ki so se borili na španskih tleh, se je tovariš Ukmar srečal z mnogimi jugoslovanskimi borci, ki so se borili v jugoslovanskih, španskih, italijanskih in drugih internacionalnih formacijah. Jugoslovanski borci, oficirji in politični voditelji so pokazali izredno hrabrost in požrtvovalnost ter globok čut za ustvarjanje tovarištva med borci vseh narodov, posebej pa še tovarištva do španskega ljudstva. Vodstvo interbrigad in špansko ljudstvo je spoznalo vrline slovenskih in drugih jugoslovanskih prostovoljcev ter cenilo njihovo požrtvovalnost in junštvo.

Internationalne brigade so morale iz Španije. Ukmar pa je šel na novo pot med one, ki jim je imperialistična Italija z najsurovejšim nasiljem hotela odvzeti svobodo. Leta 1939 je prispel z majhno skupino tovarišev z nalogo, da pripravi vstajo abesinskega naroda. Abesinci so jih sprejeli kot apostole, ki nič ne zahtevajo, temveč samo dajejo. Tovariš Ukmar-Johannes in tovariši so predstavljali veliko nevarnost za italijanski imperializem in zato so italijanske oblasti razpisale visoko nagrado na njihove glave. V tej težki borbi proti dobro oboroženemu sovražniku je Ukmar častno izvršil svojo nalogo. Abesinci pa so tudi njemu in tovarišem izkazovali spoštovanje in hvaležnost. Abe-

sinski narod je pokazal v borbi proti italijanskemu imperializmu, da ga nobena sila ne more uničiti. Narod, ki se bori za svojo svobodo, najde samega sebe in je nepremagljiv!

Leta 1940 je prišel Ukmar s svojimi tovariši v Sudan. Angleške oblasti jim niso dale, da bi se ponovno vrnili med abesinske upornike, temveč so jih odpravile v Evropo, kjer jih je v Franciji že pričakovala policija ter jih aretirala.

Tako je prišel Ukmar ponovno med svoje tovariše — borec iz Španije — v taborišču Vernet, ki ni bilo nič boljše od žalostnih, trpljenja polnih nemških taborišč. Zopet se je srečal z Jugoslovani, ki so se tu za rešetkami, kakor v Španiji, izkazali kot najboljši tovariši. Tu so bili Kveder, Gošnjak, Begovič, Kalafatovič, Ilič, pokojni general Stane Rozman in še cela vrsta drugih herojev iz narodnoosvobodilne vojne, ki vodijo danes jugoslovansko armado ali ki so junško padli za svobodo svoje domovine.

DR. JOZE DEKLEVA

Ves čas v taborišču so posebno Jugoslovani idejno krepili svoje vrste, borili se proti vsakemu oportunizmu in pripravljali pobeg iz koncentracijskega taborišča. Proti temu so nekateri člani drugih komunističnih partij zavzeli napačno stališče, češ da predstavlja pobeg iz taborišča izdajstvo. Doba, ko so vihrale skoraj po vsej Evropi nacistične horde, je terjala preizkušenih borcev, da bi svoje narode dvignili v boj proti nasilju in prav zato je bilo edino pravilno, da so si svobodo prav ti borci najprej sami sebi priporočili, da so lahko svoje izkušnje dali na razpolago svojim narodom.

Španski borci iz Jugoslavije so bili lahko vedno vzor svojim tovarišem in zato je napad nanje na budimpeštanskem procesu največja žalitev ne le njih samih, temveč vseh prostovoljcev, ki so v najtežjih trenutkih bili kot ena sama družina tovariško povezani v interbrigadah.

Jugoslovanska partija, partijsko vodstvo lagerja in KP Francije so dale jugoslovanskim komunistom nalogo, da se preko Nemčije vrnejo v Jugoslavijo. Jugoslovanski komunisti so to tudi izpolnili in bili med prvimi organiza-

torji oboroženih edinic proti okupatorju.

Zaradi aktivnega delovanja v taborišču pa je bil tov. Ukmar z nekaterimi voditelji interbrigad premeščen v tajni zapor Gours, kjer je našel francoske, italijanske, nemške in druge voditelje komunističnih partij. Skupina jugoslovanskih in še nekaterih komunistov je organizirala upor in pobegnila med francoske partizane. Ukmar je prišel v južni del Francije in tam organiziral partizansko gibanje. Zopet se je srečal z mnogimi tovariši iz prejšnjih borb in tudi med partizani v Franciji so se odlikovali jugoslovanski borci. V Marsilji je vodil borbe heroj Katurovič, ki je tam tudi padel. V okolici Lyona pa je vodil partizane heroj Verginella, ki je dal svoje življenje za zmago delavskega razreda v Bresci.

Fašizem v Italiji je klonil in Ukmarja je italijanska partija poklicala v Italijo. Želel si je domov, da bi svojim ožjim rojakom po tolikih letih borbe pomagal, toda pokoril se je italijanski partiji, ki ga je poslala v Genovo, da organizira partizanski pokret. Tu je bil najprej komandant mesta Genove in province. Za njegovo hrabro vodstvo partizanov v Gornji Italiji, posebej v provinci Genove, ga je mesto imenovalo za častnega meščana. Dobil je tudi visoko odlikovanje zavezniške vojske.

Kljub temu, da so partizani v Gornji Italiji uspešno vodili borbo ter da so imeli med svojimi borci 90 odstotkov komunistov, niso izkoristili svojih prednosti. Ostali so sužnji CLN-a, ki je dopuščal buržoaznim strankam, da so se krepile in v danem trenutku izrinile iz ministrstev, policije in armade vse revolucionarje, najboljše celo zaprle ali izgnale. KPI se ni borila za oblast, ni ustvarila svoje demokratične armade, ni se borila proti svoji lastni buržoaziji kakor jugoslovanska partija, temveč je šla po poti kompromisa z

buržoaznimi strankami. Rezultat te oportunistične borbe je današnja De Gasperijsva Italija.

Po končani drugi svetovni vojni prosi tov. Ukmar italijansko partijo za razrešenje, katerega je tudi dobil. Jugoslovanski zastopniki v Rimu so ga poslali v FLRJ, od tam pa se je vrnil v Trst in postal član komunistične partije Julijske krajine. Na prvem kongresu te partije je bil izvoljen v CK. Danes pa je član centralnega komiteja KP STO-ja in živi v Trstu.

Tak je, kakor je bil vedno: preprost in borben. In kakor se je boril v svetu proti španskemu fašizmu, italijanskemu imperializmu, nemškemu nacizmu, tako se danes bori proti šovinizmu, revizionizmu in imperializmu na domačih tleh. Kakor se je z vero v zmago boril med drugimi narodi, tako trdno je zdaj prepričan, da bo tudi tržaško delovno ljudstvo očistilo svoje vrste vsakršnega oportunizma in zopet postalo trdna točka v borbi svetovnega proletariata.

Borba za slovensko-italijansko bratstvo

Eugenio Laurenti

Slovansko-italijansko bratstvo je največja pridobitev NOB. Zato ni samo naša dolžnost, da ga ohranimo, temveč si moramo z vsemi silami prizadevati, da ga še bolj okrepimo. Ta trditev ni nova. Toda čeravno smo jo že stotisočkrat izrazili, vendar še ni zastarela. In ravno sedaj je bolj aktualna kakor kdaj koli prej, ko hočejo protirevolucionarne sile vseh vrst od italijanskih šovinistov do kominformistov in slovenske reakcije to bratstvo uničiti. Ker imajo vsi isti cilj, ni med njimi bistvene razlike, čeprav se vsak izmed njih zaganja v slovensko-italijansko bratstvo na svoj način.

Del teh mračnih sil se zaveda, kako je slovensko-italijansko bratstvo zakoreninjeno med slovenskim ljudstvom. Zato si nadevajo krinko ter skrivajo svoje umazane namene v nejasne in dvomljive fraze, ki lahko tu pa tam zavedejo kakšnega površnega opazovalca. Toda samo takega. Zato je potrebno, da se nekoliko pomudimo pri tem vprašanju in ga vsestransko preučimo od njegovega rojstva pa do največjega vzpona. Analizirati moramo vse poskuse, da se to slovensko-italijansko bratstvo uniči.

Najprej splošna ugotovitev. Na tem koščku zemlje, na katerem živijo trije različni narodi, je bratsko sožitje med njimi nujen pogoj tudi za njihov socialni razvoj. Kajti manjšini izkoriščevalcev, ki se ravna po klasičnem geslu »divide et impera« in če poleg tega nimajo proti sebi narodnostno kompaktne večine, je mnogo lažje razbiti to večino s tem, da zanetijo med razno narodnimi skupinami nacionalno mržnjo. Tako lahko manjšina nadaljuje s

EUGENIO LAURENTI

Odkritje spomenika padlim v Gropadi.

pomočjo laži in prevar z izkoriščanjem narodnostnih skupin ter se s pomočjo njihovega znoja in krvi predaja razvratnemu življenju. Te nevarnosti kakor tudi sramotnega preganjanja in raznarodovanja Slovanov, ki ga je izvrševala italijanska buržoazija, se je zavedal že leta 1936 komunist Pinko Tomažič. Z geslom slovansko-italijanskega bratstva in enotnosti je nastopil zoper fašizem, ki je zatiral i Italijane i Slovane. Samo na taki podlagi se je mogla pri nas roditi uspešna in dosledna protifašistična borba.

Razvoj dogodkov, grozeča vojna in končno vojna sama z vsemi neizogibnimi posledicami zlasti za primorsko ljudstvo, ki je trpelo največje krivice, so imele za posledico, da so se najširše ljudske množice vedno odločneje usmerjale k enotnosti in bratstvu vseh narodnosti, živečih na tem ozemlju. Tako so preprečile nakane vladajočega razreda, ki je hujskal en narod zoper drugega.

Razumljivo je, da je šel ta razvoj skozi več stopenj, od prikrite želje do dejanskega uresničenja, ko je ob kapitulaciji Italije v septembru 1943 dosegel svoj nezlomljivi izraz v oboroženi ljudski vstaji ter v ustanavljanju narodno-osvobodilnih odborov v vsej Julijski krajini razen v nekaterih glavnih središčih.

Nemški osvajalci in njihovi fašistični hlapci so jo skušali uničiti, a jim to ni uspelo zaradi odločne revolucionarne in nepremagljive volje ljudskih množic in zaradi vedno trdnjše bratstva med narodi na STO. Tu se moramo vprašati: ali bi bila naša revolucionarna borba zavzela tak splošen značaj brez slovansko-italijanskega bratstva. Ne, ne bi mogla. To nam dovolj jasno dokazujejo manevri in stališče CLN, ki je predstavljal v naših posebnih razmerah izkoriščajočo buržoazijo. O tem smo že ob raznih priložnostih govorili, zato ponavljanje ni potrebno.

Na nekaj pa ne smemo pozabiti in to moramo pravilno oceniti: namreč na politično zrelost slovenskih množic ter na njihove pravilne odnose do demokracijskih Italijanov. Vedno so jih vabile k bratskemu sodelovanju v skupni borbi. S tem so dokazale z besedo in dejanjem, da ločijo italijansko ljudstvo od italijanskega fašizma, ki je bil sad italijanske buržoazije. Zadržanje slovenskih narodov n. pr. do vojakov italijanske poražene vojske je bilo naravnost ganljivo. To dokazuje, kako je OF pod vodstvom resnično revolucionarne in internacionalistične KPJ pravilno vzgajala jugoslovanske narode.

Ni potrebno, da ponovno govorim o važnosti velike pridobitve slovansko-italijanskega bratstva. Naše demokracijsko ljudstvo pozna njegov pomen. A omenil sem ga zato, ker je slovansko-italijansko bratstvo našlo v zloglasni resoluciji IU, v kominformizmu, novega, nevarnejšega sovražnika. Delovanje kominformizma je praktično tako škodljivo, da ga moramo brezpogojno odstraniti. Kajti kominformistom je uspelo, kar ni prej uspelo najhujši reakciji, namreč razbiti enotnost naših ljudskih množic. S tem so zadali slovansko-italijanskemu bratstvu najhujši udarec.

Prvi pogoj za obstoj slovansko-italijanskega bratstva je narodna enakopravnost, to je dosledna borba za spoštovanje narodnostnih pravic. To borbo morajo voditi skupno vsi trije tu živeči narodi zoper tistega, ki bi hotel enega ali drugega izmed njih podjarmiti. Kominformisti pa ravnajo drugače. Ne samo da se upirajo (mislim z dejanji, fraze nič ne pomenijo, ker mešajo ljudem le pojme), ampak so se dali celo vpreči v voz izkoriščevalske buržoazije, ko odrekajo Slovencem in Hrvatom narodnostne pravice.

To se je zgodilo in se še dogaja, ker so se kominformisti, ki imajo polna usta internacionalizma, ter obtožujejo druge nacionalizma, nalezli italijanske-

ga šovinizma. Zadostuje, da omenimo sramotno stališče tako zvanih »koministov« v miljskem občinskem svetu, da dokažemo resničnost naših trditev. To so posamezna dejstva iz dolge vrste slučajev, a so zelo pomembna. Zlasti če jim dodamo še nerazumljivo sovražno vedenje kominformističnih držav do Jugoslavije, n. pr. prodajo Koroške imperialistom za sto petdeset milijonov dolarjev, bomo imeli pred seboj jasno sliko današnjega položaja.

Ne zdi se nam potrebno omenjati italijansko reakcijo, ki je že uradno poznana kot taka, ker dobro poznamo njeno stališče. Omeniti pa moramo slovensko reakcijo, Agnelettovo demokracijo, središče intrig in špijonaže, to je agentov anglo-ameriškega imperializma. Seveda je tudi ta zoper slovansko-italijansko bratstvo. Pod raznimi gesli ga skušajo razbiti. Omenil bom samo ono, s katerim obtožujejo demokracijske Italijane lažnivosti in izdajstva. V navado je prišlo po izdajstvu kominformistov, kajti izdajstvo se z lahkoto uporablja v špekulativne namene. Dejstvo pa je, da se je nacionalizem pojavil v kominformističnih vrstah. Iskreni Italijani so za slovansko-italijansko bratstvo. Niso in ne morejo nasprotovati narodnostnim pravicam Slovanov. Čeprav sledi večina izmed njih Vidaliju, ker jih je oslepila lažniva propaganda in ugled Kominforma, to še ne pomeni, da odobravajo vsi njegovo politiko in da se ne zavedajo, kakšno krivico delajo Slovanom. Prepričani smo, da bi se uprli, ako bi spoznali, da so žrtve prevare. To nam dokazuje dejstvo, da so najdoslednejši demokratični Italijani, najrevolucionarnejši, najzavednejši, politično najbolj zreli, v borbi najbolj prekaljeni z našo KP, s Slovansko-italijansko ljudsko fronto v skupni borbi za svoje pravice in za narodnostne pravice Slovencev. To je neločljiva skupna borba. Kajti ljudska demokracija, ki je naš cilj, je ena

sama za vse narode. Ni last enega naroda v škodo drugega, ker ne more biti svoboden tisti narod, ki zatira drugega. Italijanski demokrati so iskreno vdani slovansko-italijanskemu bratstvu. To so dokazali v trdi, krvavi narodnoosvobodilni borbi pa tudi v politični. Sedanja zameglitev, ki jo je povzročila kominformistična politika, ne bo večna. To je le začasen pojav. Ni niti značilen italijanski pojav, saj se prišteva h kominformističnemu taboru tudi določeno število Slovencev, kar je prav dobro znano slovenskim nacionalistom pri Demokrski zvezi. Ti uporabljajo razne laži in klevete in tudi podtikanja

iz bojazni pred slovansko-italijanskim bratstvom z edinim namenom, da ga uničijo. Kajti prineslo je njim kakor njihovim sobratom, italijanskim fašistom, pekoči poraz, ki se ga vsi spominjajo.

Vsi poskusi protirevolucionarnih sil, da uničijo slovansko-italijansko bratstvo, ne bodo uspeli zaradi enotnosti delavskih množic. To bratstvo je bilo cementirano s krvjo, ki so jo prelili v trdi skupni borbi. Predvsem pa ker branijo slovansko-italijansko bratstvo demokratični Italijani in Slovani, tesno povezani v svojih ljudskih organizacijah pod vodstvom junaške in slavne Komunistične partije.

Matej Sternen je umrl

Dne 28. junija je umrl v Ljubljani slikar Matej Sternen. Z njim je preminil zadnji predstavnik velike četvorice naše impresionistične umetnosti.

Življenje Mateja Sternena je bilo tesno povezano z življenjsko potjo ostale trojice naših impresionistov Riharda Jakopiča, Matije Jame in Ivana Groharja. Rojen je bil leta 1870 na Verdu

pri Vrhniki. Najprej je študiral tri leta na meščanski šoli v Krškem. Njegova pot je šla nato na obrtno šolo v Gradec, odtod na Dunaj in naprej v Muenchen v šolo slikarja Azbeta, kjer je ostal od leta 1897 do 1905. Kasneje je več let zapored še večkrat obiskal za nekaj mesecev Muenchen. V letih 1906 in 1908 je v družbi Jakopiča, Groharja in Jame slikal v okolici Škofje Loke. Leta 1911 se je napotil v Pariz, po letu 1911 pa se je v glavnem ustalil v Ljubljani.

Rod naših impresionistov je zapustil zadnji njegov predstavnik. Še pred kratkim smo gledali v Moderni galeriji v Ljubljani bogato žetev naših slikarjev impresionistov. Ob njej smo dobili sliko dobe, o kateri lahko trdimo, da je slovenski umetnosti najvišji vzpon in uspeh. Zato je smrt slikarja Mateja Sternena, ki je ustvarjal do zadnjega, presunila vse, ki so občutili njegovo živo pričujočnost in ki so še na zadnji razstavi občudovali njegovo umetniško silo. Njegovo delo, pa naj bo to grafika, njegove pokrajine in portreti na platnu ali freske v monumentalnih kompozicijah priča o velikem umetniku.

Bilo bi izdajstvo pozabiti...

SLOVENSKA PESEM

Samo milijon nas je,
milijon umirajočih med mrličii,
milijon, ki pijejo mu kri biriči,
en sam milijon,
ki ga trpljenje krotoviči
in vendar ga nikoli ne uniči!

Nikoli in nikdar!

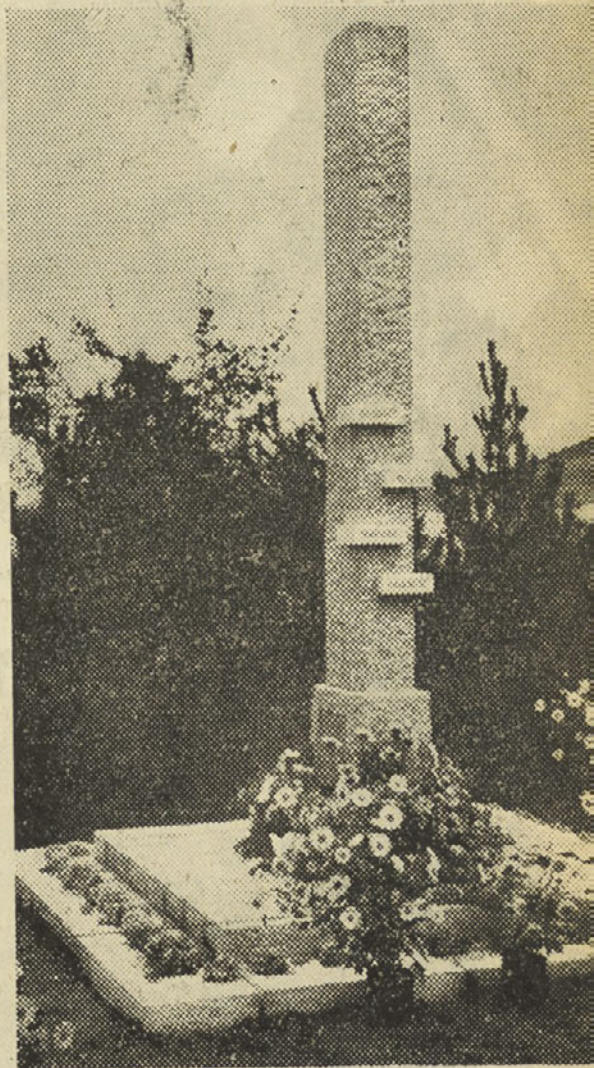
Zato ker nismo trhle bilke,
ki po toči ovené,
ker mi nismo le številke,
smo ljudje!

Edino hlapei cvilijo ponižno kakor
[psi
in lajajo, da nas je malo,
da bi v uporu vse pobralo...

O, če ljudi ne bilo bi pri nas,
ljudi, ki ne ubogajo na vsak ukaz,
tedaj bi nas že kdaj odnesel plaz.

Tako pa še živimo,
čeprav nas je milijon samo,
zdaehnili bi, da ne trpimo
z uporno, dvignjeno glavo!

Kajuh

grobna znamenja junakom Bazovice na pokopališču pri Sv. Ani v Trstu.

omenik padlim žrtvam osvobodilne borbe proti fašizmu v Trebčah.

Ne z zlatimi, s krvavimi
črkami je pisana knjiga slo-
venske zgodovine.

Nobeno delo, ki ga je iz-
vršil človek v prilog svobo-
de, ne izgine za vekomaj.
Ne ogenj ga ne more za ve-
komaj pokončati ne meč.

Cankar

*Spomenik borcem
v Lonjerju.*

Jaz vem za domovino in
mi vsi jo slutimo.

Kar so nam siloma vzeli,
za kar so nas ogoljufali,
smo dobili povrnjeno in po-
plačano s stoterimi obrest-
mi! Naša domovina je boj
in prihodnost, ta domovina
je vredna najzlahtnejše krvi
in najboljšega življenja.

Cankar

*Spomenik padlim borcem
pri Sv. Ivanu v Trstu*

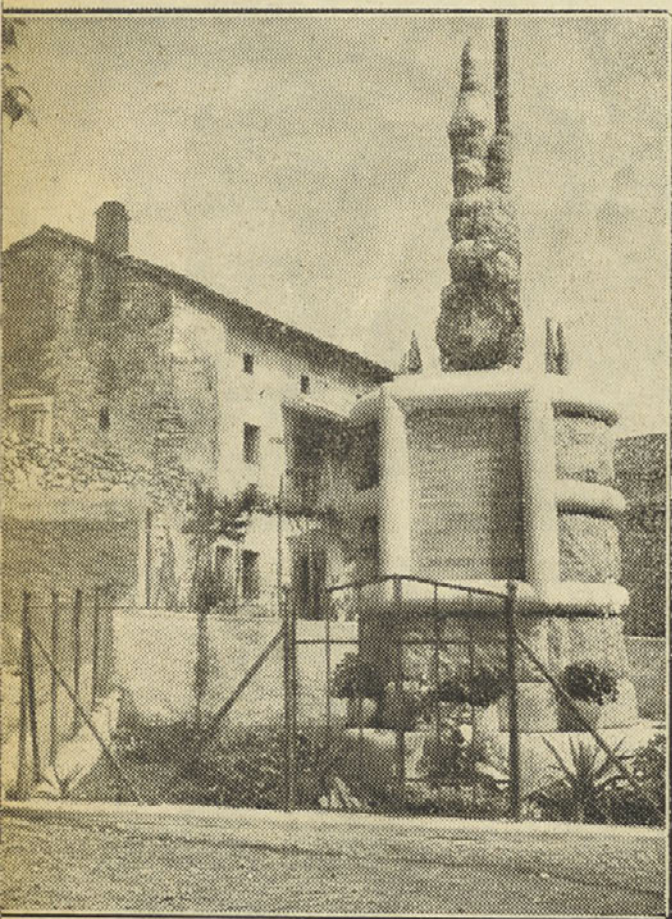
PUNTARJI

O, puntarji so dobro znali:
kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradove vse in ječe vse podira.

Narod od Alp in do Soče, Jadrana,
staro je pravdo stoletja iskal.

Zmaga nikomur ne bo darovana,
če si jo v borbi ne bode jemal.

*bniki borcem antifašistične borbe na pokopališču
v Gorici.*

Spomenik padlim borcem v Saležu

*Spomenik žrtvam antifašistične borbe za narodno osvoboditev
v Borštu.*

KMETOVA PESEM

.
Bil sem zemljak,
vsak svoj korak
svoji zemlji sem podaril . . .

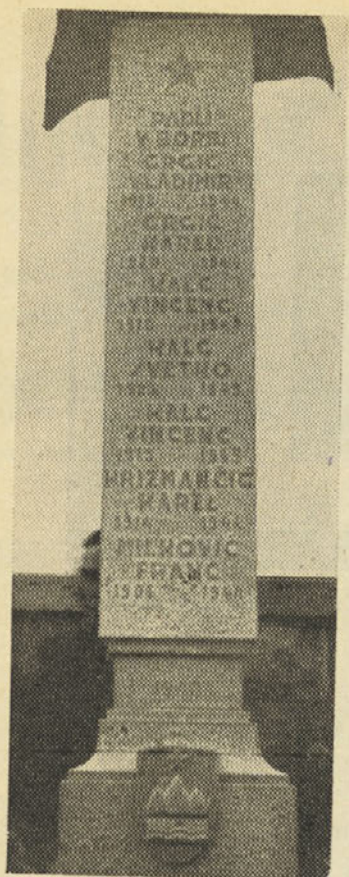
Pa so prišli ti prekleti hudiči,
koder so šli, so za njimi mrličji,
meni so mater in sina ubili,
ženo so . . . kaj naj bi z ženo storili?

Nisem več vzdržal,
v meni je tlelo,
v pesti skelelo,
pa sem udaril!

Kajuh

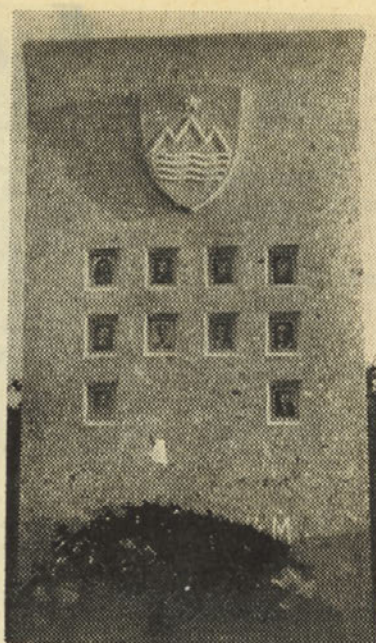
*Spomenik borcem antifašistične
borbe pri Sv. Soboti v Trstu.*

Spomenik padlim v narodno osvobodilni borbi v Gropadi.

Spomenik padlim v narodno osvobodilni borbi v Pevni Gorici

Nagrobni spomenik padlim iz osvobodilne borbe v Trebčah.

Spomenik žrtvam antifašistične osvobodilne borbe v Boljuncu.

Stražarjem našega morja

SPOMENIK PADLIM BORCEM V KRIZU

NAŠIM JUNAKOM

V solzah navdušenja, tovariš,
[glavo skloni,
pred silnimi mrličmi se

[pokloni,
pred silnimi, pred padlimi
[titani,

ki v njih bilo je, kar se
[v nas budi,
ki v smrt so za življenje šli,
preverjeni, da ni nazaj poti.

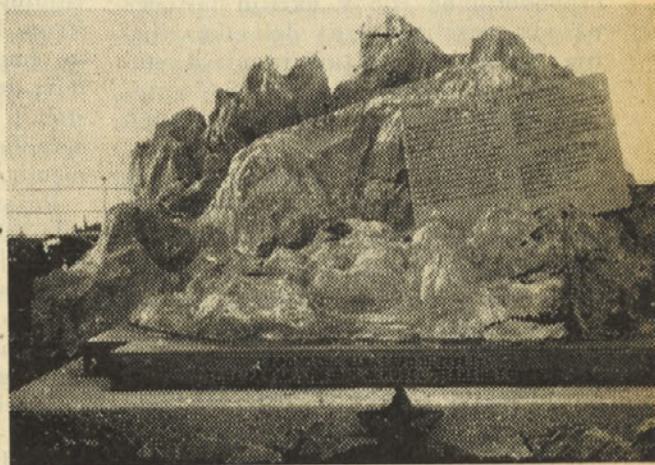
Heroji,
v src milijonih vaša kri kipi,
in titanstvo vaše
nam preplulo je kosti,
vi ste z nami,
z vami smo mi vsi,
ki po stoletjih ko kakteji
rdeči cvet iz nas je vzklik
in v čaši svoji

Boj

Upor

rodil.

Kajuh

Spomenik padlim antifašističnim borcem na Koni

Osvežimo spomin onim, ki hočejo pozabiti!

Ob tridesetletnici fašističnega požiga Narodnega doma v Trstu

13. julij 1920 - 13. julij 1950

Bilo je pred tridesetimi leti, 13. julija 1920. leta, torej za vlade meščanskih demokratsko-liberalnih strank v Italiji, več kot dve leti pred pohodom fašizma na vlado.

Anglija in Francija sta si razdelili nemške kolonije po zaključku prve svetovne vojne. Italijanski beraški imperializem, prikrajsan pri tej razdelitvi plena, si je prizadeval z vsemi sredstvi, da bi osvojil čim več ozemlja jugoslovanskih narodov. Julijska krajina mu je bila premalo. Malo prej je bil poglaval D'Annunzia na pustolovski pohod na Reko. Hotel je še Dalmacijo in del Slovenije. Zato je bilo treba prej zdrobiti odpor »narodnih manjšin«, ki jih je imel pod svojo dotedanjo zasedbo. Istočasno pa je hotel okrepiti svoje udarne politične sile, nastajajoči fašizem, da bi z njim razbijal še druge svobodoljubne sile v okrilju lastnega naroda, revolucionarna delavska gibanja. S tem je hotel tudi preplašiti staro Pašičevo Jugoslavijo, ki se je še upirala, da bi podpisala tako mirovno pogodbo.

Barbarski pogrom je bil prej dobro pripravljen. Šovinistični in fašistični listi: *Il Piccolo*, *Era nuova*, *La Nazione* so sprožili divjo gonjo proti Slovanom v zvezi z neko imperialistično provokacijo v Dalmaciji. Fašistični zločinec Francesco Giunta je bil nahujskal na Velikem trgu zbrano množico, ki so jo vodili fašisti po načrtu razbijati slovanско lastnino.

Razbili in oplenili so: Splošno hra-

nilnico, Jadransko banko, Ljubljansko kreditno banko, Hrvatsko štediono, Zadružno tiskarno, srbsko osnovno šolo, mnogo pisarn slovenskih odvetnikov, trgovin, podjetij, kavarn itd.

V treh kolonah so prišli pred Narodni dom, današnji Hotel Regina v ulici Geppa. Iz bližnjega Železniškega ravnateljstva so vrgli bombo skozi okno, za provokacijo, ki so jo kajpak napravili Slovincem v Narodnem domu. In že pripravljeni kordon karabinjerjev ter »guardie regie« so sprožile iz pušk pravi bobneči ogenj proti oknom in vhomom Narodnega doma, da bi kdo ne mogel živ iz palače. Skupine fašistov so tekale v bližnjo vojašnico po kanglje bencina (iz objavljenih dokumentov je dokazano, da je izdalo že Giolitiijevo ministrstvo tajna navodila, da mora n. pr. vojaščina podpirati z vojnim materialom in strokovnim vodstvom fašistične »podvige«, da policija ne sme preprečevati fašističnih zločinov, da sodišča ne smejo obsojati fašističnih zločincev itd.) ter polile del zgradbe, ki je bila na mah vsa v plamenih.

Požarna bramba ni smela gasiti, obrnila je le bližnje zgradbe pred ognjem.

Kordon karabinjerjev, guardie regie in fašistične tolpe so preprečile, da bi se kdo rešil iz Narodnega doma. Koliko ljudi je bilo v zgradbi, najbrž ne bo mogoče nikdar ugotoviti. K sreči ni bilo nikogar (v pričakovanju pogroma so bili zapustili zgradbo ter jo zabarikadirali) v društvenih prostorih Glasbene matice, Dramskega društva in

njene gledališke dvorane, Slavjanske čitalnice in njene knjižnice, Delavskega podpornega društva, Slovenskega planinskega društva, Akademskega društva »Balkan«. Bilo je le osebje v hotelu in kavarni »Balkan«. V zasebnih stanovanjih so bili takrat le otroci in ženske ter štirje možje: nek trgovec, bančni nameščeneec, tiskarski stavec in mornariški mehanik. V hotelu pa je bilo še nekaj potnikov, ki so prišli iz Amerike na predvečer s prekoceanjskim parnikom. Lekarnar Hugon Roblek, ki je skočil iz drugega nadstropja, je obležal na mestu mrtev, njegovo hčer pa so težko ranjeno odpeljali v bolnico. Le nekaj ljudi je moglo izkoristiti priliko, ko so imeli fašisti posla

z došlimi ognjegasci, da so ušli iz ognja, toda so jih aretirale guardie regie.

Škoda je bila ogromna. Zgradba je gorela ves teden. Od fašističnih napadalcev ni bil nihče aretiran. Francesco Giunta je s tem dosegel slavo, nagrade in položaje: postal je med drugim podminister za notranje zadeve pod Mussolinijem, podpredsednik fašistične zbornice, soravnatelj pri raznih kapitalističnih podjetjih itd.

Istega dne so bili organizirani pogromi tudi po drugih mestih Julijske krajine. Na Reki so razbili Zadružno banko, Poljedelsko banko, kavarne, trgovine, podjetja, zasebne pisarne, urade, opleniili ladje. V Pazinu so opleniili hrvatsko tiskarno. V Pulju so zažgali

Narodni dom. Bilucaglia, ki je razbijanje vodil, je postal fašistični poslanec.

Zločinski požig Narodnega doma v Trstu torej ni bil osamljen čin, nego le največji, najbolj divjaški »podvig« v obširni, velikopotezni akciji italijanskega imperializma proti jugoslovanskim narodom. V prvi vrsti pa je bil naperjen proti onim v Trstu in v Julijski krajini. Imel je na mah potlačiti in dezorganizirati Jugoslovane pod Italijo z uničenjem vodilnih ustanov in ljudi ter jim izbiti sleherno narodno samozavest.

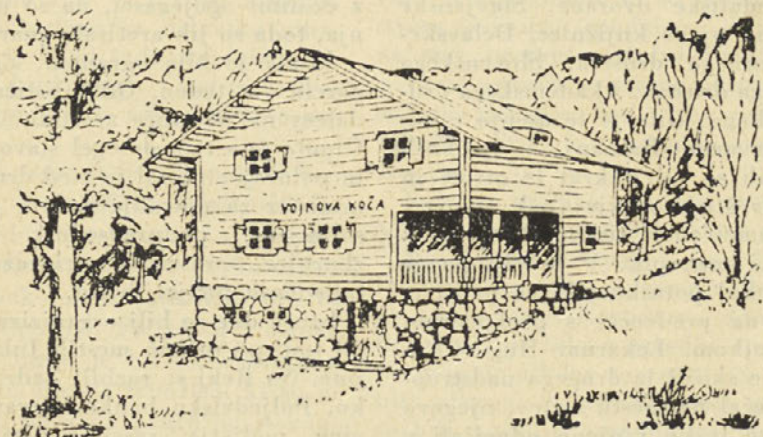
Posledice teh fašističnih »tržaških večernic« (po zgledu sicilijanske šentjernejske noči), ki jih lahko v neki meri primerjamo z nacističnim požigom Reichstaga, so bile ogromne. Udarce je bil odločilna spodbuda porajajočemu se italijanskemu fašizmu, Slovencem in Hrvatoma pa je pokazal, v kolikor jim ni že uničil ustanov, da od Italije nimajo pričakovati ne možnosti za gospodarsko, politično in kulturno življenje, ne pravice — nego le uničenje.

Sicer pa je najbolje ocenil »mojstrovino fašistične akcije« (un capolavoro

di azione fascista) eden najpomembnejših fašističnih urednikov, glavni urednik lista »Il Piccolo«, Rino Alessi, ki je napisal v uvodu k knjigi »Il fascismo nella Venezia Giulia«, ki jo je napisal leta 1932 urednik fašističnega »Il Popolo di Trieste«, Michele Risolo: »... Plameni 'Balkana' ('Balkan' se je imenoval prav za prav le hotel, ki je imel prostore v Narodnem domu) so končno očistili Trst... Z vso močjo svojih domoljubnih tradicij se je Trst postavil na čelo fašizmu... Mi vztrajamo, da je bil... tržaški fašizem čisto politično gibanje... izbruh predigre k Revoluciji (fašistični op. pis.), ki je šla v napad za oblast. Brez tega gibanja bi se bilo potopilo vprašanje Jadrana v Nittijevo rešitev. Mi ne bi imeli ne meje na Julijskih Alpah, niti italijanske Reke...«

To vandalsko dejanje je mogočno odjeknilo v primorskem ljudstvu, ga je ojeklenilo v bazoviške junake, v njih tovariše ter pripravilo oni svečani trenotek dne 8. septembra 1943. leta v teku Narodno osvobodilne vojne, da je vstalo kot en mož in pregnalo italijanskega okupatorja.

Fašizem je ostal sicer formalno-prav-

NAJLEPSI SPOMENIK PRIMORSKEMU JUNAKU PREMRLU-VOJKU JE NOVA KOČA NA NANOSU.

no zrušen tudi v Trstu pod anglo-ameriško vojaško upravo potem, ko ga je bila premagala jugoslovanska vojska skupno s tržaškim antfašističnim ljudstvom, toda italijanski imperializem je, po zaslugi ZVU skoro popolnoma ohranil plodove svojih zločinskih podvigov. Obdržal si je v svojih rokah tudi požgani in oropani Narodni dom, četudi je dejansko zaseden, čisto simbolno, po anglo-ameriški vojaščini, ki ji niti ne pade na um, da bi v znamenju slavljenе zakonitosti, demokracije in pravičnosti vrnila Dom zakonitemu lastniku — slovenskemu ljudstvu.

Še pod fašizmom je italijanski imperializem poskušal skriti učinke svojega sramotnega dejanja, izvršenega v imenu dvatisočletne kulture. Pred zgradbo

Narodnega doma, ki je stala s pročeljem prav na trgu Dalmacije (grenkosladko ime italijanskim šovinistom), je dal postaviti palačo, menda podjetja »Arrigoni«, da bi mu skril pročelje. Toda skriti ne morejo svojega zločina ne pred zgodovino, še manj pa pred zavestjo slovenskega ljudstva, ki ne pozablja ustanov, ki so izraz in simbol ter plod njegovega življenja in njegovih žuljev. Zato bo znalo najti pot do vsega, kar mu zakonito gre po vseh načelih in pravic, pa naj mu tudi zastavljajo pot vsi stari in novi hlapci italijanskega imperializma, ki slišijo na ime vidalijevskega kominformizma ali tzv. Slovenske demokratske zveze.

Z. Jelinčič

Jugoslavija bo predčasno izpolnila petletni plan

Fr. Sennig

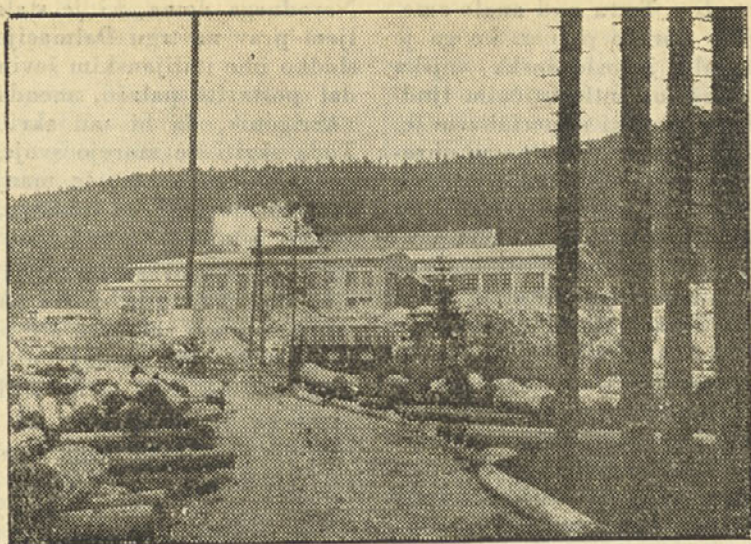
Tujec, ki pride v Jugoslavijo, da bi se na lastne oči prepričal, kaj je ta mlada socialistična dežela dosegla v prvih treh letih petletke, se v večini primerov ne znajde v množici vtisov. Vsakogar brez izjeme presenetijo doseženi brezprimerni uspehi v proizvodnji in graditvi, prav tako kakor ga preseneti velika požrtvovalnost, vztrajnost in iznajdljivost osvobojenega delavskega razreda in delovnih kmetov ter nemojma volja čim hitreje zgraditi močno in srečno socialistično Jugoslavijo. Marsičesa pa opazovalec, ki nima možnosti poglobiti se v problematiko graditve socializma v Jugoslaviji, ne more spraviti v sklad. Tako si pogosto ustvarja napačno sodbo o stvareh, ki jih ni težko razložiti.

Hkrati, ko občuduje velikanska dela socialistične graditve, uspehe v proizvodnji, znanosti, kulturi, zdravstvu itd., kakršnih ne more pokazati nobena dru-

ga država ljudske demokracije, ko zve, da je industrija podvojila, potrojila svojo industrijsko proizvodnjo, da se stalno dviga kmetijska proizvodnja, ki je že bistveno večja od predvojne, ne more prav razumeti, zakaj ima Jugoslavija še vedno težave na raznih področjih preskrbe, zakaj ji manjka zdaj tega, zdaj drugega blaga.

Mar Jugoslavija izvažala preveč pšenice, masti, sladkorja itd. in potem ne more kriti lastnih potreb? Kaj še! Pšenice, masti in sladkorja sploh ne izvažala, čeprav je proizvodnja večja kakor je bila pred vojno. Mar proizvaja manj tekstilnega blaga ali čevljev in zanemarja proizvodnjo potrošnega blaga? Nikakor ne. Tega blaga proizvaja mnogo več kakor kdaj koli pred vojno. V čem je torej stvar?

Kdor hoče vse to razumeti, mora gledati z drugimi očmi, kakor je vajen gledati v kapitalističnem svetu, in se

JUGOSLOVANSKA PETLETKA TOVARNA LESNEGA
KOMBINATA V DELNICAH

najprej otresti starih predsodkov, ki izvirajo še iz dobe kapitalistične Jugoslavije. Vedeti mora, da je Jugoslavija doživela revolucionarne družbeno-ekonomske spremembe, da je jugoslovansko ljudstvo iz temelja preobrazilo vse življenje in odnose v proizvodnji, kar je prineslo tudi revolucionarne spremembe v sami potrošnji. Milijoni in milijoni malih kmetov in delavcev, ki so osvobojeni kapitalističnega izkoriščanja in zatiranja, terjajo danes svoj delež iz družbene proizvodnje. V pogojih kapitalizma bi ob tako naglo rastoči proizvodnji, kakor jo izkazuje Jugoslavija, že davno nastopila »nadprodukcija«. Nastopila bi kriza. V socialistični Jugoslaviji to ni mogoče. Narodi Jugoslavije dvigajo proizvodnjo plansko in zgolj z namenom kriti nastalo potrebo. Dejstvo, da Jugoslavija navzlic tako velikemu povečanju proizvodnje še ne more kriti vseh potreb, je v veliki meri pripisati docela spremenjeni strukturi potrošnje, ki se ji proizvodnja ne more prilagoditi od danes

do jutri. Hkrati pa so prav ti pojavi dokaz, da Jugoslavija gradi socializem ne le na papirju, marveč v resnici. Ti pojavi so dokaz, da Jugoslavija v revolucionarnih skokih preživlja v proizvodnji razvoj, za katerega bi kapitalistična država potrebovala desetletja.

PRED VOJNO IN DANES

Preden odgovorimo na vprašanje, zakaj ima Jugoslavija kot država z agrarnimi presežki še vedno težave s prehrano, se moramo vprašati, ali je imela stara Jugoslavija res vsega dovolj in celo v taki meri preveč, da je morala izvažati na leto do 30.000 vagonov pšenice, po 45.000 glav goveje živine, 300.000 prašičev, okrog 360.000 glav drobnice in veliko količino perutnine, mesa, masti, jaje, sira itd.

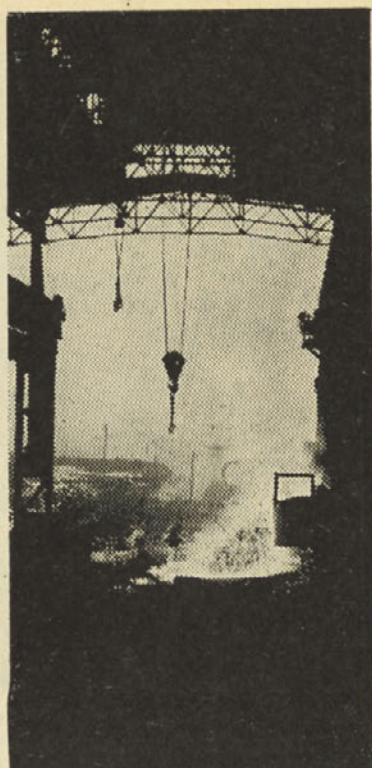
Kdor je pred vojno z odprtimi očmi potoval po Jugoslaviji, je moral spoznati, da je razmeroma dobro živel le majhen odstotek prebivalstva — to je bila predvsem mestna in vaška buržoazija — medtem ko so milijoni revnih

kmetov in sramotno plačanih delavcev s svojimi družinami živeli v pomanjkanju in skrajni zaostalosti. V obsežnih pasivnih predelih so kmetje videli pšenični kruh le ob velikih praznikih. Jugoslavija je lahko izvažala pšenico, žito, mast itd. le zaradi tega, ker so milijoni revežev trpeli pomanjkanje. V »agrarni«¹ Jugoslaviji je bila povprečna potrošnja pšenice na prebivalca približno za polovico manjša kakor v industrijsko, razvitih deželah. Dosegla je komaj 200 kg na prebivalca in leto. Še večje pa so bile razlike v potrošnji mesa in drugih živil.

Danes potroši Jugoslavija vso pšenico doma: ne le tiste količine, ki jih je pred vojno izvažala v tujino, marveč tudi vso tisto pšenico, ki jo danes več pridelava kakor pred vojno. Že leta 1948 je bil pridelek pšenice za 35.000 vagonov večji kakor v predvojnem povprečju. Lani se je pridelek pšenice še nadalje dvignil in šele ta povečani pridelek je omogočil, da se je po dolгих letih na trgu spet pojavil bel kruh.

Pred vojno smo pogosto slišali, da je Jugoslavija dežela prašičev. Jugoslavija je zalagala srednjeevropske države s prašiči in mastjo. Kako zgrešena je bila ta sodba, lahko hitro spoznamo, če upoštevamo, da je predvojna Jugoslavija povprečno na vsak hektar orne zemlje redila za polovico manj prašičev kakor n. pr. Danska ali Nemčija in komaj eno tretjino tistega števila kakor Anglija ali Švica. Da je lahko stara Jugoslavija izvažala prašiče in mast, so morale družine najrevnejših delavcev in kmetov uživati slabo zabeljeno ali sploh nezabeljeno hrano. Danes redi Jugoslavija že za eno petino več prašičev kakor pred vojno, pitanih prašičev in masti sploh ne izvažajo, pa ima še težave s preskrbo in je lani morala uvoziti vseh ameriške masti.

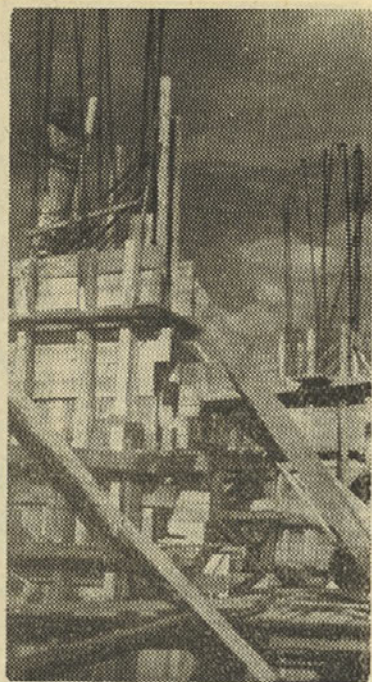
Iz vsega navedenega lahko približno spoznamo, v kako veliki meri se je dvignila domača potrošnja, kako se je dvig-

JUGOSLOVANSKA PETLETKA:
ZELEZO ZA NOVE STROJE

nil življenjski standard najširših ljudskih množic. O tem nam pričajo tudi naslednji podatki, ki jih navajamo v ilustracijo.

Lani je jugoslovanska industrija zgolj za domači trg izdelala še enkrat več čevljev kakor pred vojno, proizvodnja tekstilnega blaga pa je bila že za 70 % večja, kar je omogočilo znatno zboljšanje preskrbe delovnih ljudi z obleko. Dvig delovnih množic iz zaostalosti in revščine pa se kaže še na drugih področjih. Potrošnja sladkorja je znašala pred vojno komaj 5 kg povprečno na prebivalca. Tovarne so morale omejevati proizvodnjo, ker so milijoni kmetov in delavcev lahko kupovali le neznatne količine sladkorja. Lani je pro-

GRADNJA TOVARNE STROJEV V
MAKSIMIRU V ZAGREBU

izvodnja dosegla že skoraj 12 kg povprečno na prebivalca in vendar je bilo sladkorja še premalo in so ga morali za kritje potreb do nove sladkorne kampanje še uvoziti iz tujine. Včasih celo vžigalic ni dovolj v prodaji, čeprav je letna proizvodnja dosegla že 36 škatlic povprečno na prebivalca nasproti 19 pred vojno.

Marsikateri tujec se čudi, da ima Jugoslavija tudi težave s papirjem. Tudi te težave so predvsem posledica revolucionarnih sprememb na področju ljudske prosvete. Domača proizvodnja papirja je v zadnjih treh letih narasla od 2.4 na 4.2 kg povprečno na prebivalca. Potrebe pa so še hitreje narasčale. Pomisliti moramo, da se je od osvoboditve v Jugoslaviji naučilo čitati in pisati 1.800.000 ljudi in da kmalu ne bo več nepismenih ljudi v starosti

do 50 let. Število osnovnih šol se je povečalo od predvojnih 9200 na 13.000, število splošnih srednjih šol se je podvojilo, ustanovljene so bile številne strokovne in industrijske šole ter fakultete (med drugim dve novi univerzi v Skoplju in Sarajevu). Število izdanih knjig se je več kakor potrojilo, še bolj pa se je povečalo po nakladi.

Pri vsem tem pa je treba še pomisliti, da Jugoslavija v prvih letih petletke z gradnjo novih tovarn ni mogla tako naglo slediti rastoči potrebi, ker je morala po izvršenem velikanskem delu obnove začeti gradnjo pri temeljih in posvetiti vso skrb osnovnim proizvodnim panogam, to je predvsem proizvodnji premoga, elektrike in nafte, proizvodnji železa in kovin ter graditvi težke industrije. Kaj bi pomagale nove tovarne za proizvodnjo predmetov široke potrošnje, če ne bi imeli dovolj premoga, elektrike in nafte za pogon novih obratov, če ne bi imeli dovolj železa in kovin za gradnjo novih tovarn, če ne bi imeli dovolj strojev in v pogojih kapitalizma sploh ne moremo prevoznih sredstev. Prav na tem področju pa so dosegli uspehe, kakršnih si zamisliti.

IZPOLNITEV PETLETKE NI FANTAZIJA, AMPAK POSTAJA RESNIČNOST

Petletni plan, ki se je mnogim zdel fantastičen in neizvedljiv, bo verjetno izpolnjen še prej kakor v petih letih. Glede obsega celotne industrijske proizvodnje bo presežen že v letu 1950, ko bo celotna industrijska proizvodnja presegla tri in polkratni predvojni obseg. Pa tudi tempo investicij je hitrejši, kakor to določa petletni plan.

V nekaterih panogah industrije je bila v tretjem planskem letu proizvodnja že večja, kakor to določa petletni plan za zadnje leto petletke, tako v proizvodnji barvastih kovin, ki zavzemajo danes najpomembnejše mesto v

jugoslovanskem izvozu, nadalje v proizvodnji lesa in v proizvodnji usnja in obutve. V letu 1950 pa bo petletni plan industrijske proizvodnje presežen tudi že v proizvodnji premoga, v proizvodnji in predelavi nafte, v kovinski industriji, v tekstilni industriji in v filmski industriji. Celotni obseg industrijske proizvodnje bo v letu 1950 že večji, kakor to določa petletni plan za zadnje leto petletke.

Kakor vidimo, je Jugoslaviji v industrijski proizvodnji uspelo na mnogih področjih že bistveno prehiteti tempo razvoja po petletnem planu. Kako pa so vse to dosegli, ko vendar še niso zgrajene vse nove tovarne, kakor to določa petletni plan?

V obstoječih podjetjih in obratih danes izdelajo delavci mnogo več kakor prej, ker so z racionalizacijami in s povečano produktivnostjo dela dosegli popolnejše izkoriščanje strojev in naprav, in to v obsegu, kakor si tega prej marsikdo ni mogel niti zamišljati. V novih družbeno ekonomskih pogojih je delavski razred Jugoslavije razvil vse svoje ustvarjalne sile. O tem nam pričča tudi nepregledna vrsta novih proizvodov, novih kompliciranih strojev in naprav, o katerih prej nihče sanjal ni, da bi jih lahko doma izdelovali. Na zagrebškem velesejmu je bilo lani razstavljenih 500 novih proizvodov industrije. Na področju tehnike je Jugoslavija v nekaj letih preletela razvoj, za katerega bi v pogojih kapitalizma potrebovala desetletja.

Čez noč je nastala mogočna strojna industrija, ki je prej niso poznali. V novih orjaških tovarnah in v razširjenih starih obratih izdelujejo že največje električne stroje, vodne turbine, parne kotle, lokomotive, velike plavže ter stroje in naprave za železarne in jeklarne, orodne stroje in stroje za najrazličnejše panoge industrije, predvsem pa tudi kmetijske stroje najsoodobnejše konstrukcije. Mlada avtomo-

bilska industrija Jugoslavije izdeluje že mnogo več tovornih avtomobilov, kakor jih je stara Jugoslavija prej uvažala iz inozemstva.

Povsod v državi so nastali novi premogovniki in rudniki barvastih kovin. Na novo odkritih naftinih poljih se visoko dvigajo vrtalni stolpi. Prve po osvoboditvi zgrajene hidrocentrale in termoelektrarne že obratujejo. Hkrati pa nastajajo nove orjaške železarne in jeklarne in druga podjetja težke in lahke industrije, ki bodo zaposlovala po več tisoč delavcev.

Razvoj rudarstva, elektrogospodarstva in težke industrije je temelj, na podlagi katerega si jugoslovanski narodi gradijo boljše in lepše življenje in si ustvarjajo pogoje za nadaljnji še hitrejši dvig življenjskega standarda. Močno razvita težka industrija pa omogoča čedalje hitrejšo graditev lahke industrije za proizvodnjo potrošnih predmetov, hkrati pa čedalje boljše preskrbo kmetijstva s stroji, umetnimi gnojili in vsem drugim, kar je potrebno za povečanje hektarskih donosov in za dvig celotne kmetijske proizvodnje.

NA POTI K NAPREDNEJŠEMU KMETIJSTVU

V jugoslovanskem kmetijstvu se šele prav začel razvoj v smeri mogočnega povečanja proizvodnje. V kakšnem obsegu se lahko še dvigne kmetijska proizvodnja v Jugoslaviji, lahko sluti le tisti, ki ve, v kakšni zaostalosti je stara Jugoslavija puščala kmetijstvo in kakšne velikanske možnosti se odpirajo kmetijski proizvodnji z uvedbo mehanizacije in sodobnih agrotehničnih metod v okviru velikih kmetijskih gospodarstev, zlasti kmečkih obdelovalnih zadrug. To lahko oceni le tisti, ki ve, da je Jugoslavija pred vojno pridelovala le 11 metrskih stotov pšenice na hektar namesto 20, 24 ali 28 metrskih stotov, kakor to dosežejo v državah z

razvito agrikulturo, da je pridelovala le 63 metrskih stotov krompirja namesto 150 do 190 in le 190 metrskih stotov sladkorne pese namesto 250 do 350. To lahko oceni le tisti, ki ve, da bi Jugoslavija lahko redila najmanj dvakrat več živine in poleg tega pridelovala nujno potrebne industrijske rastline. Kdor se vsega tega zaveda, se ne bo čudil, če bo Jugoslavija v nekaj letih lahko podvojila svojo kmetijsko proizvodnjo in jo razvila v enakem tempu, kakor je že povečala industrijsko proizvodnjo. Kaj bo to pomenilo za dvig življenjskega standarda kmeta in delavca, sploh za graditev socializma v Jugoslaviji, si ni težko predstavljati.

Na poti k velikemu cilju, ustvariti najnaprednejše kmetijstvo, so jugoslovanski narodi premagali že najtežje ovire. Z mogočnim razvojem proizvodnje najsodobnejših kmetijskih strojev, s stalnim naraščanjem proizvodnje umetnih gnojil in drugih potrebščin za kmetijsko proizvodnjo, so ustvarjeni materialni pogoji za tak razmah kmetijstva. V tej zvezi so odločilne važnosti tudi uspehi, doseženi v razvoju kmetijskega šolstva, ki ustvarja številne nove strokovne kadre, kakor tudi uspehi na področju kmetijskih znanstvenih ustanov, veterinarstva, zboljšanja pasetov živine itd.

Temeljni pogoj pa je seveda rekonstrukcija celotnega kmetijstva v smeri ustvarjanja velikih kmetijskih gospodarstev, ki lahko izkoriščajo vse pridobitve sodobne tehnike in znanosti. Odločilen korak na tej poti je prineslo leto 1949, ko se je začelo med jugoslovanskimi kmeti množično gibanje za ustanavljanje kmečkih obdelovalnih zadrug, ko je kmet začel spoznavati, da si lahko le v skupnem obdelovanju zagotovi vse možnosti, ki jih nudi sodobna tehnika in napredna znanost, ter hkrati boljše in kulturnejše življenje. Lansko povečanje števila kmečkih obdelovalnih zadrug od 1300 na 6000

lahko štejemo med največje zmage na poti graditve socializma v Jugoslaviji. Led je prebit. Zadržno gibanje jugoslovanskih kmetov se nadalje razvija in je nov dokaz, kako pravilna je bila pot, ki sta jo pokazala Komunistična partija Jugoslavije in tovariš Tito.

Povečanje kmetijske proizvodnje pa je tudi odločilnega pomena za nadaljnjo industrializacijo in za nadaljnjo graditev socializma. Dotok nove delovne sile za industrijo in za velika investicijska dela določa ves bodoči tempo graditve. Jugoslovansko kmetijstvo s svojim zaostalim načinom obdelovanja še vedno nesmotrno izkorišča delovno silo, ki je tako potrebna industriji, čeprav je tudi v tem oziru dosežen že precejšen napredek, saj se je število industrijskega delavstva v primeri s predvojnimi številom že več kakor podvojilo. To delavstvo je prišlo skoraj izključno s podeželja. Ob racionalnejšem načinu obdelovanja pa lahko jugoslovansko kmetijstvo doseže še neprijemno večjo proizvodnjo z manjšim številom delovne sile. Na ta način se lahko sprostijo nove delovne moči iz velikega rezervoarja delovne sile na podeželju. Kakšne možnosti se tu odpirajo nadaljnjemu razvoju, si lahko predstavljamo, če upoštevamo, da je v stari Jugoslaviji odpadlo na 100 hektarov orne zemlje kar 114 prebivalcev nasproti 48 v Franciji, 36 na Danskem ali 11 v Kanadi.

Največ delovne sile je v Jugoslaviji potrebno za velika investicijska dela, kakor na primer za gradnjo električnih hidrocentral, novih železnic in avtomobilskih cest, za gradnjo prekopov in za velikanska melioracijska dela, ki bodo dala stotisoče hektarov nove zemlje.

200 MILIJARD SO V 3 LETIH POTROŠILI ZA INVESTICIJE

Na področju investicijskih del je Jugoslavija že v nekaj letih dosegla veli-

kanske uspehe. Čeprav je bilo treba po osvoboditvi obnoviti več kakor polovico vse železniške mreže ter zgraditi sto in sto porušениh železniških mostov, so vendar zgradili že 1000 km novih železnic, to je skoraj toliko kakor v dveh desetletjih stare Jugoslavije. Do konca petletke bo zgrajenih 20 velikih hidrocentral, kakršnih v stari Jugoslaviji sploh niso gradili. Med temi hidrocentralami bo nekaj tako velikih, da se bodo lahko uvrstile med največje v Evropi. Zgrajena je najmodernejša avtomobilska cesta od Beograda do Zagreba. Prva velika melioracijska dela so že končana. Na dnu nekdanjega Mostarskega jezera, od koder so vodo speljali skozi hrib, so lani na novo pridobljeni najrodovitnejši zemlji pospravili že prvi pridelek. Na nekdanjem nerodovitnem in zamočvirjenem Jelas polju pri Slavonskem Brodu so po končanih melioracijskih delih pridelali na površini 600 ha prvi riž. Velikanska melioracijska dela so se začela na področju Skadrskega jezera, Lonjskega polja ob Savi in v makedonski Pelagoniji.

Čedalje več delovne sile je potrebno za gradnjo novih tovarn, stanovanjskih hiš, šol, bolnišnic in drugih ustanov. Prvi giganti petletke, kakor »Litostroj« v Ljubljani, tovarna avtomobilov v Mariboru, tovarna električnih strojev »Rade Končar«, strojni tovarni »Bratstvo« in »Jedinstvo« ter tovarna parnih kotlov v Zagrebu, strojni tovarni »Ivo Lola Ribar« in »Aleksander Ranković« v Beogradu že obratujejo v vsem obsegu.

Lani ob koncu leta je začelo obratovati več novih velikih tovarn, kakor nova železarna v Sisku, tovarna plastičnih mas »Jugovinil« pri Splitu, velika tovarna celuloze v Prijedoru itd. Nadaljnje velike tovarne pa še gradijo, tako velikanski kombinat aluminija v Strnišču pri Ptuj, kjer bodo na leto pridobili 15.000 ton aluminija, nove tovarne elektroporcelana, električnih

kablov, traktorjev, parnih turbin, Dieslovih motorjev itd.

V nekaj letih so se razvili veliki novi rudarski in metalurški obrati. Proizvodnja svinca se je povečala od predvojnih 11.000 na 68.000 ton, proizvodnja cinka pa od 4900 na 11.500 ton. Proizvodnja nafte se približuje tisti količini, ki jo je Jugoslavija pred vojno uvažala. V banoviškem premogovnem bazenu je bilo leta 1946, ko je ljudska mladina gradila progo Brčko—Banovići, le nekaj lesenih barak in provizornih stavb. Danes tu kopljejo premog v dveh rudnikih in na petih dnevnikih kopih. Tako rekoč čez noč je tu nastalo moderno rudarsko mesto Litva z lepimi stanovanjskimi hišami za rudarje, šolami, trgovinami in drugimi javnimi poslopji. Tudi pri drugih velikih rudnikih in novih gigantskih podjetjih nastajajo moderne naselbine, nova mesta ali mestne četrti. V Beogradu, Zagrebu in Ljubljani so lani gradili okrog 14.000 novih stanovanj, prav toliko pa v rudarskih naseljih.

Samo v prvih treh letih petletke so v Jugoslaviji investirali v nove tovarne, električne centrale, rudnike, železnice, ceste ter v stanovanjske hiše, zdravstvene in druge ustanove nad 200 milijard dinarjev. V letu 1950 pa bodo investicije presegle 100 milijard.

Industrijska proizvodnja je pred vojno predstavljala komaj 16,1 % vsega narodnega dohodka, lani pa že 37,8 %. Ti dve številki nam pričata, kako naglo se Jugoslavija razvija iz zaostale agrarne dežele v razvijajočo se industrijsko in napredno agrarno deželo.

Marsikatera kapitalistična dežela, ki je pod fašistično okupacijo manj trpe-la kakor Jugoslavija, je komaj dosegla predvojno industrijsko proizvodnjo ali pa se ji šele približuje. Jugoslavija, ki je bila ob osvoboditvi vsa razrušena, pa je v industrijski proizvodnji dosegla že trikratni predvojni obseg.

Kmetijstvo, ki se je po osvoboditvi

znašlo brez orodja in živine ob razrušenih in požganih domovih, je že leta 1948 dalo za 15 % več pšenice kakor v predvojnem povprečju, za 18 % več koruze, za 136 % več sladkorne pese, za 141 % več riža, za 134 % več konoplje in za 684 % več sončničnega semena. Lani se je kmetijska proizvodnja znova dvignila. Zlasti se je povečala površina, posejana z bombažem. Ta površina je dosegla devetkratni predvojni obseg in je že dvakrat večja, kakor določa petletni plan. Bombaž pridelujejo danes ne le v Makedoniji, marveč tudi v Hercegovini, Črni gori in Dalmaciji, riž pa so začeli v veliki meri pridelovati tudi v Vojvodini.

Po zmagi socialistične graditve, ki jo je Sovjetska zveza dosegla v prejš-

njem desetletju, so uspehi Jugoslavije v prvih letih petletke nov zgovoren dokaz velike sile socialistične družbene ureditve. Niti ekonomski pritisk, ki so ga leta 1948 začele izvajati države Informbiroja proti Jugoslaviji, ni mogel zavreti tega razvoja, ker je delovno ljudstvo Jugoslavije ohranilo popolno politično enotnost. Kot odgovor na laži in klevete so delovni ljudje Jugoslavije napeli vse sile za uresničenje petletnega plana in za zgraditev socializma, zavedajoč se, da je pot Jugoslavije pravilna. Danes gre jugoslovansko delovno ljudstvo z delavskim razredom na čelu še z večjim zaupanjem po tej poti, trdno odločeno, ustvariti pod vodstvom Komunistične partije in tovariša Tita napredno in srečno Jugoslavijo.

Politični dogodki na STO-ju v preteklem letu

Dušan Hreščak

Oktober 1948 — Oktober 1949

1948

- 8.10. CK KP STO-ja protestira proti odredbi št. 345 o sestavi volivnih imenikov in zahteva novo, demokratično odredbo o volivnih imenikih.
- 17.10. Otvoritev razstave gospodarske delavnosti jugoslovanske cone STO-ja.
- 17.10. Konferenca OF za Tržaško ozemlje (za spoštovanje mirovne pogodbe; za uveljavljanje vseh narodnostnih pravic Slovencev na političnem, jezikovnem, kulturno-prosvetnem, šolskem, upravnem in gospodarskem področju; za utrditev enotnosti slovenskega ljudstva v OF; proti skupini okoli »Demokracije« in proti Vidalijevi razbijaški frakciji; za najtesnejšo povezanost s slovenskim narodom v domovini; za utrjevanje slovansko-italijanskega bratstva ter proti imperializmu in domači reakciji).
- 20.10. Izvršilni odbor OF zahteva novo odredbo o volivnih imenikih.
- 22.10. Protest OF za Tržaško ozemlje Varnostnemu svetu OZN zaradi odredbe št. 193 o novih enojezičnih osebnih izkaznicah in zaradi kršitve določb mirovne

pogodbe z Italijo.

- 23.10. Prva umetniška razstava v Kopru. Razstavljajo Spacal, Saksida, Cesar, Lukežič, Cernigoj, Fonda, Vogrič, Coceani, Cerne in Maovaz.
- 2.11. Proglas CK KP STO-ja za enoten nastop demokratičnih sil na občinskih upravnih volitvah.
- 5.11. Vidalijevi frakcionaši se nasilno polaste uredniških prostorov »Glasu mladih«.
- 7.11. Gropada-Odkritje spomenika padlim iz narodnoosvobodilne vojne. Proslava Velike oktobrske socialistične revolucije.
- 9.11. Razprava proti stavkovnemu odboru — Tov. Ukmar, Laurenti, Stoka in Sorta se iz solidarnosti javijo vojaškemu sodišču.
- 14.11. VI. redno zasedanje Ljudske skupščine za Istrsko okrožje.
- 18.11. Vidalijevska SIAU pozove demokratično prebivalstvo, naj dvigne enojezične osebne izkaznice in s tem pristane na kršitev določb mirovne pogodbe z Italijo glede enakopravnosti slovenskega jezika.
- 21.11. Enajst članov Izvršilnega odbora SIAU

DELEGACIJA FLRJ NA ZASEDANJU OZV V LAKE SUCCES: (OD DESNE NA LEVO) MILOVAN LAS, VLADIMIR DEDIJER, EDVARD KARDELJ, DR. JOZE VILFAN, DR. ALES BEJLER
ODKRITJE SPOMENIKA PADLIM V GROFADI

razkrinka ta izdajalski poziv Vidalije-
ve agenture v SIAU.

- 26.11. Izvršilni odbor OF za Tržaško ozemlje obsoja izdajstvo kominformistov glede osebnih izkaznic in protestira proti izdajanju enojezičnih osebnih izkaznic.
- 4.12. Kominformisti zahtevajo in dosežejo sodni sekvester nad Založništvom tržaškega tiska in nad tiskarnama v ul. Sv. Frančiška 20 in v ul. Montecchi 6.
- 4.12. Kominformisti preprečijo komemoracijo Iga Grudna v Nabrežini.
- 12.12. Protest Izvršilnega odbora OF za Tržaško ozemlje Varnostnemu svetu OZN zaradi odredbe št. 193 o osebnih izkaznicah.

1949

- 8. 1. Ustanovitev volilnega odbora iz predstavnikov KP, SIAU, OF, ASIZZ, ZP in političnih-preganjancev, ki ima naloge koordinirati akcijo za predvolivno kampanijo in utrjevati zavest o nujnosti enotnega nastopa vseh demokratičnih sil na občinskih upravnih volitvah v obliki Slovansko - italijanske ljudske fronte.
- 22. 1. 24urna stavka v ladjedelnicah CRDA zaradi odpustov in slabih življenjskih pogojev.
- 30. 1. Volitve v odbore SIAU v Istrskem okrožju. Porast članstva in utrditev slo-

LJUDSKI TABOR NA STADIONU I. MAJA: TELOVADCI S PRAPO-
RI, (DNE 8. JUN., V OZRACJU VOLITEV V TRZASKI MESTNI SVET

vansko-italijanskega bratstva.

1. 2. Resolucija predstavnikov tržaških demo-
kratičnih organizacij, s katero se pozi-
vajo Vidalijevi frakcionaši na enoten
nastop na bližnjih občinskih upravnih
volitvah.
8. 2. Slovenska proslava stoletnice Prešerno-
ve smrti.
20. 2. Protest SHPZ na UNESCO zaradi gori-
ških dogodkov (razbitje Prešernove pro-
slave v Gorici), s katerim se zahteva
zaščita ogroženih kulturnih in političnih
pravil Slovencev v Italiji.
21. 2. Izide odredba št. 33 o predpisih za ob-
činske upravne volitve na anglo-ameri-
škem področju Tržaškega ozemlja.
22. 2. Resolucija CK KP STO-ja o nalogah
Enotnih sindikatov, kjer se poudarja po-
treba po enotni akciji vsega delavstva
za dosego popolne zapore nad odpusti,
pravičnih mezd in za učinkovito borbo
proti marshallizaciji mesta.
26. 2. Splošna enodnevna stavka kovinarjev
v ladjedelnici Sv. Marka, ker je uprava
suspendirala 200 delavcev.
28. 2. Nadaljuje se splošna stavka v ladje-
delnicah Sv. Marka.
 1. 3. Splošna stavka v vseh podjetjih CRDA.
 2. 3. Nadaljuje se splošna stavka v vseh pod-
jetjih CRDA.
 7. 3. Vodstvo Eontnih sindikatov in vodstvo

Delavske zbornice kapitulirata pred
delodajalci.

8. 3. Proslava praznika žena v borbi za ohr-
nitev miru.
13. 3. Kongres kmetijske strokovne zveze E-
notnih sindikatov, kjer kominformisti
s policijo preprečijo udeležbo nekomin-
formističnih delegatov kmečkega prebi-
valstva iz cone A in cone B Tržaškega
ozemlja.
20. 3. Sklep Glavnega odbora OF za Tržaško
ozemlje na podlagi katerega se bo OF
za Tržaško ozemlje udeležila občinskih
upravnih volitev v okviru Slovansko-
italijanske ljudske fronte.
23. 3. Kominformistično vodstvo Enotnih sin-
dikotov prepove delovanje strokovni
zvezi prosvetnih delavcev Enotnih sin-
dikotov s samovoljnim ukrepom, ki je
v nasprotju s pravili zveze.
24. 3. Obsodba antifašističnih borcev-partiza-
nov: Presla Stojana na 9 let in 4 mesece,
Petarosa Danijela na 9 let in 10 mese-
cev, Zobca Marija na 6 mesecev in Zob-
ca Milana na 6 mesecev zapora.
27. 3. Proslava obletnice ustanovitve Osvobo-
ditelne fronte slovenskega naroda.
Ustanovitev Slovansko - italijanske
ljudske fronte. Sprejet osnutek voliv-
nega programa. Skupščina predstavi-
kov tržaških demokratičnih organiza-

cij poziva vse prebivalstvo na borbo proti vključitvi Trsta v Atlantski pakt in pozdravlja konferenco za mir v New-Yorku.

1. 4. Kominformistično vodstvo Enotnih sindikatov razpustilo zvezo prosvetnih delavcev Enotnih sindikatov.

Policija prepove zborovanje strokovni zvezi prosvetnih delavcev Enotnih sindikatov.

6. 4. Kominformisti sklenejo iti na volitve pod tremi različnimi volilnimi znaki: KP (v Trstu), Frausin (v Miljah) in SIAU (v podeželskih občinah).

15. 4. CK KP STO-ja izda poziv za enotno proslavo 1. Maja.

23. 4. Slavnostna otvoritev prenovljenega gledališča A. Ristori v Kopru.

24. 4. Tabor OF na Opčinah (VIII. obletnica ustanovitve OF).

1. 5. Prvomajsko zborovanje na trgu Rotonda del Boschetto in popoldanski fizkulturni nastop na stadionu «1. maj». Veličastna proslava 1. maja v Kopru in v vsem Istrskem okrožju.

7. 5. Objavljena kandidatna lista Slovensko-italijanske ljudske fronte za občinski svet tržaške občine.

14. 5. Slovesna otvoritev nove bolnišnice v Izoli.

12. 6. Upravne volitve v tržaški občini s sledečimi rezultati:

Krščanska demokracija	65.627 glasov (25 sed.)
K P	35.548 glasov (13 sed.)
Fronta za neodvisnost	11.476 glasov (4 sed.)
Socialisti	10.774 glasov (4 sed.)
M S I	10.171 glasov (4 sed.)
Republikanci	9.081 glasov (3 sed.)
Italijanski blok	8.252 glasov (3 sed.)
Tržaški blok	4.860 glasov (1 sed.)
Ljudska fronta	3.957 glasov (1 sed.)

Liberalci	3.095 glasov (1 sed.)
Slovenska demokratska zveza	3.004 glasov (1 sed.)
Republikansko gibanje za neodvisnost	2.291 glasov (0 sed.)

17. 6. Veliko ljudsko zborovanje v Kopru, na katerem predsednik vlade Narodne republike Slovenije Miha Marinko izjavlja, da Jugoslavija ne bo nikoli pristala na kakršno koli barantanje s slovensko zemljo.

19. 6. Upravne volitve v podeželskih občinah s sledečimi rezultati:

Milje:

K P	4.182 glasov (17 sed.)
Krščanska demokracija	2.046 » (9 sed.)
Socialisti	564 » (2 sed.)
Ljudska fronta	323 » (1 sed.)
Republikanci	242 » (1 sed.)

Devín Nabrežina

S I A U	949 » (7 sed.)
Slovenska demokratska zveza	752 » (6 sed.)
Zveza demokratičnih Italijanov	569 » (4 sed.)
Ljudska fronta	395 » (3 sed.)
Delavsko kmečka zveza	51 » (0 sed.)

Zgonik

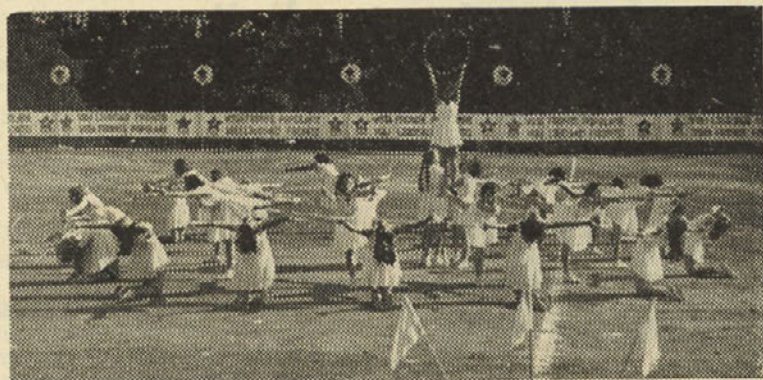
S I A U	345 » (8 sed.)
Slovenska demokratska zveza	182 » (4 sed.)
Ljudska fronta	148 » (3 sed.)

Repentabor

Neodvisna gospodarska zveza	142 » (7 sed.)
S I A U	97 » (4 sed.)
Ljudska fronta	86 » (4 sed.)

Dolina

S I A U	1.466 » (11 sed.)
Neodvisna gospodarska lista	772 » (6 sed.)

LJUDSKI TABOR NA STADIONU 1. MAJA

avanziral M. BAMBIČ

30. 6. Protestna resolucija glavnega odbora OF za Tržaško ozemlje proti krivičnim sklepom sveta štirih zunanjih ministrov v Parizu glede Slovenske Koroške.
- 4 in 5. 7. Zamenjava jugolir v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja.
10. 7. Pulj. Maršal Tito izjavi v svojem govoru, da se Jugoslavija ne bo odrekla pravicam, ki jih ima na STO-ju.
17. 7. VIII. redno zasedanje okrožne ljudske skupščine za Istrsko okrožje. Finančni obračun izkazuje 12 milijonov jugolir prebitka.
18. 7. Kominformisti ukinejo dnevnik «Il Lavoratore» in ga zamenjajo z milansko izdajo glasila italijanske KP «L'Unità».
17. 7. Prva seja miljskega občinskega sveta, kjer imajo kominformisti večino. V občinski odbor ne izvolijo niti enega slovenskega svetnika.
18. 7. Prva seja tržaškega občinskega sveta. Izbruh italijanskega šovinizma. Predstavniki Slov.-it. ljudske fronte tov. Deleva Jože ne more govoriti v slovenščini.
21. 7. Proslava 50.letnice pevskega društva «Lipa» iz Bazovice.
4. 9. Spominška svečanost v Bazovici ob obletnici ustrelitve Ferda Bidovca, Zvonimirja Miloša, Vekoslava Valenčiča in Franca Marušiča.
2. 9. Razprava proti odgovornemu uredniku Primorskega dnevnika pred vojaškim so-

diščem v zvezi s pretepanjem nekaterih šoferjev avtomobilskega parka RASC. Zaradi poročanja o istem dogodku se mora zagovarjati tudi odgovorni urednik lista «Il Corriere di Trieste». Iz istih razlogov je anglo-ameriška vojaška uprava listu «L'Unità» prepovedala za dobo 30 dni vstop na anglo-ameriško področje Tržaškega ozemlja.

7. 9. Izvršni odbor Osvobodilne fronte za Tržaško ozemlje protestira proti kršitvi načela o svobodi tiska v zvezi z ukrepi anglo-ameriške vojaške uprave na škodo Primorskega dnevnika in dveh drugih demokratičnih dnevnikov.
11. 9. Festival hrvatske kulture v Bujah.
21. 9. Odgovorni urednik Primorskega dnevnika obsojen pogojno na 3 mesece zapora in na plačilo 100.000 lir denarne
- 2.10. Na stadionu «1. maj» proslavi tržaško demokratično ljudstvo mednarodni dan miru.
- 8.11.10. Kongres KP STO-ja v Izoli. Kongres analizira dosedanje politično linijo tržaškega demokratičnega gibanja, razkrinka dokončno razbijaško politiko tržaških kominformistov, razgali revizionistične, oportunistične in šovinistične osnove njihove politične linije in utrdi osnovna načela, ki morejo edina pomagati tržaškemu demokratičnemu gibanju, da postane ponovno dosledno borbena del svetovne protimperialistične fronte.

Antifašistična slovensko - italijanska ženska zveza je ostala zvesta svojim borbenim tradicijam

Mara Samsa

Nad poldrugo leto je za nami od tiste žalostne dobe, ko je vodstvo tržaške kominformistične agenture sklenilo, da za vsako ceno zanese razdor tudi v organizacijo ASIZZ, v pomembno in vplivno sestavino tržaškega demokratičnega gibanja. Neiskreni in prikriti elementi, ki so v organizaciji ASIZZ podtalno delovali in dejansko rušili njene temelje, ker so skušali iti preko načel ustanovnega kongresa, so se ob tisti priliki do dna razgalili in pokazali svoj pravi obraz. Od besed, ki so jim poprej mimogrede ušle, češ da bo treba prikrojiti delovanje ASIZZ organizacijskim

oblikam in vsebini Zveze italijanskih žena, ki naj bi bile za nas prikladnejše, so pristopili k dejstvu, ki so že ob svojem početku napovedala postopno, toda gotovo likvidacijo organizacije ASIZZ.

Nikoli ne bo obledel v tržaških antifašistkah spomin na to, kako se jim je hotelo nasilno ubiti vero v uspeh lastne borbene poti, ki so jo prebrodile skupno z vsem tržaškim delovnim ljudstvom, in kako se jim je hotelo to pot prikazati kot zmotno, sramotno in njim neprikladno. Našo žensko organizacijo z vsem velikim delom, ki ga je izvršila v prospeh

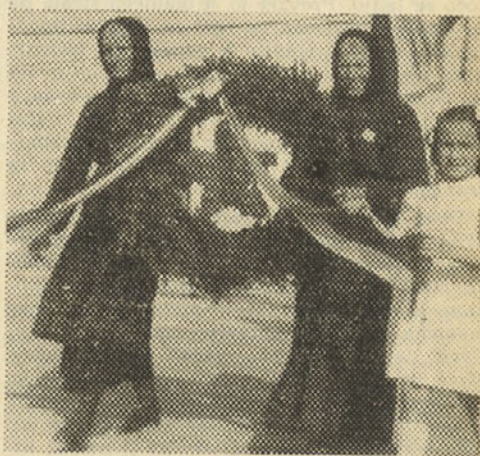
zmage nad nacifašizmom in v prospeh zmage sil miru in demokracije, so ti elementi ožigosali za hlapčevsko organizacijo. To svojo absurdno trditev, nevredno žena, ki naj bi se štele med antifašistke in progresivne, so opirale na to, ker se je ženska organizacija kot sestavina demokratičnega gibanja borila v svojem okviru za cilje in ideale, ki si jih je to gibanje izbralo. Po njihovem bi namreč morala biti nekaj izven njega, ukvarjati bi se morala z ženskimi problemi na poseben, feminističen način in ne bi smela gledati na rešitev teh problemov z zornega ko marksistično-leninistične ideologije, ki vključuje ženo in njeno borbo za politično in socialno enakopravnost v tok celotne borbe izkoriščanih proti izkoriščevalcem.

Ta gnili meščanski oportunizem so skušali zakrivati s poplavo fraz o ljubezni in predanosti do Sovjetske zveze in o internacionalistični dolžnosti, zato da ne bi izbili prehitro na dan njihov lastni nacionalizem in šovinizem ter tisti temni smotri, ki so jih zasledovali in ki so jim narekovali tako početje. Del vodstva ASIZZ je vse te do kraja izpregledal in ničesar mu ni moglo ostati prikrito. Bil je to najbolj revolucionarni del, prekaljen v nešteti trdih borbah narodnoosvobodilne in povojne protiimperialistične borbe; tisti del vodstva, ki je v svoji pretežni večini kumoval za časa narodnoosvobodilne borbe nastanku Antifašistične zveze žena ter spremljal ves njen razvoj, tudi ko je prevzela novo obliko z vključitvijo italijanskih žena. Najnaprednejše med temi so dojele do dna, kaj jim je dala narodnoosvobodilna borba in borba za ohranitev in uveljavljanje demokratičnih pravic, zato se ji tudi niso mogle in niti hotele na pritisk kominformističnih agentk v vodstvu ASIZZ odreči. To bi bilo iztirjenje iz prave smeri, ne eden, temveč cela vrsta korakov nazaj od tega, kar so si demokratične žene skupno z ostalim delavnim ljudstvom že pridobile. Ne torej po poti Zveze žena Italije, temveč po lastni, izhojeni in premirjeni, revolucionarni poti, ki so nam jo z zgledom svoje borbenosti in požrtvovalnosti za popolno osvoboditev svoje domovine in za njeno socialistično ljudsko revolucijo ter izgradnjo socializma v splošno korist mednarodnega demokratičnega gibanja nakazale in osvetljevale jugoslovanske žene. Ta pot je bila jasno začrtana na samem ustanovnem kongresu ASIZZ. Odražala se je v vseh načelih, ki si jih je osvojil, zato da bi se še nadalje poglobljala enotnost delovnega ljudstva Tržaškega ozemlja in zato, da bi se še nadalje utrjevalo slovensko-italijansko bratstvo, kajti oboje sestavlja edini in čvrsti temelj stavbi resnične demokracije in miru, ki

je porok srečnejše bodočnosti tržaškega delovnega človeka.

Na plenumu izvršilnega odbora in glavnega sveta, ki ga je kominformistična agentura v vodstvu ASIZZ sklicala samo zato, da bi izključila najpredanejšo in najborbenejšo tovarišico, ki so ji bile na potu pri izvajanju njene likvidatorske politike, zato ker ne bi borbenih tradicij nikoli izdale, je prišlo do odločitve. Na eni strani se je znašla kominformistična agentura kot frakcija v ASIZZ, ki bo nekaj časa še životarila in zavajala nevedne in nepoučene, se bo počasi utopila v lastni gnilobi oportunitizma in likvidatorstva. Na drugi strani resnične antifašistke, ki so reševale in dejansko ohranile svojo borbeno organizacijo.

Neustrašno so se odpravile na delo in zastavljale pri ženah, ki so zapadle v tistih prvih trenutkih kominformističnemu vplivu, svojo prepričevalno besedo. V veliko pomoč jim je bil sam razvoj dogodkov, ki je v vedno večji meri odkrival, da služi Vidaliju ves kominformizem le edinemu cilju, da s čim popolnejšim razbitjem tržaškega demokratičnega gibanja ustvari pogoje za vključitev Trsta, da celo Tržaškega ozemlja v območje italijanske države. Na konferenci v Izoli, ki se je vršila za anglo-ameriško in jugoslovansko vojno področje Tržaškega ozemlja, so se proučile gibalne vzmeti Vidalijeve agenture v A. S.I.Z.Z. in prikazale posledice njene likvidatorske politike tudi s perspektivo za bodočnost. Pokrenila se je široka podpisna akcija. Na tisoče žena je dalo svoj podpis, da se hoče držati programskih načel ustanovnega kongresa in borbenih tradicij organizacije. Ti pod-

PROCLAVA BAZOVISKIH ZRTEV. ZASTOPNICE ZEN POLAGAJO VENEC

UDSKI TABOR V SOVODNJAH TELOVADNI NASTOP MLADINE IZ DOBERDOBA IN POLJAN

plisi so se nato vezali v podpisno knjigo, ki je bila odposlana M.D.F.Z. Ostali bodo verna priča, da se tisoči tržaških antifašistk ni hotelo ukloniti vsiljeni volji, da je pogumno nastopilo v obrambo načel enakopravnosti narodov in resnične demokracije, ki nam edina moreta tudi zagotoviti resnični mir.

Kominformistična frakcija v vodstvu ASIZZ je zdaj zagledala pred seboj svojo potapljačo se ladjo. Prevel jo je paničen strah, da bi ostala osamljena na njej in zato se je zatekla v svojem besnilu k popolnoma fašističnim metodam. V kolikar ni sama pljuvala in zmerjala doslednih antifašističnih žena s s'ciavi in podobnimi psovkami, se je poslužila tistih nekaj elementov, ki se niso sramovali takih podlosti in ki so izgubil čut za resničnost.

Delo doslednih antifašističnih žena pa je kljub takim izpadom teklo dalje v okviru organizacije ASIZZ in po starih kolotečinah. Za lansko novo leto so tržaškim revnim otrokom, ki jih je kominformistični božiček namenoma prezrl, pripravile novoletno jelko. Prvič je prišel med tržaške otroke dedek Mraz in jim prinesel s seboj koš pravljic in partizanskih pesmi. Konferenca na Proseku je politično in organizacijsko žene utrdila ter jih ojeklenila za volilni boj, ki je stopal na tržaško politično obzorje. Iz nje so odhajale z jasno zavestjo, kaj jim je storiti, ko se bodo prvič poslužile v narodnoosvobodilni bor-

bi izvojevanje pravice, da posežejo tudi same v javnoupravno življenje. Mnogi činitelji so ta poseg do same skrajnosti omejili, toda zavest, kaj žene v javnem življenju predstavljajo, je ostala in nedvomno je, da jo bodo znale v bodoče tudi uveljaviti.

Od povojnih dni ni še bilo takšnega 8. marca, takšne manifestacije žena za mir in proti vojnemu hujskastvu, kakršna je bila letošnja. Na stotine je bilo onih, ki niso mogli v dvorano, da bi slišali besede tovarišice Reschitzve in da bi prisostvovala petju, deklamacijam in rajanju pionirjev. Toda to še zdaleč ni vse. Ogromno je delo, ki so ga izvršile žene z neštetiimi resolucijami proti pristranskemu in krivičnemu postopku ZVU do slovenskega šolstva, z resolucijami proti ravnanju z grškimi begunskimi otroki in delo za naše politične pripornike, ki ga opravljajo s še posebno vestnostjo in skrbjo. V polletnih mesecih so priskočile na pomoč Podpornemu društvu pri organiziranju počitniških kolonij v 'socialistični' Jugoslaviji, ki je sprejela v goste nad 1200 tržaških otrok. Koliko potov, koliko tistega drobnega dela, ki bo ostalo zapisano le v sreih hvaležnih mater, katerim so prihranile marsikatero skrb.

Nad leto in pol kominformistične gonje, ki je organizacijo Vidalijske frakcijske ASIZZ načrtno popolnoma ohromila, da ni ostalo od nje drugega ničesar razen imena, pomeni nad eno leto in pol organizacijske

rasti in življenjske sile prave in resnične ASIZZ. Crpala jo je iz neusahljivega studenca naše slavne borbene preteklosti in krepila jo je z nadaljnjim jačanjem slovensko-italijanskega brastva, ki ne sme umreti, zato da bo tržaška mati in žena mirno gledala v življenje, ki se odpira z vsakim dnem pred njenimi otroki.

Nad leto in pol dela in borb je dalo nove uspehe in pridobilo je organizaciji vse večje

zaupanje žena, ki jih je kominformistična agentura v vodstvu ASIZZ zapeljala in pasivizirala. Toda ti uspehi doslednih antifašistk ne uspevajo, kajti prav zaupanje, ki so si ga z njimi pridobile, jih podžiga k delovni vztrajnosti in neodjenljivosti v njihovih pravični borbi proti vsakršnemu zatiranju za zmago resnice in enakopravnosti ljudi in narodov.

Tržaško gospodarstvo v letu 1949

Dr. Lojze Bercé

V lanskem koledarju smo ugotovili, da je gospodarstvo in finančno leto 1948 imelo svojega «letnega vladarja» v predlogu zapadnih sil (Združenih ameriških držav, V. Britanije in Francije) z dne 20. marca 1948, naj se STO zopet priključi k Italiji.

Za leto 1949 lahko trdimo, da je v njem prišla že do vidnega izraza borba za nadvlado dveh činiteljev, ki sta odločala o politični in gospodarski usodi Trsta že stoletja: z ene strani imperialistična politika italijan-

skega nacionalizma, katerega pohlepnost po tuji zemlji je našla potuho v omenjenem tristranskem predlogu, in z druge strani dejanski gospodarski razvoj na STO-ju, ki je šel kljub uradni politiki angloameriške VU, naznačene v številnih izjavah gen. Aireya, vrhovnega poveljnika angloameriških čet in šefa VU, po brazdah, zaoranih od stoletnega razvoja Trsta, ki mu ga нареkuje že njegova zemljepisna lega.

Naslonitev na Italijo ali na zaledja?

Današnji gospodarski položaj v Trstu je plod prisilnega kompromisa med uradno gospodarsko politiko angloameriške VU — kakor jo svečano iznaša gen. Airey v svojih poročilih Varnostnemu svetu OZN — in resničnimi koristmi tržaške luke in tržaškega industrijskega središča, ki so neločljive od Podonavja. Gen. Airey je še v svojem VII. poročilu (I.IV. - 30.VI.1949) izrazil svoje prepričanje, «da ni iskati bodočnosti STO-ja v tem, da bi bila večna fragmentarna in nenaravna država, ki se je rodila iz vojnega razkroja, temveč v skorajšnjem sporazumu med prizadetimi državami, da se vrne Italiji kot naravni domovini večine njegovega prebivalstva in viru njegove blaginje».

Gospodarska pogubnost takšne politike, ki dela za priključitev k Italiji in njena nedružljivost z resničnimi gospodarskimi koristmi Trsta, priznavajo celo mnogi zapadni pisci in javni delavci. Tako je Raymond Beazley priznal v londonski «The Quarterly Review», zv. za april 1949, da je Trst doživel pod Italijo gospodarski polom (debacle), toda po njegovem mnenju zahtevajo politične koristi zapadnih sil, da se vrne pod Italijo. Zabeleženo naj ostane v naših letopisih še iz-

java Richarda Bissella, pomočnika upravnika ECA, ki je dejal, da je edina ovira za priključitev Trsta k Italiji — ako hoče Trst izvrševati svojo pristaniško vlogo — v tem, da bi Trst pod Italijo ne predstavljal svojega naravna zaledja.

Petindvajset let zgodovine tržaškega gospodarstva pod Italijo, ki jo izpolnjujejo postopno nazadovanje prometa v luki, demontaža tržaškega pomorstva in zasilna zaposlitev tržaške industrije z oboroževanjem — da ne omenjamo izenačenja življenjskega standarda navzdol — mora biti vsakomur za vsakogar dovolj prepričljiv dokaz, kam bi dovedlo tržaško gospodarstvo dosledno izvajanje politike gospodarskega priključevanja k Italiji.

Primer Avstrije nam lepo osvetljuje globino prepada med to politiko in resničnimi gospodarskimi koristmi Trsta. Navažamo prav ta primer, ker je Avstrija eden najvažnejših klientov našega pristanišča, ker je njeno prijateljstvo z Italijo že po prvi vojni dajalo ton vsej njeni zunanji politiki in je tudi danes ta politika usmerjana na zapad; po vsem tem ne more nihče osumiti Avstrije kakšnega

GOSPODARSKA RAZSTAVA V KOPRU 1949.

nameravanega nagajanja in neumetemeljenosti njenih pritožb.

Kočljivo vprašanje načina poravnave pristaniških uslug in likvidacije brodnin za prevoz avstrijskega blaga se vleče mesece in mesece — od dneva podpisa italijansko-avstrijske trgovinske pogodbe do novembra 1949, ko pišemo ta pregled in se bo verjetno še vleklo, čeprav je italijanski tisk v Trstu ob podpisu pogodbe povzdigoval velikodušno rešitev tega vprašanja z določbami te pogodbe. Trdil je, kako so bila v posebnem računu zagotovljena sredstva za praktično poravnavo avstrijskih obvez v tržaškem pristanišču. V resnici je avstrijski strokovni tisk, kakor n. pr. «Verkehr», moral ugotoviti, da pomeni rešitev v okviru italijansko-avstrijske trgovinske pogodbe preobrat na slabše. Kljub temu sporazumu zahteva Italijanska banka od avstrijskih trgovcev in spediterjev, da plačajo te obveze z dolarji, ako so bile zadevne kupčije sklenjene v dolarjih. Avstrijci grozijo, da bodo svoj promet usmerili nasproti holandskim in belgijskim pristaniščem, t. j. Rotterdamu in Anversu, ako bo Italijanska banka vztrajala pri svoji zahtevi. Če je avstrijski

izvoz v prvem polletju 1949 predstavljal 60% tržaškega izvoza (237.000 nasproti 385.000 ton, kakor trdi predstavnik avstrijskega ministrstva za zunanji trgovino v Trstu) — njegove podatke je težko vzporediti z uradnimi — si pač lahko mislimo, kakšna škoda bi v tem primeru. zadela tržaški promet.

Da bi se Italijanska banka odpovedala dolarjem, ki jih tako potrebuje za obrambo lire, iz nekih posebnih ozirov do Trsta? Mar ji niso bližje koristi Italije? Pač tipičen primer, da so rimski gospodarski sporazumi (9. marca in 22. septembra 1948) med angloameriško VU in Italijo, ki so vodstvo tržaške trgovinske politike prepustili rimski vladi, vprav pogubni za tržaško gospodarstvo.

Zunanjo trgovinsko politiko je angloameriška VU prepustila rimski vladi ali vsaj: po sklenitvi rimskih sporazumov jo mora voditi sporazumno z italijansko vlado.

Zunanji trgovinski odnosi angloameriškega pasu STO-ja se danes urejajo v okviru italijanskih trgovinskih pogodb s tujimi državami. Kakor nam je pokazal primer z Avstrijo, je prav v tej okolnosti največja ovira za razvoj trgovinske izmenjave STO-ja z ino-

zemstvom, a tudi ovira za tranzitni promet. STO nima lastnega kliringa, lastnega sistema za obračunavanje mednarodnih poslov in obvez; tako se ne more dogovarjati z državami v zaledju na način, ki bi bil njim najbolj primeren, a bi obenem ustrezal strukturi zunanje trgovine teh držav. Zato so prav v preteklem letu propadli poskusi češkoslovaške in madžarske vlade, da bi se pristaniške usluge in po možnosti tudi brodnine za prevoz tranzitnega blaga iz teh držav skozi Trst plačevale z izvozom blaga v Trst. Temu nasprotujejo koristi italijanske industrije.

Razvrednotenje funta je težko prizadelo mnogo tržaških trgovcev, spediterjev in brodarjev, ker imajo mnogi razmeroma velika imetja v funtih, obenem je oslabilo kupno moč Bližnjega vzhoda.

Povečanje obmejnega prometa z Jugoslavijo in istrskim področjem STO-ja na podlagi sporazuma med VU in Rimom na okoli 50 milijonov lir mesečno predstavlja malenkostno izjemo v trgovinski politiki, kakor je bila zamišljena v rimskih gospodarskih sporazumih. Kakor znano, se obmejni promet STO-ja ne uračunava v kontingente jugoslovansko-italijanske trgovinske pogodbe. Ta okvir obmejnega prometa še zdaleč ne ustreza dejanskim zahtevam trgovinske izmenjave med Trstom in neposrednim zaledjem.

Vsekakor je razveseljivo dejstvo, da zavzema Jugoslavija v pravi zunanji trgovini (trgovinski izmenjavi) med Trstom in inozemstvom tretje mesto, t. j. takoj za Združenimi državami, ki uvažajo predvsem na račun ERP, in Italijo.

Gonja nekaterih italijanskih gospodarskih listov («Commercio Vinicolo», Milan 6. sept. in «Sole», 30. sept.) proti uvozu domačega vina iz Istre in Vipavske doline, nam je nov dokaz, da so si koristi italijanskega gospodarstva v popolnem navzkrižju s koristmi Trsta in njegovega neposrednega zaledja.

Z GOSPODARSKE RAZSTAVE V KOPRU. BELTRAM IN SORTA PRI OTVORITVI

Trgovinska izmenjava z Jugoslavijo

Ze februarja 1948 je Jugoslavija predložila angloameriški VU osnutek za trgovinsko pogodbo, ki je predvidevala izmenjavo v višini 15 milijard lir. Na ponudbo je VU odgovorila, da jo preučuje v duhu rimskih sporazumov. Čas je pokazal, da rimski sporazumi ne dopuščajo sklepanja neposrednih trgovinskih pogodb med STO-jem in tujimi državami.

STO oziroma tisti, ki odločajo o njegovi zunanji trgovini, so takrat odbili tudi še nekatere druge ponudbe FLRJ sklicujoč se na rimske sporazume. Tako so se razbila neposredna pogajanja med predstavniki železarne «Ilve» in FLRJ, da bi Jugoslavija dobavljala železno rudo železarni v zameno za jeklene plošče. O takšnih vprašanjih, ki so življenjskega pomena za tržaško gospodarstvo, ne odločajo Tržacani, pač pa rimska vlada, ker gre za posle s podjetji, ki so pod nadzorstvom italijanskega državnega «holdinga» IRI-ja (Istituto per la ricostruzione industriale) in

si je italijanska vlada v rimskih sporazumih pri reševanju podobnih vprašanj zagotovila odločujočo besedo.

Vse kaže, da je sklenitev trgovinske pogodbe med Jugoslavijo in Italijo (4. avg. 1949) prinesla precejšnje koristi tudi Trstu, ker je ublažila umetno ustvarjetno napetost in nezaupanje do Jugoslavije, ki ga gojijo tudi v tržaških gospodarskih krogih pod vplivom italijanskega kapitala in iredentistične akcije, ter odpira Trstu večje možnosti za izvajanje posredniške vloge v trgovini med obema sosednima državama.

Odhod predstavnikov Združenih jadranskih ladjedelnic na pogajanja v Beograd kmalu po podpisu jugoslovansko-italijanske pogodbe in prinesel pričakovanega uspeha. Do danes torej ni prišlo do trgovinske izmenjave med tržaško industrijo, ki nima surovin in išče zunanje trge za svoje polizdelke, in Jugoslavijo, ki ponuja dragocene rude v zame-

no za polizdelke in stroje. Ni lahko odgovoriti na vprašanje, kdo prav za prav ovira tako naravno trgovinsko izmenjavo, kakor bi bila ta. Italijanska vlada, italijanski kapital ali koristi drugih kapitalistov, ki stoje za njimi in bi si radi s tem zagotovili jugoslovanski trg?

Ceprav ne moremo v koledarju za leto 1949 zabeležiti kakšnih odločujočih akcij angloameriške VU za razširjenje trgovinskih stikov z inozemstvom, so zboljšanje ozračja na Jadranu in konsolidacija v avstro-nemškem predelu tržaškega zaledja ter pojačana trgovinska ekspanzija CSR ustvarili boljše pogoje za tržaško trgovino, zlasti za tranzit.

V trgovinski izmenjavi Jugoslavija med prvimi

Iz razpredelnice bo čitatelj sam razbral obseg zunanje trgovine Trsta s posameznimi državami, in sicer po teži in vrednosti v prvem polletju 1949. Prednost gre ZDA, pač predvsem zaradi pošilk ERP. Značilna je vsekakor močna udeležba Jugoslavije, ki po obsegu uvoza in izvoza presega vse države tržaškega zaledja in tudi Avstrijo, ako odbijemo ameriške pošiljke. Pregleda italijanske trgovine s Trstom ni mogoče sestaviti, ker je bila odpravljena carinska meja med STO-jem in Italijo. Na razpolago so samo podatki o blagu v prometu med obema državama, ki jih ni

mogoče primerjati s podatki na razpredelnici, ker je v njih všteti tudi tranzit, ki ni všteti v podatke na razpredelnici. Iz Italije je prišlo 249.393 ton blaga, odšlo pa je v Italijo 325.220 ton. Promet na račun ERP igra tudi pri Italiji veliko vlogo. Tako n. pr. je prispelo na kamionih 111.202 ton blaga, odšlo pa je v Italijo 148.016 ton. Iz Trsta prevažajo v Italijo na kamionih zlasti prečiščeno mineralno olje iz »Aquile« in to na račun ERP. Prav pošilkam ERP v Italijo skozi Trst je treba pripisati tako ogromno razliko med uvozom in izvozom.

Trgovina z najvažnejšimi državami v I. polletju 1949

DRŽAVE	UVOZ		IZVOZ	
	Teža v tonah	Vrednost v 1000 lir	Teža v tonah	Vrednost v 1000 lir
Avstrija	6.172,9	225.012	10.431,9	386.509
Belgija	7.083,4	133.188	20,6	7.429
Braziliya	2.630,2	339.871	271,3	47.182
Čehoslovaška	1.338,2	80.489	161,6	30.194
Jugoslavija	22.379,9	391.420	3.304,9	327.280
Velika Britanija	328,1	123.413	275,4	17.566
Združene države	59.778,7	3.084.224	218,4	18.365
Švica	141,4	296.063	1.648,1	87.206
Madžarska	2.626	722.683	8,5	1.153
Ostale države	382.873,5	5.798.921	11.188	1.401.510
S k u p a j	479.102,3	11.395,283	27.869,8	2.324.394

Tržaški velesejem je leto 1949 prespal, pač pa so mu napovedali vstajenje v letu 1950, menda meseca junija, v lepši obleki, v novih paviljonih na lastnem sejmišču. Zagotovljena mu je bila tudi udeležba držav tržaškega zaledja. Jugoslavija je pripravljena zgraditi

lasten paviljon. Organizatorji imajo menda namen temeljito opraviti svoje delo in prirediti res sejem, ki bo prikazal pomen Trsta kot pomorskega in industrijskega središča za Podonavje.

Promet v tržaški luki presegel predvojnega

Iz razpredelnice razberemo, da je celoten promet v tržaškem pristanišču v prvem polletju 1949 močno presegel promet v prvem polletju v 1948 in tudi promet v istem razdobju 1.1938; saj je dosegel 117,2% predvojnega prometa.

Tržaški promet po železnici

(v I. polletju 1949 in 1938)

DRŽAVE	1949	1938
	v tonah	
U v o z		
Avstrija	2.428.576	899.833
Italija	835.628	1.240.316
Jugoslavija	506.618	299.143
Čehoslovaška	375.533	1.664.070
Madžarska	256.222	202.861
Nemčija	249.167	191.440
Ostale države	188.927	75.361
Skupaj.....	4.840.671	4.473.024
I z v o z		
Avstrija	7.363.104	1.635.534
Italija	996.071	1.125.500
Čehoslovaška	1.563.711	1.008.825
Jugoslavija	185.074	299.122
Madžarska	97.835	210.638
Švica	36.270	379.381
Ostale države	35.185	231.310
Skupaj.....	10.277.250	4.990.310

V sedanjem povojnem času — po drugi svetovni vojni — se promet hitreje obnavlja kakot po prvi svetovni vojni. V drugem povojnem letu 1947 je dosegel 3,656.347 ton, v tretjem (1948) 4,782.707 t, medtem ko je v drugem letu po prvi svetovni vojni (1920) znašal 3,106.826, v tretjem letu (1921) 2 milijoni 893.085 t. Seveda gre ta nagli napredek po drugi svetovni vojni na račun pošilk UNRRA-e in ERP.

Prav tej okolnosti je treba pripisati tudi spremembe v strukturi prometa, predvsem velik promet z žitom in premogom. Tako je promet z moko v 1.1948 dosegel 337.155 t nasproti 41.534 t v letu 1938. Za karakterizacijo prometa v 1.1949 vzemimo podatke za mesec junij v letih 1949, 1948 in 1938.

Citatelj tako opazi naraščanje prometa z moko, mineralnimi olji in lesom. Porast prometa z lesom je trgovinskega značaja, gre predvsem za izvoz jugoslovanskega, avstrijskega in češkoslovaškega lesa čez Trst na Bližnji vzhod.

Nazadovala pa je postavka »ostalega blaga«, kamor prištevamo trgovino z lahkim blagom, s katero so tržaški trgovci nekdanje mnogo zaslužili: z bombažem, kavo, tobakom itd. Ta postavka je bila že 1.1938 nizka nasproti 1. 1913.

Tržaški promet po vrstah blaga junija 1949, 1948 in 1938

(po merju in železnici v tonah)

VRSTA BLAGA	Leto	Promet	%
Premog in sorodno gorivo	1949	415.844	2
	1948	475.378	14
	1938	304.426	7
Žito	1949	1.401.718	27
	1948	511.308	15
	1938	567.245	13
Ruda in kamen	1949	863.463	16
	1948	109.691	3
	1938	797.099	18
Mineralna olja	1949	689.849	13
	1948	1.020.381	29
	1938	792.375	17
Les	1949	480.574	9
	1938	288.059	8
	1938	206.410	4
Ostalo blago	1949	1.432.657	27
	1948	1.075.870	31
	1938	1.839.582	41
Skupaj	1949	5.284.100	100
	1948	3.480.697	100
	1938	4.507.137	106

Tržaški promet v I. polletju 1949 (v q)

U V O Z	1949	o/o prometa 1938	1948	1938
Po železnici	4.930.571	87,7	1.838.582	4.559.549
Po morju.....	13.946.546	119,7	10.290.086	11.557.847
Skupaj	18.877.117	111,1	12.128.668	16.117.396
I Z V O Z				
Po železnici	10.277.250	185,0	7.631.271	4.988.310
Po morju.....	4.340.912	71,	2.334.585	4.947.020
Skupaj.....	14.618.162	126,7	9.965.656	9.935.330
P R O M E T				
Po železnici	15.207.321	139,9	9.469.853	9.547.859
Po morju.....	18.287.458	104,9	12.624.471	16.504.867
Celotni promet	33.495.279	117,2	22.094.324	26.052.726

Razvoj tranzitnega prometa

Podatki o razvoju tranzitnega prometa, t. j. prevozu blaga, ki prihaja po železnici in odhaja dalje iz Trsta, po morju ali narobe — ki prihaja po morju in odhaja iz Trsta v zaledje — jasno govorijo, **da je Trst luka, ki je namenjena staremu naravnemu zaledju, t. j. Podonavju.** Največ tranzitnega prometa je z Avstrijo, nato s Čehoslovaško in Jugoslavijo.

Ceprav sestavljajo ameriške pošiljke za Avstrijo (za samo Avstrijo, ameriško vojsko in organizacije IRO) velik del avstrijskega tranzita (548.044 t od skupnega 929.188 t), prevladuje trgovinski avstrijski tranzit nad tranzitom ostalih držav v zaledju. Jugoslovanski tranzit pa morju je bil v drugem trimeseč-

ju I. 1949 živahnejši (27.194 t.) kakor v prvem (7.413 t.). Tranzitni promet z Italijo bi bil še šibkejši, ko bi Italija ne prejemale precej blaga ERP tudi čez Trst.

Tranzit skozi tržaško pristanišče je dosegel v prvem polletju 1949 1.247.109 t, tranzit skozi tržaško cono (med državami v zaledju, n. pr. iz Jugoslavije v Italijo) pa 205.187 t. Ne narašča samo celotni tranzit, **temveč se boljša tudi razmerje med tranzitom trgovinskega značaja in tranzitom na račun ameriških pošiljk v Avstrijo.** Tako so ameriške pošiljke v Avstrijo predstavljale v I. tromesečju 47,4% (298.550 t) celotnega tržaškega tranzita, medtem ko so v II. tromesečju padle na 40,9% (249.494 t.).

Tržaški tranzit po morju in železnici

(v drugem polletju 1949 v tonah)

Izkrcano blago namenjeno v		Ameriške pošiljke v E. R. P.	Vkrčano blago prispelo iz		Celotni tranzit
Italijo	16.484	548.044	Italije	18.349	34.833
Avstrijo	724.163		Avstrije	205.025	929.188
Čehoslovaško	144.008		Čehoslovaške	29.818	173.826
Jugoslavijo	15.393		Jugoslavije	36.482	51.875
Madžarsko	9.479		Madžarske	24.098	33.577
ostale države	7.992		ostalnih držav	15.818	23.810
Skupno....	917.519	548.044		329.590	1.2.7.109

Pomorstvo še vedno v zastoju

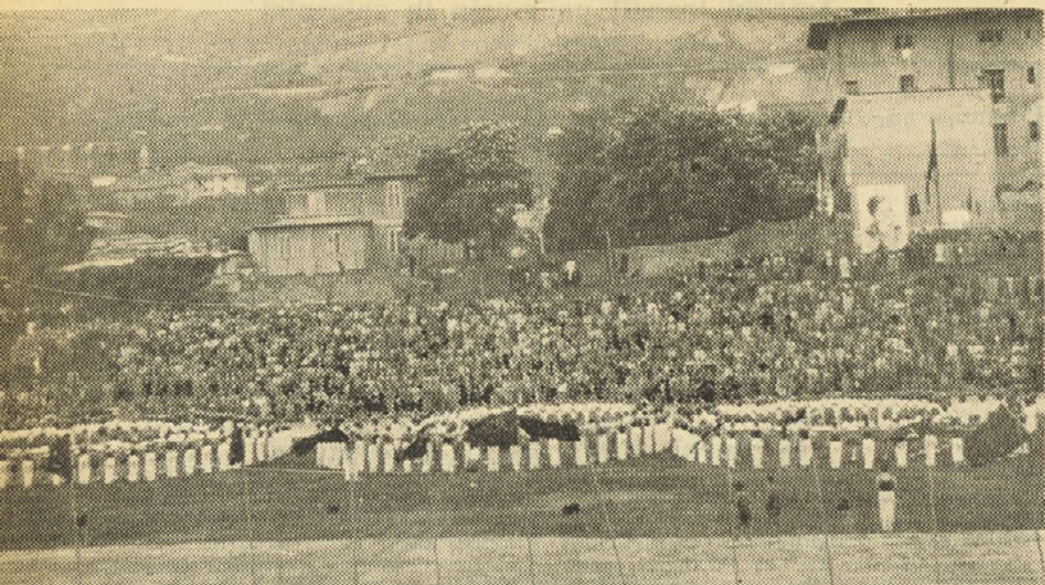
Podatki o udeležbi tujih zastav pri ladijskem prometu v Trstu govorijo o pretežni udeležbi ZDA in Italije, daleč za njimi prihaja jugoslovanska zastava. Po tonaži (netto t.) prispelih ladij prednjači zastava ZDA (598.151 t) v prvem polletju 1949, za njo pride italijanska zastava s 587.305, nato Jugoslavija s 66.897 in Anglija s 64.339 t. Po teži izkrcanega in vkrcanega blaga je prva italijanska zastava s 749.930 t, za njo ameriška s 679.751, angleška s 87.662 in jugoslovanska s 35.746 t. Toda pri ocenjevanju teh števil ne smemo pozabiti na okolnost, da plove še danes pod italijansko zastavo vse tržaško ladjevje, tudi ladjevje »Tržaškega Lloyd«^a, ki je po mirovni pogodbi pripadlo državi STO-ja. Ameriške ladje dovažajo tovore za ameriško vojsko in blago ERP.

Sredi leta 1949 je bilo v tržaškem pomorskem registru vpisanih 89 ladij s tonažo 313.850 BRT, tik pred vstopom Italijo v vojno (1. 1940) 133 ladij s tonažo 561.893, medtem ko je imel Trst pred prvo svetovno vojno (1913) 706.444 BRT ladij. Če pomislimo da obsega ladjevje »Tržaškega Lloyd«^a, ki je pred vojno obsegalo 75 ladij s tonažo 621.533 BRT (od tega je bilo v Trstu vpisanih 30 ladij s tonažo 232.074 BRT), danes komaj 112.908 BRT (brez »Biancamano«^a, ki ni več njegov) in da je od tega njegovega brodograjskega komaj okoli 15.000 BRT registriranih v Trstu, moramo priti do zaključka, da je danes Trst prav za prav brez lastnega ladjevja. V Trstu je registriranih še na račun genoeške družbe »Italia«^a 120.160 t, dalje na račun družbe »Navigazione Libera Triestina«^a, ki je v rokah Benečanov, 14.346 in beneske družbe »Adriatica«^a 7.061 BRT. O prometni politiki »Tržaškega Lloyd«^a odloča »Finmare«, t. j.

italijanska vlada, prav tako kakor o družbah »Italia«^a in »Adriatica«^a. Dejanski položaj je takšen, kakor ga je ustvarila Mussolinijeva pomorska politika s svojimi preureditvami pomorske plovbe po letu 1932, ko so spravili v svojo malno tržaško ladjevje Genovežani. (Cosulichove ladje kakor »Saturnio«^a in »Vulkanio«^a je dobila Italija, ladjevje družbe »Navigazione Libera Triestina«^a je bilo razdeljeno in ladje »Tržaškega Lloyd«^a so bile po večini prenesene v italijanske registre). Lloyd je tedaj izgubil najbolj donosne proge na Bližnji Vzhod. Za glavne proge »Tržaškega Lloyd«^a in družbe »Italia«^a ni več Trst izhodna točka.

Za mačehovsko pomorsko politiko rimske vlade je značilna protestna stavka nameščenecv »Tržaškega Lloyd«^a (1. junija 1949) proti nameri italijanske vlade, da Trstu ne nakaže nikakšne nove gradnje v okviru Saragatovega načrta za obnovo mornarice. (Po tem javnem protestu je rimska vlada dala sporočiti, da bodo v Trstu na ta račun vendar gradili dve ladji v skupni tonaži 26.000). V Združenih jadranskih ladjedelnicah v Trstu so v gradnji z denarjem ERP tri ladje po 13.000 ton za potniški in blagovni promet namenjene Lloyd«^a, za družbo »Italia«^a pa gradijo 25.000-tonsko potniško ladjo.

Med raznimi pobudami za pospešitev tržaške plovbe naj omenimo ustanovitev družbe Oestrig (Oesterreichisch - Triestiner Schiffahrtsgesellschaft) s sedežem na Dunaju. Pri ustanovitvi so sodelovali »Bratje Cosulich«, ki pa so se kasneje umaknili. Na njihovo mesto so stopili »Bratje Gondrand«^a (Basel), tako da je družba po svoji glavnici prav za prav avstrijsko-švicarska. Družba ima dve majhni

PROSLAVA 1. MAJA 1949; NA STADIONU 1. MAJA V TRSTU

ladji («Argo» 526 BRT in «Pra» 900 BRT), ki vozita v Levant.

Sinovi Aristida Cosulicha so avgusta 1949 ustanovili v Trstu Italijansko-ameriško družbo Cosulich (Cosulich Italo-Americana), ki namerava vzdrževati zveze z Južno Ameriko in razpolaga z motorno ladjo «Aristide».

Trst je danes razmeroma že dobro povezan z morskimi progami z različnimi predeli sveta, edino proge proti Srednjemu in Daljnemu Vzhodu so prav redke; toda na tržaških progah plovejo večinoma tuje ladje. Tako gre zaslužek drugam. Ob koncu izvajanja ERP (v finančnem letu 1952-53) bi tržaška plovba morala vreči 24 milijonov dolarjev in doseči tonažo 403.198 BRT. Dejansko je bilo v devetih mesecih od 1. oktobra 1948 do 30. junija 1949 vplačanih v tržaške banke samo 1 milijon 195.564 dolarjev, 422.116 funtov in 36.524 šv. frankov na račun plovbe v tranzitni trgovini, za oskrbo ladij, pomorsko spedicijo in brodnine.

V pomorstvu je bilo junija 1949 zaposlenih 4.647 ljudi, 1938 pa 14.400 Tržačanov.

Industrija

Ce pomislimo, da daje tržaška industrija zaslužka eni tretjini vsega zaposlenega prebivalstva (junija 1949 30.226 nasproti 90.381), nam postane jasen pomen te gospodarske panoge za Trst. Ze podatki o zaposlenosti in

dustriji ne kažejo, da tržaška industrija napreduje: oktobra 1948 je bilo v industrijskih podjetjih zaposlenih 32.598 ljudi, junija 1949 30.226; med I. in II. tromesečjem 1.1949 je število zaposlenih v industriji nazadovalo za 3,2%. V krizi sta posebno srednja in mala industrija. Osnovni razlog za to je treba iskati v konkurenci italijanske industrije, s katero je v istem carinskem sklopu, in v okolnosti, da ne dela za tržaško zaledje.

Združene jadranske ladjedelnice so bile ob koncu prvega polletja 1949 zaposlene predvsem z gradnjo ladij na račun ERP (v delu je bilo za 76.720 ton ladij medtem ko se **Tržaški arzenal** bavi predvsem s popravilanjem ladij. Manjše ladjedelnice kakor «Felszegy» in «Martinuzzi» so zašle v finančno krizo, iz katere jih je rešila vojaška uprava, ki je s tem dobila nanje neposreden vpliv. Velika mehanična delavnica OMMSA (Officine Meccaniche Metliković Soc. anonima), v kateri je bilo zaposlenih okoli 300 delavcev, je prenehala obratovati. Bila je v rokah italijanskega kapitalista, ki je odbil tudi ponujene kredite ERP, ker se je posvetil svojemu veleposestvu v Italiji.

Značilno je, da nimajo ladjedelnice skoraj nikakšnega naročila iz inozemstva. Obžalovanja vredno je, da si tržaška industrija ni umelela zagotoviti primerne deleža pri industrializaciji Jugoslavije, čeprav je bilo z jugoslovanske strani več ponudb. Strojna tovarna pri

Sv. Andreju bi bila z lahkoto plasirala svoje izdelke v Jugoslaviji.

Petrolejska čistilnica «Aquila» predeluje predvsem nafto, ki jo nabavlja Italija s krediti ERP; v statistikah vojaške uprave se ta trgovina ne šteje pod tržaško. Ta zaposlitev je torej začasna in bo odpadla, kakor hitro bodo dogradili velike nove čistilnice v Livornu, v Genovi in Neaplju. Petrolejske izdelke izvažajo poleg tega v Jugoslavijo, Avstrijo in Svico. Njena proizvodnja je dosegla v prvem tromesečju 1949 82.463 t, v drugem 94.504 t, v primeri s prvim polletjem 1948, ko so predelali 209.000 ton nafte, ki se uvaža z Bližnjega Vzhoda. Druga petrolejska čistilnica SIAP je v tem času proizvedla 16.861 oziroma 22.699 t.

Oljarna Gaslini, ki proizvaja semensko olje, je bila ob začetku leta 1949 zaposlena komaj za 22% svoje zmogljivosti. Zaradi velikih količin olja na svetovnem trgu so se pojavile velike težave pri plasiranju izdelkov te tovarne. Predelava 12.000 ton semena za Avstrijo v okviru ERP je podedje zaposlila za nekaj časa; v finančnem letu 1949-50 bo predelala 40.000 ton semena in orehov po načrtu ECA, ki bo izvažala olje v Italijo.

V škedenjski jeklarni «Ilva» so prižgali plavž, ki je ugasnil med vojno, šele 27. junija 1949; čakali so na premog iz Porurja. Proizvajal bo lahko 7.500 ton litega železa mesečno. Proizvodnja železarne in jeklarne je v prvem polletju 1949 nazadovala; proizvodnja jeklarne je dosegla v I. tromesečju 7.825, v drugem komaj 426; delo v valjni je počivalo v tem času tri mesece. Podjetje, ki je danes še vedno lastnina velikega italijanskega koncerna «ILVA», je odbilo jugoslovansko ponudbo za dobavo železne rude v zameno za polizdelke; očitno jo rajši s težavo nabavlja v Severni Afriki.

Vso industrijsko delavnost kakor tudi obrt je silno oviralo pomanjkanje električnega toka.

Med raznimi drugimi industrijami naj omenimo **tovarne mila**, katerih proizvodnja je v prvem tromesečju nazadovala za 50%, medtem ko je v drugem dosegla 20% zmogljivosti. Po uradnih podatkih je temu nazadovanje vzrok pomanjkanje surovin, toda gotovo je, da igra pri tem važno vlogo tudi silna konkurenca italijanske industrije.

Oklevanje glede izgraditve **industrijskega pristanišča** v Zavljah kaže, da si VU in ECA še nista na jasnem glede bodočnosti tržaške industrije. Morda pa tudi nočeta s svojimi načrti na plan. Vprašanje je, ali sploh nameravajo ustanoviti nova industrijska podjetja. Verjetno se takšnim načrtom protivi rimska vlada, verjetno pa tudi ameriška in angleška industrija. Med državami v tržaškem zaledju

kaže posebno Avstrija mnogo dobre volje, da bi prispevala pri izgradnji industrijskega pasu v Zavljah in tako izkoristila davčne in carinske olajšave. Dela na izsuševanju in urejevanju prostora napredujejo le polagoma. Ustanovljena je bila «Ustanova za tržaško industrijsko pristanišče». Industrijska podjetja v tem pasu bodo uživala davčne in carinske olajšave.

Kako pereče je vprašanje obnovitve in razgibanja delavnosti v vseh pridobitnih panogah, nam povedo podatki o razpoložljivi in zaposleni delovni sili v Trstu: razpoložljive delovne sile (od 14-65 leta, brez beguncev) je bila po podatkih ECA za leto 1948 137.300 ljudi (20% več kakor leta 1938), zaposlene pa junija 1949 90.381; priglašeni nezaposleni po uradnih podatkih je bilo 17.572.

Akcija ERP

Za finančno leto 1948-49 je bila pomoč ERP za angloameriško cono STO-ja določena na 17,8 mil. dolarjev, za leto 1949-50 pa na 13,4 mil. dolarjev. S temi dolarji uvaža ECA, ki ima v Trstu posebno misijo pod vodstvom g. Gallowaya, predvsem živila. Izkupiček se zbira v posebnem «lirskem skladu», s katerim potem razpolaga vojaška uprava sporazumno z misijo ECA. S krediti ERP naj bi se kril primanjkljaj plačilne bilance STO-ja, ki se sodeč že po višini kreditov ERP očitno boljša.

V teku prvega leta (od 1. julija 1948 do 30. julija 1949) je bilo na račun ERP uvoženih za 9.487.000 dolarjev živil in za 2.331.600 dol. industrijskih proizvodov; medtem ko so brodnine dosegle 2.660.000 dolarjev.

Razdelitev «lirskega sklada», ki je ob koncu drugega polletja 1949 dosegel 5.648.035.579 lir, je značilna za kreditno politiko ECA. Od 5.345.260.000 lir podeljenih posojil so Združene jadranske ladjedelnice prejele (od 31. marca 1948 dalje) 4.496.000.000 lir. Tržaški arzenal je prejel 200 milijonov, oljarna Gaslini 300 milijonov itd.

Kakšen vpliv si je zagotovila ECA oziroma angloameriška VU na Združene jadranske ladjedelnice, nam ni znano. Gotovo pa je, da ima v njih po IRI-ju pretežen vpliv rimska vlada in da niti ta lastnina niti ostalo imetje italijanske države nista bila prenesena na državo STO-ja, kakor določa mirovna pogodba. Spričo takšnega položaja je jasno, da se s krediti ERP krepijo predvsem postojanke italijanskega velikega kapitala oziroma italijanske države.

V novejšem času se je misija ECA pričela zanimati tudi za kmetijstvo na Tržaškem in je odobrila v ta namen tudi manjše kredite.

PROSLAVA 1. MAJA 1949. V TRSTU, NA STADIONU 1. MAJA

Državne finance uravnovešene

Proračun, ki ga je postavila vojaška uprava za drugo polletje 1949, je dokončno ovrgel trditev nasprotnikov ohranitve STO-ja, ki zagovarjajo ponovno priključitev Trsta k Italiji pod pretvezo, da se Sto ne more vzdrževati:

Redni izdatki	L. 7.718.120.080
redni dohodki	L. 9.705.759.000
Prebitek	L. 1.987.638.920

Napredek postane še bolj očiten, ako primerjamo ta proračun s proračunom za I. polletje, ki je predvideval velik primanjkljaj:

Redni izdatki	L. 7.544.994.492
redni dohodki	L. 6.200.309.000
Primanjkljaj	L. 1.344.685.492

Sliko državnih financ kvirajo izredni izdatki.

Izredni izdatki in dohodki za drugo polletje 1949:

Izredni izdatki	L. 5.647.171.584
izredni dohodki	L. 30.820.000
Primanjkljaj	L. 5.614.351.584

Odkod ti izredni izdatki?

L. 510.231.584 za popravila na javnih poslopih.

L. 2.848.240.000 za javna dela.

L. 2.288.700.000 prispevek italijanske vlade za graditev ladij.

Knjiženje prispevka italijanske vlade med izdatke predstavlja posebno knjižno operacijo, ki postavlja prispevek na pasivno stran iz posebne skropuloznosti ali pa morda zato, da nakaže, da bo treba te prispevke vračati. Na vsak način gre pri tem prispevku kakor tudi pri izdatkih za javna dela za izredne izdatke, ki bodo odpadli, ko se gospodarske razmere ustalijo.

Dalje nastaja pri postavitvi »**kapital v obtoku**« primanjkljaj 1.121.287.336 lir. Ta knjižba ima verjetno predvsem namen da pokaže učinek ERP, saj navaja med izdatki:

1.664.193.200 posojil in
3.657.841.503 dohodkov ERP.

Na drugi strani so med dohodki:

542.905.864 za vrnjena posojila
3.657.841.515 za prodajo blaga ERP.

Ce upoštevamo primanjkljaj pri izrednem proračunu in v poglavju »**kapital v obtoku**« ter prebitek pri rednem proračunu, pridemo do končnega primanjkljaja za II. polletje 1949 4.750.000.000 lir. Toda ta primanjkljaj je za skoraj 2 milijardi (1.991.375.492) nižji, kakor

je bil v proračunu za prvo polletje (6. milijardov 741.375.492) in za dobrih 5 milijard nižji kakor v proračunu za drugo polletje 1948 (9.928.396.335).

Redni proračun za vse leto 1949 kaže 642.953.428 lir prebitka (15.906.068.000 dohodkov in 15.263.114.572 izdatkov).

Slovensko gospodarstvo

V lanskem koledarju smo razpravljali o položaju slovenskega gospodarstva pod naslovom «Slovensko gospodarstvo v dušecem ozračju». Letos so se tu pa tam pojavila znamenja, ki ne bi več opravičevala tako ostre oznake. Predvsem je razširjenje okvira obmejnega prometa omogočilo mnogim našim podjetjem nekoliko večji razmah. Razloge za to je treba iskati prej v razvoju splošne mednarodne politike in zblizanju jugoslovansko italijanskih gospodarskih odnosov kakor v morebitni izpremibi notranjih političnih smernic nasproti slovenskemu gospodarstvu.

Stališče Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo, v kateri prevladujejo irendentični elementi, nasproti slovenskim gospodarskim podjetjem je ostalo neizpremenjeno. V tej najvažnejši javni gospodarski ustanovi nima še danes slovensko gospodarstvo svojega predstavnika. Vsa prizadevanja Slovenskega gospodarskega združenja in slovenskega strokovnega lista «Gospodarstvo», da bi se odpravila ta krivica, so bila zaman.

Vse je ostalo pri starem tudi glede podeljevanja obrtnic, ki je v rokah tržaške občine v smislu še vedno veljavnih fašističnih zakonov; občinsko upravo, kakor tudi consko (deželno), ki odločata o tem, vodijo Slovencem nasprotno stranke. Popolnoma onemogočena je obnova slovenskih kreditnih zavodov in

prve poskuse v tej smeri skušajo zadušiti s fiskalnimi šikanami.

Prav tako je značilno, da je bila odbita nova prošnja Slovenskega gospodarskega združenja za obnovo dveletne trgovske šole, čeprav se je že pri prvem poskusnem vpisovanju za šolsko leto 1948-49 priglasilo dovolj slovenskih dijakov.

V preteklem letu je angloameriška VU dokončno odpravila vse omejitve glede uporabe slovenskih napisov na podjetjih.

Zaključna beseda

Da kratko označimo razvoj tržaškega gospodarstva v preteklem letu pod angloameriško VU:

V bistvu se tržaško gospodarstvo še vedno razvija v sklopu italijanskega gospodarstva, s katerim je bilo vnovič povezano z znanimi rimskimi sporazumi; vendar kažejo določene geste VU njeno voljo, da si ne da popolnoma zavezati rok in da ohrani svobodo glede dokončnega odločevanja v gospodarskih zadevah. Smo še vedno v položaju nekakšnega pričakovanja dokončne odločitve. V poročilih gen. Aireya naletimo sicer na skoraj melanholično ugotavljanje, da se promet z državami naravnega tržaškega zaledja še ni dovolj razvil — za kar mečejo njegova poročila v glavnem krivdo na te države, kakor da ne gre za dvostranske dogovore — vendar iščemo zaman odločilnega zamaha angloameriške VU v tej smeri oziroma v smeri izgraditve neodvisnega tržaškega gospodarstva. Prav zaradi pomanjkanja povezave z naravnim zaledjem visi vse tržaško gospodarstvo v zraku. Ne po krivdi Tržančanov. Zato si je Anglež Crankshaw («Observer» 16. okt.) lahko privoščil pripombo, da je Trst sestradano pristanišče, ki ga drži pokonci ERP.

Kmetijstvo anglo-ameriškega področja STO-ja

Stanko Oblak

V splošnem okviru gospodarskih dejavnosti angloameriškega področja STO-ja ne zavzema, kakor je vsem znano, kmetijska panoga najvažnejšega mesta. Trst je zaživel v preteklosti kot osrčje velikih dovodnih in odvodnih žil mednarodnega trgovinskega prometa, ki so vezale in še danes povezujejo obširno tržaško zaledje s svetom. Trgovinski pobudi se je pozneje pridružila ustvarjalna sposobnost tržaških delovnih množic: v velikem pomorskem središču so se postopoma razvili številni obrati težke,

srednje in male industrije. Dobrinam tega velikega pomorskega središča je od nekdaj nasprotovala skopost in pičla rodovitnost bližnje kraške in istrske zemlje. Poljedelstvo je ob takih pogojih seveda zaostajalo za razvijajočo se trgovino in industrijo. Ni zaradi tega čudno, da se je ob takem položaju ustvarila miselnost, ki sloni na podcenjevanju našega kmetijstva tako iz gospodarskega kakor iz socialnega vidika.

Menimo, da ne bo odveč, če si bomo za pravilno razumevanje vseh kmečkih vpra-

šanj ustvarili sliko tukajšnjega poljedelstva s preglednimi podatki tukajšnje kmetijske dejavnosti. Številke, ki so podane v naslednjih razpredelnicah, so sestavljene na pod-

lagi uradne statistike; niso sicer popolne niti vse točne, vendar bodo lahko pazljivemu čitatelju pojasnile pomen in vlogo kmetijstva na angloameriškem področju STO-ja.

Neplodna in obdelovana zemljišča

Občine	Celokupna površina (ha)	Neplodna zemljišča (ha)	Gozdna zemljišča (ha)	Skoraj nepl. zemljišča (ha)	Travniki pašniki (ha)	Obdelovana zemljišča (ha)
Trst	2.180	1.201	2.488	609	2.356	2.926
Milje	2.660	212	76	45	1.372	1.714
Dolina	2.660	125	300	341	1.183	1.568
Nabrežina	4.395	183	708	1.680	1.447	1.503
Zgonik	3.129	75	895	1.022	887	913
Repentabor	1.226	24	500	291	332	340
Skupaj	22.250	1.820	4.967	3.988	7.587	8.928

Kakor je razvidno iz navedenih podatkov, meri celokupna površina področja 222 kvadratnih kilometrov (1 km = 100 ha). Od te površine moramo odšteti vsa neplodna zemljišča (zgradbe, ceste, vode itd.) t. j. 18 kv. km. Rastlinskim kulturam ostane na razpolago 204 km (ali 20.430 ha). Vendar moramo tudi pravkar navedeno površino skrečiti za nadaljnjih 90 kv. km, na katerih se rasteza gozdna tla in predeli kraških zemljišč, ki so praktično skoraj nerodoviti. Za donosne kulture, za travništvo ter za pašništvo nam ostane na razpolago komaj 114 kv. km ali

11.475 ha. Naj pripomnimo, da je v mnogih zapadnih državah, kjer obstajajo še fevdalni ostanki iz preteklih dob, v rokah enega samega lastnika več obdelovalne zemlje, kakor znaša vsa obdelovalna površina angloameriškega področja STO-ja.

Vendar so plodovi, ki jih zna pridobivati pridnost in neumornost našega kmetovalca, prav pomembni tako po količini kakor po pestrosti proizvodov. Naslednja razpredelnica nam prikazuje, kako je razdeljena površina obdelovalne zemlje in koliko je pridelka.

Številčno stanje živinoreje (1949)

Občine	Krave	Ostala goved	Konji	Prašiči	Ovce	Koze
Trst	600	150	800	1.400	200	800
Milje	350	130	140	950	—	450
Dolina	700	300	40	600	10	300
Nabrežina	300	250	45	280	72	250
Zgonik	310	200	5	180	30	70
Repentabor	100	80	—	110	10	30
Skupaj	2.360	1.110	1.020	3.520	320	1.900

Številke, ki smo jih navedli, izražajo široko povpreko; žal ni popolnih statističnih podatkov v pogledu vrtnarskih proizvodov, ki so za tržaškega potrošnika in sploh za tu-

kajšnje kmečko gospodarstvo silno važni.

Številčno stanje živinoreje je na posameznih občinskih področjih danes približno naslednje:

Kulture in proizvodnja

Poljedelstvo

Pšenica	269	2 200
Koruza	293	5 000
Ostale žitarice	119	1.000
Krompir	781	55.000
Zelje	27	2 700
Paradžniki	92	11.000
Vrtovi	279	—
Krma	216	20 000
Cvetlice	12	—
Razno	329	—
	2.490	

Sadjereja

Vinogradi	1 246	80.000
Breske	5	1 100
Hruške	—	2 500
Mareljce	—	100
Česnje	—	1 500
Češplje	—	500
Razno	142	—
	1 378	

Travnništvo

Travniki	574	15 000
Travniki-pašniki	3.460	30 000
Pašniki	3.500	10 000
	7.587	

Pri pomba: Podatki proizvodnje obsegajo letne pridelke čistih in mešanih kultur.

Cenijo, da znaša celokupna vrednost vseh kmetijskih proizvodov nad 2 milijardi lir letno. Tržna vrednost pridelkov je seveda za okrog 50 odst. višja.

Iz vsega tega, kar smo sedaj navedli, izvira odgovor, da je tukajšnje poljedelstvo v bistvu usmerjeno k intenzivnemu obdelovanju. Vsekakor pa lahko trdimo, da ni še zdaleka doseglo najvišje razvojne stopnje. Razlogov, ki ovirajo napredovanje kmetijske dejavnosti na našem področju, je mnogo. V tem pogledu je poljedelstvo predvsem tesno povezano s splošnim gospodarskim položajem zapadnega sveta. V vrtincu ostre konkurenčne borbe ogromnih interesov kapitalističnih skupin, je često vprav delovni kmet prvi in najlaže prizadet. Na splošno je znano, da se pogubne posledice gospodarskih kriz, ki se periodično porajajo v nesocialističnih deželah, odražajo v najobčutljivejši meri zlasti pri kmetiistvu. V tem pogledu lahko navedemo značilen primer. Ko so se oktobra leta 1948 cene kmetijskih proizvodov pričele nagibati navzdol, je val pocenitve zajel v prvi vrsti kmečko proizvodnjo. Tako so pred pocenitvijo cene kmetijskim proizvodom dosegle 62kratno po-

dražitev v primerjavi z zadnjim predvojnim letom 1938. Danes so se te cene znižale že na 50 kratni povišek, medtem ko je ostala cena poljedelskih izdelkov v prodaji na drobno na osnovi 65kratne podražitve — vedno v primerjavi z letom 1938. Prva znamenja krize so se torej že pojavila na obzorju kmečkega gospodarstva.

Kaj obeta kmetiistvu angloameriškega področja STO-ja bližnja bodočnost?

ga odgovora na to vprašanje ni danes seveda mogoče dajati. Pričakovati je vsekakor dobo naraščajočih težav in trdega dela za sam življenjski obstoj. Ta perspektiva bi morala bolj kakor doslej usmerjati našega malega in srednjega kmetovalca na pot skupne obrambe njegovih življenjskih interesov.

Kmečko ljudstvo si mora v prvi vrsti priboriti osnovno pravico do samoodločbe. Naš kmečki živelj je v toliko dozorel, da lahko odločno odklanja varuštvo tujih gospodarstev in njihovih domačih služabnikov, ki nimajo z našo zemljo nič skupnega in že zaradi tega ne čutijo njenih problemov. Lahko trdimo, da bi kljub nepovoljnim pogojem, o katerih smo govorili, naše kmetiistvo lahko doseglo neprimerno višji razvoj, če bi o bistvenih vprašanjih, ki ga zadevajo, vsaj sodelovalo ljudstvo samo.

Nepovoljne posledice ukrepov, ki so izšli ali izhajajo od zgoraj in ne upoštevajo stvarnih potreb in teženj naše kmečke dejavnosti, so razvidni skoraj na vsakem koraku angloameriške agrarne politike.

Gospodarski bilteni govore n. pr. o znatnih denarnih sredstvih, ki so bili na našem področju investirani v poljedelstvu in gozdarstvu. Gre dejansko za številke, ki se pišejo z 9 ničlami. Kje so tem številkam sorazmerni učinki? Naj navedemo samo, da so za razna forsirana pogodzovalna dela potrosili doslej okrog milijarde lir, t. j. okoli 75 odst. vseh sredstev, ki so jih doslej nakazali za razne pobude v kmečkem gospodarstvu. To je jasen primer nesmotrnega gospodarjenja. Velike investicije ter skromni uspehi so snov izrazita značilnost dosedaj.

Podpore, ki jih oblasti podeljujejo posanje agrarne politike na našem področju, meznim kmetovalcem, slonijo na zastarelih zakonskih določbah, ki ne upoštevajo stvarnih potreb zlasti siromašnejših kmetov, ki ne razpolagajo s potrebnimi sredstvi za izvršitev izboljševalnih del. S podporami se tako okoriščajajo le premožnejši. So na področju še kmečka naselja, ki n. pr. ne poznajo sodobne hlevske zgradbe niti sodobno urejene gnojnišne jame, da ne govorimo o ostalih pridobitvah moderne tehnike.

Naši kmetovalci si v ogromni večini želijo napredovanja in znanja. Ne moremo rav-

no reči, da jih oblasti podpirajo v tej njihovi pravični težnji. Kmetijsko strokovno šolstvo beleži velike pomanjkljivosti. Kljub številnemu kadru kmetijskih strokovnjakov ne prodira sodobno znanje v globino in širino. Pridobitve moderne tehnike ostajajo na splošno med zaprtimi stenami laboratorijev in v zapisih raziskovalcev. Prevladujejo suhi birokratični postopki, ki ne zajemajo in ne morejo zajemati kot taki bistva vprašanj. V uradih, ki se bavijo skoraj izključno z zadevami slovenskega podeželja, ne čuješ domače in ne vidiš pisane slovenske besede.

Kmetijstvo področja A je poleg tega pred vrsto sploh še nenačetih važnih vprašanj.

Slovensko-hrvatska prosvetna zveza v letu 1949

Drago Pahor

Kdor bo za nami pisal zgodovino naše dobe, bo moral napisati, da je bilo leto 1949. najbolj žalostno leto v življenju tržaških Slovencev, ker je bilo to leto zablode, ko je velik del našega ljudstva, zanesen po krivih voditeljih, postalo samemu sebi in svoji domovini nezvest. Toda prav to leto pa je obenem prineslo dokaze, da ljudstva ni mogoče dolgo varati, da zdravo narodno telo prav kmalu izloči iz sebe vse strupe, ki so mu bili zvižno vbrizgani, da ugonobe njegovo rast in razvoj. Tudi Slovensko - hrvatska prosvetna zveza, osrednja prosvetna organizacija Slovencev in Hrvatov na Tržaškem ozemlju, je v tem letu pod besnimi udarci likvidatorjev iz kominformističnega tabora prestala preizkušnjo in dokazala, da kulturnemu delu, ki je trdno oklepa rodne zemlje in črpa svojo moč iz korenin matičnega debla, ne more škodovati še tako močna burja informbirovskega izvora.

Ob koncu leta 1948., ko je lažna «OF» naročila svojemu «tajništvu», naj uredi vprašanje prosvetne zveze (26.9.48.), je postalo povsem jasno, da je hotenje, da ostane politični spor okoli informbirojeve resolucije izven naše prosvetne organizacije, povsem iluzorno in da ni omenjena resolucija le izvor različnega ideološkega gledanja, temveč da seda v same temelje svetovnega demokratičnega gibanja. Tako ni bila očuvana pred težko krizo niti SHPZ. Napadi na posamezne člane v društvih, ponekod na članstvo sploh in divja gonja proti tovarišem v vodstvu SHPZ se je vse bolj in bolj stopnjevala, da je dosegla svoj višek po ustanovitvi tako zvanega Pri-

Socialni in gospodarski položaj številnih najemnejalcev in polovinarjev nima zaslonbe v ustrezni zakonodaji; nič manj pereča niso vprašanja tržne zaščite in uveljavljanja domače kmečke proizvodnje, dobave poljedelskih potrebščin po dostopnih cenah, zastopstva kmečkih interesov v raznih gospodarskih in upravnih ustanovah itd.

Vsi problemi tukajšnjega kmetijstva so v tesni medsebojni povezavi in se ne dajo zaradi tega reševati brez načrtnega usmerjevanja vseh panog kmetijske dajavnosti, zlasti pa ne brez sodelovanja vseh prizadetih kmetovalcev. Izkušstva štirih let tuje okupacije so v tem pogledu najzgovornejši dokaz.

pravljalnega odbora za zaščito in gojenje napredne ljudske kulture (11.12.48.), ko je likvidatorska Bidovčeva skupina opustila še zadnje rahle obrise in z vso silovitostjo poskušala do kraja uničiti vse kulturno snovanje tržaških Slovencev, ki je kljub oviram s strani okupacijske oblasti in domačih šovinistov od leta 1945. naprej tako lepo napredovalo. Že pred decembrom so vsa mestna društva prišla ob svoje društvene prostore, iz katerih jih je nagnalo pobesnelo nasilno vidalijevstvo, da so nato v decembru in januarju dokončno zaprli dvorane tudi našemu SNG in s tem dovolj nedvoumno dokazali, da ni tu le vprašanje titovstva in antititovstva, temveč resnično stremljenje za likvidacijo slovenskega kulturnega življenja na tržaških tleh.

V novo leto 1949. smo stopili s popolnoma razčiščenimi pojmi, kaj pomeni kominformistično zaščitništvo (to ime se je prijeló likvidatorjev, ki so si nadeli ime in določili mesto v slovenski kulturi) v našem kulturnem življenju. Sedaj nam je bilo popolnoma jasno, da služita Bidovec in Gombač s svojimi zaščitniki šovinističnemu in protislovenskemu in protidemokratičnemu Vidalijevemu gibanju, ki sodeluje z drugimi reakcionarnimi strankami v pripravljanju pogojev za vrnitev Trsta k Italiji.

Ob močni podpori kominformističnih internacionalistov (prof. Ferlan je ponovno nastopal javno proti slovenskim kulturnim delavcem in končno zlorabiti za moralno podporo Bidovčevim likvidatorjem ime Centro di cultura popolare in ob sodelovanju narodno in

OBCNI ZBOR SLOVENSKO-HRVATSKE PROSVETNE ZVEZE 6. NOV. 1949.

original
M. BAMBIC

kulturno nezavednih ljudi, ki se do lanskega leta niso zmenili za slovensko prosvetno življenje, je »Pripravljalni odbor za zaščito« vodil borbo za vsako društvo posebej. Ta borba, ki se je začela v decembru, se je nato nadaljevala vse prve mesece lanskega leta.

V glavnem moramo postaviti trditev, da so se najhitreje izmotale iz nastale krize prav tista društva, ki so kazala ves čas svojega obstoja resnično, neprekinjeno prosvetno dejavnost, medtem ko so društva, ki so že prej živovarila in težko izvrševala minimalne naloge delovnega programa, zapadla prej pod vpliv kominformistov.

Najzgovornejši dokaz tej ugotovitvi nam daje prosvetno društvo »Ivan Cankar« od Sv. Jakoba. Društvo, ki dela gotovo na najtežjem terenu in ki je bilo izpostavljeno najrazličnejšim šikanam in provokacijam, je ostalo z vsemi svojimi odseki aktivno. Zasedba prostorov v tiskarni, ki jo je izvršilo v imenu »Ivana Cankarja« nekaj zaletelih bivših članov z bivšim tajnikom na čelu, se je izkazalo takoj kot klavno oskuben »blef«.

Tudi vsa druga »društva«, ki nosijo ista imena kot naša legalna društva in jih kominformisti proglašajo za edina legalna, nimajo v sebi življenjske sile, ker je resnično aktivno članstvo ostalo zvesto pravilno izvoljenim odborom in načelom, po katerih so ti odbori pod vodstvom SHPZ vodili naše prosvetno delo od osvobojenja naprej. Na izjavah, ki odobravajo dosedanje smer in obsojajo kominformistično likvidatorstvo, so zbrala razna mestna društva prav lepe odstotke podpisov svojega članstva, tako v Barkovljah 70

odstotkov, v Rojanu 78%, pri P. D. Vojka Smuc 75%, pri P.D. Skamperle 67%, pri P. D. Simon Jenko 70,9%, pri P. D. Srečko Kosovel 81% itd.

Prav tako kot v mestu so si kominformisti tudi na deželi s falzificiranjem in nasiljem »osvojili« nekatera društva odnosno vodstvo istih, da tako dajo svojemu likvidatorskemu delu neko »legalno« obliko. Odbori nekaterih društev so postali slepo orodje v rokah vidaljevskih razbijačev, ki so se potrudili, da so onemogočili vsak stik teh svojih ljudi z vodstvom SHPZ in tako preprečili diskusijo, ki bi gotovo razsodnejše obvarovala pred sramotnim žigom nekulturnosti in narodnega izdajstva. Kako moremo drugače kvalificirati n. pr. grožnjo, izrečeno proti našemu književniku dr. Vladimirju Bartolu, da ne pojde živ iz Ricmanj, če se bo še enkrat pojavil tam z namerom, da bi predaval, ali pa dejstvo, da sta predsednik in tajnik trebenjskega prosvetnega društva postavila na indeks slovenski pesmi »Mladi bataljoni« in »Pesem delovnih brigad«?

Društva, katerih odbori so se brez čuta odgovornosti za razvoj slovenske prosvete na Tržaškem postavila brezpogojno v službo likvidatorjev SHPZ, so bila pozvana pred zvezino razsodišče, ki je v dveh razpravah 8. in 17. maja izključilo 15 društev in sicer P.D. Prešeren iz Boljuna, P.D. »Primorsko« iz Mačkovelj, P. D. »Valentin Vodnik« iz Doline, P. D. »Kralj Mirko« iz Domja, P. D. »Drago Bojan« iz Gabrovca, P. D. »Volnik« iz Zgonika, P. D. »Rdeča zvezda« iz Saleža, P. D. »Vesna« iz Sv. Križa, P. D. »Peric Al-

PROSLAVA 50-LETNICE »LIPE« V
BAZOVIČI, STARI DRUSTVENI PRA-
POR

bert» iz Stivana-Medjevasi, P. D. »Cebulec« od Sv. Marije Magdalene zgornje, P. D. »Prešeren« s Kolonkovca, P. D. »Zvezda iz Podlonjerja, P. D. »Cvetko Pečar« iz Zgornje Kolonje, P. D. »Slovan« iz Padrič in P. D. »Primorec« iz Trebč.

Kljub sistematičnemu razbijanju naših društev, kljub oviranju naših prireditev in dejanskim napadom na naše kulturne delavce in prireditve je SHPZ v borbi vztrajno utrjevala naša društva in se z veliko energijo zavzemala za vsako prireditev posebej. Kominformisti so preprečili v Nabrežini komemoracijo za pokojnim pesnikom, nabrežinskem rojakom Igom Grudnom, preprečili so spominske razstave kriškega rojaka slikarja Alberta Sirka na Opčinah in v Boljuncu, medtem ko je Košuta Just na Sirkovi razstavi v Sv. Križu profaniral njegov spomin. SHPZ je z društvi pripravila 19 proslav Prešernove stoletnice, zaradi razbijaštva likvidatorjev je uspelo prirediti le 10 teh proslav.

To je bila doba največjega razmaha kominformističnega napada na slovensko kulturo. Slovenske ljudske množice pa so začele kritično ocenjevati vse te likvidatorske nastope in že v drugi četrtini lanskega leta ugotovimo da so se mnoga prosvetna društva konsolidirala, da se je število kulturnih prireditev polagoma zopet dvigalo in pričele so se ustanavljati nove prosvetne organizacije tam, kjer je vodstvo naših društev ostalo v rokah Vi-

dalijevcev. V tem razdobju in kasneje so se ustanovili prosvetni krožki v Saležu, Gropadi in na Opčinah ter P. D. »Pinko Tomažič« v mestu, neposredno pred III. občnim zborom SHPZ pa so bili ustanovljeni še prosvetni krožki v Sv. Križu in v Skofijah ter P. D. »Oton Zupančič« pri Sv. Mariji Magdaleni zg. V pripravi pa je ustanovitev še novih prosvetnih krožkov in društev (Kolonkovec, Boljunec, Dolina in drugod).

Volilna kampanja, volitve same in tem sledeči dogodki so iztreznili marsikaterega našega rojaka, ki je prav v tem času uvidel, da se glasovi, oddani za Vidalijske liste, štejejo kot italijanski glasovi.

Ko so nas že ne vem katerikrat proglasili za mrtve in likvidirane, se je v naših prosvetnih delavcih zbudila volja, da zopet krepko manifestirajo svojo kulturno zavest. Tri zaporedne prireditve širšega značaja: okrajni pevski nastop v Sempolaju (7. avgust), okrajni pevski nastop v Plavljah (14. avgusta), zlasti pa proslava petdesetletnice bazoviškega prosvetnega društva (21. avg.) so bile dober znak, da je kriza v naših društvih premagana in da pojde odslej pot samo navzgor. Proslava sedemdesetletnice P. D. »V. Vodnik« v Dolini (29. avgusta 1948.) je označevala nekako začetek krize, bazoviška proslava pa je pomenila njen konec; dve nedelji po tej proslavi je ob komemoraciji bazoviških žrtev oder za pevce, ki je dva tedna prej bil dovolj velik, postal mnogo mnogo premajhen, da bi sprejel vse pevce.

Kominformistični »zaščitniki« so morali ponovno ugotoviti poraz svojega razbijaštva, zato so se odločili, da »zavzamejo« SHPZ, kar so poskušali s sklicanjem izrednega občnega zbora SHPZ. Tudi ta burka, pri kateri je sodelovalo še šest v Zvezi včlanjenih društev (P. D. Ravbar na Greti, P. D. Opčine, P. D. Istrski grmič v Skofijah, P. D. Slavec v Ricmanjih, P. D. Slovenski dom v Elerjih, in P. D. Božidar Kotarič pri Sv. Barbari, ki so bila nato zaradi svojega razbijaškega nastopa izključena iz SHPZ, ni dosegla svojega namena, temveč je imela razno nasproti učinek, da je mobilizirala in zaktivizirala mnoge naše prosvetne delavce, kar dokazuje vrsta uspešnih prireditev, ki so jih naša društva priredila pred in po občnem zboru SHPZ, ki je bil 6. novembra na stadionu »1. maj«.

Medtem ko je slovenska prosvetna organizacija v zoni A Tržaškega ozemlja v lanskem letu preživljala težko zgoraj opisano krizo, so slovenska in hrvaška prosvetna društva v coni B razvijala v miru in slogi svojo aktivnost v neprestanem dviganju kulturne ravni tako zaostalega in v preteklosti zapostavljenega istrskega človeka. Režiserski in pevovski tečajji, ki jih prireja koprski podzve-

LUTKE, SEVEDA MARIJA MARSICA, OD SLOV. NARODNEGA GLEDALISCA

za usposablja strokovno prosvetne delavce na vasi, splošni izobraževalni tečaji pa so v lanskem letu je bilo s pomočjo ekipe ljubljanskega Etnografskega muzeja započelo delo v folklornem odseku. Deset novih zadružnih domov, ki so že pod streho ali v gradnji, odpira prosvetnim društvom nove perspektive za še ugodnejši razvoj njihovega dela.

Prav tako mora biti človek vesel, kadar obišče naše hrvatske brate na Buiščinu. Kdor je spremljal kulturno delo »podsaveza« v Bujah od početkov preko prvega in drugega pa do tretjega festivala hrvatske kulture, mora potrditi: da je razvoj po kvantiteti aktivnih prosvetnih delavcev kakor tudi po kvaliteti nad vsako pričakovanje velik.

Petindvajset krajevnih prireditev v Tednu hrvatske kulture in nedeljski kulturni festival je razveseljiv obračun trdega in vztrajnega kulturnega prizadevanja bujskih Hrvatov in njihovega prosvetnega aktiva. V tem letu so Hrvati tudi pomnožili svojo prosvetno družino z ustanovitvijo HPD »Ante Babič« v Bujah, HPD »Osvit« v Murinah in HPD »Danica« v Gamboču. Na dan občnega zbora dne

6. novembra je bilo v SHPZ včlanjenih 101 društvo. V coni A je bilo 39 društev, med njimi tudi srednješolsko društvo, ki se je malo prej ustanovilo in prijavilo svoj pristop k SHPZ; v koprski podzvezi je včlanjenih 33 društev, medtem ko združuje hrvatski podsavez 39 prosvetnih društev. Na samem občnem zboru pa sta bila sprejeta v članstvo še dva prosvetna krožka. S tem je število vseh včlanjenih društev narastlo na 103 (v coni A na 41).

Občni zbor SHPZ je pomenil prav tako po svoji vsebini kakor tudi po svoji obliki dokončen obračun z likvidatorji slovenske kulture. Občni zbor, na katerem je bilo zastopanih 85 včlanjenih društev, je postal z navzočnostjo zastopnikov vseh slovenskih kulturnih matičnih organizacij prava manifestacija slovenske kulturne enotnosti. Poleg zastopnikov »Ljudske prosvete« iz Ljubljane, se je občnega zbora udeležila tudi koroška delegacija Slovenske prosvetne zveze iz Celovca ter delegacije Zveze slovenskih prosvetnih društev iz Gorice, ki so jo sestavljali poleg goriških Slovencev tudi beneški Slovenci.

Občni zbor je kritično premočnil viharno dobo od zadnjega občnega zbora in ugotovil, da je vodstvo SHPZ vodilo pravilno načelno

MALO OBCINSTVO PRI LUTKOVNI PREDSTAVI

prosvetno politiko v interesu svobodnega kulturnega razvoja Slovencev in Hrvačev na STO-ju in je v svoji obširni resoluciji ponovno podčrtala naše osnovno načelo, da se slovenska in hrvatska kultura na Tržaškem

ozemlju more razvijati samo v enotnosti s kulturo v socialistični domovini.

Zato bo SHPZ tudi v bodoče kljub vsemu hodila po tej začrtani poti, ki nas edina vodi iz kulturne in narodne smrti.

Slovenska šola na Tržaškem

Drago Pahor

Šolsko leto 1948-49, in celo leto 1949, je prav gotovo leto najtežjih preizkušenj za obstoj in razvoj slovenskega šolstva v angloameriškem področju Tržaškega ozemlja. V osnovnih šolah se občuti precejšnji padec števila učencev, ki je posledica vojnih let, kajti prav sedaj so pričeli obiskovati šolo otroci, ki so bili rojeni v letih vojne. Toda poleg tega neizogibnega dejstva, ki je splošno in se pojavlja povsod, kjer so bila ljudstva zapletena v vojno viхро, nastopa pri nas v lanskem letu še drugi činitelj, t. j. kominformizem. Njegov razvoj šolstva, t. j. kominformizem. Njegov negativni učinek je dvojen: na eni strani je oslabitev demokratične fronte opogumilo šoviniste, da so se zagnali v slovensko šolstvo z vso energijo, in italijanska iredentistična gibanja so pričela s poskusi likvidacije slovenskega šolstva. Na drugi strani pa je najnovejša kominformistična teorija o «internacionalizmu», ki pa za čudo sliči staremu socialdemokratskemu pojmovanju internacionalizma, ki je na robovih slovenskega naroda pomenil italijanstvo Trsta in Gorice ter nemškutarstvo v Mariboru in na Koroškem, po-

vzročila, da so nekateri slovenski starši mislili, da izvršijo svojo »internacionalistično« in »antitirockistično« dolžnost, če vpišejo svojega otroka v — italijansko šolo. Vodstvo tržaškega kominformizma tako italijansko kot slovensko, nosi za tako tolmačenje internacionalizma vso odgovornost, saj je prizadevanju, da služi ciljem italijanskega šovinističnega iredentizma, zagrešilo tudi samo nekaj napadov na slovensko šolo. Vendar pa je treba znižanje števila osnovnošolskih učencev pripisovati predvsem pojavu padca rojstev v vojnih letih. To najlepše ugotovimo s primerjavo števila učencev v šolskem letu 1946-47 in 1948-49.

V šolah tržaške občine je bilo v šolskem letu 1946-47 2664 učencev nasproti 2480 učencem v šolskem letu 1948-49. Za vso občino Trst znaša torej odstotek znižanja števila slovenskih otrok 6,9. Če pa primerjamo padec števila učencev v tistih vaseh, kjer ni moglo iti prestopov na italijanske šole, vidimo, da je prav v teh slovenskih vaseh odstotek znižanja občutnejši.

Šola v Bazovici je imela v letu 1945—47	83 učencev, v letu 1948—49	73 učencev, 10 manj
Gropadi	74	57
Katinari	116	91
Trebčah	82	76

Padec v zgornjih štirih vaseh znaša torej 16,3%. Znižanje števila učencev je v nabrežinskem in dolinsko-miljskem okraju občutnejše kot v mestu; v nabrežinskem okraju je padlo število slovenskih učencev od 578 v šolskem letu 1946-47 na 531 v š.l. 1948-49, kar predstavlja 8%, medtem ko daje dolinsko-miljski okraj v številu 653 v l. 1946-47 in 583 v šolskem letu 1948-49 (v te podatke nista všteti šoli Pesek in Skofije zaradi sprememb, nastalih zaradi razmejnitve odnosno prešolanja otrok v novo šolo v onem delu Skofij, ki pripadajo coni B) 10,7% padca. Iz zgornje primerjave je torej razvidno, da je padec števila učencev v osnovnih šolah pripisati predvsem padcu rojstev v vojnih letih.

Otroški vrtci:

V šolskem letu 1948-49 je delovalo skupno 17 otroških vrtcev, t. j. trije več kot v prejšnjem letu. Toda število otrok je v vrtcih

kljub povečanjem številu zavodov padlo od 720 v šolskem letu 1947-48 na 604 v šolskem l. 1948-49. Novi vrtci so se v tem letu odprli v Devinu, Dolini in na Kolonkovcu, Zadnji je zaseben, ker staršem tega šolskega okoliša doslej še ni uspelo si priboriti slovenskega vrtca. V šolsko leto 1949-50 pa smo stopili hudo prizadeti prav v mestu, kjer je bil po zaslugi vidaljevkega kominformističnega šovinizma ukinjen zasebni vrtec v Skorklji, rojanski otroški vrtec pa je občina »premestila« na Greto in s tem dejansko odvzela vrtec večini otrok, ki jim je bil ta vrtec namenjen.

Osnovne šole:

Število osnovnih šol je tudi v šolskem letu 1948-49 ostalo neizpremenjeno, t. j. 41. Padlo pa je kot smo že zgoraj omenili število učencev. Spodnja tabela prikazuje gibanje števila osnovnošolskih otrok od prvega leta po osvobojenju naprej:

Leta	1945 - 46	1946—47	1947 - 48	1948—49
Število šol:	35	37	41	41
Število otrok:	4185	4206	4165	3769

Srednje šole:

Število srednjih šol je ostalo neizpremenjeno. Namesto zahtevane klasične gimnazije

smo dobili klasične paralelke na realni gimnaziji, s čimer je v bistvu tej zahtevi ugodeno. Nismo pa dobili ostalih srednjih šol, za

Slovenske srednje in strokovne šole v anglo-ameriškem področju STU-ja

šole v letih	1945—46	1946—47	1947—48	1948—49	1949—50
Realna gimnazija.....	111	133	124	154	185
Nižja gimnazija	512	614	580	540	578
Trgovska akademija	48	78	76	93	120
Učiteljske	—	—	26	69	91
Strokovna obrtna šola Trst	—	68	164	158	—
Strokovna trgovska šola Trst	—	126	175	188	156
Strokovni trgovski tečaj Katinara	—	41	47	49	57
Strokovni trgovski tečaj Opčine.....	—	—	10	40	43
Strokovni trgovski tečaj Prosek	—	—	16	18	16
Strokovni trgovski tečaj Nabrežina.....	—	21	42	28	65

PROSLAVA 100-LETNICE PRESERNOVE SMRTI V ŠKEDNJU

katere se je pokazala potreba, četudi se je zlasti vprašanje dvoletne trgovske šole še ponovno postavljalo pred anglo-ameriško vojaško upravo.

Z razvojem srednjih šol po številčnosti dijakov pa smo lahko vsekakor zadovoljni, posebno se je v početku tekočega šolskega leta 1949-50 vpisalo v prvi razred gimnazije 257 dijakov. K 1347 dijakom, ki so v lanskem šolskem letu obiskovali tržaške srednje in tr-

govske šole, moramo prišteti še 96 dijakov z našega področja, ki so lani obiskovali srednje šole v coni B. S tržaškimi srednješolci, ki obiskujejo še srednje šole v Jugoslaviji, se število naših dijakov srednjih šol bliža številki 1500. Ves ta razvoj naših srednjih šol, ki ga še podrobneje kaže spodnja razpredelnica, dokazuje, da bo naše ljudstvo prišlo prav kmalu do lepega števila šolanih ljudi, kar je občutna reparacija za škodo, ki nam jo je v tem oziru prizadel fašizem.

Prosvetna rast v Istrskem okrožju STO-ja

Sikst Marion

Solstvo kot osnovna organizacijska oblika izobraževanja najširših ljudskih množic se poraja v slov. Istri dokaj pozno razen v nekaterih izjemnih primerih. V Dekanih imamo prvo osnovno šolo že leta 1800. Učitelji so bili priložnostni, odsluženi vojaki, šele leta 1840 dobi vas redne učitelje. Dekanski šoli sledita leta 1875 šoli v Ospu in Smarjah. Do 1918. leta je bilo odprtih 13 šol, štiri od teh je ustanovila Ciril Metodova družba. V teh 16 šolah je poučevalo 39 učiteljev. Leta 1875 je bilo z združitvijo 3 primorskih učiteljišč, ki so prej delovala v Gorici, Trstu in Rovinju, odprto v Kopru slovensko učiteljišče, ki pa je že 1909

leta prešlo v Gorico. Drugih srednjih šol Slovenci tod nismo imeli.

Istrsko ljudstvo je imelo v borbi za svoje šolstvo težko stališče. Avstrijska upravna oblast je ovirala razvoj slov. šolstva, a prav tako je iredentistično nastrojeno italijansko meščanstvo izkoriščalo pravice, ki jih je imelo v oblastnem prosvetnem odboru v Poreču ter je zaviralo odpiranje novih slov. šol in celo razredov-paralelk. Razen tega je Lega nazionalna, izkoriščajoč bedo in siromaštvo prebivalstva, vsiljevala na čisto slovenskem ozemlju italijanske šole kot n. pr. v Krkavih.

Vzporedno z zahtevo in borbo istrskega

SURINOVA, DEDEK MRAZ (MRAZ — RAZTRESEN; PASA — T. STARCEVA)

ljudstva po odpiranju osnovnih šol je ustanavljalo prosvetna društva, ki so s svojim delom budila narodno zavest. Spet so Dekani prvo žarišče prosvetnega dela, l. 1862 je ustanovljeno Pevsko in bralno društvo. Do zaključka prve svetovne vojne je v slov. Istri delovalo 12 pevskih in bralnih društev.

Leta 1918. Istra menja gospodarja, oblast je prevzel fašizem, katerega prvo delo je bilo uničenje gospodarskih ustanov, razpustitev prosvetnih društev, požigi prosvetnih domov, slede preganjanja kulturnih delavcev. Gep. tillijeva reforma v šolstvu postopoma ukinja od 1923. leta naprej posamezne razrede, tako da je 1926 slovensko ljudstvo oropano vseh svojih šol. Slovenska beseda doživlja največ-

je preganjanje in zatiranje. Vendar slovenska beseda ni zamrla, tlela je pod pepelom ter čakala ugodnega vetra, ki bo razplamtel žerjavico. Ta veliki silni veter je bila narodnoosvobodilna vojna, ki je razplamtela žerjavico v silen ogenj. Slovenska beseda in pesem se je ponovno razlegala po istrskih hribih tja do Jadranskega morja ter je dvigala ljudstvo na upor, vstajo za svobodno, srečnejše življenje. Prvoborci, aktivisti, čeprav obkoljeni od oboroženega sovražnika, ustanavljajo prve prosvetne ustanove, parti-zanske šole, ki so bile v Borštu, Glemu, Babičih, Cezarjih. Poučevala so domača dekleta, ki niso imela sicer nikakršnih diplom, pač pa veliko ljubezni do svojega ljudstva in vzgojnega dela. Partizani so povsod prirejali mitinge, ki so bili prve kulturno prosvetne manifestacije osvobojenega človeka.

Posledice 25 letnega sistematičnega nacionalnega, socialnega in kulturnega zatiranja po fašistični Italiji so bile težke, izražale so se v oslavljenju nacionalne zavesti, zlasti ob obalskem pasu, ter nevednosti, kulturni zaostalosti.

Naloga ljudskoprosvetnega dela v pogojih ljudske oblasti je borba proti nevednosti (nepismenosti), kulturni zaostalosti, ki je hkrati tudi vprašanje utrjevanja ljudske oblasti same, vprašanje usposabljanja ljudskih množic v zgraditvi naprednega gospodarstva in ljudske kulture.

Po zmagi nad fašizmom istrski človek, osvojen materialnega in duhovnega pritiska, gradi in ustvarja materialne osnove za dvig svoje kulture. Ljudska oblast zida in odpira nove osnovne in srednje šole, zadrugne domove, dvorane, pionirske domove, športna igrišča, tiskarne, jača gospodarstvo, ki bo spet dalo vsa sredstva za uspešnejši razvoj ljudske prosvete.

Številčno stanje osnovnega šolstva je tako:

Šolsko leto	Število šol	Število učencev	Število učiteljstva
1945/46	37	2793	66
1946/47	35	2762	88
1947/48	35	2591	90
1948/49	35	2766	79

Iz razpredelnice je razvidno, da se je število šol od 37 znižalo na 35, kar gre na račun zmanjšanja števila enorazrednic.

Obnova vseh osnovnih šol, zlasti težko poškodovanih v času vojne, dograditev 3 novih, graditev slovenske osnove šole v Kopru ter oprema malone vseh šol z novim pohištvo in učili, oskrba vseh učencev s knjigami in ostalimi učnimi pripomočki je samo zunanji izraz skrbi, ki jo ima ljudska oblast za razvoj slovenskega šolstva v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja.

Vendar se osnovno šolstvo ne razvija in ne raste samo po svoji organizacijski materialni plati, marveč tudi po svoji notranji, vsebinski vrednosti iz leta v leto.

Posebno važnost in pozornost posveča ljudska oblast razvoju srednjih šol. Istrsko ljudstvo ni imelo razen učiteljskega do 1909. leta nobene druge srednje šole. Fevdalni gospodarji in fašistični oblastniki niso hoteli, da bi se zobraževal slovenski življenjski, ki je bil v njegovi popolni gospodarski odvisnosti. Pritok mladine v srednje šole, ki so kovačnice bodočih ljudskih inteligenčnih kadrov, je vsako šolsko leto večji. Razen obstoječih šol v preteklem letu sta bili ustanovljeni še Enoletna gospodarska šola v Kopru ter Glasbena šola v Portorožu. Prva vzgaja prepotreb-

ne kadre naprednemu gospodarstvu jugoslovanske Tržaškega ozemlja, a slednja seznanja mladino z osnovnimi elementi glasbe ter razvija ljudsko glasbeno življenje.

PUCOVA, OGENJ IN PEPEL. S PREMIERE SNG. (POZAR, RAZTRESEN IN V. REMCEVA)

Zap. št.	Š O L A	1945—46		1948—49	
		dij.	prof.	dij.	prof.
1.	Gimnazija v Kopru	113	5	208	14
2.	Nižja gimnazija v Portorožu	—	—	94	9
3.	Učiteljske v Portorožu	—	—	31	5
4.	Pomorski Tehnikum, Piran	—	—	107	12
5.	Enoletna gosp. šola v Kopru	—	—	23	4
6.	Kmetijska šola v Škocijanu	—	—	42	4
7.	Glasbena šola v Portorožu	—	—	74	2

Visok porast učencev od leta 1945 do letos (405%) izpričuje veliko željo istrskega ljudstva po izobrazbi. Veliko skrb za telesni razvoj mladega rodu izraža ljudska oblast z ustanavljanjem dijaških domov ter podeljevanjem dijaških podpor, ki omogočajo študij vsej sposobni mladini. V dijaških domovih biva 427 ali 88,33% dijakov, skupno delo in življenje ugodno vpliva na njihovo rast in šolske uspehe.

Vendar težnja ljudske oblasti po dvigu izobraževalne ravni ne bi bila dovoljno izražena, ako ne bi govorili tudi o delu za izpopolnitev novih strokovnih kadrov z organiziranjem strokovnih tečajev, ki jih je bilo 22, a tečaj-

nikov 432. Razen tega skrbita za spopolnitev znanja 2 večerni gimnaziji. Gluhonemo mladino usposablja za življenje in produktivno delo gluhonemnica v Portorožu, kjer je 49 gojencev, ki bivajo v internatu.

Predšolska mladina poseja otroške vrtce ki so bili ustanovljeni 1946. leta. Tedaj jih je bilo 7, a danes jih je 10; obiskuje jih 252 otrok. Z razvojem obdelovalnih zadrug po istrskih vaseh se postavlja vprašanje odpiranja novih vrtcev odnosno Domov igre dela.

Za partizanske sirote skrbi Mladinski dom v Portorožu, ki ima 90 varovancev. Najmlajši rod se v polšolskem času zadržuje v pionirskem domu, ki deluje v Kopru.

MALO OBCINSTVO PRI PRIREDITVI DEDKA MRAZA

Osnovne materialne prilike vseh šol so se v glavnem uredile, s tem so dani tudi vsi pogoji za uspešnejše notranje delo, za dvig njihove kvalitete. Kakor ima gospodarstvo v Istrskem okrožju vse oblike načrtovanja, tako tudi šolstvo razvija svoje delo po načrtu, ki ne obsega ali predvideva samo materialne potreba za njihov razvoj, marveč določuje za vse šolsko leto smer pedagoškega delovanja, dvigovanja idejnosti pouka, za napredno znanost, za izboljšanje znanja dijakov in poglobljanja pedagoškega in strokovnega znanja vzgojiteljev.

Naloga ljudskoprosvetnega dela v pogojih ljudske oblasti je: čimprej izbrisati težke posledice stoletnega gospodarskega izkoriščanja in brezobzirnega raznarodovanja slov. ljudstva, ki se izražajo v nevednosti, kulturni zaostalosti in oslavljenju nacionalne zavesti prebivalstva, ki prebiva v slovenskih obalskih krajih. Šolstvo, ki sistematično odpravlja te posledice, dobiva svojo organsko popolnitev v kulturno množičnega delu, katerega organizacijsko obliko tvorijo prosvetna društva, ki so večlanjena v Slovensko-hrvatski prosvetni podvezi v Kopru.

Osnovna ovira napredka je vsekakor ne-

pismenost, ki še vedno obremenjuje mnogo vasi v slov. Istri. V zadnjih treh letih je bilo vloženih dokaj naporov v odpravo nepismenosti. Zadovoljive uspehe beležijo tam, kjer so prosvetnim društvom pomagale množične organizacije kot n. pr. v Gažonu, kjer se je v zimskih mesecih priučilo čitanju in pisanju 56 žena.

Večerne izobraževalne tečaje je obiskovalo 840 tečajnikov, kjer so poglobili znanje svojega materinega jezika ter se seznanili z izsledki napredne znanosti v biologiji, gospodarstvu in drugih panogah. Tečaje so dopolnjevala predavanja, ki jih je bilo 110. Obravnavala so problematiko družbene stvarnosti Istrskega okrožja, naprednega gospodarstva na vasi (obdelovalne zadruge) ter splošno kulturna vprašanja. Z besedo in v sliki so spoznavali lepote slovenske zemlje ter borbo njenega človeka za socializem. Tudi zvočni film (potujoči kino), ki je prikazoval stvaritve jugoslovanske filmske umetnosti, je vršil veliko vzgojno nalogo.

Kultura Slovencev na Tržaškem ozemlju se razvija v enotnosti s kulturo v socialistični domovini, kar ne prihaja do izraza samo v predavanjih, tečajih, marveč tudi v novi

ELA SCENA. BURKA O JEZICNEM DOHTARJU (LUKEZ IN PODKRAJSEK)

slovenski knjigi, ki nam posreduje stvaritve slovenskega naprednega duha ter s tem povezuje z matično zemljo, čeprav so med njo in Slovenci v Istrskem okrožju začrtali mejo. V okviru prosvetnih društev je 30 knjižnic s 5500 dobrimi, naprednimi knjigami. V mesecu Prešernovih proslav je bil v vseh krajih, kjer so prosvetna društva, prirejeni Teden napredne knjige, v katerega okviru so bile tudi knjižne razstave. Ob tej priliki je ljudstvo marljivo posegalo po knjigah, prodanih jih je bilo 2236, kar izpričuje, da napredna knjiga prodira v sleherno slovensko hišo.

Hotenje, želja po igralskem dejstevanju je v istrskem človeku zelo razvita. Dramskih družin je 10 in to v Vanganelu, Kortah, Pučah, Maliji, Portorožu, Cezarjih-Pobegih, Dekanih, Gažonu, Smarju in Novi vasi. Za dvig, izboljšanje dela dramskih družin je bil v mesecu marcu 1949 prerejen sedemdnevni tečaj za režiserje, ki je dobro uspel, udeležilo se ga je 15 tečajnikov. Konec septembra je bil v Vanganelu nastop 5 igralskih družin, od katerih sta pokazali največ smisla za igralsko oblikovanje dramski družini iz Vanganela in Smarij. Lutkarstvo, ki je bilo doslej na tem ozemlju nepoznano, je z ustanovitvijo lutkovnega gledališča v Portorožu storilo prve brazde tudi v to vrst ljudskoprosvetne-

ga dejstevovanja, ki ima v napredni družbi veliko vzgojno vrednost.

Prav tako kot za igralsko oblikovanje je razvit v slov. Istri čut in smisel za glasbo, lepo pesem. Ljudsko glasbeno življenje se razvija ter usmerja z ustanavljanjem pevskih zborov, godb na pihala ter z gostovanji dobrih vokalnih in instrumentalnih koncertov. Za zboljšanje dela pevskih zborov je Podzveza SHPZ v Kopru priredila v Portorožu trimesečni tečaj za pevovodje. Uspešno ga je dovršilo 13 tečajnikov, ki danes vodijo pevske zbore prosvetnih društev. Vsaka večja vas ima svoj pevski zbor, vendar stalnih je 13 s 351 pevci.

Narodnoosvobodilna borba ter osvoboditev sta sprostil ustvarjalne sile slovenskega ljudstva, kar se izraža v kulturno prosvetnem hotenju in delovanju, v izgraditvi ljudske oblasti. Ostalo pa nam je iz preteklosti mnogo globokega, resničnega duhovnega bogstva v ljudskih pesmih, bajkah, pripovedkah in ljudskih plesih. Samo poiskati je treba, dvigniti, obnoviti, da ne gre v pozabo, kar je hotel fašizem, ki se je zavedal, da je v tej stari ljudski tvornosti izražena njegova duhovna in nacionalna bitnost. Etnografska ekipa, ki je v rižanski dolini raziskovala socialno, materialno in duhovno kulturo ljudstva, je v kaj kratkem času odkrila in obnovila mnogo vrednot iz te bogate ljudske, duhovne zakladnice.

Odkrila in obnovila je stare ljudske ples, ki so ostali v spominu najstarejših Dekančanov ter jih posredovala folklorni skupini prosvetnega društva v Dekanih, ki bo čuvala in razvijala to močno izrazno ljudsko umetnost, polno originalnosti, samoniklosti. Na trgu v Dekanih so 18. oktobra predvajali pred številno domačo množico ciklus ljudskih plesov pod nazivom Brško opasilo. Ponovili so jih teden dni kasneje v Kopru pred tisočglavo množico; bila je to prava manifestacija za te lepe stare ljudske ples. V okviru Podzveze SHPZ v Kopru deluje odsek za folkloro s smotrom seznanjanja in posredovanja ljudskih plesov mladini, ki jih bo nadalje razvijala, vlivajoč vanje nove elemente, porajajoče se iz življenja.

Etnografska razstava v Kopru, ki jo je na pobudo in s podporo Podzveze uredila etnografska ekipa (od 23.X. do 3.XI.) ter bogastvo ljudske duhovne kulture, ki je še skrita v nedrih našega ljudstva, bosta plemenita pobuda v nadaljevanju odkrivanja in spajanja v resnično ljudsko kulturo nove družbene stvarnosti.

Za umevanje umetnosti, posredovanje te poleg znanosti najvišje človekove duhovne tvornosti, je odsek za umetnost pri Podzvezi

pridil 2 razstavi slovenskih upodabljaioh umetnikov, slikarjev s Tržaškega ozemlja. Veliko podporo, ki jo je nudila ljudska oblast pri organiziranju razstav, nagradem umetnikom ter velik odkup najasneje izražajo smisel in pomen, ki ga daje razvoju umetnosti kot važnemu elementu v vzgoji ljudskih množic.

Množičnost ljudskoprosvetnega dela se izraža v kulturnih prireditvah prosvetnih društev; vseh je bilo 62, a razen tega še 12 gostovanj po Istrskem okrožju ter posebej 2 glasbeni produkciji v Sloveniji. Večje prireditve je organizirala neposredno Podzveza in to Praznik slovenske pesmi v Smarjah (nastopilo je 8 pevskih zborov), Dan slovenske besede (sodelovalo je 5 igralskih skupin), nato številne prireditve v mesecu Prešernovih proslav, množični nastopi pevskih zborov. 1. maja ter 19. junija so prav tako izraz volje in želje udeleževanja osvobojenega človeka.

Ljudska oblast ustvarja vse materialne pogoje za neoviran razvoj kulturne dejavnosti. S popolno obnovitvijo gledališč v Kopru je omogočeno gostovanje opernih in dramskih skupin. Našemu delovnemu človeku, ki so mu sovražni oblastniki toliko desetletij onemogočali seznanjati se z visokimi kulturnimi stvaritvami, je Slovensko narodno gledališče iz Ljubljane z 20 gostovanji opere, baleta in drame odkrivalo vrhove umetniške dejavnosti slovenskega ustvarjalnega igralskega oblikovanja, ki ga je lahko doseglo le v novi so-

cialistični družbi. V istem hramu se vršijo tudi kulturno-umetniške prireditve Italijanov in Hrvatov, tako da dobiva bratstvo in enotnost med narodi tega ozemlja tudi na tem poprišču svojo najvišjo potrditev.

Z dograditvijo zadružnih domov v letu 1950 ki bodo središča kulturno-prosvetnega dela, se odpirajo prosvetnim društvom vsi pogoji za uspešen razvoj napredne ljudske kulture.

Kakor v gospodarstvu ter drugih področjih tako je tudi ljudskoprosvetno delo raslo v plemenitem tekmovanju, ki so si nenehno sledila in to prvomajsko, tromesečno za izgradnjo zadružnih domov in obnovo, Titovo in predkongresno tekmovanje.

Za boljše in smotrnejše delo je porok enoletni načrt Podzveze, ki usmerja vse ljudskoprosvetno delo. Samo z načrtnim delom, ki zajema v Istrskem okrožju tudi vse gospodarsko delovanje, bodo doseženi uspehi v napredni ljudski kulturi, ki mora doseči ono stopnjo naprednosti in kvalitete, kot jo je v pogojih ljudske oblasti doseglo delo na političnem, gospodarskem in socialnem področju.

V stremljenju po ustvaritvi resnične ljudske kulture se prosvetna društva in nje člani zavedajo, da bo ta lahko rasla le iz neizčrpnega vrelca svetlih tradicij narodnoosvobodilne borbe ter iz zgledov borbe in dela junakega svobodnega matičnega naroda, — z naslonitvijo na njegovo rast — ki gre v socializem kljub vsem oviram in zaprekam.

Slovensko narodno gledališče za Svobodno tržaško ozemlje

Dr. Andrej Budal

Razmerje med Slovenskim narodnim gledališčem in najširšo uradno in neuradno tržaško javnostjo je značilno za tržaške kulturne razmere in je obenem zanesljiv barometer za presojanje tržaških slovenskih prilik in neprilik.

Bolj ko se nekdanji zavezniki trudijo, da bi ovrgli določbe mirovne pogodbe, ki so jo l. 1947 sami podpisali, bolj ko pehajo svoj pas A v območje Italije in usodo tržaških Slovencev v tem pasu pod vpliv italijanske samovolje, več reakcionarnih fašističnih zakonov kličejo znova v življenje, bolj vneto brišejo tisto malo človečanskih in jezikovnih pravic, ki so jih priznavali pri svojem prihodu, in izrivajo slovenščino in Slovence iz javnega življenja.

To se pozna tudi v razmerju do Slovenskega narodnega gledališča. V prvi sezoni

je gledališče lahko igralo enajstkrat v večjih dvoranih v središču mesta, v drugi sezoni le še dvakrat, v tretji in četrti nobenkrat. V tretji sezoni je tuja vojaška uprava odrinila Slovensko gledališče v predmestja in je obenem pokrenila akcijo, da bi se prenovila za slovenske predstave večja dvorana pri Sv. Jakobu. Načrti, pri katerih so sodelovali člani Slovenskega narodnega gledališča, so dozoreli do konca in treba bi jih bilo samo še izvršiti. Vso četrto sezono je Slovensko narodno gledališče zaman povpraševalo po njih izvajanju. Zavezniška oblast je zvrčala odgovornost na očinsko, ta pa na zavezniško. Dejstvo je, da vprašanje spi, če ni bilo vse samo pesek v oči. V četrti sezoni so se množile težave zaradi kolavdacije dvoran in dovoljenj za vsako predstavo posebej. Policija se je oklenila nekega najbolj reakcionarne-

ANGELA RAKARJEVA OB
40-LETNICI GLEDALIŠKEGA DELA

ga fašističnega zakona iz l. 1931 in uvedla preventivno cenzuro, na katero je na koncu prejšnje sezone namigovala, a je tedaj še ni uveljavila.

Tako je zarja zmage in svobode v teku zadnje sezone že silno obledela in tuja vojaška uprava se trudi z vsakim novim korakom, da bi v tržaških Slovencih čisto zatrla zadnje sledi ugodnega mnenja in bi si ustvarila podoben sloves, kakršnega so si med njimi pridobili prejšnji tlačitelji in raznarodovalci.

Tem neprilikam so se v zadnji sezoni pridružile nove, izvirajoče iz političnega razdora v demokratičnem taboru. Nasprotniki SHPZ, prosvetnih društev in slovenskega prosvetnega delovanja so se spravili pri tej priliki tudi nad Slovensko narodno gledališče. Nastavljali so mu zanke in pasti, odrezali so mu dvorane z jalovimi izgovori, zvijačami in iz trte izvitimi obdolžitvami. Lastili so si pravico, da bodo oni odločali, kdo sme k javnim gledališkim predstavam in kdo ne. Zavlekli so na svojo stran nekaj zaslepljenih Slovencev, ki so jih nazvali »zaščitnike slovenske ljudske kulture«, in jim naložili borbo zoper Slovensko narodno gledališče z zmerjanjem in lažmi, z nasilnim odvzemanjem dvoran in s hrupnim motenjem predstav, z ustanavljanjem Ljudskega odra in zastraševanjem občinstva. Ti večinoma italijanski »internacionalci« so uporabljali nasilne metode in véasih tudi pripadnike šovinističnih in novofašističnih skupin, ki so skušale ovirati delo Slovenskega narodnega gledališča že v prvi in drugi sezoni.

Gledališče je igralo v začetku sezone pri Sv. Ivanu, v Pristaniškem domu, Skednju,

v Rocolu, na Opčinah in na Greti. Na koncu sezone mu je ostala samo še dvorana v Skednju, na Opčinah pa se je preselilo iz Prosvetnega doma v dvorano za kino. Razširilo je svoje delo po manjših društvenih in zasebnih dvoranih. Manjše so bile težave z dvoranami v pasu B, zlasti odkar sta Vojna uprava in ljudska oblast prenovili poškodovano gledališče Ristori v Kopru in zgradili več zadržnih domov, katerih dvorane so primerne tudi za predstave.

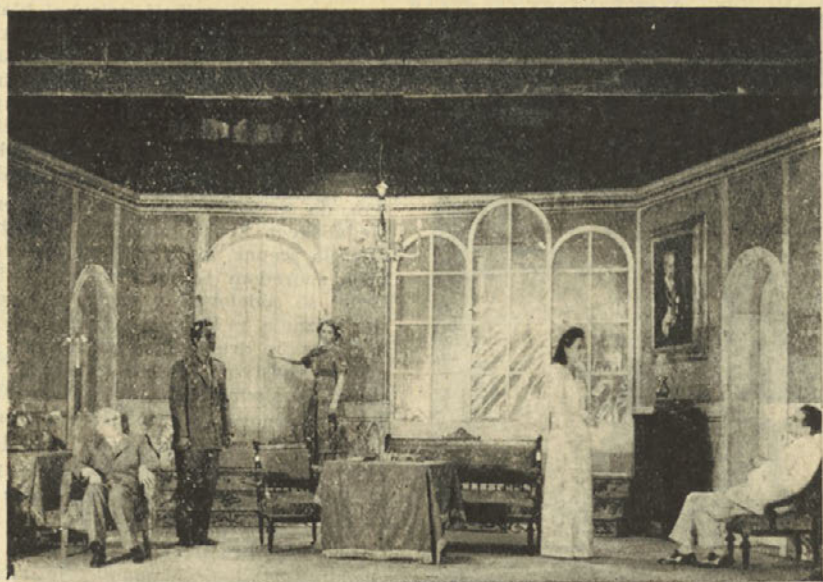
Kljub opisanim težavam je gledališče v celoti napredovalo in so bili njegovi uspehi večji in obilnejši kakor v prvih treh sezonah. Prva dva meseca (september in oktober 1948) je trajala predsezona. Tedaj se je pripravljala prva nova premiera, obenem pa so se ponavljale igre iz prejšnje sezone. Bilo je dvajset predstav. Štirikrat se je igral Jurčičev »Deseti brat« v Delakovi predeavi, sedemkrat Moliérov »Skopuh«, štirikrat Miška Kranjca »Pot do zločina«, štirikrat Goldonijeva »Primorske zdrahe« v Ruplovi prireditvi in enkrat O' Nelllova »Ana Christie«.

V treh sezonah se je članstvo toliko izpopolnilo in se je občinstvo po dolgem premoru fašistične teme toliko privadilo gledališču, da je smelo Slovensko narodno gledališče seči malo više in se lotiti največjega dramatika W. Shakespeara. Kot prva premiera je prišla na oder 5. novembra 1948 njegova komedija »Kar hočete« v Zupancičevem prevodu, v Košičevi režiji in Gromovi inscenaciji. Igra je dosegla deset predstav.

Zelo posrečena je bila izbira druge nove igre, Gogoljeve nesmrtné komedije »Zenitva«, ki se je uprizorila prvič 19. novembra v Pristaniškem domu, v režiji in inscenaciji Jožeta Babiča. Ta komedija je dosegla največje število predstav: 22.

Tridesetletnico Cankarjeve smrti je proslavilo Slovensko narodno gledališče s tretjo premiero 17. decembra v Skednju. Igralo je Cankarjevo »Hlapce« v režiji Jožeta Babiča. Vse inscenacije je opravil poslej slikar Jože Cesar. Pred predstavo je imel upravnik primeren govor o Cankarju in njegovi drami. Ker se delo ne da uprizorjati na manjših odrih in ker so nasprotniki Slovenskega narodnega gledališča najhuje rovarili prav zoper to igro, je dosegla drama samo šest predstav.

Zaradi bolezní in razbijskih ovir je minil januar 1949 brez vsake premiere. Prav tako srečno roko kakor pri »Zenitvi« je imele Slovensko narodno gledališče s četrto premiero. Uprizorilo je mladinsko pravljico M. Surinove »Dedek Mrza« v Babičevi režiji, prvič v Skednju 6. februarja 1949, nato še

GALSWORTHY, SREBRNA TOBAČNICA. S PREMIERE SNG.

devetnajstkrat po vseh večjih in manjših odrih obeh pasov Tržaškega ozemlja.

Kot peta premiera je prišla na škedenjski oder 4. marca Galsworthyjeva »Srebrna tobačnica« v režiji Milana Košiča. Igra kaže zanimiva nasprotja med proletarskimi in kapitalističnimi sloji angleške družbe. Vseh predstav je bilo sedem.

Z najbolj perečo in razgibano problematiko današnjih črncev v južnih Združenih državah, kjer se vršijo ostre borbe za priznanje človečenskih pravic, se je seznanilo naše občinstvo pri šesti premieri moderne drame Gowa in D'Usseauja »Globoko so korenine«, v Skednju 8. aprila, v režiji Modesta Sancina. Igra se je nato ponovila sedemkrat.

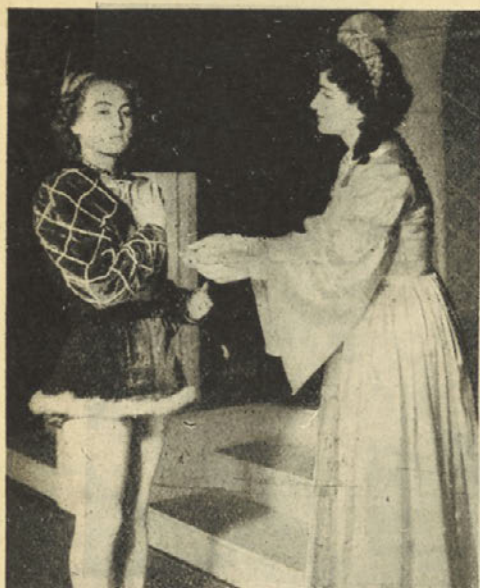
V osrčje Slovenije in v osvobodilno borbo, ki je razkrila gnilobo meščanskih slojev stare Jugoslavije, je povedla tržaško občinstvo drama Mire Pucove »Ogenj in pepel«, ki jo je režiral Milan Košič. Premiera je bila v Skednju 3. junija, nato se je igra ponovila sedemkrat.

Prav na koncu sezone je uprizorilo Slovensko narodno gledališče še Goldonijevo komedijo »Mirandolina« v Babičevi režiji. Premiera je bila v Skednju 14. julija, igra se je ponovila naslednji večer na Opčinah; namenjena je prihodnji predsezoni.

Igralo se je v naslednjih krajih (število v oklepaju pove kolikokrat). V pasu A v 17

krajih: Boršt (2), Briški (1), Greta v Trstu (2), Gabrovec (2), Kontovel (10), Konkone (1), Nabrežina (7), Opčine (9), Pristaniški dom v Trstu (1), Prosek (2), Plavje (3), Ricmanje (3), Rocol (3), Sv. Ivan v Trstu (5), Sv. Križ (1), Sesljan (1), Skedenj (19). V pasu B v 7 krajih: Izola (1), Koper (11), Marezige (3), Piran (5), Puče (2), Sičole (2), Smarje (1). Po dvakrat je gostovalo gledališče v Tolminu, Ajdovščini in Sežani, povsod z največjim uspehom. Ta gostovanja so znova dokazala, da težijo ti goriški kraji h Gorici in Trstu, da je umetna in vsiljena nova meja, ki trga Slovence od Slovencev, nekaj nenaravnega in nesmiselnega, posebno če posluhmo, da so Slovenci na obeh straneh te krivične meje krvaveli v narodnoosvobodilni borbi za isto svobodo in zedinjenje. Taka gostovanja poudarjajo kulturno enotnost in nedeljivost vsega slovenskega ozemlja in bi se morala gojiti po možnosti v večjem obsegu kakor doslej. Raztegniti bi se morala tudi na Slovence v Italiji.

Število predstav je bilo višje kakor v prejšnjih sezonah. Vseh predstav je bilo 103; v prejšnji sezoni 77. Število obiskovalcev na Tržaškem ozemlju je bilo 24.482, v številu Tolmin, Ajdovščino in Sežano pa 28.454. Če upoštevamo, da so bili mnogi obiskovalci pri osmih ali desetih različnih igrah in da ima Tržaško ozemlje v obeh pasovih

SHAKESPEARE, KAR HOCETE; S PREMIERE
SNG (DROLCEVA IN RODOSKOVA)

vkup skoraj 100.000 Slovencev, vidimo, da gledališče še ni zajelo niti ene četrtine tržaskih Slovencev. Končni smoter gledališke vzgoje pa mora biti, da se pridobi jo vse ljudske množice in da se bodo vse zanimale za take kulturne prireditve. Današnje gledališče ni namenjeno samo imovitim slojem, temveč mora biti dostopno tu-

di kmetu in delavcu, vobče vsakemu proletarcu, saj so ti najbolj potrebni blagodejnega vzgojnega vpliva dobrih gledaliških predstav. Iz tega je jasno, da čakajo Slovensko narodno gledališče še važne naloge in da obstajajo še velike možnosti vzgajanja naših ljudskih množic.

Razbijaške ovire so člani Slovenskega narodnega gledališča delno premagovali tudi s tem, da so delali požrtvovalno izven ožjega gledališkega kroga. Mnogim je služila v to »Vesela scena«, ki je dala 10 predstav z dobrim sporedom po manjših krajih in odrih. Drugi so sodelovali v radiu, najprej v Trstu, pozneje v Kopru. Nekateri so pomagali dramskim družinam z režiranjem in umetniškim vodstvom. Vsi so sodelovali pri proslavah in slavnostih z recitacijami ali drugače (Prešernova in Zupančičeva proslava, 8. marec in 27. april, pionirske prireditve, koroški večeri itd.). Tov. Marsič je pripravil 84 lutkovnih predstav v 54 krajih za 6521 otrok in 1868 odraslih.

Ob vsaki premieri je izšla nova številka Gledališkega lista s podatki in razpravami o novih igrah in pisateljih ter o drugih gledaliških ali obče kulturnih zadevah.

Dramska šola je skrbela za gledališki naraščaj. Razširila je svoj progrm in nudila pouk 18 gojencem; 11 od teh jih je nastopilo pri zaključni produkciji.

Pomen Slovenskega narodnega gledališča narašča od sezone do sezone. Njegovo delo se mora nadaljevati, dvigniti in razširiti v skladu z dejstvom, da je Trst za Ljubljano drugo največje slovensko središče.

D'USSEAU IN GOW, GLOBOKE SO KORENINE. S PREMIERE SNG.

Umetnostne razstave na Tržaškem ozemlju

Zorko Jelinčič

Morda se bo komu zdela ta panoga umetnosti, slikarstvo, malo ali celo brezpomembna za našo slovensko kulturo na Tržaškem ozemlju. In vendar je ta umetnost pri vseh visoko kulturnih narodih prav tako važna kot druge. Za nas tržaške Slovence pa je v odnosu do drugih umetnosti morda še najvažnejše, ker imamo po nekem čudnem naključju tržaški Slovenci na tem področju sorazmerno največ izvirnih umetniških tvorcev. In jezik, izraz slikarske umetnosti, je neposreden ter govori jasno in naravnost komurkoli, brez ozira na narodnostne, jezikovne raz-

like. Zato je to prvo kulturno področje, na katerem nam tržaški italijanski sodržavljeni, in sicer tudi šovinistični in nacionalistični, priznavajo domovinsko pravico, enake kulturne tvorbe sposobnosti, skratka kulturno enakopravnost. In če še upoštevamo, da je slikarska umetnost prav za prav nekaka «aristokratska», t. j. zelo dragocena, prefinjena umetnost, ki priča o visoki kulturni stopnji naroda, ki jo ima, — tedaj imamo približen pojem o važnosti slovenskega slikarstva v Trstu.

To leto je bilo zelo plodno za slovenske

JOŽE CESAR, STAREC

AVGUST CERNIGOJ,
TRST Z NABREZJA

slikarje na Tržaškem ozemlju, saj so skoraj vsi pomembni razstavili na osebnih razstavah plodove in uspehe svojega najnovejšega dela.

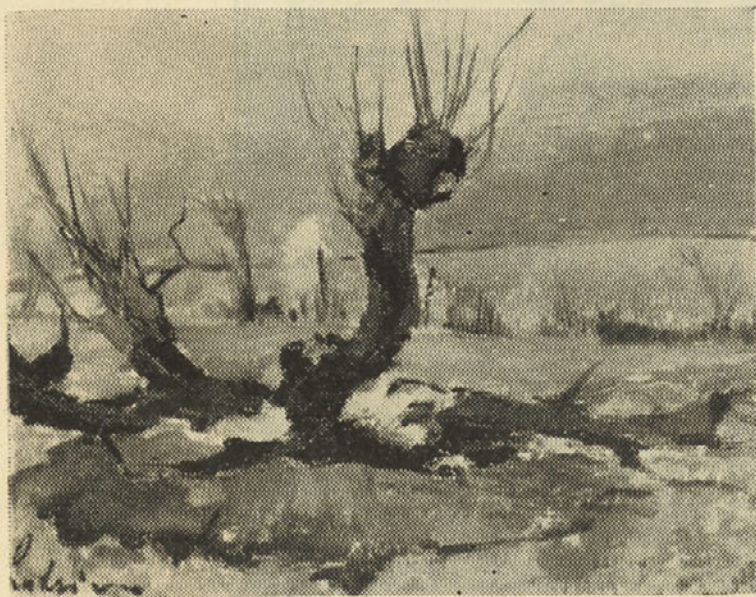
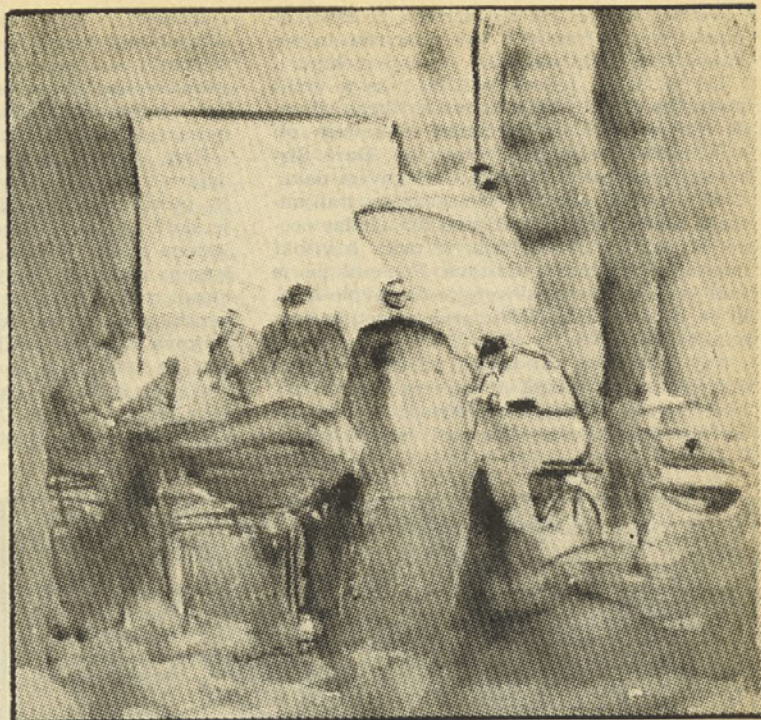
Vse razstave brez izjeme so se vršile v galeriji «Scorpione» ob Kanalu blizu pravoslavne cerkve (s tem si je seveda zaslužila vzdevek «slavocomunista» med italijansko šovinistično javnostjo). Je to majhna, toda izredno de-

lavna galerija, ki je priredila precej več umetnostnih razstav kot vse ostale tržaške galerije skupaj. In če dodamo še, da so bile vse razmeroma na visoki umetniški ravni in z izvestno umetnostno napredno smerjo, imamo približen pojem, kakšen pomen ima galerija «Skorpion» v tržaškem umetniškem življenju.

BOGDAN GROM,
PROSEK

ROBERT HLAVATY:
OPERACIJA

AVRELIJ LUKEŽIČ,
POKRAJINA
PRI ZAVLJAH

Okrrog novega leta so priredili že tradicionalno skupno razstavo vsi slovenski in nekateri italijanski napredni slikarji in kiparji.

Od 14. do 28. februarja 1949. 1. se je vršila posmrtna spominska razstava kriškega slikarja Alberta Sirka s svečanim odpretjem ob prisotnosti umetnikove vdove tov. Dore Sirkove s spominskimi govori o njegovem delu.

Zelo številen obisk slovenskega in italijanskega umetnostnega občinstva ter ugodne ocene v tisku v obeh jezikih, je priča o visoki umetniški vrednosti razstave. Pomenil pa je tudi vez s svobodno slovensko domovino LRS, ki je bila slikarju Sirku prva priredila spominsko razstavo.

Naj opomnimo kar pri tej priliki na sklep občenega zbora SHPZ iz meseca maja 1948. leta, da naj skrbi za razširjenje in poglobitev poznanja likovne umetnosti med tržaškim

ljudstvom. V ta namen se je izkoristila prilika obletnice smrti tržaškega umetnika, da bi seznanili slovensko tržaško ljudstvo z njegovo realistično umetnostjo, ki je tako globoko koreninila v življenju kraškega in obmorskega, ribiškega ljudstva.

Prva ljudska razstava v ta namen je bila odprta v Križu, v umetnikovem rojstnem kraju, posebno svečano dne 23. januarja, dasi jo je motil neslan vidalijeovski izpad gledališkega igralca Justa Košute. Namesto v Boljuncu, kjer so razdiraški informburojevci odkrito pokazali svoje nekulturno nasprotje proti slovenski prosveti ter odrekli dvorano, — se je Sirkova razstava vršila dne 6. marca v Borštu. Iz istih frakcionaških razlogov se razstava ni vršila na Opčinah, pač pa na Proseku dne 13. marca. Obe razstavi sta prav lepo uspeli, kljub nasprotni komiformalistični pro-

RUDI SAKSIDA,
GRADITEV

pagandi, trganju lepakov itd. Poudariti je treba uspeh tega prvega poiskusa prireditve ljudskih umetnostnih razstav ravno zato, ker je to prvi poskus in ker se je s tem uspešno začela nova panoga ljudsko prosvetne delavnosti.

Drug poskus take ljudske umetnostne razstave se je izvršil dne 30. oktobra v Dolini s skupno razstavo sodobnih tržaških slovenskih slikarjev Cesarja, Černigoja, Groma, Hlavatyja, Lukežiča, Saksida, Sirka in Spacala. Razstava, prirejena v sličnih okoliščinah, je tudi tokrat lepo uspela. Od 30.III. do 14.IV. 1949. je v Skorpionu razstavljal Lojze Spacal. Razstava je dobro uspela v vsakem pogledu, toliko med slovenskim kot italijanskim umetnostnim občinstvom. Istočasno je bil umetnik izdal v samozaložbi umetnostno monografijo o svojem desetletnem delu s predgovorom Borisa Pahorja v slovenski, in profesorja Marcella Paolija v italijanskih izdaji.

To je bila prva slovenska publikacija te vrste na Tržaškem ozemlju po padcu fašizma.

Od 8. do 23. maja je trajala prva osebna razstava Bogdana Groma, mladega akademskega slikarja s Proseka. Dela domačega umetnika je umetnostna kritika na splošno dobro ocenila, še ugodnje pa je sprejela njegova realistična dela umetnostna publika.

Od 25.V. do 9.VI. sta skupno razstavljala

slikarja Robert Hlavaty in Rudi Saksida. Oba umetnika je kritika ugodno ocenila, občinstvo pa se je za Saksidova surrealistična dela manj navduševalo.

Ze v jesenski seziji 1949. leta je zopet razstavil slikar Avrelj Lukežič po več letih popolne brezdelnosti. Njegovo razstavo sta kritika in občinstvo enodušno sprejela s posebnim zadoščenjem in z voščili, da bi zopet mogel povzeti z umetniškim ustvarjanjem.

Poleg tega je omeniti še dve uspeli skupni razstavi tržaških slikarjev v Kopru ob prizadevanju ljudskih oblasti jugoslovanskega področja Tržaškega ozemlja. Ena se je vršila v mesecu oktobru 1948. leta ob priliki razstave gospodarske delavnosti Istrskega okrožja s sodelovanjem tudi nekaterin italijanskih naprednih likovnikov. Ob priliki proslave stoletnice Prešernove smrti so priredili tržaški slikarji skupno razstavo v Kopru v dneh od 8. do 20. februarja t. l. Ljudske oblasti so za to priliko razpisale pomembne nagrade, ki jih je umetnostna žirija razdelila takole: I. nagrado Avreliju Lukežiču, II. Robertu Hlavatyju in III. Jožetu Cesarju.

V Kopru se je treba spomniti še enotedenske spominske razstave A. Sirka, ki je bila odprta ob priliki prvomajske proslave praznika delovnega ljudstva, v dvorani mestnega muzeja. Razstava se je zaključila z običajnim moralnim uspehom.

LOJZE SPACAL,
KRASKA VASICA

2. Ali se ne omenja Bonulica, ki je pri tem največ sodeloval?

Naj omenimo še, da so slikarji ob tej priliki odprodali največji del svojih umetnin skoraj izključno po zanimanju ljudskih oblasti Istrskega okrožja. To pomeni ne le čisto drugačen odnos oblasti do umetnosti, ki ni le moralno, marveč predvsem tudi stvarno podpiranje slikarskega ustvarjanja, ki mu s tem priznava pozitivno družbeno kulturno nalogo. Ob priliki razstave Lojzeta Spacala smo omenili izdajo njegove zanimive umetnostne monografije, doslej edine slovenske publikacije te vrste v Trstu, ki dela čast ne le avtorju, marveč tudi Zadrudni tiskarni za vzoren tisk in izdajo. Kmalu za njim je izdal slikar prof. Avgust Cernigoj mapo izvirnih lesorezov slovenskih pesnikov in pisateljev v okusni opremi. Tudi to je prvi poskus te vrste pri nas, ki priča o živahnih umetnostnih pobudah naših umetnikov in njih visoki strokovni ravni. Isto nam potrjuje še tretja umetnostna izdaja slikarja prof. Bogdana Groma, tudi v samozaložbi, ki je ravnokar zagledal luč sveta. Njegova »Slovenska ornamentika« je sistematična obdelava osnovnih ljudskih ornamentalnih motivov ali iz njih izvajanih umetnih okrasov za uporabo umetne obrti ali učiteljev in profesorjev risanja na osnovnih, srednjih in strokovnih šolah.

Ne smemo pozabiti še naših umetnikov in njih sodelovanja v čisto praktične namene vsakdanjega, družbenega življenja ali sprem-

ljanja drugih panog kulturnega snovanja. Gre pri tem predvsem za opremljanje naših knjižnih in časopisnih izdaj s slikami in vignetami naslovnih strani, z ilustracijami posebno Ljudskega tednika in Primorskega dnevnika. Lepaki ob svečanih prilikah raznih javnih prireditve, posebno številni ob času občinskih volitev, niso bili sicer vedno posrečeni, vendar pričajo o potrebah in okusu uporabljanja umetnosti.

Posebej bi bilo treba še omeniti nazidne okraske, freske, gradnjo in ureditev Razstave gospodarske delavnosti Istrskega okrožja v Kopru v letu 1948., posebno pa še 1949. Vsi naši slikarji, kiparji in arhitekti so bili pri tem zaposleni in ni dvoma, da je njih umetniški okus vtisnil svoj vidni žig vsej vnanjosti te važne kopske prireditve.

Kdor potuje po Istrskem okrožju pod jugoslovansko upravo in sredi živahnega obnovenega in gradbenega vrveža ljudskih oblasti opazuje umetniški okus naših arhitektov na novih javnih zgradbah, šolah, bolnicah itd. instinktivno čuti nekaj novega, nove plodne odnose med umetniki in ljudsko oblastjo, nove vzajemne oplojevalne odnose, ki dvigajo umetniško raven javnega življenja ter obratno dvigajo življenjsko raven umetnikov, ki jim dajejo koristno in častno družbeno funkcijo.

Tržaško planinsko društvo v letu 1949

Zorko Jelinčič

Počasi se le giblje in napreduje, vendar je še daleč od tega kar bi moralo biti naše planinstvo. To je že stara zgodba, a danes nam je v glavnem že jasno, da se kljub narodno osvobodilni borbi v Trstu skoči ne da jo delati, ker se ne le niso odstranile posledice fašizma niti ne prilike, ki jih je ta postavil. To pomeni, da je treba vsak napredek iztrgati s trdim in vztrajnim naporom — čisto po planinsko.

Nekaj se menda počasi le spreminja tudi v predsodkih proti planinstvu, ki so jih marsikje že davno premagali. Med drugim n. pr. mišljenje, da je planinstvo razkošje in predprava razrednih izbrancev, se počasi spreminja v uvidevanje, da je tudi za najširše ljudske sloje potrebno v oddih, krepi in razvedrilo, — menda bolj koristno kot gostilna, malovreden film in podobno. In da tudi kot šport ni manj pomemben kot katerakoli druga športna panoga.

Pa še nekaj drugega. Dr. Tuma je bil že

pred desetletji ugotovil, da pomeni planinstvo najpomembnejši povratek k naravi z obiskovanjem, estetskim uživanjem, opazovanjem in preučevanjem gora, rastlinja in živalstva.

In ta lepa slovenska природа so za Trst naše kraške planote in naše slovenske Julijske Alpe, bodisi one v svobodni domovini, bodisi oni zapadni košček pod Italijo. Če v mestu tisoč interesiranih, trobil neprestano ponavlja in zatrjuje, da Trst pripada ne vem kateremu kontinentu, zadostuje najkrajši izletek, pa četudi le do Opčin, da pokaže še tako trdi glavi, da je Trst kot obkoljena trdnjava sredi našega Krasa. Na tej mogočni naravi ne more nič niti za las spremeniti nobena izumetničena politična meja.

Za odkrivanje takih, osnovnih in očitnih spoznanj nam more planinstvo silno mnogo koristiti. Toda premagati moramo precej ovir in težkoč, ravno zaradi teh umetnih političnih pregrad, ki ustvarjajo bloke,

SOČA V DOLINI TRENTE

potne dovolilnice itd.. V tem letu jih je še nekaj naraslo, kot n. pr. obvezno zavarovanje potnikov na kamijonov, kar je kajpak veliko ceneje za italijanska šovinistična planinska društva, ki hodijo po izvoženi poti ENAL-a, naslednika in nadaljevalca fašističnega dopolavora. Druga težava, valutna, je tudi postala letos bolj aktualno utesnjujoča.

Najvažnejša skrb Planinskega društva so bili seveda še vedno planinski izleti. Smeri izletanja so bile kot vedno bližnji in daljni naš Kras od Volnika in Glinščice do Učke in Nanosa, Sneznika in Cavnna ter v naše Julijske Alpe.

Tudi letos nam je bil Triglav posebno pri srcu. Zlezli so mu mnogi tržaški planinci dvakrat na teme, v avgustu in septembru, kljub snegu in neugodnemu vremenu. Pri tem nam je bila vedno v oporišče Tržaška koča na Doliču, ki nam je bila tudi letoš v mislih, da ji pripomoremo do popolnejše obnove.

NA PLANINAH

VELIKI OLTAR V POGORJU SKRLATICE. V OZADJU TRIGLAV

Drugi tradicionalni izletniški cilj je bil letos sivi Nanos, ki je vezal pozornost tržaških planincev že od davna sem. Udeležili so se dvakrat prostovoljnega udarniškega dela pri graditvi Vojkove planinske koče ter stem prispevali k uresničenju dolgoletnih planinskih želja po koči ki nosi danes ponosno ime primorskega junaka, ki se je boril po onih vrhovih za njih svobodo. Ob otvoritvi je bil organiziran skupni planinski in partizanski izlet, ki je bil skupno slavlje vseh primorskih in slovenskih planincev ter partizanskih organizacij. Koči so poklonili vpisno spominsko knjigo in ob tej priliki razvili društveni prapor, za katerega je poklonila trak Planinska zveza Slovenije.

Ta dar je bil Planinskemu društvu posebno drag. Tržaško PD sicer ni njene članica zaradi spoštovanje mirovne pogodbe, vendar se pa dejansko čuti nanjo navezano iz planinsko geografskih, narodnostnih in razlogov demokratske miselnosti.

Dr. KLEMENT JUG, PRVAK SLOVENSkih PLEZALCEV, PADEL PRED 25 LETI V SEV. TRIGLAVSKI STENI, DNE 11. AVGUSTA 1924

RAZGLLED NA MOJSTROVKO IN RAZOR

Istočasno s PZS smo priredili v prvem tednu septembra t. l. tudi tržaški planinski teden z izletom na Triglav ter s planinsko propagandnimi članki oz. stranmi v Primorskem dnevniku in Ljudskem tedniku.

Za zimsko športno sezijo je PD priredilo kot običajno smučarsko telovadbo ter vsako nedeljo smučarske izlete. S smučarskimi odseki drugih tržaških športnih društev smo ustanovili zimsko športni odsek v okrilju Zveze društev za telesno vzgojo. Žal, da je bila pretekla zima malo ugodna za smučanje, bilo je premalo snega. Na naše tradicionalno najbližje smučišče v Crnem vrhu nismo mogli niti enkrat, pač pa smo šli nekajkrat v Karnijo, v Sappado ter sodelovali pri organiziranju smučarskih vlakov za Bled, Planico in Bohinj. Tudi smučarske tekme je moglo prirediti le v Sappadi. Pri tem se je to bolje odrezalo kot prejšnje leto. To je deloma že plod društvenega prizadevanja, da podpre smučarsko pripravljenost mladih športnikov. Na prvenstvenih tekmah so se najbolje odrezali: Albin Harej, Pavletič Bojan, Gorazd Vesel, Mitja Volčič in Livij Živic.

Omeniti je dvakratno prostovoljno udarniško delo na železniški progi Sežana-Dutovlje in v Novi Gorici, vse na železniški progi našega planinskega zaledja. Tudi v tej

dobi je priredilo PDT uspelo smučarsko zimovanje na Pokljuki pod Triglavom in letovanje na Bledu.

Planinsko organizacijo je izpopolnilo s tem, da je prispevalo in dalo svojo pomoč pri osnovanju svoje podružnice v Kopru, ki se je izkazala za življenjsko sposobno, z dobrim vodilnim kadrom. Priredilo je že skupno s PDT izlete na Triglav in Nanos, ter s smučarskim vlakom v Planico.

Za pritegnitev mladine je bil organiziran avtonomni mladinski odsek v okrilju društva, kar je pospešilo delo, v drugih panogah pa ni posebno uspelo niti ne pri plezalnem tečaju v Glinščici, ki je običaj zaradi nezanimanja mladine. Vse to pa je bilo tudi posledica prešibke planinske propagande, predavanj, tečajev in podobnega, kar ima pa spet svoj vzrok v pomanjkanju društvenih prostorov, čemur je sedaj deloma odpomagano.

K zaključku naj še omenimo prireditve planinskega rajanja, ki je pripomoglo ne le k planinski družabnosti, pač pa predvsem k zdravljenju društvenih financ.

Žal, da je društvo utrpelo tudi težko izgubo z nenadno smrtjo zelo požrtvovalnega dolgoletnega svojega strokovnega delavca, večletnega društvenega blagajnika, najboljšega planinskega tovariša, Mirka Pavloviča.

Naša telesna vzgoja v minulem letu

Stanko Pertot

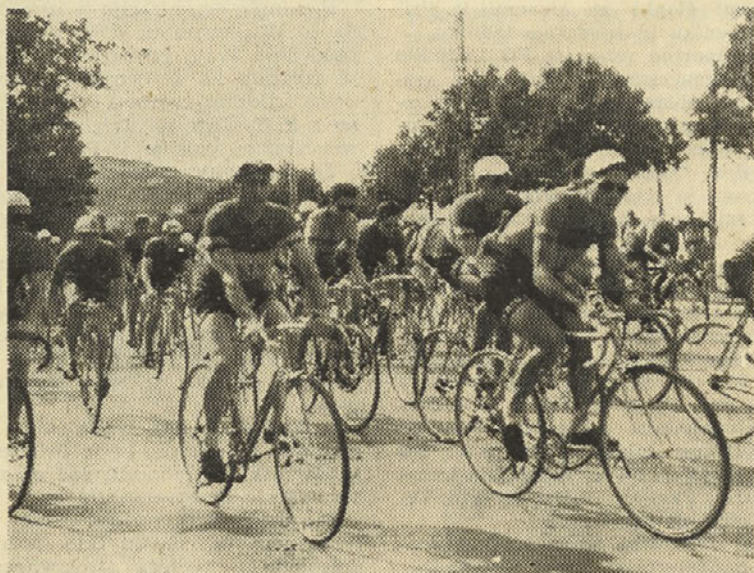
Našo telesnovzgojno organizacijo je v minulem letu doletela usoda vseh demokratičnih organizacij tukajšnjega ozemlja; kominformistični razbijači so zanesli razdor tudi v vrste ZDTV. Ta naša vrhovna telesnovzgojna organizacija, ki je združevala v 114 društvih okrog 10.000 športnikov, je morala na svojem občnem zboru avgusta meseca izključiti iz svojih vrst ljudi, ki so zanesli v vrste fizikulturikov razdor, ki vlada v demokratičnih političnih vrstah. Dolgo časa so si prizadevali ti razbijači, da se bi polastili vodstva ZDTV. Ugodno pretvezo so našli v pripravah za vsakoletni nastop 1. maja, ko so po prvotnem pristanku odstopili od sodelovanja, misleč, da bodo s tem preprečili največjo manifestacijo tržaških delovnih množic ob njihovem prazniku. Toda v svojih nakanah niso uspeli. Kljub vsestranskim oviram je ta dan na tisoče fizikulturikov manifestiralo v Trstu in Kopru svojo moč in dokazalo, da naša telesnovzgojna organizacija lahko računa na sodelovanje in podporo vseh resnično demokratičnih sil.

Kljub posledicam zanesenega razdora v fizikulture vrste, delovanje Zveze ni zastalo, temveč je šlo in gre v svojem prizadeva-

nju po razširjenju in utrditvi svoje moči uspešno dalje. Če si bežno predočimo delovanje posameznih panog, bomo videli, da nikjer ni bilo izrazitega zastoja.

Najštevilnejši je bil telovadni odsek, ki je pokazal svojo moč in vsestranost ob istocasnih nastopih 1. maja, ko je nastopilo v Trstu na novem stadionu pri sv. Ivanu preko tisoč fizikulturikov in okrog štiri tisoč v Kopru. Mesec kasneje je nastopila skupina 400 telovadcev in telovadk na sportnem dnevu na Reki in nato na festivalu v Sovodnjah pri Gorici. Odsek, ki je v stalnem organizacijskem razvoju, si je zadal nalogo, ustanoviti po vseh naših krajih telovadna društva in tako imamo že sedaj v v Bazovici, Lonjerju, Saležu in pri Sv. Ivanu nova društva.

Nogometni odsek je zaključil julija svoje prvenstvo za leto 1948/49. Sodelovalo je 65 društev iz obeh con, ki so bila razdeljena v posamezne skupine. Prvenstvo si je priborilo moštvo koprskje Aurore. Nogometna reprezentanca le uspešno nastopila v Mariboru proti tamkajšnji mestni reprezentanci. Brez dvoma je dosegel propagandni nogometni turnir v Sv. Nikolaju, ki ga je or-

KOLESARSKA DIRKA PO STO-JU, JUNIJA 1949.

NOGOMETNA TEKMA MED »DINAMOM« IN »PONZIANO«

ganizirala uprava lista »Trieste sport«, pri katerem so sodelovali najboljši igralci dvanajstih delavskih okrajev Trsta in Istre, zelo lep uspeh. Zmagalo je moštvo iz delavskega okraja Sv. Jakob. Novo prvenstvo se je pričelo septembra. Poleg najboljših enajstoric obeh con, sodelujeta tudi moštvi iz Gorice in Nove Gorice.

Nič manj aktivne sezone niso imeli kole-sarji, ki so nastopali v raznih domačih in mednarodnih dirkah. Za naše dirkače je bilo to leto najuspešnejše. Med najvažnejšimi prireditvami omenimo dirko okrog Tržaškega ozemlja z mednarodno udeležbo, iz katere je izšel kot zmagovalec Italijan Carena iz Torina. Medtem ko se je naša ekipa dobro odrezala na dirki Pulj-Beograd, je odlično zmagala na krožni dirki po Hrvaški in Sloveniji, pri kateri je Cok dosegel drugo mesto, moštvo pa prvo. Uspešna sezona je bila zaključena s sodelovanjem naših dirkačev na Dunaju in z mednarodno dirko ob dnevu miru ter s krožno dirko okrog Seme-dele ob priliki gospodarske razstave v Kopru.

Tudi **atletski** odsek je bil zelo aktiven. Ze v aprilu sta dva naša tekmovalca sodelovala na mednarodnem crosu v Beogradu in se dobro držala v hudi konkurenci. Nato so atleti pomerili moči na troboju v Mariboru, kjer so zasedli drugo msto, zmagali so na Jesenicah in častno podlegli ljubljanskemu Železničarju v Kopru. Zaključili s osezono s prvenstvom STO-ja v Kopru in nato so tekmovalci v peš hoji gostovali v Pulju. Med atleti imamo odlične mlade tekmovalce, ki se bodo tudi v bodočih sezonah napredovali in zboljšali dosedanje uspehe.

Nekoliko zastoja je bilo v vrstah **košar-**karjev, ki so kljub raznim oviram nasto-

pali na različnih domačih turnirjih in igrali v Beogradu proti jugoslovanskemu prvaku. Izgubili so tekmo z eno točko razlike. Kri-
zo je pripisati delovanju razbijačev, ki so imeli tu najlažje delo, poleg tega so imeli na razpolago številna igrišča. Isto lahko reče-mo o **odbojki**, ki se še ni mogla pravilno raz-viti, toda tudi tu se že kažejo prvi znaki na-predka.

Medtem ko moramo ugotoviti zastoj v **plavanju**, ki se nikdar ni moglo v okviru Zveze prav razmahniti, moramo ugotoviti kvalitativni in kvantitativni napredek med **smučarji**, ki so priredili kljub slabim zimskim prilikam štiri uspešna tekmovanja, ki se jih je udeležilo okrog 150 tekmovalcev. Ta šport ima vsako leto nov dotok, zlasti mladine, le žal da nam zadnje zime niso bi-le naklonjene. Upamo, da nam bo letošnja zima, po vseh znakih sodeč, bolj naklonjena.

Končno ne smemo prezreti uspešnega de-la naših **planincev**, ki se udeležujejo v vr-stah Planinskega društva v Trstu in z red-nimi izleti obiskujejo in spoznavajo lepoto naših krajev in planin. Poleti in pozimi se podajajo naši planinci v gore, kjer občudu-jejo in spoznavajo lepoto narave in si učvr-ščujejo telo, posebno s plezalnimi turami, za kar je mladina najbolj dovzetna.

To je kratek obris delovanja na našem te-lešnovzgojnem polju v minulem letu, ki ni bilo samo leto borb in zmag na igrišču in v prosti naravi, temveč uspešno tudi nad tisti-mi, ki so hotel naše štiriletno delo v okviru ZDTV uničiti, izbrisati delovanje Zveze, ki nam je nudila v naši vsakdanji borbi toliko zadoščenj in uspehov. Kot smo priborili težko zmago nad našimi nasprotniki v lastnih vrstah, tako bomo premagovali tudi v bo-

doče vse težave, ki se nam bodo stavile na pot, če bomo vsi pravilno razumeli važno vlogo, ki jo ima ravno telesna vzgoja za bratsko sodelovanje med narodi in to posebno tu pri nas, kjer živimo na osporavljani koščku naše zemlje, kjer se moramo vsak dan boriti za naše pravice. Zastaviti bomo morali

vse sile za učvrstitev in razširitev telesne vzgoje med vse sloje delovnega ljudstva in za skupno sodelovanje obeh narodnosti in posebej za sodelovanje s športniki obeh sosednjih narodov, pri katerih ima telesna vzgoja že stare tradicije in od katerih se moramo učiti in bratsko z njimi sodelovati.

TRZASKI TELOVADCI V LJUBLJANI

Slovensko slovstvo v preteklem letu

Lino Legiša

Preden spregovorimo o pridobitvah našega slovstva, ne moremo mimo dveh velikih izgub. Konec novembra 1948 je smrt rešila muk našega pesnika Iga Grudna. O njegovem pomenu zlasti za Primorje ni treba govoriti, ker je dovolj znan. Bil je marljiv pevec, ves vnet za svoj pesniški poklic, ki mu je bil v veselje, poln načrtov za naprej, saj je bil videti in se je tudi skoraj do zadnjega počutil mlad. Prijatelj Fran Albreht mu je za obletnico smrti pripravil izbor njegovih pesmi, Filip Kumbatovič pa jim je napisal uvodno besedo. V zapuščini pa je skoraj celoten prevod bolgarskega pesnika Boteva. Druga, še večja izguba je smrt Otona Zupančiča. Lani je slavil sedemdesetletnico, dosegel najvišja priznanja, ki jih je bil kdaj za življenja deležen slovenski pesnik, letos, kmalu po stoletnici Prešernove smrti, pa se je izteklo tudi njegovih dni število. Bolj kakor kogar koli ga je mikalo, da bi še gledal ta svet in njegovo pisano pot. Kljub temu, da je bil v svojem zanosu nad novimi časi hudo zadet, ko se je sprožil val napadov na Jugoslavijo, ni nehal verovati v boljše ča-

se. Rad bi bil še pisal, prevajal ljubljene Shakespeara in druge, še bolj počastil spomin našega največjega pevca Prešerna, pred katerim je zmerom čutil ponižno spoštovanje. Prav ko je poslovenil nekaj njegovih najboljših nemških verzov, mu je bolezen, ki ga je dolga leta mučila in bolj in bolj dušila, izčrpala moči. Njegovi poeziji ni treba iskati priznanja, prav tako ne njegovi skrbi za lepoto in bogastvo slovenskega jezika, samo naši pisatelji bi se morali kakor on učiti poslušati ljudstvo in tenko razločevati pravo našo besedo.

V izvirni poeziji je bera majhna. Dve zbirki mladih: L. Kraker je šel v svet s knjigo V vzponu mladosti, F. Filipič pa s svojo Viharja leta. Oba obdelujeta trpljenje po taboriščih in doma ter preobražanje današnje stvarnosti in duha. Oba sta v idejah nekam programatična, prvi je v osnovi precej umski, drugi gladek, blizu mehkega artizma. Več je bilo prevodov, n. pr. iz Prešerna, to je iz njegovih nemških (zlasti lepo Zupančič), Puškina (Zupančič, Klopčič) in Goetheja (Vodušek, Udovič, Zupančič,

Glazer, Novy), drama v verzih Gorje pametnemu ruskega Gribojedova (Vidmar). Pripravljena je cela knjiga prevodov iz Goetheja za dvestoletnico njegovega rojstva (urednik Albrecht).

Bolje je v prozi. Tu rešujejo tudi izdaje naših klasikov pri Državni založbi, kjer prihajajo na svetlo marsikateri malo znani ali še ne objavljeni spisi, zlasti Trdinovi. V Ameriki se je oglasil Etbin Kristan, eden naših najstarejših pisateljev, s knjigo Brata, ki je izšla v Chicagu. V nji je prikazal ameriškimi Slovencem zapleteni boj, ki se je sprožil zadnjo vojsko na naših tleh. Prežihov Voranc je sredi bolezni, ki ga že dolgo muči kot posledica njegovega težkega življenja doma in v tujini, po zaporih in internacijah, ujel čas, da je za spomin Prešernove obletnice v reviji Novi svet napisal zanimiv in marsikje močan odlomek iz revolucionarnega leta 1848 v svojih koroških hribeh (Skrivna bralnica). Zraven pa je izdal knjigo za mladino z naslovom Solzice, kjer je obdelal svoja otroška leta. Zgodbe so tople, prijetno in zanimivo pripovedovanje, čeprav ni v njih iste sile kakor v njegovih najboljših stvareh. Tudi France Bevk je dal med mladino podobno zbirko mladostnih

spominov. Njegova Otroška leta so pristržene zgodbe. Nekatere so znane že od prej. Zraven je izšla njegova socialna povest Mati, ki obravnava usodo proletarske matere detomorilke. Najpomembnejše delo v prozi pa je gotovo knjiga Tovarišija, ki jo je napisal Edvard Kocbek. To so partizanski spomini, prav za prav dnevnik, iz katerega sta izšla dva odlomka v Novem svetu in sta takoj zbudila pozornost. To pa zaradi velike, resnične dokumentarnosti, kakor zaradi sila natančnega, globoko zajetega psihološkega obravnavanja. Pisatelj je imeniten opazovalec in to je tukaj toliko pomembnejše, ker je bil priča velikega in večkrat prav pretresljivega dogajanja naše narodnoosvobodilne vojske. Delo bo gotovo eden najtehnjših dokumentov hudega časa, ki je do dna pretresel ves naš narod in zbudil v njem sile, o kakršnih prej ne bi mogli sanjati. Precej zanimanja in pogovorov je zbudila knjiga tržaškega pisatelja Borisa Pahorja Moj tržaški naslov. To pa zato, ker se je oglasil v naši knjigi naš človek iz Trsta, ker je pogledal v svet, kamor ga je vrgla zadnja vojska, zlasti pa v nemška taborišča in v svoj rodni Trst z očmi slovenskega Tržačana, in pa zato, ker je pisana sveže, nenavadno, malo ka-

TRIDESETLETNICA
SLOVENSKEGA
VSEUCILISCA V LJUB-
LJANI. STROJNI INSTITUT
TEHNICNE FAKULTETE

priciozno, toda z umetniškim čutom in s čutom za še neraziskano. Poleg njega je opozoril nase še mlajši Alojz Rebula, doma iz tržaške okolice. Kar je napisal doslej v Novem svetu in v Razgledih, in to so podobe našega človeka v preizkušnji prejšnje vojske ter posebno podobe tržaških razmer v začetku stoletja, kaže razgledano, pa svežo, mlado silo, ki ima v sebi voljo po razmahu in po velikem in plemenitem. Nekaj prav zanimivih novel z zgodbami iz dachauskega življenja je v Novem svetu objavil Vladimir Kralj, ki ga je treba ceniti tudi kot gledališkega kritika. Nekaj iz teh novel spada med najboljše, kar je bilo pri nas napisano o taboriščih. Podjetni Anton Ingolič, ki je načel že celo vrsto novih področij, je napisal nov roman Pot po nasipu, v njem pa govori o delu na mladinski prog. Ivan Potrč pa je v povesti Svet na Kajžarju obdelal prav tako sodobno aktualno ustanavljanje vinogradniške zadruga. Mlada pisateljica Mimi Konič-Malenšek je začela s knjigo V življenje daljše delo, ki obravnava vojne čase trpljenja in bojov. Poleg tretjega zvezka Spominov na partizanska leta, ki so izšli v Prešernovi knjižnici, med katerimi so prav živahni (Tone Fajfar), je Mohorjeva družba izdala še knjigo Iz bojov za osvoboditev s poudarom najboljših novel Prežih, M. Kranjca, C. Kosmača, Magajne, Potrča, Kocbeka, Udoviča in Filipiča.

Dobili smo tudi nekaj dramatskih del. Bratko Kreft, ki je zadnje leto v Kranjskih komedijantih s takim imenitnim uspehom prikazoval našo prvo meščansko družbo iz Linhartovih časov in obenem vzgajal gledalce v ljubezni do vsega našega, je zdaj

izdal dramo Kreature. Bila je igrana že pred vojsko in kaže moralno in rodoljubno hinavščino in ljubljanski družbi v prvi svetovni vojski. Izšli sta drami Lacko in Krefli in Iz dajalec v katerih kaže pisatelj Ivan Potrč razpad gruntarstva in težke preizkušnje pod nemško okupacijo v štajerski deželi. Kljub nekaterim slabostim v tehnični obdelavi jima je treba priznati tesno povezanost z življenjem. Zaradi aktualne obravnave meščanske družbe za časa okupacije je imela precej uspeha Mira Puc z dramo Ogenj in pepel. Ferdo Kozak je izdal Vido Grantovo, podoba razkrojenega meščanskega življenja izpred vojske, Miško Kranjec pa Pot do zločina, ki so jo ob uprizoritvi na ljubljanskem odru bolj nizko ocenili, pa je imela na ljudskih odrih lepe uspehe.

Za Cankarjevo tridesetletnico so izšle iz uredništva pisateljevega bratranca Izidorja Cankarja tri knjige Cankarjevih pism. To je silno zanimivo branje, ki razsvetljuje marsikatero ozadje iz pisateljevega življenja in dela. Seveda pa mora bralec gledati široko človeško, drugače se mu bo zdelo, da mu ta objava kvari Cankarjevo podobo, ki pa je večkrat prav pretresljiva. Prešernova, Puškinova in Goethejeva obletnica kakor Zupančičeva smrt so zbudile več zanimivih člankov, ki so jih po revijah napisali n. pr. Vidmar, Boris Zihnerl, Edvard Kardelj, Slodnjak, Rebula. Spričo velikega pomanjkanja slovenske literarne zgodovine je prišel marsikomu prav Pregled slovenskega slovstva, ki ga je kot rokopis tiskala Marija Boršnik. Zelo je strnjen, kratek, hoče pokazati nove poglede na literarno preteklost, zraven pa biti objektivni.

Letovanja tržaških otrok v Sloveniji

Ljudevit Tavčar

V povojnih letih je bil eden glavnih problemov poleg odpravljanja vojnih posledic tudi problem nujne zdravstvene zaščite mladine, ki ji je prizadela vojna najtežje rane. Ljudska oblast se je temu delu posvetila z največjo vnemo. V novi Titovi Jugoslaviji je mladinsko skrbstvo doživelo najširši razmah. Zaščiti matere in dece in mladim pionirjem posveča ljudska oblast največjo skrb v smislu Titovih besed: »Vi ste otroci nove Ljudske republike Jugoslavije, vi ste naši otroci, naš najdragocenejši kapital in največji zaklad naše domovine.« Po vseh republikah se ustanavljajo dečje jasli, domovi igre in dela, dijaški internati in šolske kuhinje, mladinski do-

movi in otroške bolnice, mladinske restavracije itd. Nešteto je ustanov, ki se organizirajo vsako leto na novo, vse z namenom, da se zdravemu razvoju mladine čim bolj pomaga.

Medtem ko je v državah ljudskih demokracij prevzela vso zdravstveno zaščito mladine država sama, je bilo na Tržaškem ozemlju cone A socialno skrbstvo prepuščeno iniciativi posameznih humanitarnih ustanov. To plemenito nalogo je neposredno po osvoboditvi prevzelo socialno skrbstvo pri PNOO-ju za Trst in Slovensko Primorje in pri Mestnem osvobodilnem svetu za Trst. Pozneje je to akcijo nadaljeval in razširil zaslužni RK za Trst in Primorje, ki je razvil svojo delav-

TRZASKA OTROSKA KOLONIJA V CRNUCAH V SLOVENIJI.

nost že med narodnoosvobodilno borbo in jo nadaljeval po osvoboditvi kljub vsakovrstnim oviram. Kot naslednik RKTP na anglo-ameriškem področju STO-ja deluje v tem pravcu še nadalje »Podporno društvo za STO«, ki je od 28. septembra 1948 registrirano kot dobrodelna ustanova in je pooblaščen za dobrodelno delovanje na tem področju.

V razdobju od leta 1945 do 1949 so omenjene ustanove s pomočjo naših masovnih organizacij na STO-ju poslale nad 13.000 tržaških in primorskih otrok na letovanje v Slovenijo in cono B. V Sloveniji so bili tržaški otroci dobrodošli gostje centralnih počitniških kolonij in deležni največje pozornosti od strani oblasti in delovnega ljudstva. Brez velike in vsestranske pomoči ljudske oblasti v LRS bi ne bilo mogoče izvesti letovanja tržaških otrok v tako velikem obsegu. Naše humanitarne ustanove so bile navezane samo nase, brez vsake materialne in moralne pomoči okupacijskih oblasti, ki bi jim morale nuditi vso pomoč. S svojim poštrevovalnim in predanim delom ter s prostovoljnim delom naše ASIZZ in drugih masovnih organizacij je bil kljub temu dosežen v organizaciji počitniških kolonij tako ogromen uspeh, da so ga morali priznati tudi sovražniki naših ustanov; tako tudi kominformistični krogi, ki se sicer v svojem slepem besu zaganjajo v vsaki priliki proti nam in našim človekoljubnim akcijam. Toda vse laži in klevete so bile preveč očitne, da bi mogle vplivati na starše in otroke. Tisoči otrok so imeli priliko, da so uživali iskreno gostoljubje delovnega ljudstva Ljudske republike Slovenije.

Za izbiro otrok so bili odločilni predvsem socialni vidiki. Prvenstveno so se upoštevali otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ter bolehnii otroci socialno ogroženih družin brez ozira na politično pripadnost staršev. Poleg tega so imeli organizatorji pri izbiri otrok tudi namen, podpreti prizadevanje šolnikov za čim boljše uspeh na slovenskih osnovnih in srednjih šolah, predvsem v jezikovnem pogledu. V počitniških kolonijah so si učenci in dijaki obogatili znanje materinega jezika, spoznali so kulturne vrednote in visoki kulturni standard slovenskega naroda, ki ga italijanska šovinistična javnost tako pristransko prikazuje kot narod pastirjev in hlapcev brez vsake kulture. S tem se je dvignila moralna zavest in narodna zavednost slovenskih učencev in dijakov s STO-ja, ki so imeli tako priliko spoznati razliko med kulturnim standardom v svobodni Sloveniji od kulturnega nivoja zapostavljenega slovenskega ljudstva na STO-ju. K temu je mnogo pripomogla Pionirska organizacija, ki je s svojim programom globoko posegla v vsakdanje življenje in delo v počitniških kolonijah. Vse kulturno in prosvetno delo so vodili pionirski odredi, ki so se ustanovili v vseh kolonijah takoj v začetku letovanja. S svojim visokim idejnim programom, ki vzgaja v duhu ljubezni do domovine, v duhu bratstva in edinosti med narodi, ki nalaga pionirjem dolžnosti do učenja, spoštovanja do staršev in vzgojiteljev, jih vzgaja v ljubezni in spoštovanju do dela, navaja k tovarištvu in medsebojni pomoči, k pravičnosti, poštenosti, skromnosti ter discipliniranosti in čutu odgovornosti do vseh dolžnosti. V

prijetnem okolju pod najskrbnejšim vođstvom so dosegle te kolonije velike vzgojne uspehe.

Zdravstvenemu stanju otrok se je posvećala stalna pažnja. Pred odhodom v kolonije so bili vsi otroci zdravniško pregledani od naših poztvovalnih zdravnikov dr. Sonje Mašere in dr. Antona Daneua (v prejšnjih letih je nudilo nesebično zdravniško pomoć pri akciji za poćitniške kolonije 8 zdravnikov). Otroci so se med letovanjem izdatno zdravstveno opomogli, kar je pokazal porastek na teži otrok, ki je znašal povprećno 80,7 %. Tudi v kolonijah so se vršili stalni zdravniški pregledi, ki so jih izvrševali zdravniki iz Slovenije.

Letovanje otrok v letih 1945 - 1949:

V letu 1945, v krajih Slovenije in Julijske krajine, skupaj 1736 otrok.

V letu 1946, skupaj 5829 otrok v 35 izmenah.

V letu 1947, skupaj 2529 otrok v 19 izmenah.

V letu 1949, skupaj 1847 otrok.

Otroci izključno iz STO-ja.

Po narodnosti: 1187 Slovencev in 528 Italijanov. V pionirske kolonije v Srbiji je bilo poslanih iz STO-ja 132 otrok.

1949

I. Poćitniške kolonije v Sloveniji:

Črnuće	128 otrok.....	2 izmeni
Kranj	363 „	2 „
Lesce	89 „	2 „
Logatec	36 „	1 „
Vić	219 „	2 „
Zg. Šiška	201 „	2 „

Skupaj 1086 otrok v 11 izmenah

Prehrana je bila v vseh domovih prav dobro pripravljena, okusna in je dosegla od 3000 do 3500 kalorij dnevno. Vse kolonije so dobivale hrano v 5 dnevnih obrokih s priboljški in dodatki. Mnogo je pripomoglo k dobremu uspehu kolonij upravno, vzgojno in pomožno osebje, ki je opravljalo svoje delo v kolonijah većinoma brezpazćno.

Iz spodnje statistike je tudi številćno prikazano veliko delo, ki je bilo opravljeno v dobi od 1945. do 1949. leta v prid otrokom v poćitniških kolonijah.

II. Taboreenje:

Križe50

Otroci izključno iz STO-ja.

Po narodnosti: 128 Italijanov
958 Slovencev

Vseh otrok v poćitniških kolonijah:

leta 1945	1736 otrok v	14 izmenah
„ 1946	5829 „ „	45 „
„ 1947	2529 „ „	19 „
„ 1948	1847 „ „	18 „
„ 1949	1086 „ „	10 „

Skupaj 13027 otrok v 106 izmenah

Po narodnosti: 65 % Slovencev in 35 % Italijanov.

Ps. V statistiki niso vključeni otroci, ki so bili poslani v letih po osvoboditvi v razna mladinska okrevališća (Ponikve, Predvor, Gozd Martuljk, Mladinski dom Kranj, Portorož itd.)

Kraška burja

Oskar Roga

Za Slovensko Primorje, zlasti za Tržaški Kras, je ena najznačilnejših potez podnebja kraška burja. Ta veter spada med najsilovitejše v vsej Evropi. Burja divja vzdolž vsega jadranskega vzhodnega obrežja. Podoben pojav se dogaja tudi v južni Franciji, kjer piha »mistral« z obrežnih Alp proti Tiren-skemu morju.

Pojav burje je razmeroma dobro preiskan, zlasti odkar so pred 50 leti začeli risati tako zvane vremenske karte. Priložena slika nam prikazuje vremensko karto s takim stanjem vremena, ko nastopa pri nas burja. Vremenska karta nastane s pomočjo vremenskih podatkov, ki jih meteorološke postaje opazujejo z instrumenti in ki jih v posebnem šifriranem ključu razpošiljajo po svetu preko radia.

Eden najvažnejših podatkov je stanje zračnega pritiska, ki ga ugotavlja-

mo z barometrom. Znano je, da znaša zračni pritisk tik morja okrog 760 mm, to se pravi, da znaša toliko višina živega srebra v stekleni cevi. Ta živosrebrni steber drži ravnotežje zračnemu pritisku zunaj cevi. Ako znaša prerez cevi 1 cm^2 in specifična teža živega srebra 13.6 g , je ta steber težak 1033 gr , čemur pravimo 1 atmosfera. Pomnožimo to težo z zemeljskim pospeškom 981 cm , potem dobimo pritisk, izražen v enotah sile, to je v dinah. Pritisku 1 milijona din pravimo 1 bar, tisoči del bara pa je milibar. To je moderna mera za zračni pritisk. Račun pokaže, da je pritisk 760 mm enak 1013 milibarom.

V teh enotah je prikazan tudi pritisk v priloženi karti. Zračni pritisk ni nekaj stalnega, temveč se stalno menja. Gornji vrednosti 760 mm ali 1013 mb pravimo le srednja vrednost. Včasih

TRZASKA OTROSKA KOLONIJA V CRNUCAH V SLOVENIJI

pade pritisk pod to normalo, včasih pa zraste nad njo. Pritisk je torej lahko nizek ali pa visok.

Spremembe pritiska nastanejo zaradi neenakega segrevanja zraka preko zemeljskega površja. Kjer se zrak močno segreje, recimo na ekvatorju ali v notranjosti kontinentov, postaja lažji in se zato dvigne navzgor. V višini se prelije na vse strani in ker je sedaj nad tem vročim mestom manj zraka, pokaže barometer spodaj padec pritiska. V mrzlih ali vsaj manj toplih krajih pa se zrak skrči, spusti se torej z višine navzdol, zgoraj pa priteče zrak iznad toplih krajev. Nad hladnejšimi kraji se torej zračna masa poveča in barometer pokaže porast pritiska. Spodaj odteka zrak z območja visokega pritiska k nizkemu. Zgoraj pa narobe. Tako nastane veter.

Če bi se naša zemlja kot planet ne vrtela okrog svoje osi, bi dobili enostavno izmenjavo zraka med ekvatorjem in polom. Pri tleh bi po gornjih ugotovitvah teklo zrak s pola k ekvatorju, v višini pa iznad ekvatorja proti polu. Ker pa se zemlja vrti, nastane neka navidezna sila, ki odklanja vsa gibajoča se telesa od prvotne smeri na desno na severni hemisferi (zemeljski polobli), na južno pa na levo. Odklon višinskih vetrov z ekvatorja je tako velik, da so nekako v geografskih širinah 30° prešli iz čiste južne smeri v zahodno. Tu torej se zrak ne pomika več proti polu, ampak kroži okoli zemlje kot zahodni veter. Ker pritiskajo z ekvatorja vedno nove zračne mase, se tu zrak kopiči, tako da imamo pri tleh stalen visok pritisk. Od tega visokega pritiska odteka zrak pri tleh nazaj k ekvatorju. Ti spodnji vetrovi so znani kot pasati, zgornji kot antipasati.

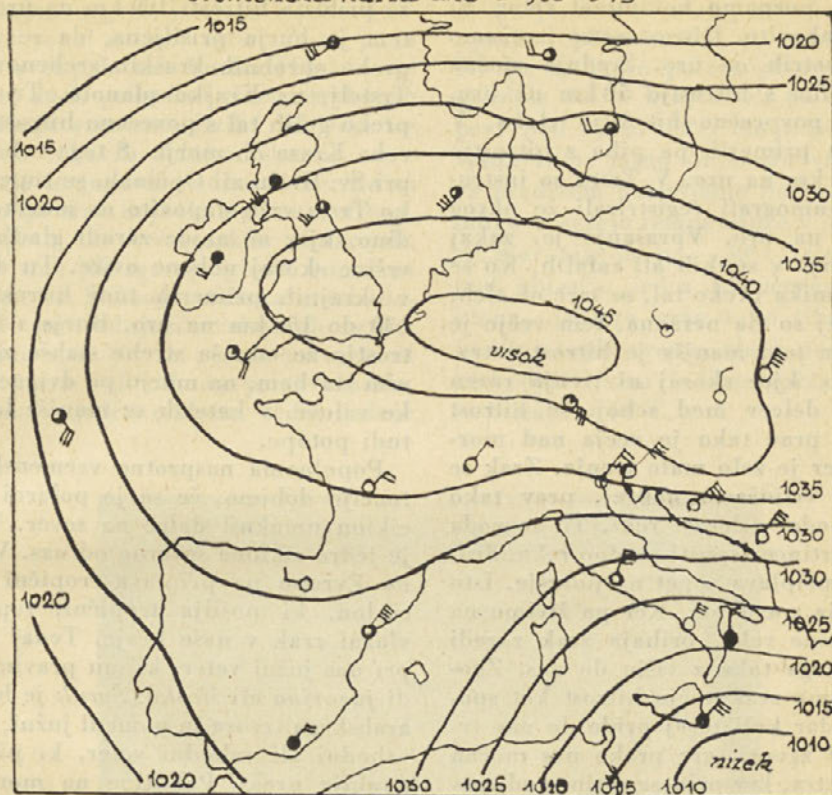
Zaradi velikega mraza na polu pa nastane tudi tukaj visok pritisk. Od visokega pritiska na 30° geografske širine pa priteče v višini tudi nekaj zraka in

se spušča na polu k tlom. Imamo torej dve območji visokega pritiska: prvo na 30° geografske širine in drugo na nad 780 mm.

Jasno je, da mora pritisk padati tako polu. V obeh območjih lahko doseže visok pritisk vrednosti do 1040 mb ali od 30° proti severu kakor od pola proti jugu. V mislih imamo samo severno hemisfero. Na južni vladajo podobne razmere. Zato imamo med 30° in polom dva sistema vetrov. Od 30° proti severu pihajo južni, *tropski* vetrovi, od pola proti jugu severni *polarni* vetrovi. V najnižji točki zračnega pritiska se morata oba vetrova srečati. Pri tem srečanju nastanejo ogromni zračni vrtinci, ki zajamejo včasih tudi vso Evropo. Tem vrtincem pravimo *cikloni*. V njih kroži zrak v nasprotnem smislu urnega kazalca, torej v nasprotni smeri kakor mešamo polento.

Na vremenski karti se pozna ciklon po krožni obliki *izobar*, to je črt, ki vežejo kraje z enakim pritiskom. Najnižji je pritisk v sredini ciklona. Od tu se vse naokrog veča, dokler ne preide v visok pritisk, ki ga imenujemo kot nasprotje ciklonu *anticiklon*. Ni rečeno, da so anticiklonalna jedra na 30° in polu nekaj stalnega. Ta se pomikajo in sicer tropski anticikloni proti severu, polarni anticikloni pa proti jugu. Med obema pa leži ciklonalno jedro, ki se tudi pomika, enkrat bolj proti severu, drugič bolj proti jugu. Če pokriva slučajno ciklon Srednjo Evropo, tedaj vlada pri nas slabo deževno vreme, pozimi sneg. V ciklonu se srečata tropska in polarna zračna masa. Tropski zrak je po svojem poreklu topel in vlažen, vsebuje mnogo vodnih hlapičev v nevidnem stanju. Polarni zrak pa je mrzel in razmeroma suh. Ker pa so vodni hlapi lažji od suhega zraka, je vlažni in topli zrak *lažji* od mrzlega in razmeroma bolj suhega. Zato pri srečanju obeh zračnih mas zdrkne tropski zrak nad polarnega. V višini, kjer

Vremenska karta dne 3 feb 1949

vlada manjši pritisk, se zrak razširi in po fizikalnih zakonih ohladi. Pri tem pade njegova temperatura do tiste stopnje, ko se vodni hlapi ne morejo več obdržati v nevidnem stanju. Zgostijo se v vidne vodne kapljice, ki tvorijo oblake. Pri nadaljnjem ohlajanju je zgoščevanje hlapov tako močno, da izpadajo iz oblaka kapljice kot dež, pri temperaturi pod 0°C kot sneg. Tako nastaja v jedru ciklona slabo vreme, kar se da prav lepo zasledovati z vremenskimi kartami. V sredini ciklona more pritisk pasti pod 740 mm ali do nekako 980 mb.

Vremensko stanje pa se menja od dne do dne. Zgodi se, zlasti pozimi, da se polarni anticiklon primakne doli k

nam v Srednjo Evropo. Jedro ciklona je tedaj južno od nas, nekje na južnem delu Jadranskega morja, kjer vlada slabo vreme. Pri nas pa piha močan severni veter proti jedru ciklona na jugu. Tedaj imamo pri nas *burjo*.

Beseda *burja* ali hrvatsko *bura* je nastala od grškega izraza *boreos*, kar pomeni sever. *Burja* je torej severni veter, ki so ga poznali že grški mornarji, ko so jadrali ob jadranski obali vse do Trsta. Priložena vremenska karta prikazuje vremensko stanje, ko vlada pri nas *burja*. Veter je na karti ob vsaki postaji označen s puščico, ki leti z vetrom. Čim več repov ima puščica, tem močnejši je veter. *Burja* ni strogo severni veter, temveč vsi vetrovi, ki pi-

hajo s severne do vzhodne smeri.

Burjo poznamo kot mrzel veter, ki piha sunkovito. Hitrost vetra izražamo v kilometrih na uro. Srednje močna burja piha s hitrostjo 50 km na uro, torej s povprečno hitrostjo vlaka. V skrajnih primerih pa piha s hitrostjo nad 100 km na uro. V Trstu so instrumenti anemometri registrirali že okrog 130 km na uro. Vprašanje je, zakaj piha burja v sunkih ali rafalih. Ko se zrak pomika preko tal, se tere ob tleh. Čim bolj so tla neravna, tem večje je trenje in tem manjša je hitrost vetra. Z višino, kjer skoraj ni trenja razen zračnih delcev med seboj, se hitrost poveča, prav tako je večja nad morjem, kjer je zelo malo trenja. Zrak se pomika vrtinčasto naprej, prav tako kakor voda v deroči reki. Tu se voda zaradi vrtincev spusti na dno reke, drugod pa priplava zopet na površje. Isto se dogaja z zrakom. Ker pa živimo na dnu zračne reke, prihaja zrak zaradi vrtinčastega toka z višin do nas. Zgoraj pa ima zrak večjo hitrost kot spodaj. Kadar koli torej pride do nas vrtinec od zgoraj, gre preko nas močan sunek vetra, ker prinese vrtinec od zgoraj večjo hitrost. Ko ta vrtinec poneha, poneha tudi sunek.

Moč burje zavisi tudi od oblike terena, preko katerega piha. Vzemimo zopet na pomoč reko. Čim bolj strmo pada rečno korito, tem hitreje teče reka. Če preide korito v globok prepad, dobimo slap, ki pada na dno po pravilu prostega pada, to je enakomerno pospeševano. Od slapa dalje voda še hitreje teče. Enako je z burjo. Za boljše razumevanje si ogledjmo naše domače razmere. Ko piha burja, je v Ljubljanski kotlini veter, ki redko preseže 30 km na uro, v višini je seveda močnejši. Na planoti Trnovskega gozda in Hrušice se hitrost poveča, ker pride veter izven kotline. Zaradi gozdov ni p' tleh prav močan. Nato se burja preko Nanosa in Čavna vrže kot

slap v Vipavsko dolino. Tu se včasih že približa hitrosti 100 km na uro. Potem je burja prisiljena, da se vzpne preko obrobnihih kraških grebenov, kot Trstelj, na Kraško planoto. Tu divja preko golih tal s povečano hitrostjo do roba Krasa ob morju. S tega roba, kot pri Sv. Križu ali Opčinah, se zopet preko Trsta vrže slapovito na morsko gladino, kjer ne najde zaradi gladke površine skoraj nobene ovire. Tu doseže v skrajnih primerih tudi hitrost nad 130 do 150 km na uro. Burja s to hitrostjo že odnaša strehe slabše zgrajenim stavbam, na morju pa dvigne visoke valove, v katerih se manjše ladjice tudi potope.

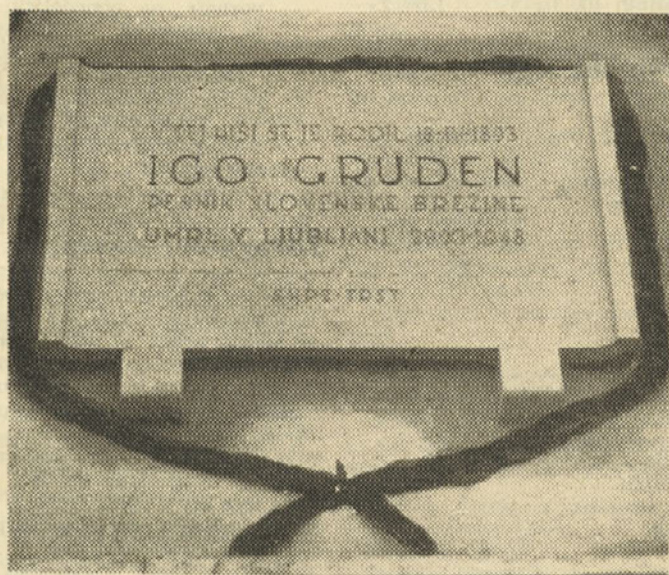
Popolnoma nasprotno vremensko situacijo dobimo, če se je polarni anticiklon umaknil daleč na sever. Tedaj je jedro ciklona severno od nas. V Južno Evropo pa priplava tropični anticiklon, ki pošilja tropični, topli in vlažni zrak v naše kraje. Tedaj vlada pri nas južni veter, ki mu pravimo tudi *jugovina* ali *široko*. *Šaruk* je beseda arabskega izvora in pomeni južni, jugovzhodni ali vzhodni veter, ki piha iz Arabije preko Palestine na morje in doseže sicilijansko obalo, kjer je dobil popačeno ime »scirocco«. Od tod pride dalje do nas.

Na pobočju Krasa in Alp se mora južni veter dvigniti. Pri tem se ohlaja in izloči vlago kot dež. Na severni strani alpskih grebenov, kot v Bohinju ali v Kočevju za Snežnikom, se spusti z vrhov v doline. Pri tem doseže tudi precejšnjo hitrost. Ker pa je zrak tople in vlažen, je lahek in se njegovi sunki ne poznajo tako močno kot pri burji, kjer je zrak težji. Ko se južni veter spušča z vrhov v doline, se zaradi večjega pritiska spodaj stiska in s tem segreje, kot zrak, ki ga črpamo v kolo. Le potipajmo črpalko po stiskanju zrak v kolesno zračnico, občutili bomo, kako se je segrela. Ker je na južnih pobočjih južni zrak izločil vlago kot

dež in se je pri ponovnem spuščanju s stiskanjem segrel, pride v alpske doline kot *topel in suh* veter. Znan je ta veter v Alpah kot Föhn (fen) in je zmeraj znak prihoda južnega zraka, to je slabega vremena. Hribi dobivajo takrat na vrhovih oblačne »kape«.

Burja in jugovina odnosno fen sta za Slovenijo dva najbolj tipična vetrova. Nastopata ob vremenskih situacijah, kakor smo jih zgoraj opisali. Jugovina nastopa ob bližanju ciklona z zahoda. Zaradi prevladujočih zahodnih vetrov v višini med 30° in polom potujejo ti prvenstveno od zahoda proti vzhodu. Ko smo v jedru ciklona, tedaj dežuje

(sneži). Po odhodu ciklona pa pritisk ne burja. Ker ni v njej nobenega vzpenjanja toplega zraka, se nebo zjasni. Ko pa se jedro polarnega anticiklona približa našim krajem ali pa smo celo prav pod njim, tedaj burja poneha in vlada tiho, jasno in mrzlo vreme, ki ga predvsem doživljamo pozimi. Tedaj lahko dosežejo temperature v notranjosti Slovenije preko -30°C . Če pa smo pod oblastjo jedra tropičnega anticiklona, dobimo prav tako tiho, jasno in silno toplo vreme, zlasti poleti. Takrat doživljamo tudi temperature, ki se bližajo $+40^{\circ}\text{C}$.

SPOMINSKA PLOSCA PESNIKU IGU GRUDNU, ODKRITA NA NJEGOVI ROJSTNI HIŠI V NABREZINI DNE 27. NOV. 1949 S SPOMINSKIM GOVOROM PREDSEDNIKA SHPZ DR. ANDREJA BUDALA

Koristno in zabavno

Poštna pristojbina v anglo-ameriškem pasu STO-ja v veljavi od 10. aprila 1949

Navadna pisma za vsakih 15 gr.	Lir 20.—
Razglednice do 5 besed	Lir 6.—
Navadne razglednice	Lir 15.—
Tiskana naznanila	Lir 6.—
Vizitke	Lir 6.—
Fakture	Lir 12.—
Paketi:	
Do 1 kg	Lir 60.—
od 1 kg do kg 3	Lir 120.—
od 3 kg do kg 5	Lir 180.—
od 5 kg do kg 10	Lir 230.—
Nakaznice:	
Do lir 300.— (tiskovina stane lir 5)	Lir 10.—
Od lir 300.— do lir 500.—	Lir 14.—
Za vsakih nadaljnjih 100 lir	Lir 2.—

11. novembra, Momjan
11. novembra, Prosek
25. novembra, Buje
10. decembra, Skofije
30. decembra, Buje

V GORICI

Letni sejmi:

16. marca, na dan sv. Hilarija
 24. avgusta, na dan sv. Jerneja.
 Če pade sv. Hilarij ali sv. Jernej na nedeljo, se vrši sejem dan pozneje, na ponedeljek.
 29. septembra, na dan sv. Mihaela
 30. novembra, na dan sv. Andreja
 Oba sejma se vršita v ponedeljek po sv. Mihaelu in po sv. Andreju.

Mesečni sejmi:

Vsak drugi in zadnji četrtek v mesecu.

Sejmi in živinski trgi

NA STO-ju:

10. januarja, Skofije
 28. januarja, Buje
 3. februarja, Grožnjan
 10. februarja, Skofije
 25. februarja, Buje
 10. marca, Skofije
 25. marca, Buje
 10. aprila, Skofije
 16. aprila, Koper
 24. aprila, Smarje
 29. aprila, Buje
 10. maja, Skofije
 23. maja, Umag
 27. maja, Buje
 10. junija, Skofije
 22. junija, Grožnjan
 24. junija, Buje
 10. julija, Skofije
 29. julija, Buje
 10. avgusta, Izola
 10. avgusta, Skofije
 16. avgusta, Brtonigla
 Crni vrh (Vrtenelj)
 26. avgusta, Buje
 28. avgusta, Novi grad
 8. septembra, Smarje
 10. septembra, Skofije
 21. septembra, Grljan
 30. septembra, Buje
 10. oktobra, Skofije
 28. oktobra, Buje
 4. novembra, Marežice
 10. novembra, Skofije

Zdravniški nasveti

Kadar je človek v nevarnosti, da se zaduši, s tem da se mu je kaj ustavilo v grlu naj se močno prime za nos. S tem se prisili, da diha skozi usta in tako naj mirno in globoko diha. S tem je nevarnost odstranjena.

Komarjev pik. Ako koga piči komar, naj zmoči prst z vodo ali s slino in tako moker prst vtakne v sol. Nato naj ranico masira in bolečine in otekline ne bo.

Ce teče kri iz nosa. Treba je na tilnik dajati mrzle obkladke, držati glavo pokonci in mirno dihati z odprtimi usti. V težkem slučaju je dobro noslanje z galunom. Večkratno krvavljenje nosal je znamenje slabokrvnosti, obistnih ali srčnih bolezni, napake v žilah. Vsekakor je priporočljivo, da se vpraša zdravnik za nasvet. Najraje teče kri otrokom v dobi pubertete, to je med 12 in 16 letom, ko se otrok razvija.

Kdor se opeče, naj opekline takoj posiplje z dvooglekislo sodo (bikarbonat). Nobene bolečine ne bo več čutil. Ali pa si naj si opekline namaže z mazilom, narejenim nad ognjem iz satovja in navadnega laškega olja. Ko se to mazilo ohladi, je dobro za porabo.

Morske kopeli. Morske kopeli imajo veliko večji zdravilni učinek nego kopeli v sladki vodi. Morska voda ima v sebi sol, ki blagodejno vpliva na organizem. Se večjega pomena kot sol pa so valovi; gibanje vode ustvarja neko. elektriko, in valovi, ki se zaganzajo v naše telo, proizvajajo neke vrste električno masažo, ki zlasti koristi onim, ki imajo kako lokalno jetiko ali vnete limfatične žleze (bezgavke pod pazduho, pod ušesi itd.) Tudi slabokrvnim otrokom pomaga kopanje v zibajočem se morju. Zato pa naj se kopalci vedno gibljejo v vodi (tudi v sladki), naj plavajo, brizgajo, brcajo, da voda valovi in imajo od nje večjo zdravilno korist. Velike važnosti pri morski kopeli je tudi sončenje na obrežnem zraku in drgnjenje telesa z morskim peskom. Modska voda, zrak in pesek ima gotove elektro-fizične in elektrokemične lastnosti, ki so v korist bolnemu in zdravemu človeku. Zato bi se naj skrbelo, da bi vsako leto občine pošiljale delavske otroke, ki so zaradi slabe prehrane in zaradi bednih stanovanjskih razmer zelo šibki, k morju, enomesečno bivanje in kopanje neverjetno popravi oslabela telesa. Ne moremo pa priporočati morskih kopeli živčno bolnim, ker nekaterim bolj prija planinski kot morski zrak. Zato naj se taki nikdar ne kopljejo v morju brez zdravnikovega privolenja.

Kdor ima težke noge, naj si dela tople kopeli. Kri se s kopanjem v topli vodi in otiranjem spravi v redni obtok in noge so po kopeli takoj lahke. Posebno v poletnem času in po dolgi hoji noge po takem kopanju čisto počivajo.

Nahod. Kdor je nahoden, naj vzame pol litra tople vode in razstopi v njej eno žlico kuhinjske soli. S tako pripravljeno vodo si je izpirati tri ali štirikrat na dan notranjost nosa in nahod bo kmalu prenehal.

Pri zastrupljenju s kislinami, je treba vzeti 1 beljak ter žlico sladkorja. Vse to se dobro meša v četrt litra prekuhane in še mlačne vode ter se da bolniku. Nekaj časa za tem začne bolnik bljuvati zavžite stvari iz želodca, na kar sledi trudnost in spanec. Ta nasvet se rabi kot prva pomoč ako ni zdravnika blizu. Bljuvanje, povzročeno tudi milnica ali pa mleko. Pri zastrupljenju z lugom, sodo in z alkaličnimi spojinami pa se rabijo razne kisline, n. pr. kis limonov sok, vinska kislina, iz lekarne noževa konica na pol litra vode, vedno pa tudi lahko mleko in led.

Za smeh

Sodnik (razglašja razsodbo): Obsojeni ste na tri leta ječe. Ali imate, obsojenec, k temu kaj pripomniti?

Obsojenec (vstane in pravi): Da, prosim, naznanite mojim doma, da me pred 1. 1930. ne bo h kosilu.

Kmet (obračaje zemljo z lopato): Pa pravijo, da se zemlja sama obrača!

Prvi gost: Severne noči trajajo tri mesece, kakor sem danes zvedel iz nekega predavanja.

Drugi gost: Grozno! Koliko nekaj stane po temtakem prenočišče v takem hotelu.

Učitelj (učencu prvega razreda): Si že zopet raztresen. Miha, šteji mi takoj od osem dalje!

Miha: Devet, deset, fant dama, as.

Pepče: Marička, ti pa postajaš vsak dan lepša.

Marička: Ti pretiravaš, Pepče!

Pepče: No, pa bodi, napravimo pa tako, da postajaš vsak drugi dan lepša.

V kaznilnici. »Sem že zopet tu, gospod navnatelj, Ali ni prišlo v času moje odsotnosti nobeno pismo, na moj naslov?«

Pred sodnikom:

Sodnik: Povejte mi, obtoženec, kak predmet ste uporabljali, ko ste treščili svojega nasprotnika na tla.

Obtoženec: Nobenega, vse to je bilo ročno delo.

Na drogu za električno žico je visela tablica s sledečim opominom:

»Pozor. Ne dotikajte se žic, ker električni tok povzroči takojšno smrt. Kdor se pregreši, dobi osem dni zapora.«

Ženska (pride v pekarno): »Včeraj sem kupila pri vas kruh.«

Delavec: »In?«

Ženska: »Polovico smotke sem našla v kruhu. Tu je.«

Delavec: »Hvala lepa! To se bo veselil mojster, ki išče svoj čik povsod že nekaj ur.«

Narednik stopi pred stotnijo:

»Kdo izmed vas, vojaki, ima veselje do godbe in se bavi z glasbo?«

Sest vojakov je izstopilo iz vrste, veseli, da pridejo k polkovni godbi, kjer služba ni tako naporna kakor pri stotniji.

Narednik: »Me veseli, ravno prav vas je, sedaj boste nesli stotnikov klavir v njegovo novo stanovanje. Stopoma stopaj!

KAZALO

Branko Babič, Borba proti imperializmu na STO-ju	17	Nada Mrakovčičeva, Anton Ukmar — Miro Ogenj	94
J. Beltram, Od kolona do kmeta zadružnika I. M., Borba za življenjski obstoj slovenskega naroda v Italiji	27	Eugenio Laurenti, Borba za slovensko-italijansko bratstvo	97
Miro Ravbar, Oton Zupančič je umrl	31	Matej Sternen je umrl	100
Oton Zupančič, Za Trst	33	Bilo bi izdajstvo pozabiti	101
Vladimir Bartol, Pesnik Igo Gruden je umrl	35	Puntarji	104
Miro Ravbar, Vladimir Nazor	38	Kajuh, Kmetova pesem	105
Vladimir Nazor, Velikan Joža	40	Kajuh, Našim junakom	107
Andrej Budal, France Bevk — šestdesetletnik	44	Z. Jelinčič, Osvežimo spomin onim, ki hočejo pozabiti!	108
France Bevk, Naše morje	48	Fr. Seunig, Jugoslavija bo predčasno izpolnila petletni plan	111
Miro Ravbar, Andrej Budal — šestdesetletnik	50	Dušan Hreščak, Politični dogodki na STO-ju v preteklem letu	118
Andrej Budal, Kamor koli	52	Mara Samsa, ASIZZ je ostala zvesta svojim borbenim tradicijam	122
Dr. Andrej Budal, Dr. Lavo Cermelj — šestdesetletnik	54	Lojze Bercé, Tržaško gospodarstvo v l. 1949	125
Dr. Lavo Cermelj, Soška legija	58	Stanko Oblak, Kmetijstvo, anglo-ameriškega področja STO-ja	135
Dr. Fr. Sijanec, Matija Jama mojster krajinarskega slikarstva	61	Drago Pahor, Slovensko-hrvatska prosvetna zveza	138
Dora Gruden, Ob Prešernovem spomeniku	65	Drago Pahor, Slovenska šola na Tržaškem	142
Črtomir Sinkovec, Pravica	66	Sikst Marion, Prosvetna rast v Istrskem okrožju STO-ja	144
Črtomir Sinkovec, Ni več vojne	68	Dr. Andrej Budal, Slovensko narodno gledališče za Svobodno tržaško ozemlje	149
Jože Pahor, Jurčič prvič v Gorici (Iz romana)	67	Zorko Jelinčič, Umetnostne razstave na Tržaškem ozemlju	153
Črtomir Sinkovec, Tribuške bajte	70	Zorko Jelinčič, Tržaško PD v letu 1949	158
Ivan Lulik, Jesenska noč v Ajdovščini	70	Stanko Pertot, Naša telesna vzgoja v luči dogodkov v minulemu letu	162
Rado Pregarc, Rusi Vanek	71	Lino Legiša, Slovensko slovstvo v preteklem letu	165
Ludovika Kalan, V zimsko noč	74	Ludovik Tavčar, Letovanja tržaških otrok v Sloveniji	166
Marička Znidaršič, Snežniku	74	Oskar Reya, Kraška burja	168
Drago Gervais, Obračun	75	Koristno in zabavno	172
Zdravko Ocvirk, Tako sem včasih	79		
Ivo Marinčič, Stanovanje oddam	80		
Črtomir Sinkovec, Nekoč sem ljubil	85		
P. A.-Ogarev, »Nunc, ali bova šla...?«	86		
Črtomir Sinkovec, Dekletova pisma	89		
Alojz Rebula, Drevo	90		
Zdravko Ocvirk, Zakaj	90		
Nada Mrakovčičeva, Dva lika tržaških borcev — Franc Stoka-Rado	91		

Gregorčičeva založba v Trstu

naslednica Goriške matice

Boris Pahor, MOJ TRŽAŠKI NASLOV. 350 lir; 400 lir na boljšem papirju. Prva knjiga tržaškega pisatelja.

France Bevk, MŖJE LUČI. 150 lir. Ima tudi obširno uvodno besedo o delu in književnem pomenu našega pisatelja in borce za primorsko svobodo — Franceta Bevka.

Mazalek-Budal, MUREK. Z ilustracijami R. Hlavatyja. 130 lir.

Hudales, TRIGLAVOV POLET. 40 lir.

Bevk, KAPLAN MARTIN ČEDERMAC. Vez. 120, broš. 95 lir.

TAKO JE BILO TRPLJENJE. Napisala primorska šolska mladina. 55 lir.

Finkler, MLADEC DRAGOŽIT. Vez. 75, broš. 45 lir.

Pucova, SVET BREZ SOVRAŠTVA. 25 lir.

Bevk, MED DVEMA VOJNAMA. Vez. 130, broš. 100 lir.

Feigel, NEKAJ RUSKIH HUMORESK. 30 lir.

Pahor, MATIJA GORJAN. Vez. 280 lir, broš. 250 lir.

Megličeva, NAŠI MALČKI. 90 lir.

Iz založništva Goriške matice so še sledeče knjige:

Bevk, VEDOMEC. 50 lir.

Bevk, KMETAVZAR. 30 lir.

Bevk, PESTERNA, mladinska. 30 lir.

Bevk, UMIRAJOČI BOG TRIGLAV. 50 lir.

Bevk, ČRNI BRATJE IN SESTRE. 40 lir.

Bevk, DEDIČ. 30 lir.

Feigel, ČUDEŽNO OKO. 35 lir.

Feigel, SUPERVITALIN. 40 lir.

Feigel, OKOLI SVETA. 30 lir.

Reimont, PRAVICA. 35 lir.

Slavec, MED SRCI IN ZEMLJO. 35 lir.

Ušaj, KMEČKO BRANJE. 40 lir.

Furlan, DANSKA IN Danci. 35 lir.

Trnovec, ŽARKI IN ŽIVLJENJE.

Trnovec, Z ORODJE V ROKAH. 35 lir.

Budal, NA KONJU. 40 lir.

Vremec, LE HREPENENJE. 40 lir.

Vrbanjakov, PRIRODNI POJAVI IN ČLOVEŠKI IZUMI. 35 lir.

Vrbanjakov, PRAVLJICE IZ TUJIH LOGOV. 30 lir.

Vrbanjakov, PO SVETU NAOKROG. 30 lir.

Vrbanjakov, SLIKE IZ PRIRODE. 40 lir.

Šlibarjev, OSONČJE IN OSVETJE. 50 lir.

Dr. Potrata, ŽDRAVJE IZ RASTLIN. 50 lir.

Plemič, PO KRONO, DEKLE IN VINO. 30 lir.

Godvin, NASELJENCI IN DIVJAKI. 35 lir.

Bevk, POLJSKI PRIPOVEDNIKI. 30 lir.

Trst K

[Handwritten signature]

KOLEDAR Osvob

1950

050.92(450.361 Trst)

019500005

COBISS

POSLOVNA KNJIZNICA TRST